

T.C.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

YENİ LEVENT – İSTANBUL

**ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
ETKİSİ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ**

STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR

ANA BİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Fatma ÇAĞLAYAN

Tez Danıőmanı

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

İSTANBUL – 2008

(Bu sayfa boş bırakılmıştır.)

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ	:	19.09.2008
TEZİN TİPİ	:	Yüksek Lisans Tezi
TEZİN BAŞLIĞI	:	ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ETKİSİ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ
TEZİN YAPILDIĞI BİRİM	:	Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü
DAĞITIM LİSTESİ	:	Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Tez Hazırlama ve Değerlendirme Yönergesi"nde belirtilen yerlere
TEZİN ÖZETİ	:	Yapılan çalışma Çin dış politikasının ŞİÖ içindeki etkisini ve bu politikanın Türkiye'ye olan etkilerini ortaya koymaktadır. Çin'in ŞİÖ içinden yürüttüğü dış politikasının bölgedeki yansımaları ele alınmıştır. Türkiye-Çin ilişkilerinde ise daha çok ekonomik ilişkilerin geliştirildiği değerlendirerek siyasi ilişkilerin geliştirilmesi için çeşitli öngörülerde bulunmak çalışmanın temel hedeflerinden biri olmuştur.
ANAHTAR KELİMELELER	:	ŞİÖ, Çin, Türkiye, İş birliği, Rusya Federasyonu,
SAYFA SAYISI	:	200
GİZLİLİK DERECESEİ	:	Tasnif Dışı

Bu tezin ihtiva ettiğı hususlar şahsi görüşlerim olup, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmî görüşünü yansıtmamaktadır.

Fatma ÇAĞLAYAN
SAREN
2'nci Snf. Öğc.

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİ LEVENT – İSTANBUL

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
ETKİSİ VE TÜRKiYE'YE ETKİLERİ

STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
ANA BİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Fatma ÇAĞLAYAN

Tez Danıőmanı

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

İSTANBUL – 2008

**HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Fatma ÇAĞLAYAN'ın “Çin Dış Politikasında Şanghay İş Birliği Örgütü Etkisi ve Türkiye'ye Etkileri” konulu tez çalışması, Jürimiz tarafından STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Prof. Dr. Hasan SAYGIN

Üye _____

Prof. Dr. Naci KEPKEP

Üye _____

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN (Danışman)

Üye _____

Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL

Üye _____

Topçu Alb. Arif TEKBIYIK

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2008

Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
Dr. P.Kur. Kd. Alb.
Str. Araş. Ens. Md.

TEŐEKKÖR

Bu çalışmada emeği geçen herkese teőekkÖr etmeyi bir borç bilirim. Tez çalışmamdaki her tÖrlÖ eksiklik ve yanlışlığın sorumluluğu bana aittir.

ÖZET

Çin Komünist Partisinin Uzun yürüyüş sonrasındaki başarısı, Mao Zedong'un 1 Ekim 1949'da Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'ni ilan etmesi ile kesinlik kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminde ÇHC'nin, 1950'li yıllarda ve 1960'ların başında uluslararası alanda yakınlaşma tercihi Sovyetler Birliği'nden yana olmuştur. 1960'lı yıllarda ise Çin dış politikasında, emperyalizm ve revizyonizm karşıtlığı hâkim olmuştur. 1980'li yılların başından beri ise Çin, bağımsız bir dış politika ile uluslararası ekonomide aktif katılım yolu takip etmektedir. Önemli bir dönüm noktası olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Çin, ekonomi ve güvenlik alanlarında çok taraflılık anlayışını benimseyerek bu doğrultuda hareket etmeye başlamıştır.

Bu bağlamda Çin, Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) şemsiyesi altında terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılığa karşı yapılan askeri tatbikatlarla kararlılığını göstererek, dış politika önceliklerini de açıkça belli etmektedir. Çin, özellikle Orta Asya Bölgesi ile ilişkilerine büyük bir önem vererek yaşamsal çıkarları olan toprak bütünlüğünü ve sınır güvenliğini korumayı amaçlamaktadır. Uluslararası alandaki yeni çok kültürlülük ve çok etniklilik kavramlarına karşı bölgesinde Rusya Federasyonu ile iş birliğini geliştirerek gerek ekonomik gerek sosyal, gerekse güvenlik alanlarında dikkatli politikalar izlemektedir.

Türkiye'nin ise Orta Asya bölgesi ile olan ilişkilerine bakıldığında, Çin'e kıyasla Türkiye'nin istikrarlı bir politika geliştiremediği gözlenmektedir. Buna sebep olarak Türkiye içindeki iç dinamiklerin öncelikli dış politika anlayışlarındaki farklılıklar ve dış dinamik bağlantıları nedeniyle bağımsız politika geliştirme kabiliyeti gösterememesi belirtilebilir. Türkiye ile Çin arasındaki resmî diplomatik ilişkilerin 5 Ağustos 1971 tarihinde başlamasına rağmen ilişkilerde çok büyük bir yakınlaşma gerçekleştirilememiştir. Ancak, Soğuk Savaşın sonuna doğru Çin'in kısmen dünyaya açılma politikaları başlatması ile birlikte Türkiye ve Çin arasında ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

ŞİÖ, NATO'ya karşılık olarak bir yapılanma öngörmediğine dair açıklamalar yapmaktadır. Fakat konunun çeşitli uzmanlarına göre orta ve uzun vadede örgütün Atlantik politikaları karşısında yükselmesini beklemektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin olağanüstü uluslararası ya da yapısal bir değişiklikle karşı karşıya kalmadığı sürece, üyesi olduğu ittifakın politikalarını takip etmesi öngörülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin örgüte olası üyeliğinde, uluslararası sistemdeki birden fazla güç dengesinde oynama

TASNİF DIŞI

olacağından dolayı, söz konusu üyeliğin şu anki mevcut konjonktürde olasılığı düşük görölmektedir.

Sonuç olarak Rusya ve Çin, bölgelerinde yaşadıkları ortak sorunlar ve çıkarlar doğrultusunda yapısalcı bir anlayışla birbirlerine yakınlaşmakta ve bölgeye olası bir üçüncü oyuncunun dâhil olmasını şiddetle eleştirmektedirler. ABD'nin 11 Eylül sonrası Orta Asya'da yakaladığı destek rüzgârının da sona ermesinin ardından Çin ve Rusya seslerini daha da yükseltmekte ve ŞİÖ çatısı altına giren devletleri birleştirerek ABD ve Atlantik politikalarına karşı sıkı tedbirler almaktadırlar.

SUMMARY

The success of the Chinese Communist Party after the Long Walk has been established when Mao Zedong declared the People's Republic of Chinese Republic on 1st October 1949. During the Cold War period, particularly at the beginning of the 1950s and 1960s, PRC has preferred to form close relations with Soviet Union. As in 1960s anti-imperialism and anti-revisionism has dominated the Chinese foreign policy. However, from the beginning of the 1980s, China has been pursued an active involvement in international economy through the way of independent foreign policy. As an important turning point, after the dissolution of the Soviet Union, China has adopted the multi-polarity approach in economy and security arenas and began to act as follows.

In this sense, China displays its decisiveness by the way of military practices against terrorism, separatism and extremism under the umbrella of Shanghai Cooperation Organization (SCO) and clearly expresses its foreign policy priorities. China aims to protect its territorial integrity and border safety which are its vital interests, particularly as gives great importance to its relations with Central Asian region. Against the new multi-culture and multi-ethnicity concepts in international arena, China develops its cooperation with Russian Federation and pursue careful politics whether in economics or social, or in security areas.

Regarding to Turkey's relations with Central Asian region, it is observed that compare to China, Turkey could not develop a stable policy. Reasons for that could be indicated as the foreign policy differences among internal dynamics and lack of ability to develop independent policy though connections of external dynamics. Despite that the official diplomatic relations has been started on 5 August 1971, not so much rapprochement has been achieved. However, at the end of the Cold War, when China has launched a partial open policy to world, relations began to develop between Turkey and China.

SCO declares that it does not foresee a structuring against NATO. However, according to various specialists, it is expected that the organization would be rise in middle and long term. In this sense, unless Turkey comes across with an extraordinary international or structural shift, it is anticipated that Turkey would follow the policy of the alliance which she is a member of. In addition, in a case of Turkey's membership to the organization, as a reason of the movement among

more than one balance of power in international system, it is regarded as a low possibility for the concerning membership in present conjuncture.

Consequently, Russia and China is coming closer in a way of structuralist approach in the direction of their common conflicts and interests in their region, and strictly criticizes the involvement of the possible third player into the region. Behind the ending of the wind of support about Central Asia after the September 11, China and Russia raise their voice and take serious measures against Atlantic and USA politics by uniting the countries that are under the roof of SCO.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEŞEKKÜR	I
ÖZET	II
SUMMARY	IV
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
HARİTALAR LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
ÖN SÖZ	XIV

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1.	PROBLEM DURUMU	1-1
2.	ARAŞTIRMANIN AMACI	1-4
3.	ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1-5
4.	ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	1-7
5.	ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	1-7
6.	TANIMLAR	1-8

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1.	ARAŞTIRMA MODELİ	2-1
2.	VERİLERİN TOPLANMASI	2-1
3.	VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI	2-1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.	TEORİK ARKA PLAN	3-1
	a) Realizm	3-1

TASNİF DIŞI

b)	Güçler Dengesi	3-6
c)	Liberalizm	3-8
d)	Marksizm	3-11
e)	Uluslararası Örgüt Kavramı	3-13
2.	MODERN ÇİN TARİHİNİN GELİŞİMİ	3-18
3.	XIX. YÜZYILDA BATI SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE UZAK DOĞU'DAKİ GÜÇ MÜCADELESİ	3-20
a)	1. Afyon Savaşı	3-21
b)	2. Afyon Savaşı	3-24
4.	TAYPİNG İSYANI (1851–1864)	3-26
5.	1895 ÇİN- JAPON SAVAŞI	3-28
6.	BOKSÖR AYAKLANMASI	3-29
7.	1911 DEVRİMİ VE SUN YAT SEN DÖNEMİ	3-32
8.	UZUN YÜRÜYÜŞ	3-35
9.	ÇİN DEVRİMİ VE MAO ZEDONG DÖNEMİ: 1949-1978	3-37
10.	TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRK- ÇİN İLİŞKİLERİ	3-40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1.	DENG XİOPİANG DÖNEMİ VE ÇİN'DE YENİ REFORM SÜRECİNİN BAŞLAMASI	4-1
2.	ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE VE SONRASINDA HÂKİM ESASLAR	4-7
a)	Çin-ABD İlişkileri	4-7
b)	Çin-Hindistan İlişkileri	4-16
c)	Çin-SSCB İlişkileri	4-24
3.	ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN HEDEFLERİ VE SORUNLARI	4-29
a)	Örgütsel Yapısı	4-30
b)	Şanghay İş birliği Örgütünün Kuruluş ve İşleyişi	4-33
c)	Üye Ülkeler ve Örgüt İçindeki Etkinlikleri	4-46
i.	Çin	4-46
ii.	Rusya Federasyonu	4-50
iii.	Orta Asya Ülkeleri	4-53
iv.	Gözlemci Üyeler	4-57

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

d)	Türkiye'nin Şanghay İş birliği Örgütüne Yaklaşımı	4-60
e)	Şanghay İş birliği Örgütünün Uluslararası Güç Dengelerindeki ve Asya-Pasifik'teki Etkilerinin Geleceği	4-62
f)	Şanghay İş birliği Örgütünün NATO'ya Etkisi	4-65
g)	Şanghay İş birliği Örgütünün Türkiye'ye Olası Etkileri	4-68
4.	ÇİN'İN ŞİÖ İÇİNDE İZLEDİĞİ POLİTİKANIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	4-71
5.	11 EYLÜL SONRASI ÇİN'İN YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI	4-80
	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	5-1
	KAYNAKLAR	6-1
	EKLER	A-1
	ÖZ GEÇMİŞ	

TASNİF DIŞI

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1 : Türkiye- Çin İkili Ticareti	3-44
Tablo 2 : GSYİH Yıllık Büyüme Oranı	4-5
Tablo 3 : Şanghay İş Birliği Örgütü	4-31
Tablo 4 : Orta Asya Ülkelerine ait Ekonomik ve Siyasi Veriler	4-54
Tablo 5 : Orta Asya Ülkeleri ve Komşu Ülkeleri Kapsayan Bölgesel Örgütler	4-63

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1 : GSYİH Oranlarındaki Büyüme Durumu 4-4

HARİTALAR LİSTESİ

	Sayfa
Harita 1 : Çin Haritası	1-2
Harita 2 : 1912 Yılına Kadar Yabancı Devletlerin Çin'e Girişi	3-31
Harita 3 : Orta Asya Haritası	4-54
Harita 5 : Orta Asya Bölgesi	4-72

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İş birliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CACO	: Orta Asya İş birliği Örgütü
CAREC	: Orta Asya Bölgesel Ekonomik İş birliği
CSATTF	: Orta ve Güney Asya Ulaşım ve Ticaret Forumu
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İş birliği Teşkilatı
EurASEC	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
G-8	: Sanayileşmiş Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
M.Ö.	: Milattan Önce

TASNİF DIŞI

NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SAARC	: İktisadi İş birliğı için Güney Asya Birliğı
SPECA	: Orta Asya Ekonomileri için Özel Program
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
ŞİÖ	: Şanghay İş birliğı Örgütü
Y.Y.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte, Çin Komünist Partisinin yönetimi altında teknolojik ve ekonomik olarak Batı dünyasının gelişmişlik düzeyini yakalamayı ve gelişmiş ülkelerin arasına girmeyi temel hedef olarak belirlemiştir.

Mao Zedong (1949-1976) döneminde Çin, sanayileşmiş dünyada, geri kalmış üretim teknolojisine ve kapalı ekonomiye sahip olmasından dolayı, sınırlı ölçülerde uluslararası ticaret gerçekleştirebilmiş ve yabancı yatırımı ülkeye çok az çekebilmiştir.

Deng'in başlattığı reformlar ve Çin'in yürüttüğü pragmatik politikanın öncelikli amacı, çok uluslu ortamlarda bulunmaya özen gösterilmesi ve diğer ülkeler ile yakın ikili ilişkiler kurulması olarak şekillenmiştir. Bu suretle Çin, hem kendi manevra alanını geliştirmeyi hem de kendine yönelik birleşik karşıt bir bloğun oluşmasını önlemek maksadına uygun bir dış politika yaklaşımı gerçekleştirmiştir.

Ekonomik reformların başarıyla uygulanması sonucunda, Çin'in Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)'sının istikrarlı bir şekilde yükselişi ve son yirmi yıl içindeki hızla artışı ile birlikte, ekonomik büyümesinin önümüzdeki yıllarda devam etmesi beklenmektedir. Yapılan çalışmalar Çin'in 1980 yılından günümüze kadar yıllık büyüme oranının %8–10 arasında gerçekleştiğini göstermektedir.

1980 ve 1990'lı yıllarda; Çin'in dış politika yaklaşımında neorealist anlayışın ortaya çıkmasıyla birlikte milliyetçilik, bağımsızlık ve güç dengesi paradigmaları önem kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası oluşan kısa süreli "tarihin sonu" ve "medeniyetler çatışması" tartışmalarının ardından yaşanan ara dönem sırasında ABD, sisteme tek hâkim güç olma stratejisi doğrultusunda müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Orta Asya devletlerinin sahip olduğu yer altı kaynakları, başta ABD olmak üzere, Batılı devletlerin öncelikli politika alanlarına dâhil olmuştur.

Özellikle Putin'in başkanlık (2000-2008) dönemi ile birlikte Rusya ve Çin, bölgede ortak bir politika izlemek üzere sıkı bir iş birliğine girmişlerdir. ABD'nin; 1997 yılından itibaren bölgeye yönelik politikasında özellikle enerji konularında aktif politika izlemesi ve 11 Eylül sonrasında terörizme karşı savaş başlatarak Afganistan

TASNİF DIŞI

operasyonunu sırasında bölge devletlerde askerî üsler konuşlandırması, Çin ve Rusya'nın bölgeye yönelmelerindeki en önemli etkenler olmuştur.

Çin, Afganistan krizinin ardından ABD'nin askerî kuvvetlerinin Orta Asya devletleri içerisinde konuşlanmasını kendisine karşı planlı bir çevreleme politikası (containment policy) olarak kabul etmektedir. Bu nedenle de ABD'nin hegemonik bir politika izlediğini iddia ederek tek kutupluluk'un olası tehlikelerinin altını çizerek çok kutupluluk kavramını savunmaktadır. Bu bağlamda Çin, Rusya Federasyonu'nun da aynı politikayı benimsemesi ile birlikte ABD'nin Orta Asya'dan uzaklaştırılması gerektiğini savunmaktadır.

Çin ve Rusya Federasyonu, uluslararası konjonktürde yeni oluşan fırsatlar doğrultusunda rekabetlerini ve sorunlarını bir tarafa bırakarak yapısalcı yaklaşım doğrultusunda Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla Şanghay Beşlisi adı verilen örgütü kurmuşlardır.

Şanghay Beşlisi 1996 yılında başlangıçta sadece 5 ülkenin güvenlik ihtiyacına yönelik olarak kurulmuştur. Şanghay Beşlisi Örgütünün, kuruluş bildirgesinde özetle; örgütün amacının karşılıklı güveni ve iyi komşuluk ilişkilerini; bölgesel barış, güvenlik, istikrar amacı ile yeni bir ekonomik ve politik düzen için üye ülkeler arasındaki iş birliğini geliştirmek olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) içindeki üye ülkeler arasında iş birliğinin artmasıyla birlikte, bölgede Rus-Çin etkinliği de artmıştır. Diplomatik açıdan ŞİÖ hem Rusya hem de Çin çıkarlarının birleştiği ortak bir zemin olmuştur. Çin'in, ŞİÖ içinde yapılan askerî tatbikatlarla, örgütün terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık ile mücadelesinde kararlı olduğunu gösteren bir araç olduğunu belirtmesi de, aynı zamanda Çin dış politikasının önceliklerini açıkça göstermektedir. Bu noktada Çin'in Orta Asya ile ilgili dış politikasını, ŞİÖ üzerinden yürütme isteğinde olduğu gözlenmektedir.

11 Eylül sonrasında, ABD'nin bölgeye yönelik askerî ve politik faaliyetlerinin artması Rusya ve Çin'in öncülüğünde ŞİÖ içerisinde Anti-terör birimi kurulmasına yol açmıştır. ŞİÖ, askerî bir örgütlenme amacı benimsemediğini belirtmesine rağmen terörizm ve sınır sorunlarına yönelik askerî tatbikatlar yapmaktan çekinmemektedir. ABD'nin bölgede Teröre karşı savaş (Fight Against Terror) kapsamında bulunduğunu varsayarsak, gelecekte olası bir terör olayında ŞİÖ'nün dışarıdan bir gücün bölgeye dahil olmasını engellemek amacıyla olduğu söylenebilir.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

Türkiye ve Çin ikili ilişkileri incelendiğinde, ilişkilerin daha çok ekonomik düzeyde gelişme gösterdiği gözlemlenmektedir. Söz konusu araştırma kapsamında Türkiye-Çin ilişkilerinde Doğu Türkistan sorunu, Kıbrıs sorunu ve PKK sorunu gibi konulara yer verilmiş ve bu sorunların iki ülke arasındaki ilişkiye nasıl yansıdığı ele alınmıştır.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye aleyhine açık veren ticari ilişkilerin kısa vadede, çeşitlendirilerek özellikle hizmet sektörüne ağırlık vererek bu dengesizliği lehine çevirmesi mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda Türkiye-Çin ilişkilerinin, siyasi alanda geliştirilememesinin yanında ekonomik alanda da Çin lehine geliştiği gözlemlenmiştir. Çalışmada özetle Türk-Çin ilişkilerinde karşılıklı güven ilişkisinin eksikliğinin giderilmesi gerektiğine de değinilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin Rusya ve Çin ile ilişkilerini rekabet ortamından iş birliği ortamına taşıyabilmesinin, ilerleyen dönemlerde Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir etken olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye için Orta Asya bölgesi ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan önemli bir bölgedir. Türkiye, mevcut uluslararası konjonktürde Orta Asya devletleri ile sınırlı ikili ilişkiler geliştirme imkânı bulurken, makro politikalar söz konusu olduğu zaman Çin ve Rusya'yı göz ardı ederek politika geliştiremeyeceğinin bilincindedir. Dolayısıyla Çin ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi, Orta Asya ülkeleri ile yakın ilişkilerin kurulmasını sağlayabilecektir. Diğer taraftan ŞİÖ'nün güvenlik örgütü olarak, uluslararası ortamda etkinliğini giderek artıracakı öngörülürse; Türkiye'nin iki zıt kutbun oluşturduğu ittifaka aynı anda üye olması mümkün olmadığı için beklenmedik bir çıkar çatışması ortaya çıkmadığı sürece, tercihini Batı kanadından yana kullanacak tahmin edilmektedir. Rusya ve Çin tarafından ABD'nin önemli müttefiklerinden biri ve NATO üyesi olan Türkiye'nin gözlemci sıfatıyla bile olsa örgüte davet edilmesinin, örgütün amacına uygun olmayacağı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, Rusya ve Çin'in örgüt içindeki etkinliklerini Türkiye ile paylaşmak istemediği bir başka varsayım olarak ileri sürülebilir.

Yapılan çalışma ile özellikle Türkiye'de Çin üzerine yapılan çalışmaların az olması nedeniyle Çin hakkında yapılan akademik araştırmalara katkıda bulunabilmek amaçlanmıştır. Söz konusu ülkenin takip ettiği bölgesel ve küresel politikaların orta ve uzun vadede yansımalarının taşıdığı önem dikkate alınarak kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte, Çin dış politikası ve güvenlik teşkilatı olarak kurulan Şanghay İş birliği Örgütü'nün kapsamlı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Özellikle çalışmada, Türkiye-Çin ilişkilerine değinilirken objektif bir

TASNİF DIŞI

yaklaşım çizgisi takip edilmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmada olabilecek eksiklere rağmen gelecekte Çin hakkında yapılacak akademik araştırmalar ve bilimsel çalışmalara, güncel bilgiler ışığı altında katkıda bulunabilmek amaç edinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEM DURUMU

Çin, medeniyet tarihi içerisinde kültürel ve tarihsel birikimi ile daima önemli bir ülke olmuştur. Çin medeniyetinin başlıca karakteristik özelliği, çok geniş topraklara sahip olan temelde bir tarım toplumu olmasıdır. XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin sömürgeci yaklaşımları ve sömürgeciliğin yayılması sonucunda, Çin yarı sömürge bir devlet haline gelmiştir. Özellikle Çin'deki misyonerlik faaliyetleri ve Batılı devletlerin ticari faaliyetleri Afyon Savaşına kadar kontrol altında tutulmuştur. Çin, Afyon Savaşları sonrasında dışa kapalılık politikasını sürdürmemiş ve Avrupalı ülkelere çeşitli ticari imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır.

Çin'de reform çabaları 1901-1911 yılları arasında en üst noktaya ulaşmıştır. Ancak reform hareketleri imparatorluğun yıkılmasına engel olamamış ve 1911 yılında Sun Yat Sen önderliğinde başlatılan siyasal reform süreci sonucunda cumhuriyet ilan edilmiştir. Sun Yat Sen'in 1925 yılında ölümünden sonra Kuomintang'ın başına geçen Çang Kay Şek, 1928 yılında Çin Cumhuriyeti'nin (ÇC) lideri olmuştur. Çin İç Savaşı'nda (1927–1949) Çang Kay Şek, Mao'nun başlattığı Uzun Yürüyüş karşısında başarısız olup hükümetini Tayvan'a taşımıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 1 Ekim 1949'da kuruluşunun ardından 1950'li yılların başında bir tarafa yaslanmak diye adlandırılan bir denge politikası izlemiştir. ÇHC, Soğuk Savaş'ın başlangıcında ve bloklaşma politikasının hâkim olduğu 1950-1960 arasındaki dönemde SSCB'nin yanında yer almıştır. 1960'lı yılların başında ise Çin, dış politikada farklı bir tutum sergilemiş ve SSCB'den uzaklaşmıştır. Bu dönemde Çin'in dış politikasındaki değişime neden olan faktörlerden biri de Kültür Devrimi olmuştur. 1966–70 yılları arasında yaşanan Kültür Devrimi'nin iç politikada olduğu kadar dış politikada da önemli yansımaları olması sebebiyle Çin, dünyadan ve yabancı güçlerden uzaklaşmaya dayanan dışa kapalı bir politika izlemeye başlamıştır.

Mao dönemi sonrasında Deng'in başlattığı değişim süreci, Çin'de hem ekonomik hem de siyasi alanda reformların habercisi olmuştur. Böylelikle Çin'deki reform sürecini takip eden ilk on yıl içinde, sektörler arasında pazar ekonomisine geçiş başarıyla gerçekleştirilmiştir.

TASNİF DIŞI

Çin, 1970'li yılların sonlarından itibaren merkezî planlamaya dayanan ekonomik sistemden kontrollü liberal ekonomiye, aşamalı olarak dönüştürmeyi hedefleyen reformlar sayesinde süreklilik arz eden ciddi bir büyüme dönemine girmiştir.

Harita 1 – Çin Haritası

Kaynak: Çin, 10 Şubat 2008, www.hssgm.gov.tr/images/cin.jpg

Çin'deki ekonomik reformların 1978 yılında başlamasından günümüze kadar olan süreçte Çin ekonomisi hızlı bir büyüme göstermiştir. Ekonomik reformların hayata geçmesinin ardından başarıyla devam ettirildiği ve buna paralel olarak küresel ekonomiyle entegrasyonuna bağlı olarak 1978-2006 yılları arasında Çin'in GSYİH'nın yıllık ortalama %9,6 oranında büyüme kaydettiği gözlenmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, Çin'in politika önceliklerinde değişimi de beraberinde getirmiştir. Özellikle Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte Orta Asya Bölgesi'nde oluşan jeopolitik boşluk, bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik ilgilerinin artmasına neden olmuştur. Bölgedeki yeniden yapılanma sürecinde ABD'nin aktif Orta Asya politikası geliştirmesinin ardından üç ülke Rusya, Çin ve ABD yeni bir coğrafyada rekabet yarışına girdiler. ABD'nin bölgedeki varlığı Çin için birçok yönden güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırması, Çin'in çevreleme politikası gütmekte olduğu kuşkuvarını kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası uluslararası

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

ortamda değişen güvenlik anlayışla birlikte Orta Asya bölgesinde artan ABD etkinliği sebebiyle, Çin'in özellikle bölgesel örgütlenmelere olan yaklaşımını değiştirdiği gözlemlenmiştir. Çin'in bölgede etkin olma isteği ve girişimleri dış politikasına da yansımıştır.

Çin bu yeni dış politikası kapsamındaki hedeflerini, uluslararası örgütleri enstrüman olarak kullanmak sureti ile yürürlüğe sokabilmeyi hedef edinmiştir. Çin dış politikasında, ikili ticari ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesiyle birlikte ekonomik reformların uluslararası sistemle iş birliği arayışları içine girmesi gerektiği fikri egemen unsur olarak ön plana çıkmıştır. Böylelikle Çin, mevcut konjonktürde var olan uluslararası sistemi kabul ederek sistem içinde kendi pozisyonunu güçlendirmeye ve geliştirmeye çalışmaktadır. Yeni iş birliği kavramının gelişiminde; Şanghay İş birliği Örgütü, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ticari örgütü gibi uluslararası örgütler ana kurumsal çatılar olmuştur. Özellikle 11 Eylül sonrasında değişen güvenlik anlayışına bağlı olarak Çin'in, mevcut bölge politikasını ŞİÖ üzerinden şekillendirme isteği içinde olduğu ve Orta Asya bölgesinde etkin bir güç olduğu açıkça görülmektedir.

Örgütün dünya siyasetine yön verebilecek bir güç haline gelme amacı, en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Kuruluşunun ardından meydana gelen değişimlerle ŞİÖ'nün; sınır sorunları, bölücülük, terör ya da silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi daha çok bölgesel açıdan anlam taşıyan sorunların ele alındığı bir forum olmanın ötesinde; dünya siyasetinde değişen koşullar çerçevesinde biçimlenen, Rusya ve Çin arasındaki stratejik iş birliğinin şekillendiği bir platform haline geldiği düşünülmektedir. Çin; günümüzde uluslararası politika alanında ekonomik, kültürel ve askerî eksenlerde etkili ve iddialı bir ülke olmaya gayret sarf etmektedir.

Bu itibarla; Çin'in Türkiye'nin çevresindeki bölgelere karşı izlediği politikaların, Türkiye'yi yakından ilgilendirdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Çin dış politikası ve Şanghay İş birliği Örgütünün Türkiye'ye etkilerinin incelenmesinin gelecekte de önemini koruyacağı varsayılmaktadır. Bu nedenle ülkenin dış politikasının araştırılması ve analizi Türkiye dâhil birçok ülkenin ilgi gösterdiği bir mesele olup bu ülkenin takip edeceği dış politika davranışlarının belirsizliğini bir süre daha muhafaza edeceği düşünülmektedir.

Türkiye-Çin ilişkilerinde, ilişkilerin siyasi yönden geliştirilememesinde etkin olan bazı faktörler olduğu bilinmektedir. İki ülke arasındaki bu faktörlerin Doğu

TASNİF DIŞI

Türkistan sorunu, Kıbrıs sorunu, PKK sorunu ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin Çin lehine gelişmesi gibi konular olduğu bilinmektedir. Çin açısından bakıldığında ise iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğine yönelik değerlendirmelerde; Doğu Türkistan, Kıbrıs, PKK terörü ile mücadele gibi farklı enstrümanların bazı olumsuz sonuçlara yol açacağı varsayılmaktadır. Kısacası; güçlü bir Çin dış politikası ve nüfuz alanının oluşmasıyla, bölgedeki uyuşmazlık nedenlerini Türkiye'nin çıkarları aleyhine kullanabileceği tehlikesinin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Günümüzde Çin, uluslararası sistemde var olan tek kutupluluk ve ABD yeni dünya düzeni sistemini tehdit olarak niteleyerek, ortak tehdit anlayışını paylaştığı Rusya ile birlikte sisteme nüfuz etmeye çalışmaktadır. Soğuk Savaş sona ermeden Deng Xiaoping tarafından uygulanan ve Çin'in Soğuk Savaş sonrasındaki dış politikasını şekillendiren strateji, Çin'in dış dünyaya uyum sağlaması ve büyük bir güç olarak ortaya çıkmasını açıklamaktadır. Çin'in kısa vade kapsamında mevcut dış politika dengelerini bozacak girişimlerden kendini uzak tutma çabası içerisinde hareket ettiği söylenebilir.

Günümüzde gelinen noktada Çin'in mevcut konumu, belirtilen stratejinin adım adım uygulandığını ortaya koymaktadır. Çin; mevcut sorunlarının çözümüne yönelik olarak egemen devletlerin iç işlerine karışılmaması, sınır güvenliğinin sağlanması, ayrılıkçılık, terörizm ve dinî radikalizm gibi büyük önem taşıyan sorunların ŞİÖ içinde çözülmesini sağlayarak diğer üçüncü ülkelerin müdahil olmasına fırsat vermemeye özen göstermektedir. Bu bağlamda günümüzde, Çin dış politikasının analiz edilebilmesi için ŞİÖ'nün iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Hızla büyüyen ve dışa açılan Çin, Türkiye gündeminde ağırlıklı olarak ekonomik bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Ancak Türkiye'de, Çin'in ekonomik alanda olduğu kadar dış politika açısından da analiz edilmesi ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, özellikle Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında değişen Çin dış politikasının incelenmesini ve ŞİÖ üzerinden Çin'in yürüttüğü dış politikanın etkilerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu itibarla araştırmanın ana teması ŞİÖ içindeki Çin etkisinin Türkiye'ye olan etkilerini ortaya koymayı, gelecek dönemde de Türkiye-Çin ve Türkiye-ŞİÖ ilişkilerinin nasıl şekillenebileceğini tespit etmeyi

TASNİF DIŞI

amaçlamaktadır. Çin, ŞİÖ sayesinde hem Rusya ile iş birliği yapmakta hem de enerji kaynaklarına ulaşmasında bir köprü görevi görmektedir.

Türkiye halen NATO'nun müttefikidir; orta ve uzun vadede bölgesel çıkarları, üyeliğinin muhafazasını haklı kılmaktadır. Türkiye, uluslararası sistemde yaşanan değişime bağlı olarak ŞİÖ'yü incelemeye almakla beraber, bu örgüte üyelikten ziyade örgütün bölgedeki etkilerini teşhise gayret etmektedir.

Bu maksatla çalışmada şu soruların cevaplandırılmasına gayret edilmiştir:

- a. Çin'in Soğuk Savaş sonrası dış politikasında ŞİÖ'nün yeri ve önemi nedir?
- b. Gelecekte ŞİÖ'nün genişleme perspektifinde Türkiye'nin misyonu nasıl şekillenebilir?
- c. Türkiye-Çin ilişkilerinin siyasi boyutta iş birliğine yönelik girişimlerinin geleceği hangi yönlerde derinleşebilir?
- d. Bu değerlendirmeler ışığında gelecekte ŞİÖ-Türkiye ilişkisi nasıl şekillenebilir?

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Mao döneminde Çin, uluslararası sistemin yapısını değiştirmek için revizyonist bir dış politika projeksiyonu izlemiştir. Deng döneminde ise ekonomik reform ve açık kapı politikası daha ön plana çıkmıştır. Nitekim Deng döneminde Çin; diğer büyük güçlerle politik, ekonomik ve askerî yönden rekabet etmek için ulusal gücünü sürekli geliştirmeye yönelik reformlara öncelik vermiştir. Bu bağlamda yapılan reformların öncelikli amacının Çin'i uluslararası ortamda güçlü ve etkin bir ülke olmasını hedeflediği gözlemlenmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından değişen dünya siyasal konjonktürü ve yeni dünya düzeninin oluşmasında kalkınmış bir Çin modelinin ortaya çıkması, Batılı devletler ve komşu ülkeler nezdinde endişe yaratmıştır. Çin'in dışa açılma politikasının uygulanmaya başlamasıyla Çin ekonomisi hızla gelişerek, dünya ekonomisi ile iç içe girmiştir. Çin'in hem siyasi hem de ekonomik alanda artık dünya ile bütünleşme ve etki alanını güçlendirme hedefi üzerinde odaklandığı söylenebilir.

TASNİF DIŞI

Çin'in yeni dış politikasının ana hedefi, büyük devletlerle ilişkilerini artırarak gelişmekte olan ülkelerle iş birliği yapmak ve komşu ülkelerle iyi geçinmek olarak özetlenebilir. Çin'in büyük devletlerle kurduğu XXI. yüzyıla yönelik stratejik ilişkiler dışında, küresel olarak en üst düzeyde Çin-Rusya-ABD, Kuzey-Doğu Asya'da bölgesel olarak Çin-Japonya-ABD, Pasifik Bölgesinde ise Çin-ASEAN-ABD üçgeninde dengeleme stratejileri geliştirerek oldukça farklı boyutlarda politik davranış kalıplarını takip ettiği gözlemlenmektedir.

Çin bu suretle, yıllardan beri Batının oluşturduğu baskıyı bu üçgen ilişkisiyle kırarak uluslararası platformda büyük ülke rolünü oynamayı amaç edinen bir yaklaşım sergilemiştir. Mao döneminde iki kutup arasında üçüncü güç yaratarak kendini bu üçüncü gücün lideri olarak gösterdiği gibi, Jiang Zemin de, ABD (NATO) ile Rusya arasındaki ihtilaf ve anlaşmazlıklardan istifade ederek yine üçüncü bir güç olduğunu ispata çaba sarf etmiştir. Jiang Zemin hükümetinin uyguladığı çok yönlü dış politika, Çin'in XXI. yüzyıldaki yerini belirlemesini sağlamıştır. Diğer taraftan Çin'in bölgesel politikasında özellikle Orta Asya'ya yönelik politikasının çok taraflılık zemininde şekillenerek ŞİÖ üzerinden yürütmüş olduğu değerlendirilmektedir.

Çin'in hızlı ekonomik büyümesi ve ortaya çıkan enerji ihtiyacının her geçen gün daha da artması ile ŞİÖ'nün enerji iş birliğine yönelik etkin bir platform haline dönüşmeye başladığı gözlemlenmektedir. Çin'in artan ham madde, petrol ve enerji ihtiyacının bölgedeki devletlerden karşılanması açısından ŞİÖ geniş bir pazar olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca Rus-Çin ilişkilerinin gelişmesi ve iki ülkenin stratejik iş birliğinin sağlanmasında ŞİÖ birleştirici rol oynamıştır. Bu nedenle ŞİÖ'nün Çin ve Rusya açısından öneminin giderek artış kaydettiği değerlendirilmektedir. ŞİÖ, özellikle bölgesel güvenliği sağlamak yolundaki girişimlerini yoğunlaştırmak eğilimindedir.

ŞİÖ, Çin'in Orta Asya'daki ekonomik ve güvenlik çıkarlarına yönelik faaliyetlerini arttırması yolunda kullanılan örgütsel bir mekanizma olarak çeşitli faydalar sağlayabilmektedir. Gelecekte Çin'in Orta Asya'da dış politikasını ŞİÖ üzerinden yürüteceği değerlendirildiğinde, ŞİÖ'nün önemli bir zemin olacağı ve hem bölgede istikrarı sağlayan hem de bölgenin stratejik önemini artıran bir araç olacağı görülmektedir. Orta Asya bölgesine komşu ülkelerden biri olan Türkiye'nin ise bölgedeki her türlü değişimden etkilenebileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda ŞİÖ'nün lokomotifi olan Çin ve Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin bölgede aktif rol oynayabilmesi açısından önem taşımaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Şanghay Beşlisi, Çin ile Rusya arasındaki sınır sorunlarının çözülmesi ve sınır bölgelerinde güven artırıcı önlemlerin tartışılması için bir forum olarak ortaya çıkmıştır. ŞİÖ'ye giden süreç esasen, Çin ile Rusya'nın inisiyatifiyle gelişmiştir. Zaman içerisinde ŞİÖ'nün bir örgüt olarak güvenlik, ekonomik ve politik iş birliğinin ötesinde bir politik güç olarak ortaya çıkması da mümkün görülmektedir. Örgütte dünyanın yakın gelecekte dönüşeceği çok kutuplu düzeninin odaklarından ikisini teşkil edeceği düşünülen Rusya ve Çin'in bulunması, örgütün dünya nüfusunun üçte birini kapsaması ŞİÖ'nün gücünü artırmaktadır. Bölgedeki petrol ve doğal gaz sahibi ülkelerin örgüt içerisinde yer alması, Pakistan'ın, Moğolistan'ın ve Hindistan'ın gözlemci sıfatı ile örgütte olması, bu yeni oluşumu daha da güçlü kılacaktır. İran'ın ise örgüte üyeliğinin ABD'nin tepkisine yol açabileceği varsayılmaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada Çin dış politikasının analizinde, tarihsel süreç içinde ÇHC'nin kuruluş öncesinde yaşanan gelişmeler Çin dış politikasına olan etkileri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Ancak araştırmada kronolojik yaklaşım perspektifinde, ÇHC'nin kuruluşundan günümüze kadar olan dönem irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Çin dış politikasının ŞİÖ'ne olan etkisi analiz edilmeye çalışılmış ve Çin dış politikasının temel dinamikleri ŞİÖ kapsamında incelenmiştir.

Akademik sınır olarak, Çin'in ŞİÖ kapsamında uyguladığı dış politikaya değinilerek dış politika öncelikleri irdelenmiştir. Bu bağlamda ŞİÖ-Türkiye ilişkilerinin nasıl şekilleneceği belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye-ŞİÖ ilişkileri, ÇHC'nin kuruluşundan günümüze kadar sürece ağırlık verilmiş; ancak, Türkiye-Çin ilişkilerinin geliştirilememesine neden olan faktörler (Doğu Türkistan Sorunu, Kıbrıs Sorunu, PKK Sorunu) detaylı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Çin dış politikasının analizi ŞİÖ kapsamında ele alındığından, Çin'in dış politikası ağırlıklı olarak dönemler halinde incelenmiş ve ikili ilişkilerden yoğun olarak Türkiye, Rusya ve ABD gibi ülkelerle ilişkilerin dönemler halinde analizi üzerinde odaklanmaya çaba sarf edilmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplini açısından araştırma hakkında yapılan kaynak

taramasında, Türkçe eserlerin yanı sıra, yabancı dilde kitap ve makale taraması da yapılmak suretiyle meselenin farklı akademik açılardan analizine gayret edilmiştir.

6. TANIMLAR

Dış Politika: Bir devletin, ulusal çıkarlarını biçimlendirdiği amaçlara ulaşmak için diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla arasında olan diplomatik, siyasal, ekonomik ve hukuki ilişkileri kapsayan politikadır.¹ Ayrıca dış politikayı, başka bir devletin yapmış olduğu girişimler ve tutumlar da biçimlendirebilir. Dış politika uygulamasında herşeyden önce devletin takip ettiği ulusal çıkarlar çerçevesinde belirli ve sabit amaçlarının tespiti gereklilik taşımaktadır. Bu nedenlerle uluslararası sistemde yer alan devletin kendi amaçlarını gerçekleştirme yolunda ortaya çıkan engelleri aşarak varlığını sürdürebilmesi için, kapasitesini çeşitli şekillerde kullanmayı sağlayan stratejiler geliştirmesi ve bu süreci devamlı şekilde yeniden gözden geçirmesi ve yorumlaması gerekmektedir.

Pragmatizm: Doğruluğu ve gerçekliği tek taraflı olarak sadece eylemlerin sonuçlarıyla değerlendiren ve onlara yalnızca fayda açısından bakan akım pragmatizm olarak nitelendirilir.² Başlıca temsilcileri; W.James, J.Dewey'dir.

Bölgesel Güvenlik Teşkilatı: Temel amacı coğrafi bir bölgedeki ulus devletlerin barışı ve güvenliğini sağlamak olan bölgesel bir teşkilat bölgesel güvenlik teşkilatı olarak tanımlanır.³ Bölgesel bir güvenlik teşkilatının temel amacı, güven ortamını destekleyecek iş birliği ve müşterek hareketle katılımcı devletlerin güvenliğini ve refahını artırmaktır.

Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm: XIX. yüzyılın ikinci yarısında İslam ülkeleri, Hristiyan Batı ülkelerinin kendi aleyhlerine gelişmesine tepki olarak Panislamizmi geliştirmişlerdir.⁴ Osmanlı Devleti'ni de etkileyen bu eğilim, bütün Müslüman halkları İslami kurallara göre örgütlenmiş tek bir devlet çatısı altında toplamak amacıyla olmuştur.

Pan-Türkizm ise XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun içindeki

¹ Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, www.balikesir.edu.tr/~akolbasi/uluslararasıpolitika.doc, 13 Mart 2008.

² Pragmatizm, <http://felsefetarihi.net/pragmatizm.htm>, 11 Nisan 2008.

³ Chien-peng Chung, "Asya-Pasifik Teşkilatlarının Bölgesel Güvenlik Sağlanmasındaki Rolü", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Sempozyumu**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2007, s. 138.

⁴ Faruk Sönmezoğlu (Der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.563.

TASNİF DIŞI

ve dışındaki Türk kökenli halkların birleştirilmesini amaçlayan Pan-Türkist Birliğini (Turancılık) kurma çabaları ile ortaya çıkmıştır.⁵

Strateji : Strateji sözcüğü sözlükte bir amaca ulaşmak için izlenmesi gereken ana yol olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu sözcük anlamı ve kapsamı bakımından uygulamada çok geniş bir çerçevede yer alan faktörleri içermektedir. Strateji kelimesi, dilimize Fransızca *stratégie* kelimesinden uyarlanarak kazandırılmıştır. Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde stratejinin ilk tanımı, “izlem” dir. İkinci olarak; Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatıdır. Son olarak ise sevkulceyş tanımı yapılmıştır.⁶

Izlem kelimesinin karşılığı olarak önce “*İzleme işi, izleme, takip*” denilmektedir. İkinci olarak ise “*Önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol, strateji.*” açıklaması yapılmıştır. Sevkulceyş kelimesinin açıklaması ise “*Strateji*” olarak verilmiştir. Bu bağlamda strateji sözcüğü; bir ulusun yalnızca askerî kuvvetleri ile ilgili bir kavram olmaktan çıkmakta ve söz konusu ulusun politik, ekonomik ve psikolojik kaynaklarını ve bu kaynakların oluşturduğu sentezi de içeren bir kavramın ifadesi olmaktadır.⁷ Bir kaynakta strateji önce araçları sonuçlarla ilişkilendirme süreci olarak tanımlanmış, sonra da aynı kaynakta stratejinin hem bir süreç hem de bir ürün olduğu belirtilerek stratejinin genel bir plan veya fikir olduğu da söylenmiştir.⁸

Jeopolitik: Devletler arası ilişkiler; devletin gücünün oluşumunda, kuvvet dengelerinin şekillenmesinde kapsamına aldığı kaynaklarla ülkelerin, hayat ve faaliyet alanlarının, doğanın ve coğrafi konumun etkisini belirleyen, vurgulayan, bilgi disiplini.⁹ Jeopolitiğin değişik tanımları bulunmaktadır. Jeopolitiğin kronolojik sıra ile birkaç tanımına yer vermek gerekirse;¹⁰

Haushofer: “Jeopolitik, içinde yaşadığı coğrafi bölgenin ve tarihi gelişmelerin etkisi altında değişen siyasi hayat şeklinin (yani devletin) üzerinde yaşadığı yer ile ilişkisidir.”

⁵ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e**, s. 564.

⁶ Türk Dil Kurumu Sözlüğü,
<http://www.tdk.gov.tr/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA6AA849816B2EF4376734BED947CD&Kelime=projeksiyon>.

⁷ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2000, s. 26.

⁸ Jr, John. J. Pitney. **The Art of Political Warfare**, University of Oklohoma Press, Oklohoma, 2000, s. 21.

⁹ Muzaffer Özdağ, “Medeniyetler Çatışması Üzerine”, Rusya Özel, **Avrasya Dosyası**, C.1, Ankara, 1994, s.153.

¹⁰ Servet Cömert, Jeopolitik ve Türkiye’nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, **Jeopolitik Dergisi**, http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=28.

TASNİF DIŞI

Spykman: “Jeopolitik, bir ülkenin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara göre planlanmasıdır.”

Kieffer: “Jeopolitik, bir devletin sosyal, politik, ekonomik, stratejik ve coğrafi unsurlarının, bu devletin dış politikasının tayin ve takibine uygulanmasıdır”. Şeklinde jeopolitiğin tanımını yapmışlardır. Tüm tanımlar göz önüne alındığında Kieffer’ın, jeopolitiğin kapsamını genişletmekte ve uygulamayı ön plana çıkarmakta olduğu gözlemlenmektedir.

Jeopolitik konum, coğrafi konumun değeri ile birlikte, dünya ve bölge güç merkezlerine, dünya politik yapısına, siyasi bölünmeye göre ülkenin veya bölgenin bulunduğu yeri ve bulunduğu durumu açıklamaktadır.¹¹ Jeostratejik Konum ise jeopolitik konumun bir alt düzey konumunu açıklar. Örnek olarak Kıbrıs’ın, Bulgaristan’ın, Romanya’nın jeopolitik konumu değil jeostratejik konumu olarak ifade edilmektedir.

Jeostrateji: Stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Jeopolitik politika aracılığı ile jeostrateji, strateji aracılığı ile uygulamaya konulur.¹² Politika stratejik güç ile hedef arasındaki bağı kurar. Jeostrateji, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Jeostrateji, coğrafya ile strateji arasındaki ilişkinin ilmidir. Jeostrateji, jeopolitik çıkarların stratejik yönetimidir.

¹¹ Suat İlhan, Jeopolitik Çalışmaları,
http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=28.

¹² A.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMA MODELİ

İliŐkisel araştırma modelinde, literatür taraması ile yapılan bir araştırma sonucu hazırlanmıştır.

2. VERİLER VE TOPLANMASI

Verilerin elde edilmesinde; konu ile ilgili olarak yerli ve yabancı kitaplar ve makalelerden, akademik kaynaklardan, internet ortamındaki akademik kaynak tarama sitelerinden, Türkçe ve İngilizce kaynaklı haber siteleri, resmî açıklamalardan, kütüphane kataloglarından ve konu hakkında literatürde yer alan eserlerden istifade edilmiştir.

3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Özellikle Çin Dış Politikası'nın incelenmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma tekniklerinden "doküman incelenmesi" uygulanmıştır. Çin Dış Politikası ve Şanghay İş birliği Örgütü'nün incelenmesinde müşterek noktalar belli bir bütünlük içerisinde ayrı ayrı yazılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. TEORİK ARKA PLAN

a. Realizm (Gerçekçilik)

Realizm, kökeni M.Ö. V. yüzyılda yaşayan ünlü yunanlı asker ve tarihçi Thucydides'e kadar uzanan ve XVI. yüzyılda Nicola Machiavelli, XVII. yüzyılda ise Thomas Hobbes tarafından devam ettirilen bir fikir akımı olarak yüzyıllardır geçerliğini kaybetmemiştir.¹³ Realizm, modern uluslararası sistemin oluşturulduğu XVII. yüzyıldan günümüze kadar birçok önemli siyasi tarih olaylarını açıklamada kullanılmıştır. Ancak realizmin uluslararası ilişkiler alanında ilk özgün kullanımı Hans J. Morgenthau ile başlamış; “ulusal çıkar”, “güç” ve “uluslararası politika” gibi kavramlar uluslararası sistemi açıklamada kullanılan terimler haline gelmiştir.¹⁴

Realistlere göre devlet adamı; devletin çıkarlarını gözetmek zorunda olduğu için, bireysel olarak uyduğu ahlak kurallarına uymayabilir. Machiavelli'nin “amaç aracı aklar” düşüncesinde, “eğer bir insan en yüksek politik erki kazanmayı başarmışsa, aldatılmalarına izin veren kitleler o zaman boyun eğip saygı göstereceklerinden dolayı bu politik erkin nasıl kazanılmış olduğunun bir önemi kalmayacaktır”¹⁵ hipotezini öne sürmüştür. Machiavelli'nin metodu, laik, bilimsel ve gözleme dayalı olmakla beraber aynı zamanda da sebep-sonuç ilişkisine dayanmıştır.¹⁶

Realistlere göre; merkezî otoritenin bulunmadığı bir uluslararası ortamda sonucu belirleyen, devletin gücü olmaktadır. Bu nedenle devleti düşmanlardan korumak için, devlet adamının uygar toplumlarda bireyler ve toplum arasındaki ilişkide ahlak kurallarına aykırı olan birtakım yöntemleri kullanması gerektiği de değerlendirilmektedir. Hans Morgenthau'nun, klasik realizmin en önemli temsilcilerinden biri olarak bu konuda kapsamlı bir kuram geliştirmeyi başardığı değerlendirilmektedir. Hans Morgenthau, kendisinden önceki realist aydınların

¹³ Jack Donnelly, **Realism and International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2000, s. 1.

¹⁴ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.** s.585.

¹⁵ William S. Sahakian, **Felsefe Tarihi**, İdea Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 116.

¹⁶ Thomas W. Smith, **History & International Relations**, ABD, Routledge, 1999, s. 38.

TASNİF DIŞI

fikirlerini uluslararası ilişkiler sahasına adapte ederek, uluslararası ilişkiler disiplininin temel taşlarını oluşturmuştur.

Uluslararası politika alanında özellikle 1940'dan 1970'lere kadar olan dönemde yapılan çalışmaların temelini oluşturan klasik realizm olmuştur.

Realizmin temel varsayımlarında ise;¹⁷

- Uluslararası sistemde rol oynayan ana aktörler devletlerdir, sistem içi ilişkiler onların davranışları ile şekillenmektedir.

- Sistemin ana aktörleri olan devletler arzulanan faydayı ve çıkarlarını maksimum kılmak amacı ile "rasyonel" davranmaktadırlar.

- Uluslararası sistem, düzeni sağlayacak merkezî bir otorite bulunmadığından anarşik kabul edilmektedir.

- Devletlerin davranışlarını belirleyen temel faktör, güç elde etme mücadelesidir; bu nedenle uluslararası ilişkilerin anahtar kavramının güç olduğu öngörülmektedir.

Realist akımın belirlediği prensiplere göre, temelde insan doğasının özü bencil, güç ve iktidar hırsıyla hareket eden ve kendi çıkarları peşinde koşan varlıklar şeklindedir.¹⁸ Bu bakımdan realist yaklaşım dış politika analizinde ulusal çıkar kavramına büyük önem vermektedir. Klasik realist yaklaşıma göre güç kavramında, ulusal güç ve insan unsurunun önemli bir yere sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Hans Morgenthau'ya göre her uluslararası sistem kapsamında, karar alıcılar için nesnel (objektif) çıkarlar söz konusudur. Dolayısıyla analiz yapılırken, karar alma mekanizmaları belirtilen bu kriterlere en uygun olan tercihi yapacakları varsayımı ile hareket ederek, aynı zamanda nesnel olarak kabul edilen ulusal çıkar terimi ile bu terimin tamamlayıcısı ve realist teorinin merkezî kavramı olan güç kavramına da işaret edilmelidir.¹⁹ Bu itibarla realist doktrinin izahında; güç unsurunun, askerî, teknolojik, siyasi, ekonomik, jeopolitik faktörleri içinde bulundurması muhtemeldir. Bu bağlamda uluslararası sistem içinde bir devletin güç kazanması, bir diğer devletin güç kaybetmesine neden olabilmektedir.

¹⁷ Thomas W. Smith, **a.g.e.**

¹⁸ Bülent Uğrasız, **Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm**, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, Cilt 5, Sayı2, 2003, s. 143.

¹⁹ Efe Çaman, **Uluslararası İlişkilerde Kindermann ve Münih Okulu**, (Çevrimiçi), 19.01.2008, <http://www.stratejiktudem.com/makale.php?id=311>.

TASNİF DIŞI

Morganthau'ya göre uluslararası ilişkilerde en önemli aktörler devletler ve karar alıcılardır.²⁰ Uluslararası ilişkiler, devletler arasında güç ve barışın mücadele alanıdır. Aynı zamanda realizm söz konusu bu mücadelenin nasıl meydana geldiğini anlamayı ve uluslararası ilişkiler disiplini düzenlene koymayı amaçlamaktadır. II. Dünya Savaşı dönemi boyunca bu varsayımlar kabul görmüştür.

Realizm de güç ve güvenlik kavramları en önemli iki unsur olarak görülmektedir. Güç kavramı olmadan uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramının olmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, devletlerin güç dengesinin yanında, dünyadaki barışı korumayı sağlayan en önemli mekanizmanın diplomasi olduğu belirtilmektedir. Dış politika amaçlarının ulusal çıkar çerçevesinde tanımlanması ve dış politikanın desteklenmesiyle barışın korunması sağlanabilecektir. Realizm, devleti uluslararası politikanın temel aktörü olarak kabul etmektedir.

Devletin amaçlarını gerçekleştirmesi için gerekli olan şey güce sahip olmasıdır. Realist yaklaşım bu amaçların içinde öncelikli olarak devletin bağımsızlığının ve güvenliğinin sağlanması gerekli olduğunu savunur.²¹ Realistlere göre devlet, rasyonel ve birleştirici bir aktör olarak, ulusal çıkarı ve ulusal bağımsızlığı korumalıdır. Klasik realizm kuramı, 1980'li yılların sonundan itibaren değerini kaybetmeye başlamıştır. Bunun nedeni ise uluslararası sistemde 1989'dan sonra yaşanan gelişme, değişim ve dönüşümün realizm tarafından öngörülememiş olması, bu başkalaşım sürecinin çözülmesinde realizmin yetersiz kalmasıdır.²² Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte realist yaklaşımın yeniden ele alınarak, bazı akademik eleştirilere konu olduğu gözlemlenmiştir.

Realizme getirilen eleştirilerin temel odak noktasında, realizmin devlet dışındaki aktörlerin varlığını kabul etmemesi ve bu sebeple de modern sistemin doğrularıyla çelişki içine girmesi ve devlet içinde yer alan siyasal farklılıkları göz ardı etmesi olarak değerlendirilmektedir.

Realizme getirilen eleştiriler, beraberinde neorealizmin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Neorealist modelin en önemli düşünürlerinden biri de Kenneth Waltz'dır.²³ Kenneth Waltz savaşların ortaya çıktığını çünkü savaşları önlemek için

²⁰John A. Vasquez, **Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism**, Cambridge University Press, New York, 1999, s. 37.

²¹Theodore H. Cohn, **Global Political Economy: Theory and Practice**, Longman, Londra, 2003, s. 70.

²²Efe Çaman, **a.g.e.**

²³Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Cenap Çakmak, "Realist Teori Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği", www.akader.info/KHUKA/2006_mart/4.pdf, Mart 2006(Çevrimiçi).

TASNİF DIŞI

hiçbir şey yapılmadığını ileri sürmüştür. Sistemin anarşik yapısı, tüm devletleri güvenlik ikileminde bırakmaktadır. Ayrıca anarşik yapının sayesinde devletler kendi güvenliklerini sağlamaktadırlar.²⁴ Bu açıklamalarıyla Waltz, uluslararası sistemin anarşik olduğunu belirtmiştir. Waltz'a göre anarşik sistem bir çeşit kendi kendine yardım sistemidir. Kendi kendine yardım denilen bu ilkeye göre, devlet çıkarlarını gerçekleştirmek ve kendini korumak için kendi gücüne dayanabilir ve kendi kaynaklarına güvenebilir.²⁵

Uluslararası alanda ortaya çıkan siyasal gelişmeler devletlerin dış politikalarını belirleyen temel faktör olmakla birlikte uluslararası sistemin içindeki birimler arasındaki güç dağılımı da yapıyı belirlemektedir.²⁶ Devlet sistemleri, iki grup halindeki kurallara bağlıdır; birinci grupta karakteristik davranış kuralları yer alır ve bu kurallar sistemin dengede kalmasını sağlar, diğer grupta ise değişim kuralları yer almaktadır ve bir sistemin diğer bir sistemi nasıl değiştirdiği ile ilgilenmektedir. Uluslararası sistemde devlet sistemleri arasındaki bu etkileşimlerin, uluslararası sistemi daha iyi anlayıp, devletlerin davranışlarının doğasını da anlamaya yardımcı olduğu değerlendirilmektedir.

Neorealist modelin uluslararası ilişkiler disiplinine getirdiği en önemli yenilik ise, "sistem yapısı" kavramı ve bu yapının sistem içerisindeki aktörler üzerinde yarattığı değişikliklere ilişkin olmuştur.²⁷ Neorealist model, devlet dışındaki aktörlerin (şirketler, örgütler, vb.) varlığını kabul etmesine rağmen bu aktörlerin etkilerinin sınırlı olduğunu savunmaktadır.

Ayrıca Kenneth Waltz'a göre, aktörler arasındaki denge ittifak yoluyla başarılı ve güçler dengesinde, büyük güçler siyasi çıkarlarındaki farklılıklarını belirleyip yeni bir uluslararası düzenin oluşturulmasında aynı fikirde olabilirler.²⁸ Büyük güçler, ulusal çıkarlarını ortak bir çıkar doğrultusunda birleştirip diğer güçlerin karşısında ortak hareket etmelidir. Güvenlik kurumları, güvenlik rolünü ve sorumluluklarını çıkar dengesi içinde tanımlanmasına yardımcı olur. Bu bakımdan realist teoriye göre güvenlik kurumları, güç dengesinin sağlanmasında en önemli mekanizmadır.

²⁴ Andrew Linklater, **International Relations: Critical Concepts in Political Science**, ABD, Routledge, 2000, s.853.

²⁵ A.g.e.

²⁶ N.J Rengger, **International Relations Political Theory and Problem Order: Beyond International Relations Theory**, Routledge, Londra, 2000, s. 46.

²⁷ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 585.

²⁸ Onnig Beylerian, "Security Institutions After Cold War", **Inauspicious Beginnings: Principal Powers and International Security Institutions after the Cold War, 1989-1999**, Ed. Onnig Beylerian ve Jacques Levesque, Kanada, McGill-Queen's University Press, 2004, s. 13.

TASNİF DIŞI

Uluslararası sistemde üç çeşit yapının ortaya çıkması mümkündür. Bu yapılar tek kutupluluk, çift kutupluluk ve çok kutupluluktur. Tek kutuplu sistemde hâkim olan güç, mutlak hüküm sürmektedir. Çift kutuplu sistemde ise güvenlik kurumları, ittifaktan oluşmuş iki farklı güvenlik bloğundan meydana gelmiştir. Her iki güç bloğu dünya düzenini yönetemez, çünkü tüm enerji ve dikkatlerini rekabet yarışından dolayı bitirmişlerdir. Çok kutuplu sistem ise iki kutuplu sisteme göre daha etkin, daha çok otonom ve büyük güçlerin kontrolüne daha az bağımlıdır. Büyük güçler, güvenlik kurumlarına daha çok güvenmektedir.²⁹

Aynı zamanda Waltz, iki kutuplu sistemin güç yönetiminde iki devletin anlaşması ve istikrarı sağlamasının, çok sayıda devletin olduğu bir ortamdan daha kolay olduğunu belirtmiştir.³⁰ Ayrıca Waltz, çift kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme doğru bir kayma yaşanabileceğini ve Sovyetler Birliği ABD ile yarışını sürdüremezse bunun anarşik sistemin sonu olacağını belirtmiştir. Waltz, savaşa sebep olan üç unsur olduğunu söylemiştir:

İlk unsur olarak insan doğasını ele almıştır. İkinci unsur olarak, toplumun doğasını ele almış ve belli bazı toplumların savaşa neden olabileceğini belirtmiş örnek olarak ise, savaşa neden olan toplum olarak komünist görüşün kapitalist toplumları algıladıklarını söylemiştir.³¹

Üçüncü olarak ise savaşa neden olan asıl sebebin uluslararası sistemin kendisi olduğunu belirtmiştir.³² Her devletin çıkarlara sahip olduğu ve devletlerin anarşik ortamda çıkar çatışması içine düştüğünde bunun savaşa sonlanabileceği ifade edilmiştir.

XXI. yüzyılda Çin'in yükselen bir güç olarak ortaya çıkması karşısında realistler, uluslararası ortamda hızla yükselen bir Çin'in kontrolünün çok kolay olmayacağını belirtmektedirler. Özellikle ekonomik ve askerî alanda güçlü bir Çin'in, uzun dönemde Asya-Pasifik Bölgesinde istikrar ve güven açısından bir tehlike yaratabileceği öngörülmektedir. Bazı realistlerin yorumlarına göre; Soğuk Savaş sonrası dönemde tek kutupluluktan çift kutupluluğa geçişin kaçınılmaz oluşu nedeniyle, Çin'in yükselişiyle birlikte yeni büyük bir gücün ortaya çıkması kaçınılmaz

²⁹ Wei Zongyou, "In The Shadow of Hegemony: Strategic Choices", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006, s. 202.

³⁰ John Hobson, **State & International Relations**, ABD, Cambridge University Press, 2000, s. 27.

³¹ Chris Brown, **Understanding International Relations**, ABD, Palgrave Macmillan, 2001, s. 109.

³² A.g.e.

TASNİF DIŞI

olacaktır.³³ Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, Çin'in hızla ekonomik ve politik yönden yükselmesiyle, büyük bir güç olarak uluslararası ortamda etkin bir rol üstleneceği değerlendirilmektedir. Aynı zamanda realist doktrine göre, sürekli ekonomik ve politik yönden güçlenen bir devlet olarak Çin'in, büyük bir güç olarak tekrar ortaya çıkabileceği değerlendirilmektedir.

b. Güçler Dengesi

Güçler Dengesi kavramı, uluslararası politikanın en eski ve en temel kavramlarından biri olarak bilinmektedir. Uluslararası ilişkilerde güç dengesi kavramının tek bir tanımı olmadığı bilinmektedir. Özellikle Orta Çağ'da, Avrupa'nın ilk tercihi olan dünya imparatorluğu hayalinin yıkılmasıyla birlikte birbirlerine güç bakımından denk devletlerin ortaya çıkması sonucunda ister istemez güç dengesi politikasını benimsemek zorunda kalmışlardır.³⁴ Güçler dengesi sisteminin en önemli amacı, devletler arasındaki dengenin muhafazasıdır.

Batıda güç dengesi sistemlerinin uygulandığı örnekler, eski Yunan'da, Rönesans İtalya'sının şehir devletleri arasındaki sistemde ve 1648 Vestfalya Barış Antlaşmasının ortaya çıkardığı Avrupa devlet sisteminde görülmektedir.³⁵ Güçler dengesi sisteminin karakteristik kurallarının meşruluğu devletleri harekete geçirmiş, bağımsız devletlerin büyüklüklerine ve güçlerine bakılmaksızın, denge politikası içinde bir arada olmalarını sağlamıştır.³⁶ Düzgün işlediği takdirde güç dengesi sisteminin amacının, devletler arasındaki antlaşmazlıkları ve bazı devletlerin diğer devletleri egemenlikleri altına alma amaçlarını sınırlandırmak ve en aza indirmek olduğu değerlendirilmiştir.

Uluslararası sistemde devletlerin bağımsız kalma ve kendi çıkarlarını gözetme isteklerinin olması, denge sisteminin varlığını gerekli kılmıştır. Dengeleyici konumundaki ülke, güç dengesi sisteminde zayıf olan devletin yanında yer alarak, kendisi için tehdit olarak gördüğü ya da potansiyel tehdit olabilecek ülkenin sivrilmesini engellemeye çalışmaktadır.³⁷ Güç dengesi sisteminde devletlerin, güç elde ederek sistemde varlıklarını sürdürme ve güçlerini artırma istekleri

³³ Can Kiroğlu, **Essentials of Chinese Foreign Policy and Economy**, Yeditepe Üniversitesi MBA Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 30.

³⁴ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002, s.12.

³⁵ **A.g.e.**, s.13.

³⁶ T. V. Paul, **Balance of Power Theory and Practice 21st Century**, Stanford University Press, Londra, 2004, s. 7.

³⁷ Vefa Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2006, s.53.

TASNİF DIŞI

bulunmaktadır. Güç dengesi sisteminin amacı ve işleyişi ile ilgili yaygın üç düşünce olarak: ³⁸

- Uluslararası ortamda hegemonik bir gücün oluşumunu engellemek,
- Güç dengesi sistemini ve sistemin unsurlarını korumak,
- Uluslararası sistemde, barış, istikrarı ve güvenliği sağlamaktır.

Güç dengesi sisteminin işleyişine paralel olarak devletlerin güç dengesi oluşturma stratejilerinin başlıca dört yöntemi ise: ³⁹

- Böl ve yönet politikaları,
- Karşılıklı ödün verme politikası,
- Silahlanma yarışı,
- İttifaklar oluşturma şeklindedir.

Devletler, böl ve yönet politikasını tarih boyunca benimsemiş ve uygulamışlardır. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Avrupalı devletler, imparatorluk içindeki azınlıkları kışkırtmak suretiyle, imparatorluğu bölme politikaları yürütmüşlerdir. Devletler güç dengesi sisteminde, karşılıklı olarak çıkarlarını korumak adına ödün verme politikasına yönelmişlerdir. Özellikle bu politika, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yenilen devletlerin toprak paylaşımında uygulanmıştır.

Devletlerin çoğunlukla, mevcut güç dengelerini sağlamak ve bunu korumak için silahlanma politikasını benimsemiş oldukları bilinmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla, devletlerin silahlanma yarışına girdiği değerlendirilmektedir. Genellikle devletler ortak çıkarlarının ön gördüğü şekilde, ittifaklara yönelerek güçlerini birleştirmeye ve tehlike olarak nitelendirdikleri güçler karşısında ise güç kazanmaya çalışmaktadırlar.

Çok kutuplu ve iki kutuplu güç dengesi sistemi, denge sisteminde en belirgin örnekler olmuştur. Çok kutuplu denge sistemini XVI. yüzyıldan itibaren dönemin büyük güçleri olan, Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, Rusya, İngiltere, Avusturya-

³⁸ Vefa Toklu, **a.g.e.** s. 53.

³⁹ **A.g.e.**

TASNİF DIŞI

Macaristan ve İtalya oluşturmuştur. Çok kutuplu güç dengesi sisteminde, devletler hegemon bir güç olarak tek başına uluslararası sisteme etki edememişlerdir.

Özellikle XIX. yüzyıldaki dünya sisteminde, büyük güçler olarak görülen İngiltere, Fransa, ABD gibi devletlerin, sömürgecilik faaliyetlerini artırmış oldukları öngörülmektedir. Böylelikle çok kutuplu sistemin bir parçası olarak sistemde dengeyi korumak ve güçlerini artırmak istemişlerdir. Ancak çok kutuplu sistem, savaşı engelleyememiş ve zayıf devletlerin zarar gördüğü bir sistem olmuştur.⁴⁰

Çift kutuplu denge sistemi ise İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlayan ve 1990 yılında Sovyetlerin dağılmasına kadar olan dönemi kapsayan süreçte hâkim olmuştur. Bu dönemde devletler, SSCB'nin yanında ya da ABD'nin yanında yer alarak karşı bloktan gelecek her türlü tehdide karşı ittifak yapmışlardır.

Günümüzde ise özellikle 11 Eylül sonrasında, ABD'nin Orta Asya bölgesinde artan etkinliği, Çin ve Rusya tarafından tehdit olarak algılanmış ve iki ülke, bölgede etkinliklerini artırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda iki ülkenin ortak çıkarları doğrultusunda iş birliğine yönelmesi bölgede istikrarı ve güvenliği sağlamaya yönelik bir oluşumu beraberinde getirmektedir. Rusya ve Çin'in bölge ülkelerini de içine alan Şanghay Beşlisi'ni oluşturmasının amacı, bölgede ABD karşısında denge oluşturabilmek olarak değerlendirilebilir. ŞİÖ'nün İran'a verdiği desteğin, ABD'yi dengelemeye yönelik bir politikanın devamı olabileceği de düşünülmelidir.

c. Liberalizm

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda liberalizm, ekonomik liberalizm olarak ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşıma hâkim düşünceye göre, ekonomik liberalizmin savaşların çıkmasını önleyeceği ve azaltacağı düşünülmüştür.⁴¹ Birinci Dünya Savaşı sonunda ise, uluslararası barışın yeniden sağlanması için liberalizmin yeniden önem kazandığı gözlemlenmiştir. Klasik liberal düşünce; eşitlik, rasyonellik, özgürlük ve mülkiyet kavramları üzerine inşa edilmiştir.⁴² Liberal düşüncenin temelinde insanın mükemmel olduğu, bu mükemmelliğin gelişmesi için “demokrasi”nin gerekliliği ve “gelişme” düşüncesi yatmaktadır.⁴³ Liberaller, savaşı uluslararası ilişkilerin doğal bir gereği olarak gören realistlere karşıdır. Onlara göre uluslararası problemlerin

⁴⁰ Vefa Toklu, **a.g.e.** s.59.

⁴¹ N. J. Rengger, **a.g.e.** s. 113.

⁴² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Yayınları, II. Basım, Kasım 2002, s.354.

⁴³ Sait Yılmaz, **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Yayınları, 1. Basım, Haziran, 2006, s.9.

TASNİF DIŞI

çözümü ve gerekli düzenlemeleri yapmanın tek yolu iş birliğidir. Liberaller için de askerî güç kullanımı önemlidir, ancak realistler kadar ön planda değildir.

Liberaller, uluslararası ilişkilerin aktörleri arasında ulus-devletin yanında çok uluslu şirketleri (NGO'lar ve uluslararası organizasyonlar) de aktör listesine dahil etmektedir.⁴⁴ Bu kapsamda, ulus-devlet; ulusal çıkar peşinde koşan, kendi içerisinde bir bütün veya birleşmiş bir aktör değil, ona yön veren kendi çıkarları peşindeki bürokratik organizasyonların toplamıdır.

Liberalizm, ulusal çıkarları askerî yönden ziyade ekonomik, çevreci ve teknolojik boyutları ile açıklama eğilimindedir. Liberallere göre uluslararası ilişkiler sadece güç dengesinde değil; karşılıklı etkileşim içerisindeki uluslararası düzeydeki yönetim düzenlemeleri, uzlaşmış hukuk kuralları, kabul edilmiş normlar, uluslararası rejimler ve kurumsal kurullar içerisinde yürütülmektedir.⁴⁵ Liberallere göre devletlerin egemenliği teorik ve yasal boyuttadır. Pratikte devletler, kararların alınmasında tüm aktörler ile istişarede bulunmalıdır. Devletler arasında karşılıklı bağımlılık uluslararası ilişkilerin önemli bir özelliğidir.

Liberallere göre savaşları önlemenin önemli bir yolu kamuoyuna kendisini ifade etme olanağını vermek olduğundan, bu da ancak demokratik cumhuriyetlerin yaygınlaştırılmasıyla gerçekleştirilebilir.⁴⁶ Liberal devlet anlayışına göre, devlet ve birey arasında benzerlikler bulunmaktadır. Liberal bir devlet teorisinde tüm bireyler eşit yaratılır ve tanrı tarafından verilmiş yaşama, özgürlük ve mutlu olma gibi doğuştan dokunulmaz haklara sahiptir. Birey bu haklarını güvence altına alması için devleti oluşturmuştur ve devlet gücünü yönettiği bireylerden alır. Aynı şekilde tüm devletler de eşittir ve var olma, bağımsızlık ve ulusal çıkarlarını koruma gibi birtakım dokunulmaz haklara sahiptir.⁴⁷

Liberalizme göre, bir devletin kendi egemenliğinden ödün vererek iş birliğini tercih etmesi, çıkarlarından ödün verdiği anlamına gelmemektedir. İş birliği; uluslararası etkileşimin ve karşılıklı bağımlılığın doğuracağı olası zararları azaltmak ve kazançları artırmak için gerekli olduğu gibi barış, refah ve adaletin sağlanması için de zorunludur.⁴⁸ Liberal devletin görevi, bireylerin canlarını ve mallarını korumak için güvenli bir ortamı onlara hazırlamaktır. Uluslararası sistemde ise devletlerin

⁴⁴ Sait Yılmaz, **a.ge.**

⁴⁵ **A.g.e.**

⁴⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Yayınları, II. Basım, Kasım 2002, s.364.

⁴⁷ Tayyar Arı, **a.g.e.**

⁴⁸ Tayyar Arı, **a.g.e.** s.365.

TASNİF DIŞI

özerkliğinin ve bağımsızlıklarının bir dış saldırıya karşı korunabilmesi görevi, uluslararası hukuk tarafından ve bu çerçevede oluşturulmuş olan kurumlarca yerine getirilir.⁴⁹

Liberalizme göre, demokratik rejimle yönetilen bir devlet, uluslararası çatışma ya da savaş yerine barış ve iş birliği konuları üzerine yoğunlaşacaktır.⁵⁰ Uluslararası ilişkilerin gündeminin sadece güvenlik olmadığı, aynı zamanda demokratikleşme, refah gibi konuların, devletin dış politikasını şekillendirebileceği savunulmaktadır. Demokratik ve ekonomik yönden birbirine bağımlılık, anarşik ortamın etkilerini azaltmaya yardımcı olacağından devletler arasında iş birliği ve barış ortamı daha olasıdır.⁵¹ Liberal teoriye göre Çin'in ekonomik alanda reformlar yapması ve açık kapı politikası, ülkenin dışa açılmasını sağlamıştır.⁵² Dolayısıyla Çin, uluslararası ortamda güçlü bir oyuncu olarak tekrar ortaya çıkmıştır. Liberal düşünürler, Çin'in reformlar ve hızlı ekonomik büyümenin bir sonucu olarak kapitalist dünya ile etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimin Çin'in daha açık ve daha demokratik olmasını sağlayarak uluslararası istikrar ve güvenliği sağlayacağını düşünmektedirler.⁵³

1990 yılında Sovyetler Birliğinin sistem dışı kalmasının ardından liberal yaklaşım, uluslararası sistemi yeniden analiz etme gereği duymuştur. Yeni oluşan bu akım Neoliberal teori olarak kabul edilmektedir. Neoliberaller, kurumların otonomisinin devlet üzerindeki etkisinin aşırıya kaçmaması gerektiğini ancak uluslararası sistem içinde kurumların desteğiyle iş birliği eğiliminde bir yapının oluşturulmasının mümkün olacağını savunmaktadırlar.⁵⁴ Bu bağlamda neoliberaler, uluslararası örgütlerin, uluslararası barışın korunmasında önemli bir etken olduğunu belirtmektedirler.⁵⁵ Böylelikle ideal devletin oluşturulacağını düşünmektedirler. Ayrıca Neoliberaller, silahsızlanma konusuna çok önem vermektedirler ve silahsızlanmanın ortak güvenliği sağlayacağına inanmaktadırlar.⁵⁶ Realistlerin tersine neoliberalere göre ekonomik güç askerî güçten daha önemlidir. Bu bağlamda ise neoliberaler, ekonomik gücü her şeyden üstün tutmakta ve ekonomik güçten sonra askerî güce önem vermektedirler. Uluslararası hukukun geliştirilmesi

⁴⁹ Tayyar Arı, **a.g.e.** s.365.

⁵⁰ Can Kiroğlu, **a.g.e.** s.31.

⁵¹ **A.g.e.** s.32.

⁵² John Hobson, **a.g.e.** s. 82.

⁵³ Suisheng Zhao Edit. **Chinese Foreign Policy**, M.E. Sharpe, Inc., ABD, 2004, s.103.

⁵⁴ Suisheng Zhao **a.g.e.**

⁵⁵ **A.g.e.** s.104.

⁵⁶ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, **a.g.e.** s.370.

barışı garanti eden önemli bir faktör olarak görülmektedir.⁵⁷ Bu bağlamda uluslararası hukuk, uluslararası barışın sağlanmasında önemli bir unsurdur.

d. Marksizm

1883 yılında Karl Marks'ın ölümünün ardından, Marks'ın düşünceleri yayılmaya başlamıştır. Marksizm temelde Avrupa'da uluslararası komünist hareketi şekillendirmiş ve bu hareket Almanya'da sosyalist partinin de desteğini almıştır.⁵⁸ Bu bakımdan Marksizm, uluslararası siyasete geleneksel paradigmalara kesin karşıtlık içeren bir bakış açısı getirmiştir. Diğer taraftan Marksist yaklaşımı diğer teorilerden farklı kılan nokta, marksizmin ekonomik güce ve uluslararası sermaye tarafından oynanan role vurgu yapmasıdır.

Marks; işçi sınıfının kendini bir sınıf olarak geliştirmede, burjuvaziyle mücadelesi siyasal bir nitelik kazanmadığı sürece, bu kuramcılar, yalnızca, ezilen sınıfların isteklerini karşılamak için çabuk çözüm yolu bulan ütopyacılar olarak kalacaklardır şeklinde açıklamıştır.⁵⁹ Bu bağlamda komünizmin ayırt edici özelliğinin mülkiyetin değil burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılması olduğu ifade edilmiştir. Sermayenin ise toplumsal bir güç olduğu ve bu gücü, ortak mülkiyete yani toplumun tüm bireylerinin mülkiyetine dönüştürüldüğünde, burjuvanın mülkiyet anlayışının da ortadan kaldırılmış olacağı belirtilmiştir.

Bu itibarla Marks, özellikle işçi sınıfı üzerinde durmuş ve gelecekte bazı yanlışlıklara yol açmamak için köylü sınıfından uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. Rusya gibi sanayileşmiş bir ülkede halkın çoğunluğunun işçi sınıfından olması devrimi işçi sınıfının üstlenmesi anlayışını beraberinde getirmiştir. Marksizm düşüncesinin Çin'de yayılması ise Rusya'daki örneğinden farklı olmuştur. Bunun nedeni ise sanayileşmemiş bir tarım toplumu olan Çin'de halkın çoğunluğunun köylülerden oluşması ve işçi sınıfının azınlıkta olmasıdır. Bu nedenle Mao, daha çok komünizmin iktidarı ele geçirmek için kullandığı taktiklerle ilgilenmiş ve ihtilalin temeli olarak köylüyü benimsemiştir. Ancak Mao'nun, hiçbir zaman Marks'ın işçi sınıfı üzerindeki yorumuna karşı çıkmadığı ve bu fikri benimser gibi görüldüğü değerlendirilmiştir. Çin'in tarım toplumu olmasından dolayı, halkın yaklaşık %75'inin toprak sahibi olmayan köylülerden oluşması ihtilalin de köylüler tarafından yapılmasına neden olmuştur.

⁵⁷ Tayyar Arı, a.g.e. s..371.

⁵⁸ David E. Ingersoll, Richard K. Matthews ve Andrew Davison, **The Philosophic Roots of Modern Ideology**, Prentice Hall, ABD, 2001, s. 144.

⁵⁹ Mehmet Türdeş, **Felsefe Üzerine**, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.58.

TASNİF DIŞI

Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi karar mekanizması hiyerarşik piramidinin en üst düzeyindeki Mao, Çin'in ekonomik, siyasal ve askerî gelişmelerinin şekillendirilmesinde etkili olmuştur. 1949 ÇHC'nin kurulmasının hemen ardından, ÇHC'nin Sovyet modelinin tamamen bir kopyasını örnek aldığı yorumlarına karşın, ÇHC lideri Mao'nun benimsediği modelin (Maoizm) Stalin'in sisteminden tamamen farklı olduğu belirtilmiştir. Çin yönetim sisteminin, Stalin modeline bire bir benzeyen bir dönüşüm süreci geçirmede de bilinmektedir.⁶⁰ ÇHC'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren ÇKP'nin devlet üzerindeki kontrolü her zaman var olmuştur. Kuruluşunun ilk yıllarında Çin'in SSCB ile ittifakı aynı zamanda da Kore savaşında Çin'in SSCB ile yakın ilişkilerine devam etmesiyle SSCB'nin askerî alanda teknik ve mali olarak destek vermesini de sağlamıştır.

Diğer taraftan SSCB'den farklı olarak Çin Komünist Partisi; işçi sınıfının ve işçi partisinin önderliğinde, işçi-köylü dayanışması temelinde, birleştirilmesi mümkün olan herkesin birleştirilmesiyle oluşan millî demokratik bir devrim yapılmasını savunmuştur.⁶¹ SSCB ise demokratik ve anti-kapitalist dönüşümler yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. ÇHC'nin kuruluşundan itibaren ve 1950'li dönemde, SSCB'ye yakın ilişkiler içinde olmuş ve ilişkilerini geliştirmiştir.

Liberal ve Realist teoriler dünyanın bağımsız devletlere bölünmesini öngörür şekilde gücün dikey örgütlenmesini savunurken, Marksizm uluslararası sınıf temelinde bir yatay örgütlenme teorisi öne sürmektedir.

Lenin'e göre Birinci Dünya savaşı; Emperyalist devletler tarafından Afrika, Asya ve dünyanın diğer bölgelerindeki kolonilerini kontrol etmek ve yeni koloniler elde etmek için yapılmış emperyalist bir savaştır. Lenin aynı zamanda, Birinci Dünya Savaşının büyük bir kapitalist mücadeleye sebep olduğunu da ifade etmiştir. Bu savaşın sonucunda ise emperyalist devletlerin paylaşımı tamamladıkları değerlendirilmektedir. Neo-Marksist modelin ayırt edici özelliği, klasik Marksizmin diğer ulusal kapitalizmler arasındaki rekabeti vurgulanmasına karşılık, onun yirminci yüzyıl boyunca küresel bir kapitalist sistemin gelişimine dikkatini yoğunlaştırmasıdır.

⁶⁰ Deborah A. Kaple, **Dream of a Red Factory: The Legacy of High Stalinism in China**, Londra, Oxford University Press, 1994, s. 4.

⁶¹ E. Zeynep Güler, Edit. Deniz Ülke Arıboğan, **Çin Kültür İhtilali, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s.288.

e. Uluslararası Örgüt Kavramı

Devletler ve hükümetler arasındaki iş birliği; ittifaklar ve anlaşmalar biçiminde her zaman var olmuştur. Bu antlaşma ve ittifakların birçoğu geçici olmakla birlikte; uluslararası hukukun düzenlenmesi, savaşları önlemeye yönelik oluşturulan uluslararası konferansların aynı zamanda devletlerin güvenliklerini ve vatandaşlarının çıkarlarını sağlamak için toplu olarak hareket etmelerinin ve uluslararası iş birliğinin tek taraflı hareketten daha etkili olduğu görülmüştür.⁶²

Böylelikle XIX. yüzyıldan itibaren birden çok devlet ve hükümet arasında kurulmaya başlayan uluslararası örgütler, hükümetler arası ve hükümetler dışı olarak ikiye ayrılmakta; hükümetler arasında resmî yollarla yapılan bir antlaşma sonucunda kurulmuşsa hükümetler arası örgüt olarak adlandırılmaktadır. Hükümetler arası örgütün ilk örneği olarak kabul edilen ve 1815 Viyana Kongresi sonrasında kurulan Ren Nehri Komisyonundan itibaren hükümetler arası örgütlerin sayısı hızla artmıştır.⁶³ Hükümetler arası örgütler tek bir amaca ya da birden çok amaca hizmet etmeye yönelik kurulabilmektedir. Ayrıca uluslararası örgütlerin; bölgesel nitelikli, yeni üyeliklere açık, ekonomik veya güvenlik nitelikli olabileceği de belirtilmektedir.

Hükümet dışı örgütler ise, hükümetler arası bir antlaşma ile kurulmayan her örgütlenme biçimini içermektedir. Uluslararası örgütlerin statülerini ve ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarının belirlenmesi söz konusu olduğunda, uluslararası hukukun konusunu oluşturan hükümetler arası uluslararası örgütler ile çeşitli ulusal hukuk düzenlerine bağlı olan hükümetler dışı uluslararası örgütler arasında bir ayrıma gidilmektedir.⁶⁴

Hükümetler arası örgüte en iyi örnek olarak Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK), NATO gibi örgütler gösterilmekteyken; ülke hükümetlerinin temsil edilmediği Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) gibi hükümetler dışı uluslararası örgütler (Non-governmental organization) biçiminde de somutlaştırmak mümkün olmaktadır.⁶⁵

İki veya daha fazla devletin bir araya gelerek imzaladıkları antlaşmalara dayanılarak kurulan uluslararası örgütlerin faaliyet alanları, yapısı, karar ve yürütme

⁶² Akira Iriye, **Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World**, ABD, University of California Press, 2002, s. 10.

⁶³ **A.g.e.**, s.11.

⁶⁴ Vefa Toklu, **a.g.e.**, s. 136.

⁶⁵ Vefa Toklu, **A.g.e.**

TASNİF DIŞI

organları, uyulması gereken kurallar, uyulmaması halinde başvurulacak tedbirler gibi konular en önemli noktalar olmaktadır. Ayrıca örgütün kuruluş amacı, temel hedefleri, hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek için hangi araçları kullanacağı, kısa-uzun vadedeki amaçları ve politikalarının ele alınması ve ortaya konulması da diğer önemli noktalar olarak belirtilmektedir. Uluslararası Örgütleri devletlerden ayıran farklılıklar olarak;⁶⁶

- Bir uluslararası örgütün, üzerinde tam yetkili olduğu bir ülkenin kendisine uyrukluk bağı ile bağlı bir insan topluluğu olmaması,
- Uluslararası örgütlerin, “imperium” hakkına, yani; buyruk verme ve bunlara uymayanları uymaya zorlama yetkilerine sahip olmaması,
- Uluslararası örgütlerin doğması, ancak üye devletlerin bu yönde kesin irade açıklamaları ile gerçekleşmektedir. Üye devletler iradelerini çoğunlukla bir antlaşma ile bildirmesi,
- Uluslararası örgütlerin hukuk kişilikleri amaçları ile sınırlı olması şeklinde açıklanmaktadır.

XX. yüzyıl boyunca ülkeler arasında ekonomik ve sosyal iş birliği yapılması ile uluslararası örgütlerin gelişimi söz konusu olmuş, aynı zamanda uluslararası örgütlerin uluslararası ortamdaki faaliyetleri ve etkileri giderek artmıştır.⁶⁷ Uluslararası örgütler arasında en bilineni Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Milletler Cemiyetidir. Milletler Cemiyeti’nin (MC), uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, ülkeler arasında yaşanan sorunların barışçıl yollardan çözümlemek ve Birinci Dünya Savaşı gibi bir savaşın tekrar yaşanmasını önlemek için kurulan bir örgüttür.⁶⁸

Politik alanda evrensel nitelikte ilk örgütlenme denemesi, Birinci Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyeti’dir.⁶⁹ Ancak ÇHC’nin uluslararası sisteme ve BM’(Birleşmiş Milletler)ye girmesi bazı nedenlerden dolayı kolay olmamıştır. ÇHC’nin Kore’de doğrudan BM güçleriyle savaşıması nedeniyle ABD, Çin’in BM’de Kıta Çin’i tarafından temsil edilmesini Konsey’deki veto yetkisiyle

⁶⁶ Vefa Toklu, **a.g.e**, s.138.

⁶⁷ Anthony M. Endres, **International Organisations & Economic Policy: 1919-1949**, ABD, Cambridge University Press, 2002, s. 1.

⁶⁸ Samuel J. Barkin, **International Organization: Theories and Institutions**, ABD, Palgrave Macmillan, 2006, s.5.

⁶⁹ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002, s.27.

TASNİF DIŞI

engellemiştir.⁷⁰ Tayvan'da bulunan Milliyetçi Çin Hükümeti Çin'i temsil etmiştir. Nixon Doktrini⁷¹ doğrultusunda 1971 yılından itibaren yeni bir dış politika izlemeye başlayan ABD, Çin'i yeni bir stratejik denge unsuru olarak görmeye başlamış ve BM dışında kalmaması gerektiğini düşünerek Çin'in temsil sorunu Genel Kurulda gündeme gelmiş ve ÇHC, Çin'i temsil eden tek meşru otorite olarak kabul edilmiştir.⁷² BM ayrıca, evrensel karakterde daimi bir örgüt olarak üye ülkelere, etkin bir sistemin ve karşılıklı güvenliğin sağlanması imkânını sunmuştur.

Realist düşüncede, ulus devletlerin bölgesel ve ekonomik varlıklarını sürdürmek için ulusal çıkarlarına hizmet ettiği sürece, uluslararası iş birliklerine devam edecekleri öngörülmekle birlikte iki faktörün uluslararası iş birliğinin sınırlarını açıklamaktadır. İlk faktör, göreceli kazanç ve kayıplardır. Bir ülkeye yararlı olan diğer bir ülkeye yararlı olmayabilir; çünkü devletler, devamlı olarak güç dağılımının varlığını hesaba katmaktadır. İkinci olarak ise, taraf devletlerin antlaşmalara bağlı kalamayacakları göz önünde bulundurulmalıdır.⁷³ Böylece realizm tarafından; ülkelerin uluslararası örgütler vasıtasıyla birbirleriyle iş birliği yaptıkları, ancak bu iş birliğinin ulusal çıkar temelinde şekillendiği değerlendirilmektedir.

Günümüzde devletler, iktisadi, askerî ve siyasi açıdan güçlenmek için bölgesel iş birliğine yönelmektedirler. Bölgesel örgütlenmenin APEC (Asya Pasifik Ekonomik İş birliği), ASEAN(Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği) gibi iktisadi iş birliğine yönelik örgütler ile ön plana çıktığı, ancak bu örgütlerin bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlayamadığı gözlemlenmiştir. ŞİÖ ise; sınır güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgüt olarak Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın sınır bölgelerinde askerî alanda karşılıklı güvenin sağlanmasıyla ilgili antlaşmayı imzalamaları ile bölgesel bir örgüt olarak kurulmuştur. ŞİÖ'nün kurulduğu bölgenin ABD'nin etkinliğini artırmaya çalıştığı alan olması, ŞİÖ içindeki üyeler arasındaki iş birliğinin artmasını da sağlamıştır. Böylelikle Brezinski'nin de "büyük satranç tahtası"

⁷⁰ Mehmet Hasgüler Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.138.

⁷¹ Nixon Doktrini (1969) başkan Nixon tarafından öncelikle Asya kıtası için ilan edilen ve Guam Doktrini adıyla bilinen bu doktrin, Nixon'un iktidarı boyunca tüm dünyayı kapsayacak biçimde geliştirildi ve başkanın adıyla anılmaya başlandı. Doktrine göre herne kadar ABD nükleer bir savışı caydırma sorumluluğunu devam ettiriyorsa da, bölgesel savaşları caydırmak, bu tür savaşların tehdidi altında olan ülkelerin sorumluluğundaydı. ABD bu devletlere sınırlı ölçüde yardım edebilirdi ama bunlar kendi savunmalarının sorumluluğunu kendileri üstlenmeliydiler. Bundan böyle ABD dünyanın hiçbir yerinde kendine ait olan bir savaşa girmeyecekti . bu doktrinin oluşturulmasında Kissenger etkili olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası I. Cilt*, s. 527.

⁷² Mehmet Hasgüler Mehmet B. Uludağ, **A.g.e.**

⁷³ Bertjan Verbeek, "International Organizations The Ugly Duckling of International Relations Theory," Bob Reineldi(Edit.), **Autonomous Policy-Making by International Organizations**, ABD, Routledge, 1998, s. 14.

TASNİF DIŞI

olarak belirttiği Avrasya bölgesinin merkezindeki bölgesel bir örgüt olarak ŞİÖ bölgeye komşu ülkelerin ve diğer büyük güçlerin dikkatini çekmiştir.

Bazı Orta Asya ülkeleri ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerle kurulan ilişkilerin merkezinde rol almış; diğerleri de bu durumun iç ya da dış güvenliğe olan etkileri konusuna yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda Roy Allison ve Lena Jonson'a göre Orta Asya güvenlik yapısı; Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve değişen rolü ile birlikte Afganistan'dan oluşmaktadır.⁷⁴ Bu itibarla Orta Asya, ortak güvenlik sorunları yaşamakta ve her bir ülke Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından jeostratejik potansiyelleriyle ABD, Rusya, Çin ve onları takip eden Türkiye, İran gibi küresel ve bölgesel güçlerin büyük ilgilerini çekmektedir.

Bölgesel güvenlik yapısı teorisi Orta Asya Bölgesine uygulandığında, Sovyetler sonrası Orta Asya devletlerinin güvenlik problemlerinin çözülmesine katkı sağlamıştır. Realist ve Neo-Realist paradigmalardan farklı olarak bölgesel güvenlik yapısı teorisi, bölgesel güvenlik yapılanmasında sorunların ayrıştırılıp analiz edilmesine yönelik farklı yöntemlerle katkıda bulunmuştur.

Orta Asya bölgesi, Sovyetlerin dağılmasından sonra iki sebepten dolayı bir güvenlik yapısı olarak ele alınabilir: İlk olarak, beş Orta Asya devletinin ortak mirası olan coğrafya ve kültürleriyle bağımsız Orta Asya'nın bir bölgesel güvenlik kompleksi haline gelmesine yaptıkları katkıdır. Bir başka deyişle, Orta Asya devletleri arasındaki yoğun güvenlik ilişkileri güvenlik konuları için önemli bir yer ve bölgesel örnek teşkil etmiştir.

İkinci olarak; Orta Asya bölgesi, bölgedeki ülkelerin birbirleriyle ve dış güçlerle olan ilişkilerinin karşılıklı etkileşimlerinde bir zemin oluşturmaktadır. Bölge ülkelerinin iş birliği temelinde oluşturduğu ikili ilişkiler olası gerginlikleri önlemekte ve bölgesel yapıyı şekillendirmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan bölgedeki yapılanma, bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin yeni örneği olarak değerlendirilebilir.

Orta Asya bölgesinin küresel ve bölgesel güçlerin çıkarlarının çatışma noktasında olması nedeniyle, bölge ülkelerinin güvenliklerini sağlamak için iş birliği içinde hareket etmelerini sağladığı bilinmektedir. Orta Asya ülkelerinin, güvenlik sorununu çözmek için bölgesel örgütlenmelere katıldığı gözlemlenmiştir. Bu

⁷⁴ Osman Gökhan Yandaş, "Emerging Regional Security Complex In Central Asia: Shanghai Cooperation Organization (SCO) And Challenges Of The Post 9/11 World", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Haziran 2005, s. 1.

TASNİF DIŞI

bölgesel örgütlenmenin en iyi örneğinin ise ŞİÖ olduğu değerlendirilmektedir. ŞİÖ, Orta Asya bölgesinde yapılanan kurumsal güvenlik süreci olarak değerlendirilebilmekte ve güvenlik kaygılarının giderilmesi için bölgesel güvenlik yapısı içinde hareket eden bir oluşum olarak bilinmektedir.

Şanghay Beşlisini oluşturan ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini çeşitli alanlarda geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmalarının yanı sıra iş birliği ve güvenlik alanında yoğunlaşmaları dikkat çekmiştir. Özellikle 11 Eylül terör olayları sonrasında, Orta Asya bölgesinde de değişikliklerin yaşanması söz konusu olmuştur. Bölgesel düzeyde olan güvenlik eğilimi, küresel güvenlik eğilimine dönüşmüştür. Bu bağlamda ABD'nin de bölgesel güvenlik yapılanmasına katılmak istemesi; bölgesel güvenlik yapısının, bölgesel iş birliği temelinde ŞİÖ içinde şekillenmesini hızlandırmıştır.

ŞİÖ'nün kurulma aşamasında çok taraflılık ve ittifak teorisinin hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda özellikle kurulma aşamasında Çin'in Rusya ile ittifak içine girmesi ve iş birliğine yönelmesi, aynı zamanda örgütteki bölge ülkelerinin de ittifak ve iş birliğine yönelmelerini sağlamıştır. Bu noktada örgüt üyelerinin iş birliğini artırmaya yönelik faaliyetleri de göz önüne alındığında, örgütün yapısının çok taraflılık ve ittifak kapsamında oluşturulduğu açıkça söylenebilir.

Diğer taraftan örgütün kuruluş antlaşmasında; örgüt içinde üye devletlerin her birinin eşit haklara sahip olması, alınan kararların konsensüs usulü alınması, her türlü sorun karşısında karşılıklı güven ve iş birliği içinde çözüm yolu aranması ve düzenli organizasyon yapısı, ŞİÖ'nün çok taraflılık prensibini ortaya koymaktadır. Örgütün, özellikle uluslararası örgütler ve kuruluşlarla iş birliğini geliştirmeyi sürdürmekte olduğu bilinmektedir. Ayrıca örgütün bu açımları, ilk kurulduğu andan itibaren temel prensip olarak belirleyip uygulamaya geçirmiş olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda örgütün hem çok taraflılık hem ittifak prensibini benimsemesi hem de bölgesel güvenlik yapısı temelinde yapılanması, diğer örgütlerden ayıran bir farklılık olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan 2004 yılında da örgüt, yapılanmanın uluslararası statü kazanması için BM'ye başvurmuş ve BM tarafından uluslararası örgüt olarak kabul edilmiştir.

2. MODERN ÇİN TARİHİNİN GELİŞİMİ

Çin tarihi, bazı kaynaklara göre M.Ö. 4000'de, bazılarına göre ise M.Ö. 2700 yıllarında başlamaktadır. Dünyanın belli bir uygarlık seviyesine ulaşmış en eski ülkelerinden birisi olan Çin, medeniyet tarihi içerisinde kültürel ve tarihsel birikimi ile daima önemli bir ülke olmuştur. Çin medeniyetinin başlıca karakteristik özellikleri olan yoğun tarım toplumu, sıkı bir şekilde organize olmuş aile yapısı ve temel devlet yapısı olan bürokratik yönetim biçimi, tüm ülkenin kuzey, güney, doğu ve batıda homojen olmasını ve Çin medeniyetinin diğer medeniyetleri de hızla etkisi altına almasını sağlamıştır.⁷⁵ Çin toplumunun kendine has Orta çağ toplumsal yapısının uzun süre ayakta kalmasını ve XX. yüzyılın eşiğine kadar gelmesini; büyük ölçüde bu yapının sağlamlığı, dış şoklara karşı korunaklı bir coğrafyada bulunması ile açıklayabiliriz.

İlkel toplum aşamasının uzun süre devam ettiği Çin'de, M.Ö. XXI. yüzyılda, köleci toplumun başlangıcı olarak bilinen Xia Hanedanlığının ortaya çıktığı bilinmektedir.⁷⁶ Daha sonraki dönemlerde hüküm süren Shang, Xizhou Hanedanlıkları döneminde ise Çin'de köleci toplum yapısı daha da gelişmiştir. M.Ö. 221 yılında ilk imparator olan Quing Shi Huang, savaşan beylikler döneminin bağımsız beylikleri arasındaki çekişmelere son vererek Çin tarihindeki ilk merkeziyetçi, birleşik ve çok uluslu devlet olan Qin Hanedanını kurmuştur.⁷⁷ Qin Shi Huang'ın Çin'i birleştirmesiyle Çin'de uzun süren bölünmüşlüğe son verilerek esasını Han milliyetinin oluşturduğu çok milliyetli, güçlü ve büyük bir feodal imparatorluk kurulmuştur. Han hanedanlığı döneminde (M.Ö. 140-87), Konfüçyüs'çülük, devlet ideolojisine dönüştürülmüş, devletin dış politikası ise Konfüçyüs esaslarına göre düzenlenmiştir.⁷⁸ Konfüçyünizm, Song hanedanlığı döneminde de hâkim ideoloji olmuş ve devlet memurları için Konfüçyüs ideolojisini bilmek zorunlu tutulmuştur.

Çin, Asya'da egemen olduğu bir düzen kurmuştur. Bu düzen, Ming/ Qing Fidyeye Ticaret Sistemi adı altında, Çin'in Asya'daki diğer krallıkları fidye karşılığı tanıdığı ve ticari imtiyazlar verdiği bir sistemdir.⁷⁹ Çin'in doğrudan yönetemediği sınırları dışındaki ülkeleri, bu sistemi kullanarak yönetmiş olduğu bilinmektedir. Bu

⁷⁵ Dennis Twitchett ve John K. Fairbank, **The Cambridge History of China**, Cambridge University Press, Londra, 1978, s. 9.

⁷⁶ Atilla Sandıklı, İlhan Güllü, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s.18.

⁷⁷ **A.g.e.**

⁷⁸ Hu Shaohua, **Revitising Chinese Pacifism**, **Asian Affairs: An American Review**, Kış 2006, Vol. 32, Issue 4, s. 258.

⁷⁹ Bahadır Pehlivan Türk, **Asya-Pasifik ve Çin**, Asam Yayınları, Ankara, 2006, s. 8.

TASNİF DIŞI

sisteme göre, Çin'e yakın sınırları olan ülkeler ve Çin'e sadık olan ülkeler de düzenli olarak fidye vermektedir.⁸⁰ Bu sistemde ülkeler; Çin'in askerî gücünü veya yeni başa geçen bir hanedanın yetkisini meşrulaştırmadan ziyade, Çin pazarına girebilme ve ticaret yapabilmek için fidye sistemine dâhil olmayı istemişlerdir.⁸¹

1840'a kadar Çin İmparatorluğunun gücü, tüm Güneydoğu Asya, Burma ve Malacca Boğazı dâhil olarak, bugünün Bangladeş'i ve Nepal'ine; şimdiki Kazakistan'ın bazı bölümlerine Moğolistan'ın tümüne ve Amur Nehrinin okyanusa döküldüğü yerin kuzeyine; bugün Rusya'nın Uzak Doğu Eyaleti denen yere kadar uzanmaktaydı.⁸² Bu ülkelerin bir kısmının Çin'in kontrolü altında, bir kısmının da fidye sistemine dâhil olarak Çin egemenliğini benimsemiş oldukları değerlendirilmektedir.

Han, Wei, Jin, Güney-Kuzey hanedanlıkları, Sui, Tang, beş Hanedanlık, Song, Yuan, Ming ve Qing hanedanlıkları feodal bir toplum olan Çin'i 1840 yılındaki 1. Afyon Savaşına kadar yönetmişlerdir. Bu dönemlerde Çin'deki düzen eşitlikçi olmamıştır. Geleneksel dünya düzeninin ise hiyerarşik yapıda olduğu bilinmektedir.⁸³

Çin, XVIII. Yüzyılda, (yabancı bir hanedan olmasına rağmen) Mançu hanedanlığı hâkimiyeti altında büyük bir iktisadi ve demografik gelişme göstermiştir.⁸⁴ Çin tarihinde 1840 Afyon Savaşı, bir dönüm noktası olarak bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni ise Afyon Savaşı sonunda savaşı kaybeden Çin'in, imzalanan Nanking Antlaşması ile bağımsızlığını kaybetmiş olmasıdır.

Avrupalı devletler, endüstri devriminin ardından gelişen ekonomik hedef beklentileri ile uyumlu olarak yeni ham madde kaynakları ve pazarlar bulmak amacıyla dünya üzerinde yeni sömürge arayışlarına başlamışlardır. Özellikle İngiltere ve Fransa XVII. yüzyıldan itibaren, Avrupa'daki devletler ise XIX. yüzyılın başından itibaren Afrika'da emperyalist bir yayılım izlemiş ve XVIII. yüzyılın başında Asya'da geniş sömürge ve koloni topraklarına sahip olmuşlardır. Afrika'nın

⁸⁰ Fidyeye Sistemi; Fidyeye heyetinin Çin İmparatoruna resmî fidyeyi sunarak saygısını gösterdiği sonrasında ise İmparatorluğun da heyete hediyeler verdiği bir sistemdir. Verilen fidyelerin değerine göre Çin'in belirlediği kara sınırları ve limanlar üzerinde sınır ticareti ve deniz ticareti yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahadır Pehlivan Türk, **Asya-Pasifik ve Çin**.

⁸¹ Bahadır Pehlivan Türk, **a.g.e**, s.10.

⁸² **ABD, Çin ve Hindistan'la, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi Md. lüğü, İstanbul, 2005, s.110.

⁸³ David Curtis Wright, **From War to Diplomatic Parity in Eleventh-Century China: Sung's Foreign Relations with Kitan Liao**, Brill Academic Publisher, Hollanda, 2005, s. 13.

⁸⁴ Bu gelişime örnek olarak ise Çin nüfusunun 1700'de 120 milyon iken 1800 yılında 320 milyon seviyesine ulaşması gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yves Lacoste, **Jeopolitik, Bugünün Uzun Tarihi**, NTV Yayınları, Çev: İsmet Akça, İstanbul, Ekim 2007, s.169.

TASNİF DIŞI

paylaşımının tamamlanmaya başlamasıyla, Batılı devletler ilgilerini oldukça büyük ham madde kaynağı ve pazar olarak bilinen Uzak Doğu ve Asya'nın güçlü imparatorluğu Çin'e yöneltmişlerdir.

XVIII. yüzyılda Doğu Hindistan şirketinin* gemileri Çin'e ipek, çay ve porselen almak için gelmişlerdir. İngiliz ticaret şirketleri tarafından taşınan ve üçlü ticaretin saç ayağından birini oluşturmakta olan Afyon, Hindistan'da yetiştirilmiş; gemilerle Çin'e getirilip, çay, ipek gibi ürünlerle değiş-tokuş edilmiştir.⁸⁵ Çin'den değiş-tokuş yoluyla alınan bu ürünler Londra'da işlenerek diğer ülkelere ihraç edilmiştir.

Çinli tüccarlar ise genel olarak Çin uygarlığını Batı uygarlığından üstün gördükleri için yabancı tüccarlara sattıklarından çok daha az miktarda mal almışlardır. Aynı zamanda ticarete dengeyi sağlamak için yabancı tüccarların Çinli tüccarların itibar ettikleri bir maden olan gümüşü, çok fazla miktarda getirdikleri de bilinmektedir.⁸⁶ XIX. yüzyılda İngiltere'nin yedi devleti* koloni sistemine dâhil etmesi ve bu devletlerin sözde bağımsız olmaları, özde ise İngiltere'nin tavsiyelerine uydukları bir sistemin içine hızla başka ülkeleri ekleme düşüncesi ile hareket ettiği açıkça görülmektedir. Çin ise tek bir devletin hegemonyası altına girmek için fazla büyük bir ülke olduğu için, Avrupalı devletler koloni sistemi içinde Çin'i nüfuz alanlarına göre paylaşmışlardır.⁸⁷ XIX. yüzyılda sömürgeciliğin yayılması karşısında Çin, yarı sömürge olmuştur.

3. XIX. YÜZYILDA BATI SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE UZAK DOĞU'DAKİ GÜÇ MÜCADELESİ

XIX. yüzyıldaki yeni dünya düzenini şekillendiren önemli kültürel etkiler olmuştur. Özellikle Uzak Doğu bölgesinde misyonerlik faaliyetleri, kültürel etkilenenin en önemli araçlarından biri olmuştur. Avrupa devletlerinin Çin'de Hristiyanlığı yaymak için yaptıkları propaganda ve misyonerlik faaliyetleri, Çin'in Avrupa ile ilişkilerinde mesafeli olmasına neden olmuştur. Ayrıca misyonerlik faaliyetleri gösteren misyonerlerin, yöntem ve amaçlarının uyum içinde olmadığı da

* 1757'de Bengal'in İngilizler tarafından ele geçirilmesiyle İngiliz kontrolüne geçen Doğu Hindistan Şirketi afyon alım-satımı konusunda tekel haline gelmiştir.

⁸⁵ Richard Harvey Brown, **The Opium Trade and Opium Policies, India, China, Britain and The United States: Historical Comparisons and theoretical Interpretations**, Asian Journal of Social Science; 2002, Vol. 30 Issue 3, s.626.

⁸⁶ Yılmaz Altuğ, **Çin Sorunu**, İ.Ü. Basımevi, İstanbul, 1995, s.12.

* Yedi devlet; Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Burma, Malezya ve Singapurdur.

⁸⁷ Colin Mason, **A Short History Of Asia**, St. Martin's Press, Newyork, 2000, s.114.

TASNİF DIŞI

değerlendirilmiştir. XIX. yüzyılda afyon ticaretinin ekonomik ve sosyal hayata olan etkileri, Çin-Amerikan ilişkilerinin başlıca anlaşmazlık konularından biri olmaya devam etmiştir.

Çin merkezî yönetiminin özellikle İngiliz sömürgelerinden gelen büyük miktarda afyonun kaçak olarak ülkeye girişini engelleyememesi, toplumda afyon kullanımını yaygınlaştırmıştır.⁸⁸ İngiltere, Fransa ve ABD'nin Çin'deki misyonerlik faaliyetleri Afyon Savaşına kadar sıkı kontrol altında tutulmuştur. Afyon savaşı sonrasında ise Çin dışı kapalılık politikasını devam ettirememiştir.

a. 1. Afyon Savaşı

XIX. yüzyılın başında sahip olduğu yaklaşık 9 milyon metrekare toprak ile Çin, toprak genişliği bakımından dünyanın en geniş ülkesi konumunda olmuştur. XVIII. yüzyılda Batılı devletler, Çin'i sömürge yapmak için, dış siyasette Çin'e baskı yapmaya çalışmışlardır. İngiltere, Çin ile ticari ilişkilerini geliştirerek iyi ilişkiler kurma yolunu tercih etmiştir. Fakat 1793 ve 1816 yıllarında gönderilen elçiler başarı kazanamamışlardır.⁸⁹ Çin'in ülkedeki dış ticareti ve yabancı tüccarları denetlemek için kullandığı yöntem, Kanton sistemi olmuştur. İngiltere, diğer devletlerle ticaret yaparken tüm yetkileri elinde bulundurmaya çalışmış; Çin hükümeti ise Çin üstünlüğüne dayalı vergi sistemine bağlı kalmıştır.⁹⁰

Kanton sistemine göre, 1750'li yıllarda imparatorluğun dış ticareti sınırlandırması ile ticaretin yalnızca Çin'in güneyinde bulunan Kanton limanından yapılması kararı alınmıştır.⁹¹ Böylece Çin, bütün limanlarını Avrupalı devletlere kapatmış ve sadece Kanton limanının bir bölümünü Avrupa'dan gelen gemilere açmıştır. Limana gelen gemiler mallarını belirli Çin tüccarlara satmış ve ticaret yapmışlardır. Hiçbir şekilde halk ile temas etmelerine izin verilmemiştir. İngiliz tüccarlar, diğer tüccarlar gibi Çin'in Kanton ve Makao limanında ticaret yapabilmıştır.

Ayrıca İngiliz tüccarlar ülkenin iç kısımlarına giremediği için rekabet edememiş, malları daha ucuza satmak zorunda kalmışlardır. Özellikle İngiltere 1763 yılında Hindistan'ı ele geçirerek Hindistan'da üretilen Afyon pazarını da elde

⁸⁸ Gregory C.Chow, **Knowing China**, World Scientific Publishing, Singapur, 2004, s. 14.

⁸⁹ Wolfram Eberhad, **Çin Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.315.

⁹⁰ W Scott. Morton, **China: Its History and Culture**, McGraw-Hill Companies Press, ABD, 2004, s.155.

⁹¹ Eileen Tamura, **China: Understanding Its Past**, University of Hawai Presss, Honolulu, 1997, s. 82.

TASNİF DIŞI

etmiştir.⁹² İngiltere, Hindistan ile komşu olan Çin'e Afyon ticaretini yönlendirerek iyi bir kazanç sağlamıştır. Böylelikle hem nakilde az yer kaplayan hem de kâr getirecek olan afyonu Çin'e getirmişlerdir. 1800'den itibaren afyon, Hindistan'dan (İngiliz sömürgesi) İngiltere aracılığıyla Çin'e getirilerek, İngilizlerin en önemli ticaret malı olarak Çin'e satılmıştır.

Afyon içiminin sosyal yönden ve sağlık yönünden zararlı olduğu gerekçesiyle Çin Hükümeti'nin 1810 yılında afyon kullanımını ve ticaretini yasaklamasına rağmen kaçak afyon Çin'e girmiştir.⁹³ Ayrıca XIX. yüzyılda afyon ticareti, büyük miktarlardaki gümüşün yabancı tüccarlara verilmesine neden olmuş ve bu nedenle ülkedeki parasal sistemin istikrarının bozulmasına yol açmıştır.⁹⁴

İngilizler afyon ticaretini durdurmaya kabul etmeyince İngilizlere yönelik ticari ambargo uygulanmıştır. Bir yıl sonrasında, İngiliz tüccarların afyon alım satımı yapmayacaklarını taahhüt eden bir senet imzalamaları karşılığında ticaret yapabilecekleri bildirilmiştir. İngiliz tüccarların bu antlaşmayı kabul etmemeleri üzerine tüm afyonun teslim edilmesi istenmiştir. Tüm stoklar teslim edildiğinde afyonu yakarak imha etmişlerdir. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti Çin Hükümetinden tazminat talep etmesine karşılık Çin Hükümeti, bu tazminatı ödemeyi kabul etmemiştir.

Bu olayın sonrasında İngiliz denizcileri isyan ederek Kawloon yakınlarında bulunan bir tapınağa saldırmışlar, engel olmak isteyen bir Çinli'nin de ölümüne neden olmuştur. Çin hükümetinin İngiliz denizcilerinin yargılanması için kendilerine verilmesi talebine karşılık İngiliz Hükümeti, Çin'deki İngiliz toplumunun yargılanmasını ancak özel İngiliz mahkemelerinin yapabileceğini belirtmiştir. Kanton'da yargılanan denizcilerin serbest bırakılması üzerine bu olay, Çin'de büyük kızgınlığa sebep olmuştur. Afyon ticaretinde yaşanan gerginlikten dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler bu olay sonrasında daha da gerginleşmiştir.

3 Kasım 1839 yılında Hint Hükümeti, İngiliz Krallığı adına Çin'e savaş ilan etmiştir.⁹⁵ Hemen sonrasında İngiliz askerleri, Yangtze ve İnci nehri ağzındaki adaları işgal ederek iki nehri kuşatma altına almışlardır. Bu kuşatmanın sonrasında

⁹² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkim Yayınları, İstanbul, s.89.

⁹³ Robert G. Newman, "Narcotic Addiction and Methadone Treatment in Hong Kong: Lessons for the United States" **Journal of Public Health Policy**, Vol. 6, No. 4, Aralık 1985, s. 526.

⁹⁴ Richard J. Lufrano, **Honorable Merchants: Commerce and Self-Cultivation in Late Imperial China**, Honolulu, ABD, University of Hawaii Press, 1996. s. 25.

⁹⁵ Robert G. Newman, **a.g.e.**

TASNİF DIŞI

geçici bir antlaşma yapılmasına karşın buna uyulmamış ve gemilerin Güneydoğu Çin sahillerini bombalamaya başlamasıyla savaş yeniden başlamıştır.

1842 Yılında, Çin ile İngiltere barış müzakerelerine başlayarak 29 Ağustos 1842’de Nanjing antlaşmasını imzalamışlardır. Nanjing antlaşması ile⁹⁶;

- Çin hükümeti hem yakılan ve denize dökülen afyonu hem de İngiltere’nin savaş için yaptığı masrafları ödemiştir.

- Afyon için ödenecek tazminat Çin’e devamlı milletlerarası borç bırakmıştır.

- Eskiden sadece Kanton limanını açan Çin; bu limandan başka Amoy, Fuçov, Ningpo ve Şanghai limanları İngiliz ticaretine açmıştır.

- Hong Kong adası deniz üssü olarak İngilizlere bırakılmıştır.

- Batılı devlerin silah imalatındaki üstünlüğü Batılı devletlerin Çin’i siyasi ve ekonomik yönden kontrol etmelerine sebep olmuştur.

- Çin hükümetinin yabancı devletlerin herhangi birine verdiği imtiyazdan İngiltere’nin de yararlanacağı ifade edilmiştir.

Nanjing antlaşması, yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı üzere Çin hükümeti için çok ağır koşullar içermiştir. Özellikle 1. ve 2. Maddeler Çin ile savaşacak diğer devletlerin de savaş giderlerini Çin hükümetinden tazmin etmesine ve Çin hükümetinin kendi gümrük resmîni tespit etme hakkını kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca ilk adil olmayan antlaşma olarak adlandırılan Nanjing antlaşması ile Çin, Hong Kong’u devretmiştir. Hemen sonrasında, Kanton, Amoy, Fuçov, Ningpo ve Şanghai limanları İngiliz ticaretine açılmıştır.

Bir yıl sonrasında ise imzalanan ek bir antlaşmada yer alan; Çin herhangi bir konuda bir ülkeye imtiyaz verdiğinde bu imtiyazın, İngiltere için de geçerli olacağı ifadesinin bu noktada Çin hükümeti açısından ağır bir bedel olduğu düşünülmektedir.⁹⁷

Çin, bu antlaşma ile adeta kapitülasyon devrini açmıştır.⁹⁸ Bu antlaşmanın sonrasında benzer antlaşmalar Fransa ve Amerika ile de imzalanmıştır. Böylelikle, Çin’de misyonerler yeniden faaliyetlerine başlamıştır. “Kanton sistemini”nin

⁹⁶ Altuğ, a.g.e. s.21.

⁹⁷ Robert G. Newman, a.g.e. s. 527.

⁹⁸ Özer Sukan, **Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi-Kurulması- Gelişmesi Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, s.31.

düzenlemelerinden dolayı Misyoner faaliyetleri kesinlikle yasaklanmış olmasına rağmen Afyon Savaşının hemen sonrasında misyoner sayısı oldukça artmıştır.⁹⁹

1844 yılında, imzalanan Wangxia antlaşması ile sağlanan kapitülasyonlar, 1858’de tekrarlanmış ve 1880 Pekin antlaşması ile genişletilmiştir. Nanjing antlaşmasının aksine, Amerikalı tüccarların, el atından afyon ticareti girişiminde bulunmalarını ya da ticaretini sürdürmelerini yasaklayarak, eğer afyon ticareti yapan olursa Çin hükümeti tarafından ölüm cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Afyon Savaşının ardından İngiltere ve Çin arasında yapılan Nanjing antlaşmasının koşullarına göre Çin, İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri ile diplomatik ve ticari ilişkiler kurmaya zorlanmıştır.¹⁰⁰ Ayrıca Çin, Afyon ticaretini de fiili olarak benimsemek zorunda kalmıştır. İngiltere’nin aksine ABD, Çin ile diplomasi yoluyla iki ülke arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerde eşit haklar elde etmiştir.¹⁰¹ İngiltere ve ABD’nin amacı aynı olsa da biri güç kullanarak, diğeri ise diplomatik yoldan amacına ulaşmayı seçmiştir.

b. 2. Afyon Savaşı

Yapılan antlaşmalar sonrasında, Çin’in Batılı devletlere karşı tutumuna yönelik olarak Batılı devletler Çin’e yönelik bir yaptırımda bulunmamışlardır. Bunun nedeni ise, Avrupa’da yaşanan 1848 devrimleri ve hemen sonrasında yaşanan Kırım savaşı gibi önemli olayların Batılı devletler üzerinde büyük etkilerinin olmasıdır. Batılı devletler, yapılan Nanjing antlaşması sonrasında İngiltere antlaşmasının hükümlerinin yeniden müzakere edilerek, Çin’in tüm limanlarının İngiliz tüccarlara açılmak suretiyle afyon ticaretinin yasal hale getirilmesini talep etmiştir.¹⁰²

Çin’in daha fazla ticari imtiyaz vermeyi reddetmesi üzerine İngiltere ve Fransa Çin’e yeni bir savaş açmıştır. Savaş sebebi olarak Kanton limanının antlaşmada belirtildiği gibi ticarete açılmamış olması gösterilmiştir.¹⁰³ Diğer taraftan İngiltere, 1856 yılında Katolik bir misyonerin tutuklanarak idam edilmesini ve mal taşıma ruhsatının tarihi geçmiş olmasından dolayı kaçakçılık ile suçlanan Arrow isimli bir

⁹⁹ Michael C. Lazich, “American Missionaries And The Opium Trade in Nineteenth-Century China”, **Journal of World History**, June 2006, s.205.

¹⁰⁰ Keith McMahon, **Opium Smoking and Modern Subjectivity**, *Post Colonial Studies*, Vol.8, No:2, **Routledge**, 2005, s.167.

¹⁰¹ Donald D. Johnson, **United States in the Pacific: Private Interests and Public Policies 1784-1899**, ABD, Greenwood Publishing Group, 1995, s. 16.

¹⁰² J.Y. Wong, **Deadly Dreams Opium and the Arrow War (1856-1860) in China**, Cambridge University Press, İngiltere, 1998, s. 271.

¹⁰³ W Scott. Morton, **a.g.e**, s. 156.

TASNİF DIŞI

İngiliz gemisine Çin hükümetinin el koymasını göstererek özür dilenmesini talep etmiştir.¹⁰⁴ Çin İmparatorunun Çin yetkilerinin görevlerini yaptığını ve özür dilenmeyeceğini belirtmesi üzerine 5 Aralık 1856'da İngiliz kabinesi Fransız Hükümeti ile anlaşmıştır. İngiltere ve Fransa diplomatik açıdan bir kazanım elde edemeyeceklerini anlayınca, Peçili körfezine bir savaş kuvveti çıkarmışlar ve 30 Mayıs'ta Tiensin'i işgal etmişlerdir.

1858 yılının Haziran ayında taraflar arasında yapılan görüşmeler sonrasında Çin Hükümeti ile İngiltere 26 Haziran'da, Fransa ise 28 Haziran'da Tiensin antlaşmasını imzalayarak tüm isteklerini Çin hükümetine kabul ettirmişlerdir.¹⁰⁵ Dört ayrı antlaşmayı içeren Tiensin antlaşmasına göre;

- Pekin'de ikamet edecek elçiliklere izin verilmiştir.
- İthalat ve ihracattan %5 gümrük ve % 2,5 nakliye vergisi kabul edilmiştir.
- Tayvan ve Haynan adalarını ve bazı iç limanları da içeren 10 yeni liman yabancıların ticaretine açılmıştır.
- Yabancı gemilerin Çin iç sularında seyrine ve antlaşmayı imzalayan ülke pasaportunu taşıyan herkesin bütün Çin'de serbestçe dolaşmasına izin verilmiştir.
- İngiltere ile afyon ticareti yasal hale getirilmiş ve İngilizlerle Fransızlara savaş tazminatı ödenmesi kabul edilmiştir.¹⁰⁶

Fakat Çin Hükümeti, imzalanan antlaşmaların uygulanmasını sürüncemede bırakmıştır. Savaşa katılmamalarına rağmen Amerika ve Rusya da aynı imtiyazlara sahip olmuştur.

İngiltere ve Fransa Çin hükümetine antlaşmanın uygulanması için kararlı olduklarını, 1860 yılında Pekin'e girerek göstermişlerdir. Pekin'den kaçan Çin imparatorunun onayı ile Tiensin antlaşmaları ile kabul edilen imtiyazlar, yeni bir antlaşma haline getirilerek 1860 yılının Ekim ayında taraflarca imzalanmıştır.

Pekin antlaşması adı verilen bu antlaşma ile on bir yeni liman ticarete açılmış ve Yang-tze nehri üzerinde yabancıların ticaret yapmasını onaylanmıştır.¹⁰⁷ Ayrıca,

¹⁰⁴ Burak S. Gülboy, Edit. Deniz Ülke Arıboğan, "19. Yüzyılda Uzak Doğu Asya'daki Güç Dengesinin Evrimi", **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s.23.

¹⁰⁵ Altuğ, **a.g.e.**, s.27.

¹⁰⁶ Ray Huang, **Çin Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.264.

¹⁰⁷ Burak S. Gülboy, **a.g.e.**, s.23.

TASNİF DIŞI

her iki devlete de Çin'de elçilik açma hakkı verilmiştir. Her iki devletin vatandaşları yerleşmemek koşuluyla Çin topraklarında serbestçe dolaşma hakkı elde etmelerinin yanında misyonerlik faaliyetlerine de yeni imtiyazlar tanınmıştır.

İki ülkeye tanınan bu haklar, Amerika ve Rusya ile yapılan benzeri antlaşmalarla bu ülkelere de tanınmıştır. 1840-1860 yılları arasında Çin, Batılı ülkeler tarafından hızlı bir şekilde sınırsız serbest ticaretin yapıldığı bir ülke hâline dönüştürülmüştür.¹⁰⁸ Yapılan Afyon savaşları boyunca İngiltere'nin öncelikli amacı, Çin'de ticaretin yayılmasını sağlamaktır. Amerika ve Rusya benzer şekilde Çin'i işgal ederlerse Çin'in ticaret bölgelerinin bu ülkeler arasında bölüşülebileceği düşüncesi, İngiltere'nin savaş boyunca tedirgin olmasına neden olmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ise İngiltere'nin Çin ve Hindistan'dan aldığı ürünleri diğer ülkelere ihraç etmeye başlamasıyla birlikte Çin, Hindistan ve İngiltere arasındaki ticarete artış olmuştur. Bu dönemde Çin, Hindistan ve İngiltere ekonomisi, bir ticaret üçgeni içinde yapısal olarak birbirine bağlanmıştır.¹⁰⁹

Yapılan antlaşmaların sonucu olarak, İkinci Afyon savaşının sonrasında Uzak Doğu'daki güç dengelerinin değiştiği ve yeniden şekillendiği açıkça görülmüştür. Çin'in içe kapanık tutumunu değiştirmesi ve çevreye yönelmesi Batılı devletler tarafından engellenmiştir. Uzak Doğu'nun en güçlü devleti olan Çin, Batılı devletlerin sömürgeci yaklaşımı karşısında ilk önce direnmiş, fakat yapılan savaşlar sonrasında imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır. Ticari imtiyazlar hem Çin'in gücünü hem de Batılı devletlere karşı direnişini kırmıştır. Aynı zamanda Çin'in Batılı devletler karşısında yalnız olduğu ortaya çıkmıştır.

4. TAYPİNG İSYANI (1851-1864)

1850 yılından itibaren Güney ve Orta Çin'in geniş bölgelerinde çıkan iç ayaklanmaların en önemlisi Tayping isyanı olmuştur. Bir köy öğretmeni olan Hong Şiuçuan'ın yabancı bir misyoner tarafından verilen broşürü devlet memurluğu sınavında başarısız olduktan sonra okuduğunda, kendisinin Hz. İsa'nın Küçük kardeşi olduğuna inanarak taraftar toplamaya başlamasıyla, Tayping ilahi Krallığını ilan etmiştir. Çin'deki Tayping isyancılarını destekleyen Hristiyan misyonerler hem maddi destek sağlamış hem de Avrupalı güçler modern silah sağlamışlardır.

¹⁰⁸ Julia Lovell, **The Great Wall**, Atlantic Books, London, 2006, s.286.

¹⁰⁹ Timothy Brook ve Bob Tadashi Wakabayashi, **Opium Regimes: China, Britain and Japan, 1839-1952**, University of California Press, Kaliforniya, 2000, s. 32.

TASNİF DIŞI

Avrupalı devletlerin modern silah ve cephane yardımları ile Tayping isyancıları, Çin ordusundan daha modern bir ordu oluşturmuşlardır. 1853 Mart ayında 700 bin kişilik Tayping ordusu Nanjing'i ele geçirerek imparatorluk ordusuna bağlı 30 bin askerî öldürerek binlerce sivil halkı da esir almışlardır.¹¹⁰ Tayping isyanının Çin'e oldukça modern yenilikler getirmiş olduğu da görülmektedir.

Bu yenilikler,

- Özel mülkiyetin kaldırılması ve toprağın devlet tarafından dağıtılması, sınıfsız ve kadın-erkek eşitliğine dayalı bir toplum oluşturulması,
- Güneş takvimi yerine ay takviminin benimsenmesi,
- Çok eşliliğin yasaklanması,
- Yeni kanunlar çıkarılarak afyon, tütün, kumar, kölelik ve içkinin yasaklanması,
- Konfüçyüs ilkeleri üzerinden yapılan memuriyete giriş sınavının İncil ilkeleri üzerine yapılmaya başlanması olarak sayılabilir.¹¹¹

Ancak Tayping isyanının ortaya çıkardığı önemli bir nokta da isyanı destekleyen köylü kitlelerin geleneksel yönetim biçimine uygun olarak, birbirinden farksız, şekilsiz ve örgütsüz bir insan topluluğu olarak isyan etmiş olmalarıdır. Tayping isyanı, geleneksel yönetim biçiminin değişmesi gerektiğinin göstergesi olarak da yorumlanabilmektedir.

İngiltere; afyon ve diğer ticaret ürünlerinin Tayping isyanının tehdidi altında olmasından dolayı, isyan bastırılamayınca, Çin hükümetine yardım etmiştir. İngiltere öncelikle, Çin ordusunun Tayping ordusu ile mücadele edebilmesi için, yeni bir ordu kurulmasına öncülük etmiştir. Ayrıca silah ve teçhizat verilmiş, Çinli komutanlar Avrupalılar tarafından eğitilmiştir.

İngiltere özellikle, Çin kıyılarında bulunan Şanghay, Amoy ve Foochow gibi önemli limanlar üzerinde söz sahibi olmak için ısrar etmiştir. İngiltere, limanları ağır sanayi için ham madde merkezleri konumunda olduğundan, özellikle elinde tutmak istemiştir.¹¹² 1876 yılında Çin, İngiltere'nin artan baskısıyla beş limanını daha

¹¹⁰ Robert G. Newman, **a.g.e.** s. 527.

¹¹¹ Robert G. Newman, **a.g.e.** s.27.

¹¹² Colin Mason, **a.g.e.** s. 114.

ticarete açmıştır. İngiltere, 1. Afyon Savaşı'ndan 1895 Çin-Japon Savaşı'na kadar geçen süre zarfında, Çin ticareti üzerinde en etkili ülke olmuştur.¹¹³

5. 1895 ÇİN-JAPON SAVAŞI

Çin hanedanlık tarihinde Moğolların iktidara gelmesiyle*, Çin dış politikasında yayılmacı bir siyaset izlendiği bilinmektedir. Moğol döneminde (1281) Japonya'ya karşı bir istila hareketi düzenlenmiş, fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Japonlar ise, Ming hanedanlığı döneminde Çin sahillerine saldırmaya başlamışlardır. Japon saldırılarının genellikle Çin'in zengin bölgelerine yapıldığı ve bu saldırıların Çin ekonomisine büyük zararlar verdiği bilinmektedir. Japon saldırıları karşısında Çin'in aldığı önlemler yetersiz kalınca kıyı bölgesindeki halk iç kesimlere yerleştirilmiştir.

Böylelikle hem Japonların karadan geri püskürtülmeleri sağlanmış hem de Japonlara yardım eden bazı Çinli köylülerin iş birliği yapmasının önüne geçilmiştir.¹¹⁴ 1597 yılında Japonların Kore'ye saldırması, Japonların emperyalist niyetlerini dışa vuran bir hareket olmuştur.¹¹⁵ Çin, koruması altında olan Kore'nin Çin'den yardım istemesi sonucunda, önceleri Japonya karşısında başarılı olamamış; fakat sonrasında Japonya, Kore'den çekilmek zorunda kalmıştır.

1871 yılında Çin – Japonya ittifak antlaşması imzalanmıştır. 1874 yılında ise Japonya, Liyu-Kiyu ve Tayvan Adalarında birkaç Japon'un öldürülmesini sebep göstererek saldırmıştır.¹¹⁶ Japonya, adalardan Tazminat karşılığında çekilmiş ve hemen sonrasında Liyu-Kiyu adasını bir çeşit tazminat olarak almıştır.

1894 yılında Japon yanlısı Koreli bir reformistin öldürülmesiyle, Kore'de dinî bir tarikat olan Tonghak öncülüğünde ayaklanmalar çıkmıştır. Kore, ayaklanmanın bastırılması için Çin'e başvurmuştur. Japonya ise reformistleri desteklemek için 8 Haziran 1894'te Seul'e girerek kraliyet sarayını ele geçirmiştir.¹¹⁷ Meiji döneminde Batı standartlarında geliştirilen Japonya ordusu, Çin'in kara ve deniz kuvvetlerini

¹¹³ Burak S. Gülboy, **a.g.e.**, s. 25.

* Moğollar 1280-1468 tarihlerinde iktidarda olmuşlardır.

¹¹⁴ Eberhard, **a.g.e.**, s. 276.

¹¹⁵ **A.g.e.**, 286.

¹¹⁶ Hakkı Büyükbaş, **Meiji Döneminde Japonya'nın Dış Politikası ve Bölgesel Rolü Üzerine**, http://www.akader.org/KHUKA/2004_mart/5.htm(Çevrimiçi), 01.12.2007.

¹¹⁷ Hakkı Büyükbaş, **a.g.e.**

TASNİF DIŞI

kolayca yenilgiye uğratmıştır. Çin-Japon savaşı, Şimonoseki Antlaşması'yla 1895 Nisanında sona ermiştir.

Çin- Japon savaşının belki de en bilinen nedeni, savaşın Kore nedeniyle çıkmış olmasıdır. Bir diğer nedenin ise Japonya'nın bölgede büyük güç statüsü kazanma isteği olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

İmzalanan Şimonoseki Antlaşmasına göre;

- Kore'nin tam bağımsızlığı Çin tarafından tanınmakta,
- Çin Fengtian'ın doğusundaki Liadong Yarımadasını, Mançurya'yı, Tayvan ve Pescadores adalarını Japonya'ya sürekli olarak bırakmakta,
- Tazminat olarak, 200 milyon Kuping ödenmesine(o dönemde İngiliz ya da Alman yapımı modern bir savaş gemisi için ödenecek miktarın aynısı),
- Son olarak ise Japon gemilerinin Yangtze nehrinde çalışması ve ticari limanlarda üretim fabrikaları üretmesini içeren ticari bir antlaşma imzalanması koşulları yer almaktadır.

Çin-Japon savaşı sonunda imzalanan Şimonoseki antlaşması, Japon emperyalizminin doğuşunun bir simgesi olarak düşünülmektedir. Simonoseki antlaşması ile Japonya, Çin karşısında resmî olarak en ayrıcalıklı ülke sıfatını kazanmıştır.¹¹⁸ Gerçekte ise, antlaşma öncesinde bile Japon dış işleri bakanlığı geliştirilmiş bazı ayrıcalıklar edinmiştir. Aynı zamanda Japonya, Batılı diğer devletler gibi Asya'da etkili bir güç olacağının belirtilerini göstermiştir. Bu bağlamda Çin-Japon Savaşı değerlendirildiğinde; Çin ulusal kimliğinin ortaya çıkmasında ve Çin milliyetçiliğinin oluşmasında, hatta 1911 Burjuva Devriminin temelinde bu savaşın etkili olduğu açıkça görülmektedir.

6. BOKSÖR AYAKLANMASI

Çin'de başlatılan reform sürecinin imparatoriçenin desteklediği bir askerî darbe ile kesintiye uğraması, Çin'in özellikle güney bölgesinde büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Ülkede yaşayan misyonerlerin, askerî darbe karşısında Çin halkının

¹¹⁸ Barbara J. Brooks, **Japan's Imperial Diplomacy: Consuls, Treaty Ports and War in China, 1895-1938**. University of Hawaii Press, Honolulu, USA, 2000. s. 80.

TASNİF DIŞI

gösterdiği büyük tepkiyi desteklemeleri bu tepkinin artmasını sağlamıştır. Bu tepkiler gizli toplulukların oluşmasına yol açmıştır. Oluşturulan toplulukların içinde en önemlisinin “haklı yumruklar topluluğu”* olduğu bilinmektedir.¹¹⁹

Ayakanma, 1899 yılı Kasım ayında başlamış 7 Eylül 1901'de sona ermiştir. 7 Eylül 1901 tarihinde Çin yönetimi, sekiz devletin oluşturduğu ittifak ile barış antlaşmasını imzalamıştır. Ayakanma ve ayaklanmanın bastırılması sırasında binlerce asi, yabancı ve Çinli halk hayatını kaybetmiştir. Antlaşmanın sonucunda Çin yönetimi onur kırıcı birçok imtiyaz vermek zorunda kalmıştır.

Reform hareketlerinin ortaya çıktığı dönemde Çin hükümeti, ülkenin pasif rolünü bırakmaya çalışarak uzun süreli bir ekonomi politikası belirlemeye çalışmıştır. Ancak 1895-1901 yılları arasında yaşanan politik ve ekonomik krizler, Çin hükümetini büsbütün zayıf bırakmıştır.¹²⁰ Boksör ayaklanması sonrasında ayaklanmanın yabancı devletler tarafından bastırılmış olması, Çin hükümetinin gücünün iyice zayıflamış olduğunun bir göstergesi olmuştur.

Boksör ayaklanması, Quing imparatorluğunun yıkılmasına neden olan en önemli faktörlerden biri olarak bilinmektedir.¹²¹ Boksör ayaklanmasında, Avrupalı devletlerin Çin'e gelerek ayaklanmaya müdahale etmeleri, Çin hükümeti açısından son derece küçük düşürücü bir durumun yaşanmasına neden olmuştur.

Boksör isyanı, XIX. Yüzyılda Çin ile Avrupalı devletlerin aralarındaki mücadelenin sonucunun bir göstergesi olmuştur. İsyancıların yabancı devletlerle ittifak arayışına girmeden ülkenin bağımsızlığını yeniden kazanma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹²² Çin halkının ülkelerini bölen ve sömüren Avrupalı devletlere karşı başlattığı direniş başarısız olsa da, Avrupalı devletlerin Çin toplumunu da önemsemeleri gerektiğini göstermiştir. Ayakanmanın en önemli amacı olarak tüm yabancıların ülkeden çıkartılması hedeflenmiştir.

Ayakanmanın başarısız olmasının nedenleri ise;

- Bilinçsiz, dağınık bir direnme ve saldırı, Avrupalı devletlerin karşısında tutunamamıştır.

* Boksör ayaklanmasının çince anlamı haklı ve uyumlu yumruklardır.

¹¹⁹ Jasper Becker, **Ejder Şahlanıyor**, NTV Yayınları, İstanbul, 2007, s.22.

¹²⁰ Marie Claire Bergère, **On The Historical Origins of Chinese Underdevelopment, Theory & Society**, Mayıs1984, Vol. 13 Issue 3, s.364.

¹²¹ David C. Wright, **History of China**, ABD, Greenwood Publishing Group, 2001. s. 115.

¹²² John W. Young ve John Kent, **International Relations Since 1945**, Oxford University Press, New York, 2004, s. 85.

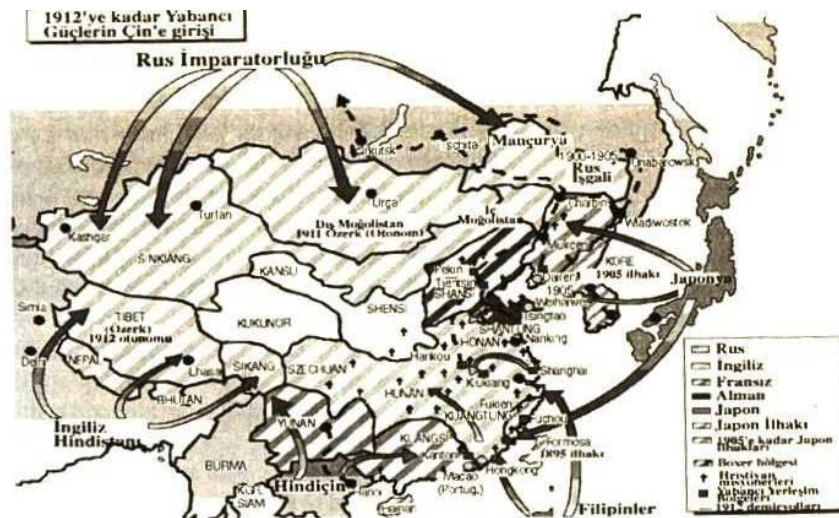
TASNİF DIŞI

- Çin'deki bu milliyetçi harekette halk kitleleriyle aydınlar arasında kopukluk oluşmuştur.

- Çin'de büyük toprak sahipleri bulunmadığı için toprak ufak parçalara bölünmüştür. Bu nedenle Çin köylüsünün bir bölümünün düşüncesinde yabancılarla iş birliği yapan büyük toprak sahiplerinden kurtulmak gibi bir düşünce hâkim olmamıştır.

Boksör ayaklanmasında aydınlar ve halk arasındaki kopukluk, halkın aydınların yabancılara karşı başlattığı milliyetçi direnişe katılmamasına neden olmuştur.¹²³ Bu durum yabancı devletlerin işini kolaylaştırmış ve isyanın kısa sürede bastırılması sağlanmıştır. Yabancı diplomatlara, gazetecilere ve misyonerlere yönelik saldırıların artması, Avrupalı devletlerin isyana müdahale etmelerine neden olmuştur.

Aşağıdaki haritada 1912 yılına kadar yabancı devletlerin Çin'e girişi şematik olarak gösterilmektedir.

Harita 2 - 1912 Yılına Kadar Yabancı Devletlerin Çin'e Girişi

Kaynak: Harald Weghaupt, Jeopolitik Aynada Orta İmparatorluk, Haz. Yılmaz Tezkan, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s.33.

Japonya, ABD, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Britanya, Fransa, Almanya, Rusya ve İtalya'nın oluşturduğu yaklaşık elli bin kişiden oluşan bir ordu isyanı bastırmak için Çin'e gönderilmiştir. Çin hükümetinde, sekiz ülkenin müttefik

¹²³ Colin Mackerras, **China in Transformation 1900-1949**, Longman, Londra, 1998, s.16.

olarak isyanı bastırmak üzere yaptıkları ittifak sonucunda isyanın kontrol altına alınabileceği düşüncesi hâkim olmuştur.

Ancak bazı devletlerin farklı amaçlar taşımakta olduğu ve özellikle Almanya'nın isyanı bastırmak için katılmasının nedeninin, Almanya'nın büyük güç statüsünü kazanması için bir araç olarak gördüğü değerlendirilmektedir. Rus genelkurmayı, diğer müttefiklerle iş birliğini reddetmiştir. Bunun nedeni ise Rus kuvvetinin en büyük ve en iyi askerî teçhizata sahip olması ve Rus askerî gücü olmaksızın diğer müttefiklerin ciddi sorunlarla karşılaşabilecek olmalarıdır.¹²⁴

Japonya; Rusya ve Almanya'nın Çin topraklarını ilhak etmelerini önlemek için İngiltere'nin Uzak Doğu'daki açık kapı politikasını benimsemiş ve İngiltere ile birlikte hareket etmiş, 1900'deki Boksör ayaklanmasında ise, Çin'in diğer güçler tarafından bölünmesini önlemek için diğer Avrupalı devletlerle iş birliği yapmıştır.¹²⁵ Bu dönemde Japonya'nın Pasifik'te genişlemeye yönelik faaliyetlerinin bir nedeninin de kendini imkânı dâhilinde savunmaya yönelik düşüncesi olduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak; Çin milliyetçi hareketinin başlattığı Boksör ayaklanması, Avrupalı devletlerin müşterek ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve Pekin işgal edilmiştir. Avrupalı devletler, Çin topraklarında sürekli askerî güç bulundurma ve ağır savaş tazminatı gibi haklarla Çin ekonomisinin çöküşünü ve yabancı hâkimiyeti altında tutulmasını sağlamışlardır.¹²⁶

7. 1911 DEVRİMİ VE SUN YAT SEN DÖNEMİ

Boksör ayaklanmasının sonrasında Mançu hanedanlığı Çin'de reform yapılmasına yönelik adımlar atılmasına izin vermiştir. Reform çabalarının en üst noktaya çıktığı dönem, 1901-1911 yılları arasında olmuştur. Reform çabalarının artmasında ve reformların yapılmasında Japonya'nın etkisinin olduğu değerlendirilmektedir. Çinli öğrencilerin birçoğunun eğitim için Japonya'yı tercih etmeleri de bir diğer etkidir. Çin imparatorluğu, 1901 yılında yeni politikalar adı altında bir reform paketi sunmuştur. Bu reform paketinin içeriğinde ise kamu

¹²⁴ George B. Clark, **Treading Softly: U.S. Marines in China, 1819-1949**, Greenwood Publishing Group, ABD, 2001. s.29.

¹²⁵ Steven E. Lobell, **Second Image Reversed Politics: Britain's Choice of Freer Trade or Imperial Preferences. 1903-1906, 1917- 1923, 1930- 1932**, *International Studies Quarterly*, Vol. 43, No. 4, December 1999, s.682.

¹²⁶ Harald Weghaupt, **Jeopolitik Aynada Orta İmparatorluk**, Çeviren; A.Altay Ünaltay, Hazırlayan Yılmaz Tezkan, Uzak ve Eski Komşumuz Çin, İstanbul, 2002, s.32.

TASNİF DIŞI

okullarının kurulmasına ve merkezî yönetimin yeniden güçlendirilmesine yönelik önerilerin yer aldığı bilinmektedir.

Yapılması düşünülen reformların bile İmparatorluğun yıkılmasına engel olamayacağı açıkça anlaşılmıştır. Çin hükümetinin reform kararını uygulamakta geç kaldığının en önemli göstergelerinden biri ise, birçok bölge valisinin kendi dış işleri bürosunu açmış olması; ticareti, kredileri, yatırımları, bölgesel sanayi ve demir yollarını yönetebilmek için idarelerin kurulmuş olmasıdır.¹²⁷ Bu gelişmeler sonrasında, Çin hükümetinin gücünü iyice kaybettiği ve Çin İmparatorluğu'nun parçalanmaya doğru gittiği değerlendirilmektedir.

1906-1911 yılları arasında Çin hükümeti çifte politika izlemiştir. Çin'de hem modernleşme hareketleri hem de anayasalcılık hareketlerinin hâkim olduğu bir politika hüküm sürmüştür. 1906 yılında Çin hükümeti anayasal sistemleri incelemek üzere yurt dışına iki heyet göndermiştir.* Yurt dışı gezisi sonrasında heyet, en uygun görüş olarak "Anayasa ve sivil haklar, imparator tarafından verilir." şeklindeki Japon görüşünü önermiştir. Bu görüşün önerilmesinin en önemli sebebi, imparatorun konumunu sağlamlaştırması ve tüm yetkiyi elinde tutmayı sürdürmek istemesidir. Çin'deki reform hareketinin devamına rağmen Mançu Hanedanlığının hâkimiyetinin azalmış olduğu değerlendirilmektedir.

1908 yılında İmparatoriçe Dixi'nin ölümü ile birlikte, yerine 3 yaşındaki İmparator Pu-yi çıkarılmıştır. 1911 yılında Qing hanedanlığının son bulmasıyla birlikte birçok eyalet merkezî hükümetten bağımsız olarak hareket etmeye başlamıştır.¹²⁸ Mayıs 1911'de Pekin hükümetinin Çin şirketlerine ait olan demir yollarını devletleştirme kararı üzerine Güney Çin'de çıkan karışıklıkları, devrimci lider Sun Yat Sen yönetimindeki Kuomintang partisi organize ederek kısa sürede bir ihtilale dönüştürmüştür.

İhtilalde ön saflarda yer alan ve eğitimlerini Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ve Japonya'da tamamlayıp dönen genç Çinli aydınlar, İmparatorluğun çöküşüne son vermek için Sun Yat Sen önderliğinde 1911'de bir hareket başlatmışlar ve Ekim 1911'de Cumhuriyeti ilan etmişlerdir.¹²⁹ İmparatorluk tarafından Naibin ordusunun başına geçirilen Yuan Shikai, ihtilalcilerle savaşmak yerine antlaşma yoluna gitmiş

¹²⁷ W Scott. Morton, **a.g.e**, s. 174.

*Heyetler ABD, Almanya, Japonya, İngiltere ve Fransa'yı ziyaret etmişlerdir.

¹²⁸ R. Bin Wong, **China Transformed**, Cornell University Press, Londra, 2000, s.169.

¹²⁹ Lacoste, A.g.e, s.171.

TASNİF DIŞI

ve Ocak 1912'de İmparator ve oğlunun tahttan feragat etmesini sağlamıştır.¹³⁰ 1911 yılında Sun Yat-Sen başkanlığındaki burjuva devrimiyle, 2000 yıldan daha uzun bir süredir Çin'de hüküm süren Quing Hanedanlığına son verilmiştir.

Hemen sonrasında Çin Cumhuriyeti Geçici Hükümeti kurulmuştur. Şanghay'daki meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Sun Yat Sen, bütün haklarını Yuan Shikai'ye devretmiştir. Sonrasında yapılan seçimlerde Kuomintang partisini kanun dışı ilan etmesi üzerine çıkan karışıklıklar, Yuan Shikai'nin kendisini imparator seçilebilmek için yaptırdığı plesibit üzerine iyice artmış ve Yuan Shikai intihar etmek zorunda kalmıştır.¹³¹ Yuan Shikai'nin ölümü sonrasında, Sun Yat Sen yeniden toplanan eski Kuomintang Yönetim Kurulunun kararıyla başkanlığa seçilmiş ve Huan eyaletine saldırarak işgal etmiştir.

Bu işgalin en önemli nedeni ise, önce güvenli bir bölgeye yerleşmek, sonrasında ise partiyi ve yeni kadroları örgütleyerek modern bir Cumhuriyet ordusu kurma düşüncesidir. Ancak Sun Yat Sen'in önderliğinde Çin'i birleştirme düşüncesi başarıya ulaşamamış, Ulusal hükümet adı altında, bölgesel yönetim şekli 1912-1927 yılları arasında devam etmiştir.¹³²

Batılı devletlerin baskısı sonucunda Çin 1917 yılında Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Çin ve Rusya yakınlaşmış, Ekim 1917 İhtilali ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Lenin'in Çin üzerindeki Çarlık Rusyası haklarından vazgeçmiş olması, 1921 yılında Şanghay'da Çin Komünist Partisinin kurulması ile sonuçlanmıştır. Çin'in, yakın komşusu olan Rusya'da meydana gelen ekonomik ve siyasal gelişmelerden etkilenmiş olduğu düşünülmektedir..

Japonya ve Avrupalı devletlerin yeni birleşik bir Çin yapılmasına karşı olmaları, Çin'in Rusya ile iş birliğine yönelmesini sağlamıştır. Bu iş birliğinin ilk sonucu ise, Rusya ve Çin'in 1923'te imzaladıkları karşılıklı iş birliği ve ideolojik özerkliğin tanınması antlaşması olmuştur.¹³³ Ayrıca bu dönemde Sovyet Rusya, Çin'e maddi olarak destek olmuştur. Antlaşmaların sonrasında Sun Yat Sen milliyetçilerin lideri olan Çang Kay Şek'i, Moskova'ya Kızıl Ordu'da askerî eğitim

¹³⁰ Toktamış Ateş, Edit. Deniz Ülke Arıboğan, **“Çin Kültür İhtilali”**, **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s.23.

¹³¹ Gregory C. Chow, **a.g.e**, s. 17.

¹³² Zuoyue Wang, “Saving China Through Science: The Science Society of China, Scientific Nationalism, and Civil Society in Republican China”, **Science and Civil Society**, 2nd Series, Vol.17, (2002), s. 294.

¹³³ Harald Weghaupt, **a.g.e**, 34.

görmesi için göndermiştir. Çang Kay Şek eğitimin ardından Vampoa'daki Askerî Akademinin Komutanı olmuştur.

Çang Kay Şek'in dış politikadaki hedefi, Mançu Hanedanlığının sona ermesinden itibaren kaybedilen toprakların geri alınması, tam bağımsızlığın sağlanması ve Japonya'nın Çin ana karası üzerindeki hak talepleri ve tehditlerine son verilmesini sağlamaktır.¹³⁴ 12 Mart 1925 yılında Sun Yat Sen'in ölmesi üzerine, Rus danışmanların desteği ile Çang Kay Şek, askerî ve politik gücü elde etmiştir. Aynı zamanda Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin de Çang Kay Şek'i desteklediği değerlendirilmektedir. Fakat Çang Kay Şek'in bazı açıklamaları ve faaliyetleri nedeniyle komünistler ile diyalog kopukluğu yaşanmıştır.

Çang Kay Şek'in yönetimi, savaşçı beyliklerin bir kısmının gücünü kırmayı başarsa da eyaletlerdeki değişik güçlerin iktidarını kırmayı başaramamıştır. Milliyetçi Hükümet için Çin'in kuzeyi ve güneyi arasındaki bölgede, Nanking başkent seçilmiştir. Bu dönemde Çin ulusal hükümeti ani enflasyon ile karşı karşıya kalmış ve çare olarak para basımına yönelmiştir. Aynı zamanda Çin parasının Amerikan doları karşısında değer kaybetmesi, hükümetin para reformu yapmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Ulusal Hükümet, toprak reformunu askıya almış ve tarım politikaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlıklar ve hükümet içindeki yolsuzluklar, komünistlerin daha çok destek almalarını ve güçlenmelerini sağlamıştır.

8. UZUN YÜRÜYÜŞ

Çin'deki iç savaş 22 yıl sürmüştür. İç savaş ilk önce ideolojilerin çatışması ile başlamış, sonrasında ise Çang Kay Şek Hükümetinin ordu birlikleri ile Mao Zedong'un köylülerden oluşturduğu ve gerilla taktiği ile savaşan komünist güçler arasında zaman zaman askerî çatışmalar da yaşanmıştır. Mao Zedong, Çin'in jeopolitik ve demografik özelliklerinin kendine özgü bir devrim modeli gerektirdiğini, dış örneklerin özellikle SSCB modelinin Çin'e uygun olmadığını anlamıştır.¹³⁵ Mao döneminde öncelikle, kırsal bölgelere yönelik kazanım politikasına başlanmıştır. İlk olarak ise komünist iktidar bölgelerinde toprak reformuna başlanması düşünülmüştür.

¹³⁴ Harald Weghaupt, **a.g.e.**

¹³⁵ Harald Weghaupt , **a.g.e.** s. 37.

TASNİF DIŞI

Doğu ve Güney Çin’de çıkartılan köylü ayaklanmaları, Kuomintang tarafından kısa sürede bastırılmıştır. Bu dönemde uygulanan gerilla taktikleriyle Mao’nun Komünist Parti içindeki etkinliği artmıştır.¹³⁶ Dış baskının artması ve Japonya’nın Mançurya ve Şanghay’a saldırması karşısında Çang Kay Şek, iki cephe arasında kalmıştır. Millî ordunun Mao Zedong Komünistlerine karşı 5 kez imha seferi düzenlemesi, beşinci seferde komünistlerin ağır kayıplar vermeleri ile sonuçlanmıştır.¹³⁷ 5. İmha seferi sonrasında kurtulan komünistlerden bazıları şehirde saklanmış, diğerleri ise dağlık bölgelerde kalmıştır. Mao, Ekim 1931 yılında sağ kalan komünistlerle uzun yürüyüşe başlamıştır.

Uzun yürüyüş sırasında Mao komutasındaki birlikler devamlı olarak vur kaç taktiğini uygulamış ve karşı saldırı için zaman kazanmışlardır. Kuomintang birliklerinin Mançurya ve Mukden’de kuşatılarak teslim olmaları sağlanmıştır. Sonrasında Komünist birliklerin üç cepheden saldırması, savunma hattının yarılmasına yol açmıştır. Uzun yürüyüş sırasında Mao komutasındaki komünistler, Kuomintang kuvvetleri ve yerel beyliklerle çatışmışlardır. Ayrıca geçilen bölgelerde köylüler için toprak reformuna yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Uzun yürüyüş için yola çıkan yaklaşık 100.000 kişiden, yürüyüş sonrasında ancak 10.000 kişinin hayatta kalabildiği değerlendirilmiştir.

Çin tarihi, 1928-1949 arasındaki dönemde üç büyük savaş ile tanımlanmaktadır. İlk savaş, 1937 yılında Japonya’nın Çin’e savaş ilan etmesi ile başlamıştır. Komünizmin Çin üzerindeki yayılımını stratejik çıkarları açısından tehdit olarak değerlendiren Japonya, 1935 yılında Çin’in Kuzeydoğusunda bulunan Hopei ve Chabar muhtar bölgelerine ekonomik ve teknik danışmanlar göndererek bölgedeki nüfuz ve kontrolünü arttırmıştır.¹³⁸ Japonya, Çin’e saldırmak için uluslararası ortamdaki dengelerin bozulmasını fırsat bilerek 26 Temmuz 1937’de Çin’e saldırmış ve Pekin’i işgal etmiştir.

ABD; Japonya’nın Hindi-Çin’den geri çekilmesini talep etmesinin ardından Japonya’ya karşı “petrol ambargosu” kararını uygulamaya koyunca, İngiltere ve Hollanda da ambargo uygulamıştır.¹³⁹ Hemen sonrasında ise Japonya; ABD’nin geri adım atması için diplomatik girişimlerinin başarısız olması nedeniyle, Pearl Harbour Limanı Baskınına geri adım atması için gerçekleştirmiştir. İkinci savaş, 8 Aralık

¹³⁶ Jonathan Clements, **Mao Zedong**, Haus Publishing, Londra, 2006, s. 73.

¹³⁷ Jonathan Clements, **a.g.e.**

¹³⁸ Mesut Hakkı Caşın, “Pasifik’te Yükselen Güneş: Japonya”, **Avrasya Dosyası Japonya Özel**, Ankara, Kırali Matbaacılık, 1999, s.185.

¹³⁹ **A.g.e.**, s.186.

TASNİF DIŞI

1941'de yapılan Pearl Harbour baskınıdır. Baskın sonrasında Çin, Japonya karşısında Müttefiklerin yanında yer almış ve Japonya'ya karşı zafer kazanmıştır.¹⁴⁰ Bu olay sonrasında ABD ile Japonya arasında deniz muharebeleri yapıldığı bilinmektedir. Çin'de ise, Hindi-Çin Yarımadasını işgal eden Japonlara karşı büyük bir taarruz harekâtı başlamış ve 1945 yılında İngilizler tarafından Bengal Körfezi Japonlardan temizlenmiştir.¹⁴¹ Ayrıca Çin-Japon savaşında Japonya'ya bırakılmak zorunda kalan Tayvan, 1945 yılında Japonya'nın İkinci Dünya Savaşında yenilmesiyle, savaş tazminatı olarak Çin Hükümetine geri verilmiştir.¹⁴²

Çang Kay Şek, Japonya'nın işgalci tutumunun ve stratejik noktalara yönelik işgal planlarının yavaş yavaş su yüzüne çıkmasıyla Japonya'nın komünizmden daha büyük bir tehlike olduğunun farkına varmıştır. Bu nedenle Çang Kay Şek'in tasarladığı dış politika hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için bir atılımın gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak kalmıştır.

Üçüncü savaş ise ulusal hükümet ile komünistler arasında yaşanan iç savaştır. II. Dünya Savaşının bitiminde Komünistler daha iyi organize olmuşlar ve halkın birçoğunun desteğini almışlardır.

9. ÇİN DEVRİMİ VE MAO ZEDONG DÖNEMİ: 1949- 1978

Uzun Yürüyüş sonrasında Çin Komünist partisinin başarısı, Mao Zedong'un 1 Ekim 1949'da Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmesi ile kesinlik kazanmıştır. Devlet başkanı olarak diktatörlüğünü ilân eden Mao Zedong rejimini, Sovyetler Birliği hemen tanımıştır. İngiltere de Ocak 1950'de Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'ni açıkça tanıdığını beyan etmiştir. İngiltere'nin ÇHC'yi tanımasında iki temel etkenin neden olduğu bilinmektedir. Bu etkenlerin ise

- Çin'deki İngiliz yatırımlarını korumak,
- Çin ile yakınlaşarak Çin-Sovyet yakınlaşmasını engellemek olduğu değerlendirilmiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ Jonathan Clements, **a.g.e.** s.187.

¹⁴¹ **A.g.e.**, s.187.

¹⁴² Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası**, Asam Yayınları, Ankara, 2003, s.48.

¹⁴³ Steven Tsang, **Cold War's Odd Couple: The Unintended Partnership Between the Republic of China and the UK,1950-1958**, Londra, Tauris & Company, Limited, 2006, s. 19.

Ancak İngiltere'nin bu girişimleri başarısız olmuş, Çin-Sovyet dayanışması engellenememiştir. Mao Zedong XIX. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler tarafından sömürge devlet haline getirilen Çin'i yeniden yapılandırarak dünya içindeki eski konumuna getirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda İngiliz politikasının başarısız olmasının en önemli nedeni, Mao rejiminin amacının anlaşılmmasıdır.

Mao Zedong'un başarısının ana etkeni, köylerdeki geniş halk kitlelerinin desteğini almış olmalarıdır. Bu bağlamda Uzun Yürüyüş sırasında köylerdeki halkın desteğinin alınması ve uygulanan toprak reformunun büyük katkısı olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁴ Kuomintang birlikleri karşısında Çin Komünist Partisinin (ÇKP) stratejik saldırıları geniş kapsamlı başarı sağlamıştır.¹⁴⁵ Mao Çin Halk Cumhuriyetinin ilanından sonra SSCB ile ilişkileri geliştirmek ve SSCB ile yeni bir antlaşma imzalayarak SSCB'den politik destek ve ekonomik yardım sağlamak için SSCB'ye gitmiştir.¹⁴⁶ Sovyetlerde 1945 yılında Kuomintang rejimi ile yapılan antlaşmanın ÇHC'nin kurulması ile yeniden yapılması gerektiğine karar vermişlerdir. Mao ve Stalin'in karşılıklı görüşmelerinde Mao Zedong, iki ülke arasındaki dostluğun ve iş birliğinin bir antlaşma ile düzenlenmesinin gerektiğini böylece iki ülkenin refahının garanti altına alınabileceğini ifade etmiştir.¹⁴⁷ Böylelikle, 14 Şubat 1950'de Çin, Sovyetler ile Dostluk ve İş birliği Antlaşması imzalamıştır. Çin'in SSCB'den 300 milyon dolar iktisadi yardım alması ile Asya'daki dengenin komünist blok lehine çevrildiği bilinmektedir. Bu bağlamda ÇHC-SSCB arasındaki dostluk ve iş birliği antlaşması her iki tarafa da avantaj sağlamıştır.

Diğer taraftan 1945'te İkinci Dünya Savaşının bitişi yeni bir dönemin başlangıcına damgasını vurmuştur. İkinci Dünya Savası sonrasında oluşan Soğuk Savaş döneminde, komünizm ve kapitalizm arasındaki mücadelede ÇHC ön planda tutulan bir ülke olmuştur.¹⁴⁸ Mao, İkinci Dünya savaşının güç dengelerini önemli ölçüde değiştirdiğini, Sovyetler ve emperyalist devletler arasındaki kamplaşmanın oluştuğunu görmüştür. Çin; Soğuk Savaş döneminde sosyalist ve emperyalist bloklaşmada, sosyalist blok tarafında yerini almıştır.

¹⁴⁴ Brantly Womack, **Mao Before Maoism**, The China Journal, No, 46, Temmuz 2001, s.112-113.

¹⁴⁵ Shu Guang Zhang, **Economic Cold War: America's Embargo Against China and the Sino-Soviet Alliance, 1949-1963**, Stanford University Press, ABD, 2001. s. 17.

¹⁴⁶ Li Cheng, **China in 1999: Seeking Common Ground at a Time of Tension and Conflict**, Asian Survey, Vol. 40, No. 1, Ocak-Şubat 2000, s.128.

¹⁴⁷ Luan Jinghe, "The 1945 Chinese-Soviet Treaty on friendship and Alliance and the 1950 Treaty on Friednship, Alliance and Mutual Assistance Between China and The Soviet Union", **Far Eastern Affairs**, February 2007,s.109.

¹⁴⁸ Michael Dunne, "US Foreign Relations in the Twentieth Century: From World Power to Global Hegemony", **International Affairs**, Vol. 76, No. 1, Ocak 2000, s. 37.

TASNİF DIŞI

İlk dönemlerde, SSCB'nin stratejik müttefiki ve dostu olan Çin, SSCB'yi sosyalist kampın lideri olarak örnek almıştır.¹⁴⁹ Bu süreç 1970'li yıllarda Sovyetler çizgisinden ayrılıncaya kadar da devam etmiştir. Bu dönemde ÇHC'nin dış siyaset ve güvenlik stratejisinin temelinde yatan faktörler çevreleme ve içe kapalı siyasal davranış modeli olarak bilinmektedir.¹⁵⁰ ÇHC'nin sömürgeci Avrupalı devletlerle mücadelesi ve saldırgan dış siyaset uygulamalarına maruz kalması, dış politikada bağımsızlığı ön planda tutan çevreleme stratejisini benimsemesine neden olmuştur. Bu strateji aynı zamanda dış dünyadan kendini soyutlamasını ve sınırlı ilişkileri içeren içe kapalı siyasal davranış biçimini de beraberinde getirmiştir.

ÇHC'nin kuruluşundan 1950'li yılların sonlarına kadar iki kamp teorisi etkin olmuştur. Bunun Çin dış politikasına yansımaları ise, SSCB ile ittifak yaparak yanında yer alması şeklinde olmuştur. Bu dönemde Çin dış politikasının temel özellikleri ABD karşısında SSCB'nin tarafında olmak, sosyalist ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmak şeklinde olmuştur. Çin'in sosyalizm yolunda gittiği bu dönemde, 1949-56 arasında, yaklaşık 25 ülkeyle diplomatik ilişki kurduğu değerlendirilmiştir. Sosyalist düzenin Çin içindeki yapılanması ve sistem içindeki yerini alma süreci altı süreç içerisinde değerlendirilmektedir.

İlk dönem olan 1949-1952 yılları arasındaki yeniden yapılanma ve kurtarıma sürecinde, devlet bütçesi ve savaştan çıkan Çin'in yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1949-1952 arasındaki dönemde Çin idari ve sosyal yapılanmasını Sovyet modeline benzetilmesi için dönüşüme uğramış ve ÇHC'nin çalışma yöntemi Sovyet modele benzer bir şekilde değiştirilmiştir.¹⁵¹

1953-1957 yılları arasındaki sosyalist dönüşüm döneminde, tarım, el sanatları ve küçük ticari işletmelerin yeniden düzenleme ve yapılandırılmasına çalışılmıştır. 1958-1961 arasındaki Büyük Atılım Sürecinde, ekonomi alanında kısa vadeli sektörel değişim hedeflenerek, ekonomide tarımdan daha öncelikli olarak, ağır sanayideki iş kollarına yönelme eğilimi ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde kalkınma hamlesi kendi kendine yeterlilik ilkesine dayandırıldığından sanayi alanında büyük başarı gösterilememiştir. Çin, 1960'lı yılların başında Mao'nun başlattığı ve parti içinde

¹⁴⁹ Steven Tsang, **a.g.e**, s. 12.

¹⁵⁰ Bruce Gilley, "The "End of Politics" in Beijing", **The China Journal**, No. 51, Ocak 2004, s. 117.

¹⁵¹ William T. Tow, "China and the International Strategic System", **Chinese Foreign Policy**, Ed. Thomas W. Robinson ve David Shambaugh, Newyork, Clarendon Press, 1998, s.123.

kendine karşı olan muhalefetin bastırılması amacını taşıyan Kültür Devrimi ile birlikte, SSCB'den uzaklaşmaya başlamıştır.¹⁵²

1960'lı yıllarda ise Çin dış politikasında, emperyalizm ve revizyonizm karşıtlığı hâkim olmuştur. Bu bağlamda Çin, Sovyet revizyonizmini reddettiği gibi Amerikan emperyalizmini de reddetmiştir. Büyük Kültür Devriminin ilk on yılı olan 1966-1976 yılları arasındaki dönem sonunda, ülke yeni bir döneme girmiştir. Kültür Devrimi ile ekonomik faaliyetlerin devamlı olarak artırılmasına yönelik çalışmalar devam ettirilmiştir. Mao Zedong, 1966-1976 yılları arasındaki dönemde silahlı kuvvetler haricinde, tüm kuruluşlarda düzenlemeler yapılmasını sağlamıştır.¹⁵³ Mao'nun 1970'li yılların başında açıkladığı teoride ise dünya üç gruba bölünmüş, ilk grupta-süper güçler (ilk dünya), ikinci grupta-gelişmekte olan ülkeler(üçüncü dünya) ve üçüncü grupta ise bu iki grubun arasında kalan ülkeler (ikinci dünya) yer almıştır. Çin'in ise üçüncü grupta yer aldığı belirtilmiştir.¹⁵⁴ Sonraki dönemde ise Çin, içe kapanma ve dış dünya ile olan ilişkilerinde en aza indirme politikasını izlemiştir.

Mao'nun 1976'da ölümünden sonra Kültür Devrimine son verilmiş ve Deng Xiaoping 1978'den itibaren reformist düşüncelerini uygulamaya başlamıştır. 1978 yılında ülke Büyük Kültür Devriminin ve ondan önceki sol eğilimlerin yol açtığı olumsuzları düzeltme yolunda yeni reform ve dışa açılma politikaları uygulamaya konulmuştur.

10. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRK-ÇİN İLİŞKİLERİ

Türk-Çin ilişkilerinin uzun bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Çin'in Han Hanedanlığı dönemi ile Hun imparatorluğu döneminde ilişkiler başlamıştır. Çin Ordusunun çatışmaya girdiği en önemli muharip gücün Türk orduları olması ve Türklerin ana yurtları Asya'dan Çin'e düzenledikleri akınlar sebebiyle, Çin'e adını veren Tsin Hanedanı İmparatoru, Şi Hwaang-ti'nin Komutanı, Meng TIAN, "Çin Seddi"ni inşa etmiştir.¹⁵⁵ M.Ö 201 yılında İmparator Mete Han yönetimindeki 48.000 kişilik Türk Ordusu, Hükümdar Kao-Ti yönetimindeki 240.000 kişilik Çin Ordusunu

¹⁵² Yan Xuetong, **The Rise of China and Its Power Status**, Chinese Journal of International Politics, Vol.1, 2006 s.25.

¹⁵³ Alice D. Ba, "China and Asean: Renavigating Relations for a 21st-Century Asia", **Asian Survey**, Vol. 43, No. 4, University of California Press, Temmuz-Ağustos 2003, s. 624.

¹⁵⁴ Hongying Wang, "Multilateralism in Chinese Foreign Policy: The Limits of Socialization" **Asian Survey**, Vol. 40, No. 3, Mayıs-Haziran 2000, s. 478.

¹⁵⁵ Mesut Hakkı Caşın, **Çin Silahlı Kuvvetleri, Avrasya Dosyası Çin Özel**, Cilt 2, Sayı 2, Ankara, Yaz 1995, s. 17.

Çin Seddi'ni geçerek Tatung Meydan Muharebesinde imha etmiştir.¹⁵⁶ Bir diğer Türk-Çin savaşı olan ve Göktürkler döneminde yapılan Kansu Savaşında ise Çin ordusu geri çekilmiştir. Bu bağlamda, uzun bir dönem boyunca Türk-Çin ilişkilerinin savaş ve taarruz kapsamında devam ettiği değerlendirilmiştir.

XIX. Yüzyılda ise, Çin İmparatorluğunun başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler tarafından paylaşılma planlarına dâhil edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Avrupa kıtasında bulunan geniş topraklarını yitirmiş ve askerî açıdan da prestij kaybına uğramıştır.

Her iki imparatorluk, köklü bir medeniyete ve askerî ve politik yönden güce sahip olmalarına karşın, kendi oluşturdıkları dünya düzenini benimsemişlerdir. Avrupalı devletlerin oluşturduğu dünya düzeninin dışında yer almaları her iki devletin benzer bir noktası olarak değerlendirilebilmektedir. Her iki imparatorlukta da, modernleşme hareketi çok yavaş olmuştur. XIX. yüzyılda, Avrupa'da gerçekleştirilen sanayi devriminin getirdiği teknolojik yeniliklerle birlikte artan ham madde ihtiyacıyla, Avrupalı devletlerin, sömürge arayışlarına girmiş oldukları değerlendirilmiştir.¹⁵⁷ XIX. Yüzyıldan itibaren Çin toprak bütünlüğünü korumak için Avrupalı devletlere karşı devamlı mücadele etmiş, ancak Avrupalı devletlerin isteklerine boyun eğmek durumunda kalmıştır. Osmanlı imparatorluğu ise, 1838 yılında İngiltere ile Balta Limanı Ticaret Antlaşmasını imzalamış ve bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemi başlamıştır.

XXI. yüzyılda ise Batı bloğunda yer alan Türkiye, ABD'nin tavrını benimseyerek 1971 yılına kadar Çin'in temsilcisi olarak Tayvan'da bulunan Milliyetçi Çin Hükümetini tanımaya devam etmiştir. 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin, SSCB karşısında dengeleme politikası izlediği, buna bağlı olarak Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerinde yakınlaşmaya yöneldiği ve anti-komünist politikalarında yumuşamaya gittiği bilinmektedir. ABD'nin Çin'e karşı tavrındaki değişikliğe paralel olarak Türkiye, ÇHC'yi Çin'in tek yasal temsilcisi olarak tanımış ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 4 Ağustos 1971 yılında kurulmuş ancak seksenli yıllardan sonra gelişme göstermiştir.

ÇHC ile Türkiye arasındaki ilişkiler 1980-1990 arasındaki dönemde gelişme kaydetmiş, ancak ilişkiler daha çok ekonomik alanda gelişme göstermiştir. Türkiye-ÇHC ilişkileri, 1982'de Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ve özellikle 1985'te

¹⁵⁶ A.g.e.

¹⁵⁷ William H. McNeill, Çev. Alaeddin Şenel, **Dünya Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara, 2006, s. 569.

Başbakan Turgut Özal'ın gerçekleştirdiği Çin ziyaretleri sonrasında hem siyasi hem de ekonomik açıdan hızla gelişmeye başlamıştır. Günümüzde iki ülke arasındaki ilişkiler, her iki ülkenin de üst düzey yetkilileri arasında karşılıklı ziyaretlerin yapılması ile geliştirilmeye çalışılmıştır.

Ancak bazı sorunların ikili ilişkilerin gelişmesini olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Bu bağlamda, Türkiye-Çin siyasi ilişkilerinin geliştirilememesinde Doğu Türkistan meselesinin önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Orta Asya Bölgesinde ortaya çıkan bağımsız Orta Asya devletleri, Çin'in Orta Asya politikasını geliştirmesini ve belirginleştirmesini de beraberinde getirmiştir.

Çin açısından, bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya devletlerinin, Doğu Türkistan bağımsızlık hareketine yönelik desteklerinin önlenmesi en önemli politikalarından biri haline gelmiştir. Çin, Orta Asya bölgesinde etkin bir güç olma isteği ve Doğu Türkistan sorununda izlediği politika gereği Orta Asya devletleri ile özel anlaşmalar imzalamış; böylelikle Orta Asya ülkelerinin sınırları içinde Doğu Türkistan sorununun desteklenmesini önlemiştir. Ancak Doğu Türkistan sorununda Türkiye'yi taraf olarak görme eğilimi ve düşüncesinde olması ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Çin'in, ulusal bütünlüğünü korumak ve uluslararası toplumun desteğini alabilmek için **“Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketini terörizm ve ayrılıkçılık olarak nitelendirdiği”** bilinmektedir.¹⁵⁸ Çin'in Doğu Türkistan'ı kaybetme korkusunun bir nedeni ise, bölgenin sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleri sebebiyle Çin'in artan enerji ihtiyacını karşılayabilme potansiyelidir. Doğu Türkistan meselesinin Türkiye-Çin ilişkisine etkisi, Çin'in Türkiye'nin Doğu Türkistan bağımsızlık hareketine dolaylı destek verdiği inancında olması ve bu inancını Türkiye'ye yönelik dış politikasına yansıtması nedeniyle ön yargılı yaklaşması şeklindedir.

Çin'in bölge politikasında, Doğu Türkistan bölgesine yönelik her türlü desteğin kesilmesi ve engellenmesi amacıyla, bölge ülkelerinin desteğini almak istediği açıkça görülmüştür. ŞİÖ'nün kurulmasıyla birlikte hem sınır güvenliğini hem de Orta Asya ülkeleri tarafından Doğu Türkistan'a yapılan desteklerin engellenmesini sağlamıştır. Ayrıca Rusya'nın da Doğu Türkistan gibi Çeçenistan bölgesinde sorun yaşaması iki ülkenin örgüt içinde sınır güvenliğini sağlamak için iş birliği yapmalarına neden olduğu bilinmektedir. Doğu Türkistan bölgesinin Çin egemenliğinden çıkması

¹⁵⁸ Bülent Uğrasız, “Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, 2002, s. 232.

TASNİF DIŞI

durumunda, Çin'in siyasi ve ekonomik yönden olumsuz etkilenebileceği, aynı zamanda bölgedeki üstünlüğünü ve etkisini önemli ölçüde kaybedeceği öngörülmektedir. Çin'in ikili görüşmelerde Doğu Türkistan sorununu gündemde tutmayı sürdürerek Türkiye'yi sorunun kaynağı olarak düşünmesi, siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik uygun ortam yaratılmamasına neden olmaktadır.

İkili ilişkilerin geliştirilememesine neden olan bir diğer etken ise Çin'in Kıbrıs politikasında Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile yakın ilişki içinde olması ve tek bir Kıbrıs devleti görüşünü benimsemesidir. Şubat 2005'te Çin'in BM Güvenlik Konseyinde Şubat ayı dönem başkanlığı görevini yürüttüğü tarihte Türkiye, Çin'den Kıbrıs sorununun adil bir şekilde çözümlenmesini ve Kuzey Kıbrıs'a uygulanan ambargonun kaldırılmasını istemiştir.¹⁵⁹ Çin'in o dönemde çok güncel olan Kıbrıs konusunu ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a yönelik ambargonun kaldırılması talebini de dikkate almadığı gözlemlenmiştir. Türkiye'nin önceki dönemlerde ve günümüzde Çin'den Kuzey Kıbrıs konusunda olumlu bir destek almasının mümkün olmadığı, hatta Çin'in gelecekte Kıbrıs konusu ile ilgili her türlü konuda Güney Kıbrıs tarafını açıkça destekleyici tavır alabileceği kuvvetle muhtemeldir. İkili ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir diğer etken ise PKK sorunudur. Çin bölücü örgüt PKK'dan bölücü örgüt ve terörist deyimini kullanmadan bahsetmektedir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin geliştirilebilmesinin kısa vadede mümkün olamayacağı açıkça görülmektedir.

Diğer taraftan Çin'in 1989'dan itibaren şekillenen Orta Asya'ya yönelik politikasının amacı; ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, iç ve dış güvenliğin sağlanması ve bölgenin Çin için bir enerji kaynağı haline getirilmesi olarak yorumlanabilir. Çin'in bu politikasında, bölgede etkinliğini azaltabilecek herhangi bir gücün varlığına tahammül edemeyeceği açıkça görülmektedir. Türkiye'nin olası bir ŞİÖ üyeliğinde ya da gözlemci üyeliğinde, bölgedeki Orta Asya ülkeleri ile ilişkisinin giderek artabileceği ve bölgede etkinlik kazanabileceği ihtimali hem Rusya hem de Çin için hiç istenmeyen bir durum olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Çin'in, Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine sıcak bakmadığı ve bunu üstü kapalı bir şekilde dile getirdiği dikkate alınması gereken bir konudur.

Son dönemlerde ise Türk Dışişleri Bakanlığı, iki ülke arasındaki ilişkiyi; "dış politikalarını dostluk ve karşılıklı güven, ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama ve karşılıklı çıkarların dengelenmesi ilkeleri üzerine

¹⁵⁹ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin'in Kıbrıs Politikası**, (Çevrimiçi) 18.12.2008, <http://www.turksam.org/tr/yazdir806.html>.

TASNİF DIŞI

kuran Türkiye ve Çin Halk Cumhuriyeti, önemli uluslararası konularda benzer görüşleri paylaşmaktadır” ifadeleriyle açıklamaktadır.¹⁶⁰ Ayrıca Çin’in, Orta Asya, Orta Doğu ve Kafkasya politikalarının Türkiye’yi etkilediği açıkça görülmektedir. Türkiye’nin uluslararası ve bölgesel kuruluşlara üyeliği, dış politikasının çok boyutlu niteliğini en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye; Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü (KEİ), Ekonomik İş birliği Teşkilatı (EİT), gibi çeşitli kuruluşlara üye bir ülkedir. 2004 yılında gerçekleştirilen İKÖ Dışişleri Bakanları Konferansı ve NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, Türkiye’nin stratejik önemini ön plana çıkaran iki önemli zirve olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekte alacağı şekil Uzak Doğu’daki istikrar açısından önem taşıdığı açıkça görülmektedir.

Türkiye-Çin arasındaki ekonomik ilişkiler incelendiğinde ise 16 Temmuz 1974 yılında iki ülke arasında ticaret antlaşmasının imzalandığı bilinmektedir. 19 Aralık 1981 yılında ekonomi, sanayi ve teknik iş birliği alanında imzalanan iş birliği antlaşmasına kadar ilişkiler hep alt seviyede devam etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin bu tarihten itibaren daha çok ekonomik yönden geliştiği gözlemlenmiştir.

Türkiye-Çin İkili Ticareti (1.000 USD)

Yıl	İhracat	Türkiye’nin Genel İhracatı içindeki Pay (%)	Çin’in Genel İhracatı içindeki Pay (%)	İthalat	Türkiye’nin Genel İthalatı içindeki Pay(%)	Çin’in Genel İthalatı içindeki Pay(%)
2000	96.010	0,35	0,04	1.344.731	2,48	0,54
2001	199.373	0,64	0,09	925.620	2,24	0,35
2002	268.229	0,74	0,10	1.368.317	2,65	0,42
2003	504.626	1,07	0,12	2.610.298	3,77	0,60

¹⁶⁰ Dış işleri Bakanlığı Resmî Sitesi,

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/DoguAsyavePasifik/CHC/CHC.htm,
(Çevrimiçi).

08-02-2008

TASNİF DIŞI

2004	391.585	0,62	0,07	4.476.077	4,58	0,75
2005	549.764	0,75	0,08	6.885.400	5,89	0,89
2006	693.038	0,81	0,09	9.669.110	6,92	0,99
2007	1.038.960	0,97	0,11	13.224.129	7,78	1,1

Tablo 1 – Türkiye – Çin İkili Ticareti

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Antlaşmalar Genel Müdürlüğü, Çin Halk Cumhuriyeti, <http://64.233.183.104/search?q=cache:pcd3wCUHE0J:www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AsyaDb/chc.doc+%C3%A7in+ve+cumhuriyet&hl=tr&ct=clnk&cd=6&gl=tr>

1995 yılından itibaren Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinde; Türkiye açısından Çin pazarına ihracatın güçlükleri, düşük maliyet avantajına sahip olan Çin ürünlerine olan talebin artması ve Türkiye’de oluşan yüksek kâr marjları nedeniyle ihracatın azalmaya başladığı, ithalatın ise hızla artmaya başladığı gözlemlenmiştir.¹⁶¹ Nisan 2000’de Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin’in Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanmış olan ve daha yakın iş birliği kurulmasına ilişkin ortak bildiri, Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler açısından yeni bir dönemin başlamasını sağlamış ve ilişkilerin geliştirilmesine gayret gösterildiği gözlemlenmiştir. Diğer taraftan Çin’in ticaret engellerinin azalmaya başlaması ve 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üye olması, Türkiye’nin ihracatından çok ithalatını tetiklemiştir. Ancak bu gelişimin ekonomik alandaki yansıması, özellikle 2002 yılından itibaren Türkiye’nin Çin’den yapmakta olduğu ithalatta büyük artışlar kaydetmesi şeklinde olmuştur.

Türkiye’nin Çin’e olan ihracatında, demir-çelik, otomotiv- yedek parça ve bazı mineraller ön sırayı almaktadır. Ancak Çin, ucuz iş gücü ve düşük üretim maliyetleri ile Türkiye’deki birçok sektörde büyük bir pazara sahiptir. Çin uluslararası pazarda tekstil, inşaat ve gıda sektörlerinde Türkiye’nin rakibi durumundadır. Ancak Türkiye-Çin arasında ekonomi ve ticaret alanlarında rekabetin yanı sıra iş birliği imkânlarının da bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Çin’in demir-çelik üretiminde en önde gelen ülkelerden biri olmasına rağmen aynı zamanda çelik ithalatçısı olduğu bilinmektedir. Türkiye’nin ihracatında ise tekstil ve otomotivden sonra üçüncü sırada

¹⁶¹ Mevlüdiye Şimşek, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak-Haziran 2006, s. 13.

TASNİF DIŞI

olan demir çelik sektörüdür.¹⁶² 2004 yılından itibaren Çin'in artan çelik ihtiyacı, ihracatın da artmasını sağlamıştır. Bu artışın beraberinde demir-çelik sanayisinde Türkiye ve Çin'in iş birliğine yönelmesini sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir.

Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin giderek arttığı ancak, ticaret dengesinin Çin lehine geliştiği bilinmektedir. Türkiye-Çin arasındaki ekonomik ilişkinin ithalat-ihracat dengesinin sağlanması ve ortak yatırımların artırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Türkiye'de 1980–2003 yılları arasındaki dönem incelendiğinde GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla)'da meydana gelen değişmelerde bir istikrar sağlanamamış, Çin'de ise GSYİH'daki büyüme sürekli nitelikte olmuştur.¹⁶³ Çin'in GSYİH'daki devamlı büyümenin ve zamanla dünya ticaretinde ağırlığının artmasının temelinde, Deng'in başlattığı dışa açılma ve reform politikalarının bulunduğu açıkça görülmektedir. Günümüzde Çin'in küresel ortamda baskın bir oyuncu olarak yerini alması, gelecek dönemlerde ekonomik anlamda daha da güçleneceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin hem ekonomik hem de siyasi açıdan değerlendirildiğinde, ne iş birliği ne de müttefiklik zemininde geliştirilmediği tespit edilmiştir. Türkiye açısından Çin ile siyasi ilişkilerin PKK ve Kıbrıs konusundaki tutumu göz ardı edilerek yakın ilişkiler kurulmasının söz konusu olmadığı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Çin, Kıbrıs ve PKK konusunda tavrını değiştirmedikçe siyasi anlamda olumlu bir gelişmenin yaşanması günümüz konjonktüründe pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Çin'in ŞİÖ vasıtasıyla bölgede etkinlik oluşturmaları, Türkiye'nin bu bölgeyle olan ilişkilerinin kontrol altında olacağı anlamına da gelebilecektir. Bu bağlamda her iki ülkenin de siyasi ilişkilerini ilerletebilmeleri için Çin'in ön yargılı tutumundan vazgeçmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye-Çin ilişkileri değerlendirildiğinde; ilişkilerin daha çok ekonomik düzeyde geliştirildiği gözlemlenmiştir. Türkiye'nin Rusya ve Çin ile ilişkilerini rekabet ortamından iş birliği ortamına taşıması ilerleyen dönemlerde Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir etken olabilecektir. Türkiye için Orta Asya bölgesi ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan önemli bir bölgedir. ŞİÖ içinde etkin olan Çin ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi Orta Asya ülkeleri ile yakın ilişkilerin

¹⁶² "Demir-Çelik Sektörü İhracatta Zirveyi Zorluyor", Kobi Finans, <http://www.kobifinans.com.tr/tr/sector/010302/7749/>, 11.07.2008.

¹⁶³ Alper Ekinci, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.169.

TASNİF DIŞI

kurulmasını sağlayabilecektir. Ancak her iki ülkenin de bölgede Türkiye'nin etkinlik kazanmasını önleyici faaliyetlerde bulunması olasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1.DENG XIAPİONG DÖNEMİ VE ÇİN'DE YENİ REFORM SÜRECİNİN BAŞLAMASI

Çin'in temel amacı, 1949 yılında kuruluşunun ardından günümüze kadar olan dönemde Çin Komünist Partisi (ÇKP) yönetimi altında teknolojik ve ekonomik olarak Batı dünyasının gelişmişlik düzeyini yakalamak ve gelişmiş ülkelerin arasına girmek olmuştur. Çin, ÇKP'nin tüm politik güce sahip olarak kuralları düzenlediği ve uyguladığı bir ülkedir.¹⁶⁴ Mao Zedong döneminde Çin yönetimi komünist kurallara bağlı kalmıştır. Çin'deki politik sistemin hayatta kalmasının en önemli nedeninin ÇKP'nin gücünün devamlı olarak hissedilmesi olduğu bilinmektedir. ÇKP'nin, mevcut sistemin korunmasına yönelik önemli adımları olmuştur. Öncelikli olarak, politik istikrarlılığın devamını sağlamak için, tek-parti sisteminin gerekli olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁵ Bu noktada Çin Komünist partisinin en önemli amacının Çin'in istikrarını sağlamak ve istikrarın bozulmasına neden olacak tüm faktörleri engellemek olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda, ekonomik ilerlemenin ve istikrarın devamlılığını sağlamak için ülkenin etkin bir şekilde yönetilmesi gerektiği de belirtilmiştir.¹⁶⁶

1976-1978 döneminde Mao'nun ölümüyle birlikte, yerine geçen Deng Xiapiong'un başlattığı yeni dönemde, dışa kapalı strateji geride bırakılarak, aşamalı olarak dışa açılma sürecine girilmiş olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan Mao döneminin sonrasında Çin'de Deng Xiapiong önderliğinde başlatılan yapısal reform uygulamaları ile tarım ve sanayi alanında esnek politikalar hayata geçirilmiştir. Bu dönemde, sanayileşmiş dünyada Çin, geri kalmış üretim teknolojisine ve kontrollü planlı bir ekonomiye sahip olmasından dolayı sınırlı uluslararası ticareti ve yabancı yatırımı ülkeye çekebilmiştir.

¹⁶⁴ Taeho Kim, *Leading Small Groups: Managing All Under Heaven, China's Leadership in the 21st Century*, David M. Finkelstein ve Maryanne Kivlehan(Edit.), An East Gate Book, New York, 2003, s.122.

¹⁶⁵ David Shambaugh, "China's Military in Transition: Politics, Professionalism, Procurement and Power Projection", *The China Quarterly*, No. 146, Haziran 1996, s. 266.

¹⁶⁶ Fei-Ling Wang, "Preservation, Prosperity and Power: What Motivates China's Foreign Policy?", *Journal of Contemporary China*, Kasım 2005, vol. 14(45), s.678.

TASNİF DIŞI

1978 yılında Deng Xiaoping, Çin ekonomisini piyasa ekonomisi esaslarına göre yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Ekonomik reformlar ile planlı ekonominin yerine pazar ekonomisine geçebilmek amaçlanmıştır.¹⁶⁷ Deng döneminde, birtakım reform hareketleri ile Çin'in modernleşmesi ve ekonomik yönden gelişmesi sağlanmıştır. Böylelikle Çin'de serbest piyasa ekonomisi reformlarının gerçekleştirilmesi ve bu doğrultuda ana hedef olan Batı dünyasının gelişmişlik düzeyinin yakalanabileceği düşüncesi hâkim olmuştur.¹⁶⁸ Ancak Çin'in modernleşmesi ve uygulanan ekonomik reformlarla ekonomisinin büyümesi, demokrasi anlayışı ile bağdaşmamıştır. Ekonomik reformlarla politik sistemin ilerleyişinin de aynı çizgide olmasına özen gösterilmiş, fakat ekonomik ilerleme hızlı bir seyir izlemiştir. Tayvan, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore gibi diğer Asya ülkelerinin başarılı ekonomik kalkınma deneyimleri, Çinli yetkililere piyasa ekonomisinin Sovyet tarzı ekonomik planlamadan daha başarılı bir şekilde işlediğini kanıtlamıştır. Böylelikle ekonomik reformlar hem hükümet tarafından hem de halk tarafından desteklenmiştir.

Reformlar ile ilgili açık bir strateji ve planlı bir reform ölçütü belirtilmemesine karşın reformların, ülkedeki yatırım teşebbüslerinde engelleri kaldırmayı ve girişimlere imkân tanımayı içerdiği bilinmektedir.¹⁶⁹ Böylelikle Deng rejiminde, yerel hükümetlerin denetiminde özel girişimciler ve yabancı sermayeli kuruluşlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak Çin Hükümetinin yabancı yatırımı teşvik etmesine rağmen ilk yıllarda başarı sağlanamamıştır.¹⁷⁰ Ayrıca, özel sektörün kamuya göre daha hızlı büyümesi, kamunun ekonomideki ağırlığının azalmasına neden olmuştur.

Uygulanan reformlar ve ekonominin dışa açılmasıyla, Çin'deki iktisadi yapılanmada ideolojinin yerine pragmatizm etkili olmuş ve Çin'in diğer ülkelerle olan ilişkilerini yeniden düzenlemesini sağlamıştır. Deng 'in başlattığı reformlar ve Çin'in yürüttüğü pragmatik politikanın amacı öncelikli olarak, Çin'in sorumlu ve iş birliği yapmaya hazır ve statükoya karşı çıkmayan bir ülke olduğu imajını yerleştirmektir. Çin dış politikasında bir diğer öncelikli amaç da çok uluslu ortamlarda bulunmaya özen göstermek ve bir taraftan da diğer ülkeler ile ikili ilişkiler kurulmasıyla hem

¹⁶⁷ Yongnian Zheng, Will China Become More Democratic? A Realistic View of China's Democratisation, **China's Political Economy**, Wang Gungwu ve John Wong(Edit.), Singapur University Press, Londra, 1998, s. 182.

¹⁶⁸ Michael Yahuda, **China's Foreign Relations: The Long March, Future Uncertain**, The China Quarterly, No. 159, Eylül 1999, s.652.

¹⁶⁹ Thomas G. Rawski, "Chinese Industrial Reform: Accomplishments, Prospects, and Implications", **The American Economic Review**, Vol. 84, No. 2, Mayıs, 1994, s. 272.

¹⁷⁰ Martin Hart ve Landsberg Paul Burkett, **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü Çin ve Sosyalizm**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006, s. 57.

kendi manevra alanını geliştirmek hem de kendine yönelik birleşmiş bir bloğun oluşmasını önlemektir.

1980'lerin sonlarına kadar ÇHC'nin dış politikasını etkileyen en önemli unsurlar, Sovyetler Birliği ve ABD ile kurduğu ilişkiler ve bölgesel güç ilişkileri olmuştur. 1980'den itibaren Çin firmaları hükümet tarafından belirtilen ekonomik stratejileri uygulamışlardır. 1987 yılında, ÇKP genel sekreteri Zhao Ziyang, Çin ekonomik sistemini sosyalist ekonomi olarak tanımlamış ve ekonominin gelişmesi için, pazar ekonomisine yönelik politikaların uygulanması ile özel mülkiyet haklarının korunarak özel teşebbüslerin teşvik edildiğini belirtmiştir.¹⁷¹ Bu bağlamda Çin hükümetinin ekonomik reformları ÇKP'nin önderliğinde devam ettirdiği açıkça görülmüştür. Aynı zamanda ekonomik reformların amacının, özellikle ulusal gücü kapsamlı bir şekilde artırmak ve Çin'i gelişmiş bir ülke düzeyine getirmek olduğu açıkça ifade edilmiştir.¹⁷²

Ancak 1989 yılındaki Tiananmen meydanındaki öğrencilerin demokrasi isteklerinin kanlı bir biçimde sona erdirilmesi, hükümetin komünist partinin güçten düşmesini istemediğini göstermiş ancak Çin'in gelecekteki reform uygulamaları ve konumu ile ilgili uluslararası ortamda belirsizliğe yol açmıştır.¹⁷³ Özellikle 1989 Tiananmen olaylarından sonra Çin, kontrollü bir biçimde ülkeyi kapitalist ilişkilere açmaya yönelik politikaları izlemeye başlamıştır. Aynı zamanda Çin hükümeti ekonomik alandaki stratejileri belirlerken, gelişmiş piyasa yapılarını incelemiş ve benzer bir ekonomi stratejisi geliştirmiştir.¹⁷⁴

1992 yılına kadar, gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında az artış olmuştur. Diğer taraftan Deng Xiaping'in Çin'in güney bölgelerini ziyaret etmesi uluslararası ortamda Çin'in gelecekte ekonomik reformları devam ettireceğine yönelik inancın oluşmasını ve yabancı yatırımın artmasını sağlamıştır.¹⁷⁵ Böylelikle ekonomik reformlara hızla devam edilmesinin yanında, piyasa ekonomisine geçişte

¹⁷¹ John P. Burns, "The People's Republic of China at 50: National Political Reform", **The China Quarterly**, No. 159, Özel sayı: The People's Republic of China after 50 Years, Eylül 1999, s.581.

¹⁷² Zalmay Khalilzad, **United States & A Rising China: Strategic & Military Implications**, ABD, Rand Corporation, 1999, s. 4.

¹⁷³ Matthew S. Hirshberg, **Consistency and Change in American Perceptions of China**, **Political Behavior**, Vol. 15, No. 3, Eylül 1993, s.248.

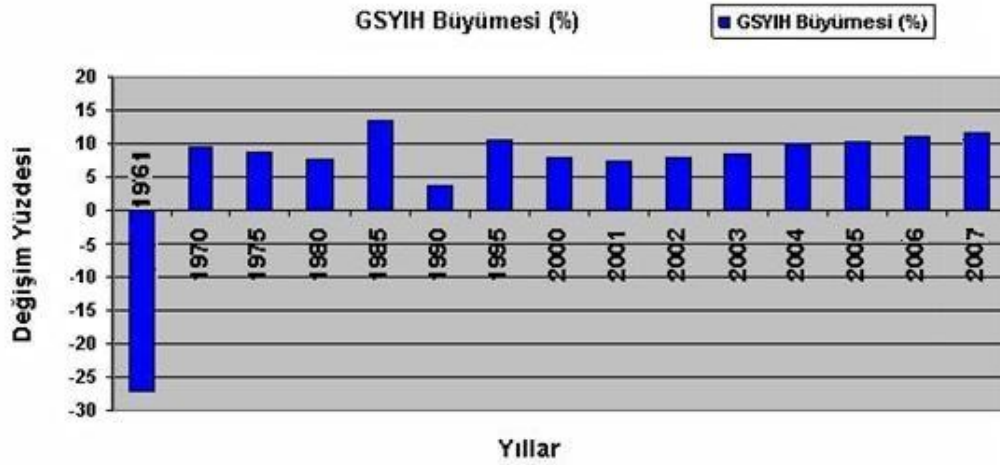
¹⁷⁴ Goug Guthrie, **Dragon in a Three-Piece Suit: The Emergence of Capitalism in China**, ABD, Princeton University Press, 1999, s. 3.

¹⁷⁵ Kalpana Misra, "Neo-Left and Neo-Right in Post-Tiananmen China", **Asian Survey**, Vol.43, No.5, Eylül-Ekim 2003, 720.

TASNİF DIŞI

aceleci davranılmamış, kademeli bir reform süreci izlenmiştir.¹⁷⁶ Çin'in yılda yaklaşık %10 büyümesi, ÇHC'nin uluslararası piyasadaki rakipleri için bir dış tehdit unsuru oluşturmaya neden olmuştur.¹⁷⁷ 1970'lerden sonra yaşanan ekonomik ve siyasal değişim ile dışa açılım politikası sonucu kaydedilen hızlı büyüme oranları, ülkeyi ABD ve AB'den sonra en önemli ekonomik güç haline getirmiştir.¹⁷⁸

Aşağıdaki şekilde yer alan Çin'in yıllara göre GSYİH oranlarından anlaşılabileceği üzere son yirmi yıldır GSYİH'daki hızlı artışın sonucu olarak, ekonomik büyümenin önümüzdeki yıllarda da devam edeceği tahmin edilmektedir. Çin ekonomisinin dış pazara açılması ve kapitalist ülkeler ile ilişkilerini geliştirmesiyle birlikte GSYİH oranı giderek artmış aynı zamanda da enflasyon oranları da artış göstermiştir. 1996'da Çin'de devlete ait küçük işletmelerin yaklaşık yüzde 70'inin özelleştirilerek, fiili olarak özel mülkiyete öncülük etmesi, Çin'in ekonomik yönden hızla ilerleme göstermesini sağlamıştır.¹⁷⁹

Şekil 1 - GSYİH Oranlarındaki Büyüme Durumu

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Antlaşmalar Genel Müdürlüğü, Çin Halk Cumhuriyeti, <http://64.233.183.104/search?q=cache:pcd3wCUHE0J:www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AsyaDb/chc.doc+%C3%A7in+ve+cumhuriyet&hl=tr&ct=clnk&cd=6&gl=tr>

Aşağıdaki tablodan da anlaşılabileceği gibi, özellikle reform hareketlerinin uygulanmasının ardından yıllık büyüme oranındaki artış her geçen yıl artarak devam etmiştir. Ekonomik reformların uygulandığı süreçte 5'er yıllık stratejik planlamalar ve

¹⁷⁶ Michel Oksenberg, "China's Political System: Challenges of the Twenty-First Century", *The China Journal*, No. 45, Ocak 2001, s.30.

¹⁷⁷ Mesut Hakkı Caşın, **Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tehdit Algılamaları ve Güvenlik Stratejileri**, SAREM Güvenlik Boyutunda Şangay İş birliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye Konulu Semineri, 24 Eylül 2003, s.7.

¹⁷⁸ Alaattin Kızıltan, **Tek Kutuplu Bir Dünya da Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Süper Güç" Olabilirliği**, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, s. 47.

¹⁷⁹ Peter Nolan, **China and the Global Economy**, New York, Palgrave, 2001, s.16.

TASNİF DIŞI

devlet kontrollü yapılan özel sektöre ait girişimlerin artırılması ile istikrarlı bir şekilde uluslararası sisteme uyum çabaları hâkim olmuştur. Aynı zamanda Çin’de uygulanan reform sürecinde, uluslararası sistem ve sistemdeki değişimin yakından takip edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda Çin’in büyüme hızının devam etmesi muhtemel görülürken aynı zamanda 2015 yılında ABD’nin GSMH’na eşit olabileceği öngörülmektedir.¹⁸⁰

Yıl	GSYİH Büyümesi (%)
1961	-27.1
1970	19.4
1975	8.7
1980	7.8
1985	13.5
1990	3.8
1995	10.5
2000	8.0
2001	7.5
2002	8.0
2003	8,5
2004	10.1
2005	10.4
2006	11.1

¹⁸⁰ N. Mark Lam ve John L. Graham, **China Now**, ABD, The McGraw-Hill Companies, 2007, s. 43.

2007	11,4
------	------

Tablo 2 – GSYİH Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: M. Dutta, China's Industrial Revolution and Economic Presence, World Scientific Publishing Company 2005, s. 13.
<http://www.worldinformation.com/worldroot/start.asp?content=world&continent=Asia&country=086&bodytext=indicators>

1980'lerde ve 1990'larda Çin'in dış politika yaklaşımında, milliyetçilik, bağımsızlık ve güç dengesi politikasına ağırlık vermesiyle birlikte, neorealist yaklaşımı benimsediği gözlemlenmiştir. Askerî güvenlik ve ulusal bağımsızlıktan daha ziyade, ekonomik gelişme ve toplumsal refah en önem verilen konular olmuşsa da sonraki dönemde ekonomik çıkarlar artan bir şekilde önem kazanmıştır.¹⁸¹ ÇHC'nin dış politikasının en önemli unsurlarını 1990'lara kadar SSCB ve ABD ile kurmuş olduğu ilişkiler oluşturmuştur.¹⁸² Bu dönemde Çin'in ekonomik anlamda hızla yükselmesi, sınır ve toprak sorunlarındaki çatışmacı davranışı ABD'nin Çin'i bir tehdit olarak algılamasına yol açmıştır. Bölgesel ve küresel bir rekabet içine giren Çin ve ABD ilişkilerinde ABD'nin Çin'i çevrelemeye yönelik politika izlediği açıkça bilinmektedir. ABD çevreleme politikasını öncelikle, ABD'nin politikası ile uyumlu politikaları olan ülkelerle tek ya da çift taraflı antlaşmalar yaparak veya örgütsel gelişimleri destekleyerek uygulamıştır. ABD'nin Çin'e karşı ilk çevreleme politikasını Tayvan'la ilgili olarak uyguladığı da değerlendirilmektedir. Çin, ABD ile ilişkilerinde doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır.

1990'lardan itibaren ise Çin dış politikasının ekonomik ve siyasi yönden farklı yaklaşımlar içinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Çin, Deng'in başlattığı ekonomik reformlarla kapitalizme yaklaşmış ancak iç siyasette ÇKP'nin etkinliği taviz verilmeden devam etmiştir. Böylelikle Çin, ekonomide dışa açılmaya devam etmiş ancak dış politikasını taviz vermeden sürdürmüştür. Bu noktada Çin dış politikası incelenirken, ekonomi alanındaki gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü bir çok ülkeden farklı olarak, Çin'in ekonomi alanındaki reformlarda izlediği yaklaşım ile iç siyasette izlediği politika yaklaşımının farklılığı iç siyasette bir karışıklığa yol açmamıştır.

¹⁸¹ Philip Andrews-Speed ve Sergei Vinogradov, "China's Involvement in Central Asian Petroleum: Convergent or Divergent Interests?", **Asian Survey**, Vol. 40, No. 2, Mart-Nisan 2000, s.378.

¹⁸² Nuraniye Hidayet Ekrem, Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası, **a.g.e.** s. 5.

2. ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE VE SONRASINDA HÂKİM ESASLAR

a. Çin – ABD İlişkileri

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), 1949 yılında Pekin’de kurulmuş ve milliyetçi Hükümet ise (Kuomintang) Tayvan’a yerleşmiştir. Bu dönemde İngiltere ve Rusya ÇHC’ni tanıyan ilk ülkeler olmuştur. ABD ise Tayvan’da bulunan Milliyetçi hükümeti tanımıştır. 1949 yılında Çin komünizmin etkisi altına girmiş ve Asya’da bulunan diğer ülkeler de komünizm tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁸³ Çin’deki komünizm etkisi ve komünizm ideolojisinin hızla yayılma tehlikesi, çevreleme politikasının belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1950-1960 yılları arasında ABD’nin ÇHC ile ilgili olarak Soğuk Savaş döneminde hâkim süren düşüncesi, Çin’in Sovyetlerle ittifak ilişkisinde olması nedeniyle negatif olmuştur. Çin-Sovyet ittifakı sonrasında, Haziran 1950 yılında Kuzey Kore ve Güney Kore arasındaki savaş sırasında, bir milyona yakın Çinli “gönüllü”, Güney Kore’deki Amerikan işgal birliklerinin aniden saldırısına uğrayan Kuzey Koreliler safında çarpışmaya gittiğinde, ABD-Çin ilişkileri kopma noktasına gelmiştir.¹⁸⁴ Kore Savaşı sonrasında Çin-Sovyet ittifakının daha da artması ve SSCB’nin 1953 yılından itibaren Çin’in ekonomik kalkınma planlarını düzenlemesi ve ekonomik yardımda bulunmasının ABD’nin Çin’e karşı çevreleme politikası uygulamasına neden olduğu bilinmektedir.

Aralık 1950 yılında Çin’in sert ve saldırgan içerikli tutumu karşısında, ABD Çin’e karşı birtakım ekonomik yaptırımlar uygulama kararı almıştır. ABD, Çin’e yönelik uygulanan ekonomik anlamda kısıtlayıcı ölçütler olarak ticaretle sıkı kontroller uygulamış, Çin’e ait banka hesapları ve diğer mal varlıkları dondurulmuş, bu hesapların faiz ödemeleri, para hareketi ile Çin’e ihraç edilen endüstriyel teknoloji yasaklanmıştır.¹⁸⁵ Çin ile dondurulan ilişkiler kapsamında Çin’den deniz yoluyla ya da hava yoluyla ürünlerin ihraç edilmesine izin verilmemesi de yer almıştır.

İngiltere, Birleşmiş Milletlerin (BM) Çin’e yönelik doğrudan ambargo uygulamasının Çin’deki komünist rejimin saldırgan tavırlarını daha da kışkırtacağını belirtmiştir. ABD uygulanan BM ambargosunun daha çok uluslararası alanda etki

¹⁸³ Christina Klein, **Cold War Orientalism: Asia in the Middlebrow Imagination**, 1945-1961, ABD, University of California Press, 2003, s. 87.

¹⁸⁴ Yves Lacoste, **a.g.e.**, s.176.

¹⁸⁵ Shu Guang Zhang, **a.g.e.** s. 11.

TASNİF DIŞI

yapacağı varsayımında bulunarak, bu ambargodan Çin'in psikolojik ve politik açıdan etkileneceğini öngörmüştür. Uygulanan BM ambargosu karşısında Çin, ekonomik ve askerî alandan daha çok psikolojik anlamda etkilenmiştir.

Çin'e uygulanan ambargo politikasında, ABD'nin stratejisinin ayrılmaz bir parçasını komünist bloğun yayılmasının önlenmesi oluşturmuştur. ABD yönetimi Çin'e uygulanacak ekonomik yaptırımların, Çin'in ABD'ye karşı düşmanca ve agresif politikalarına karşılık bir ceza olacağını, daha da önemlisi Çin-Sovyet ittifakına olumsuz yönde etki edeceğini düşünmüşlerdir.¹⁸⁶

Diğer taraftan Çin-Sovyet ittifakı karşısında ABD, öncelikle Japonya ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmiş ve 1951 yılında Japonya ile barış antlaşması imzalamıştır. Japonya'nın ise Soğuk Savaş döneminde uluslararası ortamdaki yerini yeniden tanımlamaya çalıştığı ve çok yönlü diplomasi geliştirmeye çalıştığı bilinmektedir¹⁸⁷. Bu antlaşma ile Çin-Sovyet ittifakı karşısında, ABD-Japon ittifakının temelleri atılmıştır. Ayrıca bu dönemde ABD, Yeni Zelanda ve Avustralya ile Anzus Paktını imzalamıştır. Anzus Paktını ortaya çıkaran üçlü güvenlik antlaşmasına göre, Pasifik bölgesinde taraflardan birisi saldırıya uğrar ise bu diğer iki tarafa da yapılmış sayılacaktır.¹⁸⁸ Güvenlik antlaşması ABD'nin güvenlik anlayışına uygun bir şekilde hazırlanarak, Anzus Paktı ile kurulan bu ittifak Çin'in ABD tarafından çevrelenmesine yönelik olarak yapılmıştır.

Hemen sonrasında 1954 yılında ABD, Tayvan Hükümeti ile karşılıklı güven antlaşması imzalayarak, Tayvan Hükümetini tanıdığını bir kez daha göstermiştir. ÇHC'ne yönelik bir başka çevreleme politikası ise Vietnam Savaşı sırasında uygulanmıştır. Çin iki Vietnam'ın birleştirilmesini öne sürmüştü, ABD ise Güney Vietnam'ın silahlanmasını sağlamış ve bu ülkedeki komünizm etkisinin yok edilmesi için çaba göstermiştir. Ancak ABD, Vietnam Savaşını kaybetmesinin ardından 1975 yılında bu ülkeden çekilmiştir. Vietnam Savaşının sonuçları en az savaşın nedeni kadar önemli olmuştur. Savaşın sona ermesiyle Batıda birçok insan, dünya güvenliği için ABD'nin SSCB'den daha büyük bir tehdit oluşturduğunu görmüştür.¹⁸⁹ Böylelikle savaş karşıtı söylemler hızla yayılmaya başlamıştır.

¹⁸⁶ Shu Guang Zhang, **a.g.e.**

¹⁸⁷ Kimie Hara, **Japanese-Soviet/Russian Relations Since 1945**, Nissan Institute/Routledge Japanese Studies Series, New York, 1998, s.213.

¹⁸⁸ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.** s.44.

¹⁸⁹ John W. Mason, **Cold War 1945-1991**, Londra, Routledge, 1996, s 33.

TASNİF DIŞI

1950 yılından sonra Çin'in yükselişi, Soğuk Savaş'ı üçlü bir çatışmaya dönüştürmüş, daha sonraki dönemlerde ise Çin'de bağımsız bir politika izleme isteği ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ Soğuk Savaş döneminde 1950'de başlayan Çin-Sovyet ittifakı, 1970'li yıllarda Çin-ABD yakınlaşmasıyla şekil değiştirmiştir. ÇHC-ABD ilişkileri 1968 yılından itibaren gelişmeye başlamıştır. ABD, Çin'e uygulanan ambargoyu azaltmış; ABD şirketlerinden Çin'e ticaret yapılmasına izin vermiştir.

1970-79 arasındaki dönemde Çin'de, modernleşme, yeni güvenlik arayışları ve yeni stratejiler geliştirilmesine yönelik atılımların olduğu da gözlemlenmiştir. Mao döneminin sonrasında, Çin'de önemli değişiklikler gündeme gelmiş ve sosyalist devrimin katılığı zaman içerisinde daha yumuşak bir yapılanmaya dönüştürülmüştür.¹⁹¹ ABD; Çin ile ilişkilerini iyileştirme isteğiyle, Eylül 1971 yılında BM'de yapılan oylamada, Güvenlik Konseyindeki Çin Cumhuriyetine ait olan temsil koltuğuna Tayvan Hükümeti yerine ÇHC'nin geçmesini sağlayarak Çin'i ödüllendirmiştir.¹⁹²

ABD Başkanı Nixon yirmi bir yıllık aradan sonra Şubat 1972'de ÇHC'ne giderek ÇHC ile ABD arasındaki diplomatik ilişkileri yeniden başlatmıştır. Nixon'un Çin'i ziyareti sonrasında her iki ülkenin de en başta gelen hedefinin ilişkileri normal seviyeye geri getirmek olduğu ve 1976 yılından itibaren Çin-ABD ilişkilerinin normal bir şekilde devam ettiği tespit edilmiştir.¹⁹³ Bu dönemde ABD, Çin ile ilişkilerini iyileştirme çabasında olmuştur. 1978'den itibaren komünist sistemin kapalı yapısından Deng rejiminin başlattığı reformların açık piyasa ekonomisine geçişiyle hızlı bir büyüme sürecine giren Çin'in Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile müzakere süreci 15 yıl devam etmiştir.¹⁹⁴ Çin'in kendi kendine yeterli büyüme potansiyeli ile GSYİH'nın 1978'den 2002 yılına kadar olan süreçte dörde katlanmış bir şekilde arttığı görülmüştür.¹⁹⁵

1978'den beri devam eden Çin'deki reform deneyimleri ile Çin ekonomisindeki net hâsılanın yılda ortalama %9,7 oranla artması ve standart yaşama düzeyinin iyileştirilmiş olması Dünya Bankasının ülkeyi yeniden sınıflandırarak, düşük gelir

¹⁹⁰ Bradley Lightbody, **Cold War**, ABD, Routledge, 1999, s. 40.

¹⁹¹ Anıl Çeçen, **Türkiye ve Avrasya**, Fark Yayınları, Ankara, 2006, s. 296.

¹⁹² David S. Painter, **Cold War : An Interdisciplinary History**, Londra, Routledge, 1999, s. 73.

¹⁹³ Guo Gang, "Government Leadership Change and International Negotiations", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006, s.157.

¹⁹⁴ Mevlüdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyetinin Dünya Ticaret Örgütü'ne(DTÖ) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 2005, Cilt:2, sayı:2, Manisa, s. 79.

¹⁹⁵ Kristen A. Day, **China's Environment**, ABD, M.E. Sharpe, Inc., 2005, s. 3.

TASNİF DIŞI

grubu kategorisinden alt orta gelir sınıfı kategorisine koymasını sağlamıştır.¹⁹⁶ Çin'in hızlı bir şekilde ekonomisinin kalkınması ve dünya ekonomisinde güçlü bir şekilde var olması, gelişmiş veya gelişmekte olan diğer ülkeler için bir örnek teşkil etmiştir.

Bu bağlamda ABD, daha çok Çin'i kapitalistleştirme politikası ile aynı zamanda da stratejik iş birliği uygulamalarının ekonomik anlamda da uygulanmasını sağlamıştır. Çin ise, 1980 yılından itibaren dış satıma dayalı büyüme politikasını benimsemiş ve uygulamıştır. Bu dönemde Çin'in ulusal istikrarını sağlamak ve ulusal hedeflerine ulaşabilmek için ABD ile ilişkilerini geliştirmesi olumlu katkı sağlamıştır.¹⁹⁷ Ancak 1989 yılında Çin'de meydana gelen Tiananmen ayaklanmasını Çin hükümetinin kanlı bir şekilde bastırması Çin'in tüm dünyadan tepki almasına neden olmuştur.¹⁹⁸ Bu bağlamda ABD-Çin ilişkileri bu olay sonrasında olumsuz etkilenmiş, ABD Çin'e silah ambargosu uygulamıştır. Bu ambargo aynı zamanda resmî ilişkilerin donmasına ve mali yardımların kesilmesine neden olmuştur.

Tiananmen olayları sonrasında Çin-ABD ilişkilerinin duraksaması söz konusu olsa da Tiananmen sonrasında dönemin ABD Başkanı George Bush ve Deng Xiaoping, iki ülke arasındaki ilişkileri bu olayın dışında tutmaya çalışmıştır.¹⁹⁹ Sovyetler Birliğinin yıkılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ABD ve Çin ikili ilişkilerde daha aktif bir politika izlemiştir.

Çin, 1986 yılında Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ)'ne o dönemdeki adıyla GATT'a üyelik için başvuruda bulunmuştur. Diğer taraftan Çin, sermaye akışını sıkı kontrol altında tuttuğu için 1997 yılındaki Asya krizinde bölgedeki diğer ülkelerden daha az etkilenmiştir.²⁰⁰ Soğuk Savaş sonrası dönemde hem politik hem de ekonomik anlamda hızla değişen Çin aynı zamanda uluslararası ortamda da söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, uluslararası ticaret sistemine entegrasyonu sürecinde Aralık 2001'de, Çin resmen DTÖ' ne üye olmuştur.²⁰¹ Çin'in DTÖ üyeliği, dünya ekonomisi için büyük bir fırsat olmanın yanı sıra bazı tehditleri de beraberinde getirmiştir. Çin'in DTÖ'ne girmesi uluslararası ekonomideki eğilimi önemli ölçüde

¹⁹⁶ Yi-min Lin, **Between Politics and Markets**, Cambridge University Press, 2004, s. 1.

¹⁹⁷ Warren I. Cohen, "China's Power Paradox", **The National Interest**, Spring 2006, s. 130.

¹⁹⁸ Robert L. Suettinger, **Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations 1989-2000**, ABD, Brookings Institution Press, 2003, s. 113.

¹⁹⁹ Richard Crockatt, **Fifty Years War: United States and Soviet Union in World Politics**, Londra, Routledge, 1996, s. 245.

²⁰⁰ **China Quarterly Update**, Worl Bank Office Beijing, Mayıs 2007, s. 12.

²⁰¹ Bhattachali Deepak(Edit.), **China and the WTO: Accession, Policy Reform, and Poverty Reduction Strategies**, Washington, World Bank Publications, 2004, s. 1.

değiştirmiş, ekonomik anlamda uluslararası alana açılmasıyla birlikte hem fırsatları hem de zorlukları bir arada sunmuştur.²⁰²

Çin'in DTÖ' ne girmesiyle Asya'daki komşu ülkeler ve rakiplerinin nezdinde yükselen bir güç olarak öneminin artması ile doğal olarak komşu ülkelerin ekonomilerini altüst edebileceği düşüncesi hâkim olmuştur.²⁰³ Bu bağlamda Çin ekonomisinin bölgesel ve uluslararası ortamda daha büyük bir rol oynayacağı tahmin edilmektedir. Aynı zamanda Çin DTÖ üyeliği ile dış ticaretini daha fazla artırmıştır. Özellikle üçüncü dünya ülkeleri ile arasındaki ihracatın arttığı bilinmektedir. Jiang Zemin döneminde, değişen yeni dünya düzenine paralel olarak, Çin dış politikada çok yönlü bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Aynı zamanda da ekonomik anlamda hızla genişlemiş olması, Çin ekonomisinin dünya ekonomisi ile iç içe olmasını sağlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, yeniden yükselen Çin, tetikte olan ABD tarafından en büyük stratejik tehdit olarak algılanmıştır.²⁰⁴ 1997 yılında ABD Savunma Bakanlığının hazırladığı raporda, 21. yüzyılda ABD'nin, potansiyel küresel bir rakibi bulunduğu ve bu rakibin de Çin olduğu belirtilmiştir.²⁰⁵ Özellikle 1995-96'da gerçekleşen ve Çin ile Tayvan arasında patlak veren Tayvan Boğazı krizi, adanın siyasal statüsü konusunda var olan tartışmaları doruğa tımandırmıştır. 1992'den beri değişmeye başlayan ABD'nin Tayvan politikasıyla birlikte, 1982'deki antlaşmanın aksine 1992'den sonra Tayvan'a silah satışını arttırması Çin- ABD arasındaki krize neden olan olaylardır.²⁰⁶ Bu gelişmeler karşısında Çin'in tepkisi çok sert olmuş ve Tayvan Boğaz'ının kendi yakasında kalan kısmına füzeler yerleştirerek Tayvan'ı askerî bir saldırı tehdidinde maruz bırakmıştır. Bu bağlamda Tayvan'a silah yardımıyla bulunan ABD, Tayvan'ın bağımsızlığı için verilen askerî desteğin ne kadar tehlikeli olabileceğini ve ABD-Çin arasında nükleer bir krizin yaşanmasına neden olabileceğini açıkça görmüştür.

²⁰² Richard Li-Hua, "Benchmarking China firm competitiveness: a strategic framework", **Journal of Technology Management in China**, Emerald Group Publishing Limited, New Castle-İngiltere, Vol. 2 No. 2, 2007, s. 105.

²⁰³ Supachai Panitchpakdi ve Mark L. Clifford, **China and The WTO**, John Wiley and Sons Pte Ltd., New York , 2002, s. 101.

²⁰⁴ Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, sayı 63-1, s. 211.

²⁰⁵ Sun Xuefeng, "The Efficiency of China's Policy Towards the United States", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006, s. 74.

²⁰⁶ Michael S. Chase, Nancy Bernkopf, "US-Taiwan Security Cooperation: Enhancing an Unofficial Relationship", **Dangerous Strait: The U.S.--Taiwan--China Crisis**, Ed. Tucker, New York, Columbia University Press, 2005, s. 166.

TASNİF DIŞI

ABD Başkanı Clinton, Tayvan'ın bağımsızlığına karşı olduklarını ifade etmesi ise iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden geliştirilmesini sağlamıştır.²⁰⁷ 1998 yılında ABD Başkanının, ÇHC Başkanı ile görüşmesi sonrasında ise, Çin–ABD ilişkilerinin karşılıklı güven, iş birliği ve istikrar zemininde başarı sağlanmıştır.

Sağlanan başarılar ise;²⁰⁸

- 1997 yılında Washington'da yapılan toplantıda ABD ve ÇHC Başkanları, Çin–ABD ilişkilerinin yeni bir kavram çerçevesinde şekillenmesiyle, yapıcı stratejik ortaklık kavramının üstünde antlaşma sağlamışlardır. ²⁰⁹ Böylelikle Çin ve ABD, ortak amaçlarını geliştirmek ve anlaşmazlıkları daraltmak için birlikte çalışacaklarını açıkça belirtmişlerdir.

- Her iki ülke de, Asya'daki finansal kriz ve kitle imha silahlarının yayılması gibi çok taraflı problemlerle ilgilenmiş ve özel antlaşmalar yapmışlardır.

- Çin, sivil ve politik haklarla ilgili uluslararası bir antlaşmayı kabul etmiş; füze teknolojileri kontrol rejimine aktif olarak katılmayı düşündüğünü belirtmiştir. ABD Başkanı ise Tayvan ile ilgili olarak; ABD'nin Tayvan'ın bağımsızlığını desteklemeyeceğini, ayrıca Tayvan'ın uluslararası örgütlere üyeliğini de desteklemeyeceğini belirtmiştir.

- Her iki lider de, insan hakları gibi önemli meselelerle ilgili görüş farklılıklarını açıkça belirtmiştir.

Zirve sonrasında Çin –ABD ilişkileri insan hakları, ticaret ve güvenlik ile ilgili konularda yeniden test edilmiştir. ÇKP, reformlara devam etmiş ancak politik gücün zarar göreceği bir değişime izin vermemiştir. Bu nedenle Çin'de insan haklarına yönelik olarak reformlar ikili zirvede belirlendiği gibi başarı ile uygulanamamıştır. Çin'de insan haklarının göz ardı edilmesi konusunda uluslararası kamuoyunun ilgisi gittikçe artmıştır.²¹⁰ Bu farklılıklar ABD ile Çin arasındaki yakınlaşmanın rekabete dönüşeceği sinyallerini vermiştir.

Diğer taraftan ABD, 1990 yılından itibaren Amerikan merkezli bölgesel ve küresel düzenin içine Çin'i katma düşüncesini geliştirerek Çin ile özel bir ortaklık

²⁰⁷ Sun Xuefeng, **a.g.e.** s. 77.

²⁰⁸ Harry Harding, Guoli Liu (Edit.), "The Uncertain Future of U.S.- China Relations", **Chinese Foreign Policy in Transition**, Walter de Gruyter Inc. New York, 2004, s.180.

²⁰⁹ Phillip C. Saunders, "China's America Watchers: Changing Attitudes towards the United States" **The China Quarterly**, No.16 1Mart 2000, s. 47.

²¹⁰ Harry Harding, **a.g.e.** s.182.

TASNİF DIŞI

ilişkisi geliştirmeye çalışmıştır.²¹¹ 1998 yılındaki Amerikan ulusal güvenlik strateji belgesinde, bölgedeki enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara aktarılmasının ve bölgenin istikrarının ABD için taşıdığı önem şu şekilde ifade edilmektedir.²¹²

“İstikrarlı ve müreffeh Kafkasya ve Orta Asya, Akdeniz’den Çin’e uzanan geniş bir bölgede istikrar ve güvenliğe katkı sağlayacak ve Kafkasya gaz ve petrol rezervlerinin, ABD’nin büyük ticari katılımıyla, dünya piyasalarına aktarılmasını da mümkün kılacaktır. Bu ülkelerin bağımsızlıkları, egemenlikleri, toprak bütünlükleri, demokratik ve ekonomik reformları gerçekleştirmeleri Amerikan çıkarları için önemlidir.”

Orta Asya bölgesinin öneminin giderek artması ABD’nin de bölgeye yönelik yeni stratejiler geliştirmesini beraberinde getirmiştir. 1999 Temmuz ayında ABD Kongresinden geçen İpek Yolu Strateji yasası, ABD’nin bölgeye yönelik politikalarını açıkça gösteren bir belge olarak;²¹³

- Bağımsızlığın, egemenliğin, demokratik yönetimlerin ve insan haklarına saygının desteklenmesi,
- Hoşgörü, çoğulculuk, diyalog ortamları ile ırkçılığa ve Yahudi düşmanlığına karşı mücadelenin desteklenmesi,
- Bölgesel ihtilafların çözülmesinde ve sınır ötesi ticareti zorlaştıran engellerin kaldırılmasında aktif biçimde yer alınması,
- Dostane ilişkilerin ve ekonomik iş birliğinin desteklenmesi,
- Pazar ekonomisi merkezli ilkelerin ve uygulamaların yayılmasının sağlanması,
- İletişim, ulaşım, eğitim, sağlık, enerji ve ticaret alanlarındaki alt yapının gelişmesine katkı sağlanması,
- ABD kaynaklı ticari girişimlerin ve yatırımların desteklenmesi gibi unsurlar ana konular olarak sayılmıştır.

²¹¹ Yong Deng, "Hegemon on the Offensive: Chinese perspectives on U. S. Global Strategy", **Political Science Quarterly**, Vol. 116, No. 3, Sonbahar 2001, s. 349.

²¹² Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar", **Stradigma**, Ekim 2003, Sayı 9, s. 6.

²¹³ Çağrı Erhan, **a.g.e.**, s.7.

TASNİF DIŞI

ABD, Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki Bağımsız Devletler Topluluğundan (BDT) ayrılan ülkelerdeki etkinliğini artırmaya yönelik olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle bu bölgedeki ülkelerde renkli devrimlerin ortaya çıkmasındaki rolünün büyük olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda ABD, 2000 yılındaki Savunma ve Strateji Belgesinde Orta Asya'da yükselen yasadışı silah, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve örgütlü suçlarla mücadelede bölgedeki devletlerle yakın iş birliği hedefini açıkça vurgulamıştır.²¹⁴

2000 yılı itibariyle Çin Hükümeti, alınması gereken her stratejik kararda; ulusal güvenlikle, ekonomik gelişme ile ilgili kararlarda ya da yapılması gereken politik/ideolojik değişikliklerle ilgili kararlarda tüm verilerin dikkate alınarak detaylı bir şekilde analiz edilmesinin son derece önemli olduğunu belirtmiştir.²¹⁵ Ayrıca Jiang Zemin döneminde Çin'in sosyal alt yapısını genişletmeye ve varlıklı bir toplum oluşturmaya yönelik adımlar atılmıştır.²¹⁶ Bu bağlamda Jiang Zemin döneminde Çin yönetiminin ve kurumlarının hızla adım atarak sosyoekonomik değişimleri uyguladıkları değerlendirilmiştir.

2001 yılında ise, yeni göreve gelen ABD Başkanı George Bush, "stratejik rekabet" kavramını ortaya atmıştır.²¹⁷ Ancak bu açıklamasına karşın Çin'e yönelik sert bir politika izlenmemiştir. Bunun iki önemli nedeni olduğu değerlendirilmiştir. İlk olarak Amerikan dış politikasına hâkim olan pragmatizm önemli bir etkisi olmuştur. İkincisi, 11 terör saldırılarının ABD'nin dış politika önceliklerini değiştirmesi olmuştur.

Terör saldırıları sonrasında ABD'nin stratejik rakip olarak gördüğü Çin'e karşı tutumunu değiştirmiş olduğu bilinmektedir. 11 Eylül terör saldırıları, ABD'nin güvenliğinin sağlanmasına yönelik küresel bir strateji izlenmesi gerektiği görüşünü kuvvetlendirmiştir.²¹⁸ ABD Hükümeti, organize suçlar, uyuşturucu ticareti ve terörizmin gerçek tehditler olduğunu ve dünya barışının sağlanması için bu tehditlerle mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²¹⁹ Aynı zamanda ABD yönetimi, amaçlarının kendi yöntemleriyle terörizmle savaşmak olduğunu, diğer ülkeleri de bu

²¹⁴ Bert Chapman, **US-China National Security Relationship: A Resource Guide, Collection Building**, MCB University Press, Vol. 20, No. 3 s.133.

²¹⁵ Li Cheng, "China in 2000: A Year of Strategic Rethinking", **Asian Survey**, Vol. 41, No. 1, Ocak-Şubat 2001, s. 73.

²¹⁶ Weixing Chen, **Leadership in a Changing China**, ABD, Palgrave Macmillan, 2005, s. 5.

²¹⁷ Cenap Çakmak, Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Edit.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s.134.

²¹⁸ G. John Ikenberry, **Uses of Institutions: The U. S. , Japan, and Governance in East Asia**, ABD, Palgrave Macmillan, 2006, s. 35.

²¹⁹ Bill Getz, **The China Threat: How the People's Republic Targets America**, Regnery Publishing Company, ABD, 2001, s. 7.

savaşa davet ettiklerini ifade etmişlerdir.²²⁰ Böylelikle ABD'nin Çin ile ilişkilerinde ekonomik ve siyasal açıdan yakınlaşmaya yönelik tutum sergilediği açıkça görülmüştür. Bu bağlamda ABD, yapıcı ortaklık adı altında Çin'e karşı siyasetini değiştirmiştir. Ancak Çin ve ABD'nin Orta Asya'ya yönelik çıkarlarının ve niyetlerinin farklı olduğu açıkça görülmektedir.

Aralık 2006'da Pekin'de iki ülkenin arasındaki ekonomik ve ticari antlaşmazlıkları çözmeye yönelik Stratejik Ekonomik Diyalog toplantısı gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasında yaşanan bu gelişme ikili ekonomik ilişkilerin daha üst seviyeye taşınabilmesi açısından bir fırsat sağlamıştır.²²¹

2007 Aralık ayında gerçekleştirilen Üçüncü Stratejik Ekonomik Diyalog toplantısında ise, Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komitesi Başkanı Ma Kai, iki ülkenin enerji verimi alanındaki iş birliğini bir an önce başlatmaları, biyolojik enerji iş birliğini aktif olarak geliştirmeleri ve enerji iş birliğinin geleceği için kapsamlı planlar yapmaları önerisinde bulunmuştur. Her iki ülkenin toplantıdaki davranışları toplantının temel amacını iyi bir şekilde yansıtmıştır. Uzun vadeli stratejik iş birliğini yürütme kapsamında toplanan Çin ve ABD heyetlerinin, olumlu ilişkiler sürdürmenin ülkelerinin çıkarları için en mantıklı strateji olduğunu anlamış oldukları açıkça görülmektedir. Birbirine fazlasıyla bağımlı olan bu iki ülkenin, ilişkilerindeki gerginliği Stratejik Ekonomik Diyalog gibi bir zirve vasıtasıyla yumuşatmaya çalıştığı görülmektedir.²²² Çin mevcut dünya düzeni içerisinde potansiyel bir süper güç olarak kalkınmasını sürdürmektedir. ABD'nin ise önümüzdeki 20-25 yıllık süreçte en azından tek kutuplu dünya düzeninin egemen gücü olarak varlığını sürdürebileceği, ancak bu zaman zarfında gittikçe güç kaybına uğrayacağı ve yeni güç odaklarının ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.²²³ Özellikle, yükselen Çin ekonomisinin gelecekte ABD ekonomisi ile aynı seviyeye gelebileceği öngörülmektedir.

Çin mevcut dünya düzeni içerisinde bir süper güç olma yolunda kalkınmasını sürdürmektedir. ABD halen dünyanın tek süper gücü olarak yegâne güç odağı durumundaki ülke konumundadır. Rusya-Çin ilişkisinde ise iki ülkenin bir rekabet içerisinde olduğu, ancak ABD'nin egemen güç konumuna karşı bir ittifak sağlamış oldukları açıkça görülmektedir.

²²⁰ A.g.e, s.43.

²²¹ Tao Wenzhao, "Striving for Long-term Stability in the China-U.S. Relationship", **American Foreign Policy Interests**, Vol. 29, 2007, s.129.

²²² Suna Lee, **Çin-ABD Taktik Savaşları**, (Çevrimiçi), 10. 02. 2008, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6583524&tarih=2007-06-01>.

²²³ Yuan Peng, "Sino-American Relations: New Changes and New Challenges", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. 61, No. 1, Mart 2007, s. 110.

ÇHC'nin yükselen bir güç olarak ekonomik olarak büyümeye devam etmesi, politik olarak ise yeni açılımlara yönelmesi karşısında ABD'nin önümüzdeki dönemlerde de Çin'i bir tehdit olarak görmeye devam edeceği muhtemeldir.

b. Çin- Hindistan ilişkileri

İngilizler Hindistan'daki ilk sömürge yönetimini 1612 yılında bir ticaret merkezî kurarak başlatmıştır. İngiliz Kraliçesi I. Elizabeth, 1600 yılında bir Londra ticaret şirketine, İngiltere ile Hindistan arasındaki ticaret ilişkileri tekeli vermiştir. İngilizler Hindistan'la olan ilişkilerini 250 yıl süreyle bu şirketin devamı olan "British East India Company" aracılığıyla devam ettirmişlerdir.²²⁴ 1773'ten itibaren Hindistan'ın denetimi, İngiliz hükümetinin eline geçmiş ve İngiltere Hindistan'ı atadığı bir genel vali aracılığıyla yönetmeye başlamıştır.²²⁵ Ancak 1900'lü yılların başında ortaya çıkan Hint milliyetçiliği, İngiliz yönetimin getirdiği sömürgeci düzene karşı oluşan tepkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında toplumda İngiliz karşıtı kesim giderek artmış ve milliyetçi hareketin niteliği değişmiştir. Hindistan'ın bağımsızlığını amaçlayan milliyetçi hareket çerçevesinde Hindu-Müslüman milliyetçiler zaman zaman iş birliği yapmışlardır.²²⁶ 1930'lu yılların sonlarından itibaren ise Hindu-Müslüman uyumsuzluğunun artması, iki farklı devletin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak Hindu ve Müslüman toplumun birbirine karşı duyduğu güvensizlik, Müslüman Birliğini 1940 yılında Pakistan adıyla ayrı bir devlet kurma fikrine yöneltmiştir.²²⁷

Böylelikle Pakistan 15 Ağustos 1947 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bu tarih aynı zamanda iki yeni devletin (Hindistan ve Pakistan) kurulduğu tarih olmuştur.²²⁸ Diğer taraftan Hindu bir hükümdarın yönetiminde olan, ancak halkın yüzde 80'i Müslüman olan Cemnu-Keşmir (Keşmir)²²⁹ halkının Pakistan ile birleşme isteklerine rağmen Keşmir'in başında bulunan hükümdar birleşmeyi kabul

²²⁴ Hubert Evans, **Looking Back on India**, Londra, Frank Cass Publishers, 1992, s. 2.

²²⁵ Sugata Bose ve Ayesha Jalal, **Modern South Asia: History, Culture and Political Economy**, London, Routledge, 1998, s. 67.

²²⁶ John McLeod, **History of India**, ABD, Greenwood Publishing Group, 2002, s. 129.

²²⁷ Gyanendra Pandey, **Remembering Partition: Violence, Nationalism, and History in India**, ABD, Cambridge University Press, 2001, s. 153.

²²⁸ Gyanendra Pandey, **a.g.e.**

²²⁹ Pakistan için Keşmir, halkının yüzde 80'inin müslüman olması ve ekonomik açıdan önem taşıması nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Hindistan ise yüzde 20 Hindu nüfusun yaşadığı bölge üzerindeki denetimini kaybetmek istememektedir. Ayrıca Pakistan'ın bölgeyi egemenliği altına alarak avantajlı konuma geçmesini istemektedir.

TASNİF DIŞI

etmemiştir.²³⁰ Bu tarihten itibaren de tartışmalı bir bölge olarak iki ülke arasındaki ilişkilerde başlıca sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Hindistan'ın, Hindistan ulusal kongresi gibi köklü bir siyasal partiye sahip olması, Mahatma Gandhi ve Pundit Jawahar Lal Nehru gibi kişilerin kongrenin başında bulunması bağımsızlığın kazanılmasında önemli etkenler olmuştur.²³¹ 1950 anayasası ile Hindistan 26 Ocak 1950'de bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. 1954 yılında Tibet yüzünden imzalanan Çin-Hindistan antlaşmasında yer alan barış içinde bir arada yaşama politikası ile ilgi çeken Nehru, çatışan Doğu ve Batı bloklarının dışında kalmayı temel felsefe olarak benimseyen Asya ve Afrika ülkelerinin bağlantısızlık hareketinin²³² öncülüğünü yapmasıyla Hindistan'a uluslararası alanda saygın bir konum kazandırmıştır. Soğuk Savaş döneminde Hindistan bağlantısızlık hareketine katılmış ve bağlantısızlık politikasını Soğuk Savaş dönemi boyunca sürdürmüştür. 1961 yılında Hindistan Başbakanı Nehru, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito, Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır ve Gana Cumhurbaşkanı Nkrumah, Belgrad toplantısında bağlantısızlık kavramının kendi dış politika hedeflerini daha iyi anlattığı konusunda birleşmişlerdir. 1963 yılında BM Genel Kurulunda konuşma yapan Yugoslavya devlet Başkanı Tito, bağlantısızlığın değişen dünya koşullarına göre yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ve bağlantısız devletlerin ise gelişen uluslararası barış ortamına olumlu katkılarda bulunmalarını vurgulamıştır.

Soğuk Savaş döneminde bağlantısızlık mevcut ittifaklara bir tepki olarak doğmuştur. Bağlantısızlık hareketi, çatışan iki blok arasında kalmama ve ittifaklarda yer almama isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bağlantısızlık, uluslararası ilişkilerde mümkün olduğu kadar bağımsız davranabilme isteğini de yansıtmıştır. Bağlantısızlık hareketi içinde yer alan devletlerin çoğunluğu, sömürgelikten yeni kurtulmuş devletler olduğundan, dış politikada olduğu gibi iç politikada da daha bağımsız politikalar izleyebileceklerini düşünmüşlerdir. Aynı zamanda bu devletler, hem karşıt iki blok arasındaki rekabeti avantaja dönüştürerek, her iki bloktan da yardım almayı hem de bu yardımlar ile kendi ekonomik gelişmelerini sağlamayı amaçlamışlardır.

²³⁰ John McLeod, **a.g.e.**

²³¹ Meghnad Desai, "Communalism, Secularism and the Dilemma of Indian Nationhood", **Asian Nationalism**, (Ed.) Michael Leifer, Londra, Routledge, 2000, s. 105.

²³² Bağlantısızlık, gelişmekte olan Üçüncü Dünya ülkelerinin II. Dünya Savaşından sonra başlattıkları siyasal bir akımdır ve özünde rekabet halinde olan karşı siyasal ve ideolojik bloklara girmemeyi öngörmektedir. Bağlantısızlık II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın ortaya çıkardığı siyasal bir kavram ve politikadır.

TASNİF DIŞI

Aynı zamanda Bağlantısız hareketi, Asya-Afrika ülkelerinin bağımsızlık hareketlerinin başladığı dönemde ortaya çıkmıştır. Böylelikle bu ülkeler, bağlantısızlık politikasını benimsemiş ve karşıt iki blok arasında denge unsuru olmaya çalışmışlardır. Ancak bağlantısızların tüm konularda bir bloğu açıkça desteklemekten kaçınmış olsalar da bazı konularda iki bloktan birini daha çok destekledikleri gözlemlenmiştir. 18-24 Nisan 1955 yılında Endonezya'nın Bandung kentinde toplanan ve 29 ülkenin katıldığı konferans, Hindistan, Yugoslavya ve Mısır'ın öncülük ettiği geniş bir bağlantısız ülkeler grubunun oluşmasına varan gelişmelerin başlangıcı olmuştur.²³³

1954 Nisan ayında Hindistan-Çin arasında imzalanan Tibet antlaşmasında yer alan ilkeler Bandung konferansında kabul edilmiş ve bağlantısızlar hareketinin ilkeleri olarak kabul edilmiştir. Bu ilkeler;

- Toprak bütünlüğü ve egemenliğine karşılıklı saygı
- Karşılıklı birbirine müdahale etmeme
- Karşılıklı iç işlerine karışmama
- Eşitlik ve karşılıklı yarar
- Barış içinde bir arada yaşamadır.²³⁴

Diğer taraftan, Bandung konferansına katılan ülkelerin içinde Batı bloğunda yer alan ülkelerin (Türkiye, Filipinler, Güney Vietnam gibi) ve Komünist Çin ve Vietnam'ın olması nedeniyle bağlantısız konferansı olarak değerlendirilmemesine de yol açmıştır. Konferans; sonrasında Nehru, Tito ve Nasır arasındaki ilişkilerin artması, 1961 Belgrad Konferansıyla birlikte üç liderin Bağlantısızlık hareketinin liderliğini yapmalarıyla sonuçlanmıştır.

1955 yılında Nehru'nun Moskova ziyaretine aynı yıl Moskova Yeni Delhi ziyareti ile karşılık verilmiştir. 1956 yılında İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalını işgali, SSCB'nin ise Macaristan'ı işgali bağlantısızlık politikası yönünde Hindistan'ın doğru bir karar verdiğini göstermiştir.²³⁵ 1959 yılında Tibet'te Çin'e karşı tepkiler artmış ve Dalay Lama Çin'in olası tepkisini göz önünde bulundurarak Hindistan'a

²³³ Bağlantısızlık politikası konusunda daha fazla bilgi için bkz. Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989, s. 169.

²³⁴ Hermann Kulke, History of India, Londra, Routledge, 1997, s. 321.

²³⁵ Stephen P. Cohen, **India : Emerging Power**, ABD, Brookings Institution Press, 2001. s. 24. George Perkovich, **India's Nuclear Bomb**, ABD, University of California Press, 1999. s. 55.

TASNİF DIŞI

geçmiştir.²³⁶ Hemen sonrasında Çin-Hindistan sınırında çatışmalar baş göstermiştir. Tüm bu olaylar karşısında Çin, Hindistan'ın iç işlerine karıştığını iddia etmiştir. 1959-1962 arasındaki dönemde çatışmalar devam etmiş ve iki ülke arasındaki sorun çözümlenememiştir.

1962 yılında Hindistan'ın Çin sınırındaki tartışmalı bölgeye girmesi ve asker yerleştirmesi karşısında Çin, kısa bir sürede Hindistan topraklarına kadar ilerlemiştir.²³⁷ 1962 yılında Çin ile Hindistan arasındaki sınır sorununun savaşa dönüşmesi olumsuz bir gelişme olmuştur. İki ülke Himalaya Dağları üzerindeki sınır anlaşmazlığı nedeniyle 1962 yılında savaşa girmiştir. 1962 savaşında Hindistan'ın yenilmesinin ardından, ikili ilişkiler uzlaşmazlık, düşmanlık, rekabet ve güvensizlik ortamında şekillenmiştir. Bağlantısızlık hareketinin olası bir saldırı karşısında güvenlik garantisi vermemesi, Çin'in karşısında mağlup olan Hindistan'ın güvenlik açısından Rusya'ya ve Batı bloğuna yakınlaşmasına neden olmuştur. Hindistan hem Rusya'dan hem de Batı bloğundan askerî yardım almıştır.

Bu dönemde ABD, Sovyetleri dengelemek maksadıyla Hindistan ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. 1962 Çin-Hindistan savaşında, Hindistan'ı desteklemesi de bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan 1960'lı yıllarda başlayan Çin-Sovyet ayrışması ve Hindistan-Pakistan düşmanlığı, hemen sonrasında Hindistan-Çin ittifakının yapılmasıyla rekabetin ve gerginliğin daha çok artmasına neden olmuştur.²³⁸ Bu tarihten itibaren hem ABD hem de SSCB'nin Hindistan'ı açıkça destekledikleri görülmüştür. Uluslararası ortamda yaşanan bu gelişmeler Hindistan'ın lehine olmuştur. ABD ve İngiltere, Çin-Hindistan savaşı sonrasında silah ve askerî malzeme yardımına devam etmişlerdir. Pakistan'ın, Çin ile ilişkilerini geliştirmesiyle birlikte iki ülke arasındaki sınır sorunu çözümlenerek diplomatik ilişkiler başlatılmıştır.

1964 yılında Nehru'nun ölümü üzerine başbakanlığa Lal Bahadur Shastri getirilmiştir. 1966 yılında ölümünün ardından da Nehru'nun kızı İndira Gandhi başbakan olmuştur. 1965 yılında sınır çatışmalarından kaynaklanan Hindistan-Pakistan savaşı ve 1967 yılında Tibet sınırında anlaşmazlıklar olmuştur. Tüm bu gelişmeler bu dönemde Hindistan'ın savunma harcamalarını artırmasına neden olmuştur. Pakistan ise hem Çin hem de SSCB ile ilişkilerini geliştirerek Hindistan

²³⁶ Lei Guang, "From National Identity to National Security: China's Changing Responses Toward India in 1962 and 1998", **The Pacific Review**, Vol. 17, No.3, 2004, s. 402.

²³⁷ **A.g.e.**, s. 403.

²³⁸ J. Mohan Malik, China-India Relations in the Post-Soviet Era: The Continuing Rivalry, **The China Quarterly**, No. 142, Temmuz 1995, s. 318.

TASNİF DIŞI

karşısında güç kazanmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda savaş sonunda Hindistan'ın bölgedeki üstünlüğünün, Pakistan'ın savunma harcamalarını artırmasına neden olduğu bilinmektedir.

1960'lı yılların sonlarında, Çin-Sovyet uyuşmazlığının belirginleşmesi ve Çin'in ayrı bir güç olarak uluslararası sisteme dahil olması, karşıt bloklar arasındaki çatışmanın yerini bir çok alanda iş birliğine bırakması bağlantısızları olumsuz etkilemiştir. 1970'li yıllarda, iki karşıt blok arasındaki denge unsuru olma özelliği önemini kaybetmeye başlamıştır. 1971 yılında ise Hindistan-Pakistan ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine, Ağustos ayında Hindistan-SSCB ile Barış, Dostluk ve İş birliği antlaşması imzalamıştır. Hindistan-ABD ilişkilerinin bozulması ilk olarak, ABD'nin ve İngiltere'nin Diego Garcia'da adasında askerî üs kurmak için yaptıkları antlaşma sonrasında gündeme gelmiştir.²³⁹ Hindistan, ABD'nin Diego Garcia adasında üs kurma girişimini, emperyalist eğiliminin bir göstergesi olarak algılamıştır.²⁴⁰ 1970'li yılların başında, Hindistan-ABD ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Hindistan-ABD ilişkilerinin bozulmasında, Hindistan-SSCB Barış, Dostluk ve İş birliği Antlaşması'nın etkisinin olduğu tahmin edilmiştir. Diğer taraftan Hindistan'ın 1971 yılında SSCB ile barış, dostluk ve iş birliği antlaşması yapmasının bağlantısızlık ilkeleriyle bağdaşmadığı şeklinde yorumların yapıldığı bilinmektedir.

Hindistan tüm bu yorumlar karşısında Hindistan'ın bağlantısızlık politikasının devam ettiğini ve Doğu Bloğuna girmedikini ifade etmiştir. SSCB'nin ise BM'de Hindistan ve Pakistan ile ilgili sorunlarda Hindistan'ın yanında yer aldığı gözlemlenmiştir. Bağlantısız ülkelerin, BM içinde genellikle sosyalist blokla birlikte hareket etmeleri, batı bloğu tarafından komünist bir hareket olarak görülmelerine yol açmıştır. 1970'li yıllarda Hindistan'da ekonomik sorunlar ve sanayileşmede geriye doğru gidiş baş göstermiştir.

1970'li yılların sonunda ise, Hindistan SSCB'ne olan bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Ayrıca, Çin ve ABD ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı gözlemlenmiştir. 1977 yılında Hindistan'ın Çin, ABD ve yakın bölgesinde bulunan diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirdiği bilinmektedir. Raciv Gandhi'nin başbakan olduğu 1980'li yılların ortalarında ise, ekonomide ve siyasal alanda kısmi başarılar sağlanmıştır. Dış politikada ise Çin ile ilişkiler geliştirilmiştir. Bu dönemde Hindistan, Pakistan, Sri

²³⁹ Paul Rogers, **Losing Control : Global Security in the Twenty-First Century**, Londra, Pluto Press, 2000, s. 66.

²⁴⁰ Stephen P. Cohen, **a.g.e.** s. 139.

TASNİF DIŞI

Lanka, Bangladeş, Nepal, Bhutan ve Maldiv adalarının da katılımıyla oluşturulan Güney Asya Bölgesel İş birliği Örgütü'nün öncülüğünü yapmıştır.

1990'lı yılların başında, devlet kontrollünde uygulanmakta olan karma ekonominin yerini piyasa ve dışa açık ekonomi almıştır. Ancak IMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere diğer özel ve resmî kurumlardan alınan borçlar ile Hindistan'ın dış borcu artmıştır. Diğer taraftan Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bağlantısızlık hareketinin her iki bloğun dışında kalma yönündeki esas amacını geçersiz kılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin yıkılmasıyla Hindistan önemli bir müttefikini kaybetmiştir. Sonrasında yaşanan Bosna-Hersek savaşı, İran-Irak savaşı, Hindistan-Pakistan çatışmalarında bağlantısızlık hareketi etkinlik gösterememiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya düzeni, bağlantısızlık hareketinin önemini kaybetmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Hindistan'ın bağlantısızlık politikası özünde değişmemesine rağmen, ülkenin Batı'ya yönelik politikasında değişiklik söz konusu olmuştur. Hindistan, Soğuk Savaş dönemine kıyasla Batılı ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Çin-Hindistan ilişkilerini genel olarak değerlendirdiğimizde; her iki ülkede 19. yüzyılda sömürgeciliğin yaygın olduğu dönemde İngiltere'nin sömürgesi olmuş ve bu durum 20. yüzyıla kadar devam etmiştir. Hindistan ve ÇHC'nin kuruluşunun ardından iki ülke dostluk ilişkileri kurmaya başlamıştır. Ancak iki ülke, sınır anlaşmazlığından dolayı 1962 yılında savaşa girmiştir. İki ülkenin arasındaki ilişkilerin gerginliği sonraki dönemde de devam etmiştir. Çin Hindistan'ı dengelemek için Pakistan'a yakınlaşmış, SSCB ise Hindistan'ı desteklemiştir. Çin-Pakistan ve SSCB-Hindistan yakınlaşması Soğuk Savaş dönemi boyunca devam etmiştir. Diğer taraftan, Soğuk Savaş döneminde her iki ülkenin de ekonomik alanda zayıfladığı gözlemlenmiştir. Ancak bu durum, Çin'de 1978 yılında Deng'in başlattığı reformların hayata geçirilmesiyle tersine dönmüş ve ekonomide sürekli büyüme kaydedilmiştir. Hindistan'da ise Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya düzeniyle birlikte, birtakım reformlar gerçekleştirilmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren ekonomi politikasının değiştirilmesiyle birlikte Hindistan ekonomisi büyüme eğilimi göstermiştir.²⁴¹ Ancak Çin, ekonomik reformlar sonucunda hızlı büyüme performansı sergileyerek, Hindistan'ı geride bırakmıştır. Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte, Çin'in daha etkin ve ileri teknolojiye dayalı yatırım alanlarının bulunması yabancı yatırımcıların Çin'e yönelmesini sağlamaktadır. Hindistan ise, uygulanan ekonomik reformların

²⁴¹ Deloitte Research, **The China and India: The Reality Beyond The Hype**, Deloitte Development LLC, 2006, s.1.

TASNİF DIŞI

sonucunda 1990'lı yılların sonundan itibaren, büyüyen bir pazara sahip olmuştur. ABD başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, Hindistan'ı tercih etmektedir. Hindistan'ın üretim için gerekli doğal kaynaklarının bulunması, maliyetlerin düşük olması, nitelikli insan gücünün fazla olması (Özellikle bilgisayar ve yazılım alanında uzmanlar), yabancı yatırımlar için çok cazip bir ülke haline gelmesini sağlamıştır. Özellikle bilişim, otomotiv ve telekomünikasyon alanında faaliyet gösteren birçok şirket ve kurum Hindistan'ı güçlü büyüme potansiyeline sahip bir pazar olarak değerlendirmekte ve ülkede faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadırlar.²⁴²

Günümüzde, Çin ve Hindistan'ın toplam nüfusu yaklaşık olarak Dünya nüfusunun yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Çin-Hindistan ilişkileri giderek gelişmekte özellikle ticari ve yatırım ilişkileri artış göstermektedir. Hindistan ve Çin'deki şirketler sınır ötesi yatırım antlaşmaları imzalamaktadır. Böylelikle Hindistan şirketleri Çin'de, Çinli şirketlerde Hindistan'da yatırım yaparak ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adımlar atmışlardır. Yapılan yatırımların sonucunda ise ticari ilişkilerin özellikle bilişim sektöründe hızlı bir gelişme kaydettiği gözlemlenmiştir. Hindistan ve Çin birbirine benzer amaçlar taşırsalar da, aynı sektörlerde rekabet etseler de her iki ülkenin pazar büyüklüğü diğer ülkeleri cezbetmektedir.

Hindistan-Çin ilişkileri siyasi açıdan ele alındığında ise, ikili ilişkilerin ŞİÖ çerçevesinde geliştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Ancak Hindistan ve Çin, sınır sorunlarının çözümünde, terörizme karşı savaş, ticaret ve güvenlik gibi birçok alanda iş birliğine yönelik faaliyetlerini artırmış olsalar da Hindistan Çin'e kuşkuyla yaklaşmaktadır.²⁴³ Bölge ülkelerinde istenilen düzeyde ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanamamış olması, bu ülkelerde uyuşturucu trafiği ve silah kaçakçılığının artmasına ve ayrılıkçı hareketlerin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Özellikle bu sorunların çözümüne yönelik kurulan ŞİÖ, bölgede etkinliğini artırmıştır. ŞİÖ'nün gözlemci üye olan bölge ülkelerini (Moğolistan, İran, Pakistan, Hindistan) içine alacak şekilde genişleme siyaseti izlemesi durumunda, bölgede Rusya-İran-

²⁴²**Otomotiv sektörü:** Ford Hindistan, Hyundai Motors India, Honda Motorcycles & Scooter India, Daimler Chrysler India. **Beyaz eşya ve elektronik sektörü:** Samsung India AR – GE merkezî kurmuştur. **İşlenmiş sebze ve gıda:** Pepsico Hindistan'a 1989 yılında girmiştir ve faaliyetlerini üç odak noktasında yoğunlaştırmaktadır – Alkolsüz içki konsantreleri, çerez (Snack food) , Coca cola Şirket Hindistan'ı, Çin ve Filipinlerle birlikte güçlü büyüme potansiyeline sahip pazar olarak değerlendirmektedir. **Telekomünikasyon Motorola India** Hindistan'da Motorola tarafından istihdam edilen yazılım mühendislerinin sayısı yüzden, şimdiki düzeyi olan 2000 e yükselmiştir. **Bilgi Teknolojisi:** Oracle India. **Singapore Telecom,** Motorola, Ericsson, Nokia gibi global telekom ekipmanı üreticileri de Hindistan telekom endüstrisinde faal durumdadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hindistan ekonomisi, www.indembassy.org.tr/html/hindistanda_is.doc.

²⁴³ Asım Çalış, **Hindistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2006,s.17.

TASNİF DIŞI

Hindistan ittifakı ile Çin-Rusya-Hindistan ittifakının doğabileceği ve bölgenin bu dört ülke (Rusya-İran-Hindistan-Çin) tarafından şekillendirilebileceği düşünülmektedir.

Böyle bir durumda, bölgeye başka bir gücün nüfuz etmesinin zor olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, Hindistan ile Pakistan arasında başlayan nükleer yarış; bölgedeki istikrarsızlığı artıran diğer bir neden olmakta ve önemini sürekli korumaktadır. Gelecekte Hindistan'ın Avrasya bölgesinde önemli aktörlerden biri olmayı hedeflediği tahmin edilmektedir. Hindistan'ın enerji ihtiyacını temin etmeye yönelik özellikle İran ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Afganistan ise, Hindistan'ın yurt dışında tek askerî üssünün bulunduğu ülke olmakla birlikte, enerji nakil hatları ve ulaşım yolları açısından Orta Asya ile bağlantısını sağlamaktadır. 2001 yılı sonrasında Hindistan Afganistan ile ilişkilerini geliştirmeye hız vermiştir. Hindistan'ın Afganistan'a 2002'den itibaren yaklaşık 500 milyon dolar yardımda bulunması ilişkilerin geliştirilmesine verilen önemi açıkça göstermektedir.

Diğer taraftan Hindistan-ABD ilişkilerinin geliştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Mayıs 1998'de Hindistan ve Pakistan'ın nükleer silah denemeleri, bölgenin dengesini riskli duruma sokmuş ve Hindistan-Pakistan arasındaki gerginlik Soğuk Savaş sonrasında da devam etmiştir. 1998 yılında Hindistan'ın nükleer silah denemesi bir çok ülke tarafından eleştirilmiştir. Hemen sonrasında ABD, Hindistan'a nükleer denemeler yaptığı için yaptırım uygulamıştır. 2005 yılında Hindistan Başbakanı Manmohan Singh'in ABD'ye ziyareti sırasında ABD ve Hindistan arasındaki Sivil Amaçlı Nükleer İş Birliği'nin kurulması için çaba gösterilmiştir.²⁴⁴ Hindistan'a 1998 yılında nükleer denemeler yaptığı için yaptırımlar uygulayan ABD ile Hindistan arasında yapılan antlaşma, ABD'nin önemli bir politika değişikliğine gittiği göstermektedir. Antlaşmaya göre, Hindistan uluslararası nükleer silahların yayılmasının önlenmesi anlaşmasını (NPT Nuclear Non-proliferation Treaty) imzalamasa da ABD'nin nükleer teknoloji bilgisini paylaşmasını ve bu ülkeye nükleer yakıt sağlamasını öngörmektedir. Çin ABD'nin Hindistan'a gösterdiği yakınlıktan ve Hindistan'ın daha güçlü bir "nükleer ülke" olma olasılığından tedirginlik duymaktadır.²⁴⁵ Diğer taraftan ise, ABD'nin Orta Asya bölgesinde etkin olmaya yönelik faaliyetlerinin önündeki engelin ŞİÖ olduğu düşünüldüğünde Hindistan ile ABD yakınlaşmasının, iyi gözlemlenmesi gerekmektedir.

²⁴⁴ Suna Lee, "ABD-Hindistan Nükleer Anlaşmasının Yankıları Sürüyor", **Stratejik Analiz**, Eylül 2007, s. 18.

²⁴⁵ A.g.e.

c. Çin-SSCB İlişkileri

Soğuk Savaş'ın oluşmasında en önemli faktör Sovyet bütünleşmesinin Batı Avrupa'yı kontrol altına alma faaliyetleri olduğu halde, yaşanan en çarpıcı gelişme Çin'de komünizmin ortaya çıkmasıdır.²⁴⁶ Soğuk Savaş Döneminde Çin Sovyet ilişkileri, 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasının ardından, SSCB'nin ÇHC'ni resmen tanıdığını ilan etmesiyle başlamıştır. Hemen sonrasında imzalanan Çin-Sovyet Dostluk ve İş birliği Antlaşması ile iki ülke ittifakı sağlanmış, ilişkiler daha da sağlamlaştırılmıştır. Sovyetler tarafından yapılan politik destek ve ekonomik yardımlar ile yeni kurulan Çin komünist blokta yerini almıştır.

Bu dönemden itibaren Çin ve SSCB arasında artan antlaşmazlıklar ve Çin'in gitgide Sovyet etkisinden kurtulması, SSCB'nin sosyalist dünyanın lideri olarak Avrupa'ya yönelmesiyle sonuçlanmıştır.²⁴⁷ Sovyetler ve Çin arasında farklılıklar olmasına rağmen, iki ülkenin dostluk ilişkileri Çin'de sosyalizmin inşa edilmesini sağlamıştır.

14-25 Şubat 1956'da, SSCB'nin 20. Komünist Partisi Kongresinde, Stalin'i eleştirme kampanyası başlatılması, Çin Komünist Partisi tarafından, bu durumun sadece Stalin'e ihanet olarak değil aynı zamanda Sosyalizm yolundan sapma olarak algılanmasına neden olmuştur.²⁴⁸ Bu algılamının sonucunda Çin Komünist Partisi ile SSCB'deki komünist parti arasında görüş ayrılığı oluşmuştur.

1960 yılında Sovyetlerin Mao'nun idaresindeki Çin ile yollarını ayırma kararının sebebi ideolojik farklılıklar, politik-diplomatik çatışmalar olmuş ve bu farklılıkların kaynaşamaması Çin-Sovyet dostluğunun bozulmasına yol açmıştır.²⁴⁹ Ocak 1958 yılında Mao tarafından tanıtılan yeni ekonomik program, Sovyetlerin sosyalist ekonomik model sistemine ters düştüğü için Sovyetler tarafından hoş karşılanmamıştır. Sovyetler, Sosyalist modele uygun ve Sovyetler tarafından onaylanmış alternatifler üzerinde yoğunlaşılmasını istemişlerdir. Aynı zamanda Çin'in, diğer üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme çabası, SSCB'nin Çin'i komünist liderlik iddiası olduğuna yönelik düşünmesine yol açmıştır.²⁵⁰ Diğer taraftan

²⁴⁶ Raymond L. Garthoff, **Journey Through the Cold War: A Memoir of Containment & Coexistence**, ABD, Brookings Institution Press, 2001. s. 23.

²⁴⁷ Ken Aldred, **Superpowers in The Post-Cold War Era**, ABD, Palgrave Publishers, 1999. s. 49.

²⁴⁸ Nuraniye Hidayet Ekrem, **a.g.e.** s.14.

²⁴⁹ Geoffrey K. Roberts, **Soviet Union in World Politics: Coexistence, Revolution, and Cold War 1945-1991**, ABD, Routledge, 1998, s. 44.

²⁵⁰ V. Denisov, Russia and China in the 21st Century, **International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations**, Vol. 53 No. 5, 2007, s. 141.

TASNİF DIŞI

Çin'in, SSCB'nin komünist ülkeler üzerinde egemen olma politikasına karşı çıkması SSCB-Çin ilişkilerinin bozulmasına yol açan bir diğer etken olmuştur.

1970'li yıllarda SSCB'nin uyguladığı politikanın başarılı olması, ABD ve Çin'in SSCB tarafından tehdit edilmesini de gündeme getirmiştir. Bu bağlamda ABD, Çin yaklaşması ile SSCB'ye karşı bir ittifak oluşturmuştur. 1989 yılında Tiananmen olayları sonrasında ise SSCB Devlet Başkanı Çin ile ilişkilerin düzelmesini sağlamıştır. Bu dönemde Çin SSCB'yi bir tehdit olarak görmeye devam etmiş ve Çin yönetimi, SSCB'den üç engelin ortadan kaldırılmasını talep etmiş ve bu üç engelin iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkisine engel olduğunu belirtmiştir.²⁵¹ Bu üç engelin ise Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, Sovyet askerinin Moğolistan'daki mevcudiyeti ve Sovyet-Çin sınırındaki Sovyet askerinin mevcudiyeti olduğu ifade edilmiştir.²⁵² Bu ifadelerden Çin'in yeniden şekillenen stratejisinde, Batıya doğru olan dış politika eğilimini bir tarafa bırakarak Çin'in SSCB'ye karşı sınırlı bir şekilde yakınlaşmaya karar vermiş olduğu görülmektedir. Çin-Sovyet ilişkilerinin gerçek anlamda ilerleme göstermesi, Perestroyka'nın* sonucunda olmuştur. Gorbacov'un Çin'e verdiği çeşitli imtiyazların arasında ise;²⁵³

- Rusya'nın Asya'daki orta menzilli füzelerin yok edilmesine rıza göstermesi,
- Çin ve Moğolistan sınırında bulunan Sovyet askerlerinin azaltılması,
- Vietnam'da bulunan deniz üssünden vazgeçmeye hazır olması,
- Çin-Sovyet sınırının Amur nehri boyunca olduğunu ve serbest geçişin, uluslararası örf ve adet kurallarına uygun ve aynı zamanda da Çin'in bağımsız dış politika çizgisine saygı duyarak onaylandığı yer almaktadır.

Sovyetlerin stratejisinin değişmesiyle, hem dış politikada hem de iç politikada reformların yapılmasını taahhüt etmiştir. Rusya'nın bu değişiklikleri yapacağını taahhüt etmesi de Çin'in ikna olmasını sağlamış ve Çin-Sovyet ilişkileri normale dönmüştür. Rusya ve Çin arasındaki ideolojik çatlak 1989 Mayıs ayında yapılan Deng- Gorbachov zirvesinde partiler arasındaki bağların tamir edilmesiyle sona

²⁵¹ Gilbert Rozman, **Russian Strategic Thought Toward Asia**. ABD, Palgrave Macmillan, 2006, s. 43.

²⁵² **A.g.e**

* Perestroyka; Rusya'da siyasal sistemin yeniden yapılanmasıdır.

²⁵³ Gilbert Rozman, **a.g.e.**

TASNİF DIŞI

ermiştir.²⁵⁴ Soğuk Savaş sonrasında oluşan dünya düzeninde, ideolojik ayrılığın yarattığı sorunlar ortadan kalkmış ancak yeni tehditlerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu tehditlerin ise, bölgesel çatışmalar, ayrılıkçı hareketler, uluslararası terörizm ve organize suçlar olduğu gözlemlenmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında Rusya, bölgesel istikrarlılığın, barışın ve güvenliğin tesis edilmesi için, bölgesel çatışmaların önlenmesinin, ayrılıkçılığın ortadan kaldırılmasının, devletlerin ortak çabaları ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.²⁵⁵ Bu düşünce doğrultusunda Çin – Rusya ilişkileri yeniden şekillenmiştir. Her iki ülkenin, dış işleri bakanları, savunma bakanları, askerî yetkilileri ve ekonomi bakanları arasında devamlı ilişkiler yürütülmüştür.²⁵⁶ Böylelikle aşağıda anlatılan üç dış faktörün etkisiyle Çin-Rusya stratejik iş birliği oluşturulmuştur. Dış faktörler olarak ise NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, ABD-Japonya güvenlik ittifakı ve en önemlisi ise, tek kutuplu dünya da Rusya ve Çin'in kendilerini güçsüz hissetmesi olarak bilinmektedir.²⁵⁷ Çin, 1996'da Japonya-ABD arasında yapılan güvenlik ve iş birliği ittifakı karşısında ise, Rusya ile ittifak halinde olmuştur.²⁵⁸ Böylelikle, Çin'in Rusya ile ittifakı Japonya veya ABD tarafından gelebilecek herhangi bir tehdit karşısında daha rahat hareket edebilmesini sağlamıştır. Bu değerlendirmenin ışığında İki ülkeyi birbirine yakınlaştıran nedenleri aşağıdaki noktalarda toplayabiliriz.

- Soğuk Savaşın bitmesiyle böyle bir stratejik ilişkinin daha rahat oluşabileceği bir ortamın varlığı.
- Her iki ülke üst yönetimlerinin diplomatik zirvelerinden ivme kazanarak böyle bir yakınlaşmanın ortaya çıkması.
- İki ülke arasındaki silah ticaretinin çok gelişmiş olmasının bir sonucu olarak; sahip olunan ortak ve benzer silah sistemlerinin aynı ittifak içerisinde ve bölge dışı güçlere karşı kısmen bütünleştirilmesi.
- Her iki ülkenin de süper güç olmayı tatmış olmalarından kaynaklanan bir motivasyon ile şimdilik tek başlarına başaramayacakları süper güç olma yolunda birlikte hareket etme ihtiyacı.

²⁵⁴ Rajan Menon, **Rusya ve Çin Arasındaki Stratejik Yakınlaşma, Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, Yılmaz Tezkan Edit., Ülke Kitapları, İstanbul, 2002, s.97.

²⁵⁵ Igor S. Ivanov, **New Russian Diplomacy: Ten Years of Moscow's Foreign Policy**, ABD, Brookings Institution Press, 2002, s. 69.

²⁵⁶ Rajan Menon, **a.g.e.** s. 97.

²⁵⁷ Shiping Tang, "Economic Integration in Central Asia: The Russian and Chinese Relationship", **Asian Survey**, Vol. 40, No. 2. (Mar. - Apr., 2000), s. 361.

²⁵⁸ Gilbert Rozman, **Northeast Asia's Stunted Regionalism: Bilateral Distrust in the Shadow of Globalization**, ABD, Cambridge University Press, 2004, s. 249.

TASNİF DIŞI

- Tarih boyunca büyük güçlerin satranç tahtası olmuş İç Asya'nın, günümüzde paylaşım konusu olan enerji kaynaklarının, Rus ve Çin gücünün dışındaki güçlere kapatılması düşüncesi.²⁵⁹ Tüm bu faktörler göz önüne alındığında Rus-Çin ittifakının kaçınılmaz olduğu açıkça görülmüştür. Böylelikle Çin ve Rusya arasında önemli antlaşmalar imzalanmış ve çeşitli konularda iş birliğine yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Sonraki dönemde Rusya ve Çin'in, ABD'nin uluslararası terörizme karşı başlattığı savaş kapsamında Orta Asya bölgesinde etkinlik sağlamasını tehdit olarak algılamışlardır. Çin-Rus ilişkilerindeki ilerleme, NATO'nun genişleme süreci ile paralellik göstermiş ve 1990'ların ortalarına doğru ikili ilişkiler ABD'nin iki ülkenin insan hakları ve iç işlerine müdahale etmesine karşın, birlikte hareket etmeleri ile sonuçlanmıştır. Böylelikle uluslararası ortamda ABD'nin ekonomik, politik ve stratejik gücüne karşın, Çin Rusya ile stratejik iş birliğine yönelmiştir.²⁶⁰ Bu dönemde Rusya – Çin ilişkilerindeki değişimin bir göstergesi ise, iki ülke arasındaki silah ticaretinin 1992 – 1994 yılları arasında artması, Rusya'nın toplam silah satışının %26'sını teşkil etmesi açısından hem Çin hem de Rusya'nın lehine olmasıdır.²⁶¹

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise, Sovyetlerin dağılmasının ardından ilk beş yıl içinde, Rus ekonomisinin önceki döneme göre yaklaşık yarı yarıya gerileme göstermiştir. Rusya'da ekonomik dönüşümün problemleri(işsizlik, sosyal güvenlik sigorta harcamaları, rublenin değer kaybetmesi gibi) yaşanmış, sonrasında 1994-1995 döneminde ekonomide iyileşmeye doğru gidilmiş fakat 1997-1998 Asya Krizi zincirleme etkisi yaratmış ve Rus ekonomisi de krizden etkilenmiştir.²⁶²

Diğer taraftan 11 Eylül 2001 sonrasında ABD-Rusya ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. 2002 yılının başlarında ABD, Rusya'nın pazar ekonomisindeki yerini onaylamış; ayrıca Rusya ile enerji alanında bir görüşme yapılmıştır.²⁶³ Putin'in gerçekleştirdiği reformlarla, 2004 itibariyle enerji merkezli ekonomik büyümeyle birlikte Rusya'nın GSYİH'nın arttığı ve ekonomisinin 2004 yılında yüzde 7,2 ve 2005 yılında yüzde 6 oranında büyümüş olduğu

²⁵⁹ Şamil Ünsal, Çin Bir Askerî Süper Güç Olabilir mi?", Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi, Yıl: 4, Sayı:16, Haziran 2005.s.16-17.

²⁶⁰ Mark Burles, **Chinese Policy Toward Russia & the Central Asian Republic**, ABD, Rand Corporation, 1999, s. 63.

²⁶¹ Mark Burles, **ag.e**, s. 105.

²⁶² S. Neil Macfarlane, "The 'R' in BRICs : is Russia an Emerging Power?", **International Affairs**, sayı 82, 2006, s. 44.

²⁶³ **A.g.e**, s. 51.

bilinmektedir.²⁶⁴ Putin'in liderliğinde Rusya'nın ekonomik ve siyasi yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Diğer taraftan Rusya, ABD öncülüğünde NATO'nun doğruya doğru genişleme faaliyetinden huzursuz olmuş, Çin ise ABD'nin çevreleme politikasına yönelmesinden şüphelenmiştir.²⁶⁵ Bu dönemde Rus-Çin ilişkilerinin hızlı ve istikrarlı bir şekilde geliştirilmesi, Rus dış politikasının göze çarpan en önemli başarılarından biri olarak bilinmiştir.

Mevcut dünya düzeninde Rusya ve Çin'in bölgesel güvenliği sağlama mücadelesi, ekonomik iş birliğinin daha da artmasını böylelikle çok taraflı iş birliğinin temellerinin atılmasını kolaylaştırmıştır.²⁶⁶ Böylelikle Rusya ve Çin önderliğinde Çin ile ortak sınırı paylaşan ve Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) üyesi olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla Şanghay Beşlisi kurulmuştur.

Temmuz 2001'de Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Moskova'yı ziyaretinde iki ülkenin liderleri, İyi Komşuluk-Dostluk ve İş birliği antlaşmasını imzalamışlardır. Bu antlaşma 20 yıl boyunca yenilenebilmesi ve iki ülkenin politikalarının bir noktada birleştirildiğini vurgulaması açısından dikkat çekicidir. Ayrıca tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliklerine saygılı olduğu ve Rusya'nın tek Çin politikasını öngördüğü belirtilmiş, ayrıca sınır bölgelerinde iş birliğini, karşılıklı güveni, anlayışı ve istikrarı artırmak hedeflenmiştir.²⁶⁷ Çin'in Rus askerî teknolojisine ve enerji kaynaklarına bağımlılığı böyle bir antlaşmayı gerekli kılmıştır. Jiang Zemin iş birliğinin yeni şeklinin gerekliliğini açıklarken, Rusya ile ittifakın bölgesel istikrarın ve çok kutupluluğun gelişimine katkıda bulunacağını ifade etmiştir.²⁶⁸

Gelecekte Çin-Rus ilişkilerinin stratejik iş birliği kapsamında devam etmesi ve iki ülkenin ekonomik ve siyasi yönden gelişmelerinin paralellik göstereceği tahmin edilmektedir.²⁶⁹ Aynı zamanda bölgede güvenlik ve istikrarın iki ülkenin ortaklığıyla ŞİÖ çerçevesinde sağlanacağı öngörülmektedir. İki ülkenin artan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin iş birliğine daha da güçlendirici etki edeceği değerlendirilmektedir. Ayrıca ekonomik olarak Rusya'nın, Orta Asya ülkeleri ile yakın ilişki içinde olduğu bilinmektedir. ŞİÖ çatısı altında iş birliğinin çeşitli alanlara doğru geliştirilmesiyle

²⁶⁴ S. Neil Macfarlane, **a.g.e.**

²⁶⁵ Avery Goldstein, "China in 1997: A Year of Transitions", **Asian Survey**, Vol. 38, No. 1, A Survey of Asia in 1997: Part I. (Jan., 1998), s.49.

²⁶⁶ Elizabeth Wishnick, **Mending Fences, The Evolution of Moscow's China Policy from Brezhnev to Yeltsin**, Londra, University of Washington Press, 2001, s.195.

²⁶⁷ Elizabeth Wishnick, "Russia and China: Brothers again?", **Asian Survey**, Vol. 41, No. 5. (Sep. - Oct., 2001), s. 804.

²⁶⁸ Elizabeth Wishnick, **a.g.e.**, s. 805.

²⁶⁹ B. Kuzky ve M. Titarenko, "China-Russia 2050; Co-Development Strategy Moscow: Institute of Economic Strategy, 2006", **Far Eastern Affairs**, Vol. 35 No. 1, 2007, s. 135.

örgütün etkinliğinin bölge dışında da yoğun hissedilmesine neden olabileceği öngörülmektedir.

3. ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN HEDEFLERİ VE SORUNLARI

Sovyetler Birliği'nin yıkılması sadece askerî bir tehdidin değil, bir ideolojinin de çöküşünü beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaşın bitişiyle birlikte Çin'in potansiyel bir güç olarak uluslararası sistemde kendini göstermesi, mevcut güç dengelerinde değişikliğe neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan dünya sisteminde ABD'nin, Orta Asya'da ve Orta Doğu'da ortaya çıkan güç boşluklarının doldurulmasına ve enerji kaynaklarının kontrolüne yönelik bir strateji geliştirdiği bilinmektedir. Çin ise Soğuk Savaş sonrası dönemde, diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında ŞİÖ'nün, temel eksenindeki Rus-Çin ittifakını da güçlendirmiş olduğu değerlendirilmiştir.

Realist açıdan bakıldığında, Çin ve Rusya'nın, ABD'yi ortak tehdit olarak algılamaları, güvenlik kaygısı, enerji faktörü ve süper güç olma isteği gibi nedenlerle zorunlu iş birliğine yöneldikleri gözlemlenmektedir.²⁷⁰ Rusya ve Çin'in bölgeye yönelik politikası farklı amaçlar taşısa da her iki ülke de rekabetten kaçınarak, çıkar çatışmasına girmeden ortak çıkarlarını stratejik iş birliği adı altında birleştirmiştir. Her iki ülkenin de bölgede kendi inisiyatifleri dışında bir bölgesel oluşumu engelleme ve oluşumda yetkili söz sahibi olmak istemeleri bir anlamda bu durumu zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan, liberal teoriye göre, Çin ve Rusya'nın iş birliğinin temelini ekonomi ve enerji oluşturmuştur.

Çin'in ekonomik yönden büyümesi ve enerji ihtiyacının artması, bölgedeki enerji kaynaklarına yönelik eğilimini artırmış ve Rusya ile bölgede iş birliği yapmasını gerekli kılmıştır. Rusya ise bölge ülkeleri ile Çin arasındaki ilişkileri kontrol altında tutmak ve bölgedeki etkinliğini kaybetmemek istemektedir. Ayrıca enerji alanında Çin'i dengeleme isteğinde olduğu açıkça görülmektedir.

Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerin iş birliğine doğru gitmesi, diğer Orta Asya ülkelerinin de Çin ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik girişimlerde bulunmalarını sağlamıştır. Çin'i ziyaret eden Orta Asya ülkelerinin Devlet Başkanları Çin ile iyi

²⁷⁰ Sten Rynning, **Nato's Enduring Challenge: Matching American Primacy and European Ambitions**, Denmark, University of Southern Denmark Publishing, Ekim 2005, s. 24.

komşuluk ilişkilerini öngören antlaşma imzalamışlardır. Tüm bu gelişmeler bölge devletlerinin bölgede istikrar ve güveni sağlamaya yönelik arayışları olarak değerlendirilmiştir.

Çin hükümeti, üyeler arasında eşitliğin ve eşit muamelenin, açık ve serbest ticaretin sağlanmasının üzerinde durmuştur. Özellikle açık ve serbest ticaretin ilerlemeyi ve refahı sağlayacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda Çin'in, kolektif güvenlik örgütünün kurulmasına yönelik girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Çin'in yeni güvenlik konsepti gereğince, bölgesel forumlarda güvenlik ile ilgili konulara ve bölgesel iş birliğinin geliştirilmesine yoğunlaşmış olduğu bilinmektedir.²⁷¹

Çin hükümeti, ortak güvenliğin sağlanmasının önemini vurgulamış ve çok taraflılık yaklaşımıyla güvenliğe yönelik tehditleri kontrol etmeyi hedeflemiştir. Soğuk Savaş sonrasında yeni güvenlik konseptinin, askerî ittifak ve silahlanmadan ziyade karşılıklı güven ve karşılıklı çıkarlara hizmet eden bir mantıkla oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.²⁷² Ülkelerin uzlaşmazlıkları çözmek için iş birliği ile hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle Çin, çok taraflılık temelinde bölgesel güvenliğin sağlanmasına yönelik somut adımlar atmış ve 26 Nisan 1996 yılında, Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenin Güçlendirilmesi Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bölge devletlerinin iş birliğine yönelik arayışları, imzalanan antlaşmanın sonucunda Şanghay Beşlisinin ortaya çıkmasıyla atılan ilk adım olmuştur. Şanghay Beşlisi'nin 1996 yılından itibaren her yıl düzenli olarak zirve toplantılarını gerçekleştirmesi, bölgesel bir kolektif güvenlik örgütünün kurulmasına yönelik bir girişim olarak ta değerlendirilebilir.

a. Örgütsel Yapısı

Şanghay Beşlisi, 2001 yılında gerçekleştirilen zirvede, Özbekistan'ın üye olarak katılmasıyla yapısında değişiklik yapmış ve örgütün ismi Şanghay İş birliği örgütü olarak değiştirilmiştir.

²⁷¹ Jin H. Pak, **China's Pragmatic Rise and U.S. Interest in East Asia**, *Military Review*, Kasım-Aralık 2007, s.21.

²⁷² Lai-Ha Chan Pak K. Lee ve Gerald Chan, "Rethinking Global Governance: a China Model in the Making?", *Contemporary Politics*, Routledge, Vol. 14, No. 1, Mart 2008, s.5.

Üye Ülkeler	Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Özbekistan
Gözlemci Ülkeler	Hindistan, İran, Moğolistan, Pakistan
Çalışma Dilleri	Çince, Rusça
Genel Sekreter	Zhang Deguang
Kuruluş	14 Haziran 2001

Tablo 3 – Şanghay İş Birliği Örgütü

Kaynak: Wikipedi,
http://mobilnyportal.pl/tr/wiki/%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC.html.

Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ), Rusya, Çin, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli bölgesel iş birliği örgütüdür. Pakistan, Hindistan, İran ve Moğolistan ise gözlemci üye statüsündedir. Şanghay İş Birliği Örgütü'nün, gözlemci üyelerle birlikte coğrafi alan olarak 37 milyon km²'yi kapsadığı ve bu alanın Avrasya'nın %74'ünü teşkil ettiği bilinmektedir.²⁷³

ŞİÖ'nün örgütsel yapısı öncelikle, 1996 yılında yapılan ilk zirve toplantısı ile başlamış ve düzenli olarak her yıl yapılan zirve toplantıları ile devam etmektedir.

²⁷³ Lai-Ha Chan Pak K. Lee ve Gerald Chan, **a.g.e.** s. 272.

TASNİF DIŞI

2001 yılından itibaren zirve toplantılarının haricinde de birçok toplantının gerçekleştirildiği bilinmektedir. ŞİÖ'nün örgütsel yapısı, Şanghay Beşlisinden ŞİÖ'ne uzanan süreçte incelendiğinde, örgütün yapısındaki değişikliklerin 2001 yılındaki dönüşümden itibaren üyeler arasında iş birliğinin her alanda geliştirilmeye çalışıldığı görülür. ŞİÖ'nün Organları incelendiğinde ise

- Devlet Başkanları Kurulu,
- Hükümet Başkanları Kurulu,
- Dışişleri Bakanları Kurulu,
- Başkan ve/veya Kurum Başkanları Toplantısı,
- Ulusal Koordinatörler Kurulu,
- Sekreteryası,
- Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubu'dur.

Devlet Başkanları konseyinde, başkanlık dönüşümlü olarak yürütülmekte ve her yıl düzenli olarak yapılan toplantılarda önceliği olan konular göz önüne alınarak örgütün temel faaliyetleri belirlenmektedir.²⁷⁴ Ayrıca ŞİÖ'nün daimi 2 kurumu olarak, ŞİÖ Sekreteryası ve Bölgesel Anti-terörist Müdahale Grubu bulunmaktadır. Merkezî Pekin'de bulunan sekreteryanın üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan 30 temsilci bulunmakta ve temsilcilerin seçimi üye ülkelerin ŞİÖ'nün bütçesine yaptıkları katkılar doğrultusunda belirlenmektedir.²⁷⁵ Sekreteryası Ulusal Koordinatörler Konseyi ile birlikte; taslak belgelerin hazırlanmasında, önerilerde bulunmada, çözümlerin uygulanmasında ve bütçenin denetlenmesinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Merkezî Taşkent'te bulunan Bölgesel Anti-terör Müdahale Grubunun görevi; şüphelenilen terörist gruplarla ilgili bilgilerin toplanmasını ve paylaşılmasını sağlamaktır.²⁷⁶ 31 Ekim 2003 tarihinde Sekreteryası resmen göreve başlamış ve Bölgesel Anti-Terör Biriminin icra komitesinin ilk toplantısı ise aynı tarihte düzenlenmiştir. Sekreteryası ve Bölgesel Anti-Terör Birimi 2005-6 yılı toplam bütçesi 3.2 milyon dolar olarak belirlenmiş, 1,95 milyon doları Sekreteryası için ayrılmış, 1,25

²⁷⁴ Kazakhstan Country Profile 2006, **The Economist Intelligence Unit Limited 2006**, s. 42.

²⁷⁵ Chien-Peng Chung, "China and the Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization", **Problems of Post-Communism**, Sep/Oct2006, Vol. 53 Issue 5, s. 5.

²⁷⁶ **A.g.e.**, s. 6.

TASNİF DIŞI

milyon doları ise Bölgesel Anti-terörist Birimi için ayrılmıştır. Rusya ve Çin'in her biri bütçenin %24'ünü, Kazakistan %21'ini, Özbekistan %15'ini ve Tacikistan ise %6'lık oranını ödemektedir.²⁷⁷

Sekretarya; politika, güvenlik, ekonomi ve yönetim-bütçe konularından sorumlu olmakla birlikte aynı zamanda medya ile ilişkileri de yürütmektedir. 2004 yılında yapılan ŞİÖ Devlet Başkanları zirvesinde, üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan Daimi Temsilciler Konseyinin kurulması ile Bölgesel Anti-terörist Biriminin doğrudan yönetimi sağlaması hedeflenmiştir. ŞİÖ kurulduktan sonraki üç yıl içinde kurumsallaşma yolunda büyük adımlar atmıştır.

Örgüt içinde üye devletlerin her biri eşit haklara sahip olması, alınan kararların konsensüs usulü alınması, her türlü sorun karşısında üyelerin karşılıklı güven ve iş birliği içinde çözüm yolu aranması ve düzenli organizasyon yapısı ŞİÖ'ne gittikçe artan ilginin nedenleri arasındadır. Aynı zamanda örgütün, özellikle uluslararası örgütler ve kuruluşlarla iş birliği geliştirmeyi sürdürmekte olduğu bilinmektedir.

b. Şanghay İş birliği Örgütünün Kuruluş ve İşleyişi

26 Nisan 1996 tarihinde yapılan ilk zirvede Rusya Federasyonu (RF) ve Çin'in öncülüğünde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ında dâhil olduğu Şanghay Beşlisi kurulmuştur. Beş ülkenin temel çıkarları gereğince;

- Uzun dönemde iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin geliştirilerek devam ettirilmesi,
- Beş ülkenin sınır bölgelerinde güvenliğin, barışın ve istikrarın güçlendirilmesi,
- Asya-Pasifik Bölgesinde barışın devam ettirilmesi,
- Karşılıklı olarak güç kullanılmaması ve tek taraflı askerî üstünlüğün elde edilmesinin kabul edilmemesi,²⁷⁸

Gibi konular ile ilgili Rusya ve Çin'in önderliğinde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ında dâhil olduğu, sınır bölgelerindeki Askerî Alanlarda Güven Artırıcı Önlemlere İlişkin Antlaşmanın imzalanması ile Şanghay Beşlisi ortaya çıkmıştır.

²⁷⁷ Chien-Peng Chung, **a.g.e**, s. 7.

²⁷⁸ Andrei Melville, **Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities**, ABD, Central European University Press, 2005, s. 65.

TASNİF DIŞI

Şanghay beşlisini oluşturan antlaşmaların, olası sınır anlaşmazlıklarından ortaya çıkabilecek bir çatışma ortamının oluşmasını engellemeye yönelik olduğu bilinmektedir. ŞİÖ'nün kuruluş belgesinde teşkilatın güvenlik stratejisinin, terörizm, kökten dincilik ve ayrılıkçılık ile ortak mücadele olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Şanghay İş birliği Örgütü Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan tarafından güvenlik ve ekonomi alanında iş birliğini geliştirmeye yönelik bir araç olarak kurulmuştur. Bu bağlamda, Şanghay İş birliği Örgütü'nün ilke ve amaçları;²⁷⁹

- Üyeler arasında karşılıklı güveni, dostluğu ve iyi komşuluğu sağlamlaştırmak,
- Barışı korumayı ve desteklemeyi amaçlayan çok boyutlu iş birliğini geliştirmek,
- Bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak,
- Demokratik, adil ve kalıcı siyasi ve ekonomik prensipleri benimseyip uluslararası düzenin kurulmasına destek sağlamak; bu bağlamda terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılığın tüm biçimlerine karşı koymak,
- Uyuşturucu, silah kaçakçılığı, yasa dışı göç ve diğer suçlarla ortak çıkarlar doğrultusunda etkili bölgesel iş birliğini teşvik etmek,
- Siyaset, ticaret, ekonomi, savunma, hukuk, çevre, kültür, bilim-teknik, eğitim, enerji, ulaşım, kredi ve finans, diğer ortak çıkar alanlarında etkili bölgesel iş birliğini geliştirmek,
- Halkların yaşam ve refah seviyesinin sürekli yükselmesini amaçlayarak eşit ortaklık ilkesine dayanan ortak faaliyetler ile bölgede çok yönlü ve dengeli ekonomik büyümeye, sosyal ve kültürel gelişmeye katkıda bulunmak,
- Dünya ekonomisi ile bütünleşme için sürekli iş birliği imkânlarını koordine etmek,
- Üye devletlerin uluslararası sorumlulukları ve ulusal yasaları çerçevesinde yer alan temel hak ve özgürlükleri garanti altına alacak süreçleri yerine getirmesine yardımcı olmak,

²⁷⁹ Hasret Çomak, "21. Yüzyılda Şanghay İş birliği Teşkilatının Yeni yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İş birliği Yaklaşımları", **Stratejik Öngörü Dergisi**, TASAM Yayınları, İstanbul, Haziran 2005, s. 20.

TASNİF DIŞI

- Diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler kurmak ve geliştirmek,
- Uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda iş birliği yapmak,
- 21. Yüzyılın sorunlarına çözüm yolları aramak ve uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesine katkıda bulunmaktır.

Şanghay Beşlisi'nin etrafında toplanan ülkelerin, sahip oldukları zengin enerji kaynaklarının yanı sıra askerî ve ekonomik güç potansiyelleri, üye ülkeler arasındaki iyi ilişkilerin güvene dayalı olarak devam etmesini sağlamıştır. Ayrıca ŞİÖ'nün, doğrudan bir ülkeye ya da herhangi bir uluslararası örgüte karşı kurulmadığı, iş birliğine açık bir yapıya sahip olduğu açıkça belirtilmiştir.

Şanghay Beşlisi'nin kuruluşundan itibaren Çin, bölgede istikrarı sağlayabilmek için Şanghay Beşlisinin mekanizmasını tercih etmiştir. Şanghay Beşlisi, 24 Nisan 1997 yılında Moskova Zirvesinde, sınır bölgelerinde karşılıklı güvenin artırılmasına ve çatışma olasılıklarının ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalara devam etmiş ve hemen sonrasında ise Askerî Güçleri Çok Taraflı Olarak Azaltma Antlaşması imzalanmıştır.²⁸⁰ Şanghay Beşlisinin ikinci zirvesi olan Moskova Zirvesinde ayrıca, üye ülkeler arasında güç kullanılması tehdidinde bulunulmaması ve tek taraflı askerî üstünlük arayışında olunmaması da antlaşmaya varılan konular arasında olmuştur.²⁸¹ Şanghay ve Moskova zirvelerinde üyeler arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi ve çatışma olasılıklarının ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur.

1998 yılındaki Alma-Ata Zirvesinde ise ayrılıkçılık, kökten dincilik, terör, yasa dışı silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunların bölgenin istikrar ve güvenliği için ortak bir tehdit oluşturduğu vurgulanmıştır. Ayrıca zirvede, üye ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin geliştirilmesinin üye ülkelerin temel hedeflerinden biri olduğu vurgulanmıştır. Örgütün bölgede güvenliğin, istikrar ve refahın sağlanmasına yönelik desteğinin devam edeceği ve 1996 ve 1997 antlaşmalarına bağlı kalınmasının bu amaçlara ulaşılması için gerekli olduğu belirtilmiştir.²⁸² Alma-Ata zirvesi, bölgesel güvenlik sorunlarının tartışıldığı ve sorunlar karşısında ortak önlemlerin alındığı bir mekanizma niteliği kazanmıştır. Aynı zamanda üye ülkelerin algıladığı temel

²⁸⁰ Mehmet Alparı, "ŞİÖ'nün Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkilerine Muhtemel Etkileri" konulu bildiri, **SAREM Semineri**, 24 Eylül 2003.

²⁸¹ Andrei Melville, **a.g.e.**

²⁸² Vladimir Portyakov, **The Shanghai Cooperation Organization: Achievements, Problems, Prospects, Far Eastern Affairs**, 2007, Vol. 35 Issue 4, s. 4.

tehditler olan ve “üç şeytan” olarak tanımlanan ayrılıkçılık, dinî radikalizm ve terörizmin üzerinde durulması açısından büyük öneme sahip olduğu belirtilmiştir.²⁸³ Bu üç tehdidin, ilerleyen dönemde örgüt içindeki yapılanmayı büyük ölçüde şekillendireceği ve örgütün güvenlik mekanizması olarak bölgede büyük bir rol oynamasını sağlayacağı vurgulanmıştır. Alma-Ata’da düzenlenen zirvede ayrıca, ekonomik iş birliğine yönelik olarak uzun döneme ait bir program hazırlanması da gündeme gelmiştir.

Üç tehditten biri olan ayrılıkçılık, Rusya ve Çin’in karşılaştığı bir sorun olmuştur. Çin, Doğu Türkistan’daki (Sincan-Uygur özerk bölgesindeki) bağımsızlık faaliyetlerini, terörizm ve dinî radikalizm olarak adlandırmıştır. Dinî radikalizm ve terörizm ise örgütün tüm üyelerinin tehdit olarak gördüğü sorunlar olarak değerlendirilmiştir. Rusya ise Çeçenistan hareketini bağımsızlık savaşından ziyade bir terörist hareketi olduğunu belirtmiştir.²⁸⁴ Ayrıca Çeçenistan’da devam eden savaşın Rusya’nın radikal İslam’a ve terörizme karşı başlatmış olduğu bir savaş olduğu vurgulanmıştır. Rusya Çeçenistan konusuna büyük önem vermekte ve temelde Rusya’nın toprak bütünlüğünün korunarak çözümünü istemektedir. Ayrıca Rusya, Şanghay Beşlisi’ne üye ülkelerden Çeçenistan’a yardım faaliyetlerinde bulunulmamasını istemiştir. Böylelikle, Şanghay Beşlisi içinde ayrılıkçılık, dinî radikalizm ve terörizm ile mücadele edilmesinin kararlaştırılması hem Çin’e hem de Rusya’ya büyük bir kolaylık sağlamıştır.

24 Ağustos 1999 yılında düzenlenen Bişkek zirvesinde, kökten dincilik, ayrılıkçılık, uyuşturucu ile mücadele ve ortak sınır güvenliği konuları ele alınmıştır. Zirvede, bölgesel güvenlik ile ilgili konularda örgütün önemi ve ağırlığının gittikçe artmaya başladığı değerlendirilmiştir. Zirvede Afganistan’daki çatışma ortamının yarattığı huzursuzluk ve barış ortamının sağlanmasına yönelik BM’nin çabalarına destek olunması gerektiği belirtilmiştir. Son olarak ise Çin-Kırgızistan arasındaki sınır sorununa ilişkin antlaşmanın yapılmasıyla bölge güvenliğine katkı sağlanmıştır. Aynı zamanda Bişkek Bildirgesinde üye ülkelerin 1999-2000 yıllarında terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı alınacak tedbirlere değinilmiş; dünyanın siyasi gelişiminde genel eğilimin çok kutupluluk konsepti olduğu vurgulanmıştır.²⁸⁵

²⁸³ A.g.e.

²⁸⁴ Gregory Logvinov, **The Shanghai Cooperation Organization -- a New Qualitative Step Forward**, **Far Eastern Affairs**, 2002, Vol. 30 Issue 3, s. 20.

²⁸⁵ Jyotsna Bakshi, Orta Asya’da Çin-Rus stratejik ortaklığı: Hindistan Üzerine Olan Etkiler, Uzak ve Eski Komşumuz Çin, Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002, s.138.

TASNİF DIŞI

2000 yılındaki Duşanbe Zirvesinde bir önceki yıl yapılan Bişkek Zirvesinde alınan kararlar bir kez daha vurgulanmıştır. Ayrıca etnik ayrılıkçılıkla, uluslararası terörizmle, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ve yasa dışı mülteci hareketleri ile olduğu kadar dinî fanatizmle de mücadele, zirvenin temel konuları olmuştur.²⁸⁶ Ayrıca zirvede kabul edilen bildiride Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) kararı olmadan uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasına karşı çıkmıştır. Birleşmiş Milletlerin (BM) uluslararası barış ve istikrarın devam ettirilmesinde başlıca mekanizma olduğu vurgulanmıştır.²⁸⁷ Diğer taraftan Ulusal Füze Savunma Sisteminin kurulmasına ve Asya Pasifik bölgesinde Füze Savunma Sistemi konuşlandırılmasına da karşı çıkmıştır.²⁸⁸

Şanghay Beşlisinin 2001 yılında Şanghay'da toplanan altıncı zirvesine kadar çoğunlukla üye ülkelerin sınır güvenliği sorunlarıyla ilgili kararlar alınmıştır. ŞİÖ 15 Haziran 2001 yılında, bölgede barışın, istikrarın ve güvenliğin sağlanmasını örgütün esas amaçları olarak belirlemiştir. Ayrıca uzun vadede ŞİÖ'nün Orta Asya bölgesinde istikrarı sağlayarak Avrasya için ilk örnek olarak sayılabilecek bir denge unsuru olacağı ifade edilmiştir.

Zirvede, Moğolistan'ın gözlemci, Özbekistan'ın da üye olarak kabul edilmesiyle örgüt, iç yapısında değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda, güvenlik konusunda yapılan iş birliğinin yanı sıra askerî ve iktisadi ortaklığın da kurulması kararlaştırılmış ve örgütün ismi “Şanghay İş birliği Örgütü” olarak değiştirilmiştir. ŞİÖ'nün yapısında meydana gelen değişiklikler nedeniyle bir sonraki ŞİÖ zirvesinde üye ülkeler, “İş birliği Ana Antlaşmasını” imzalamışlardır.²⁸⁹ Bu antlaşma, örgütün kuruluşu için yasal bir temel oluşturmakta ve örgütün amaçlarını, ilkelerini, yapısını ve işleyiş kurallarını ortaya koymaktadır.

Kazakistan başta olmak üzere tüm Orta Asya Cumhuriyetleri, Özbekistan'ın bölgesel liderlik ile ilgili yaklaşımından rahatsız olmuşlardır. Ancak Çin ve Rusya'nın isteği ile Özbekistan'ın ŞİÖ'ne üye olmasına onay vermişlerdir.

Çin ve Rusya, Özbekistan'ı Orta Asya'daki bütün ülkelerle komşu olması, bölgenin tarihsel ve kültürel merkezî olması aynı zamanda bölgenin en büyük nüfusuna sahip ve askerî bakımdan en güçlü ülkesi olması sebebiyle bölgesel

²⁸⁶ Jyotsna Bakshi, **a.g.e.**, s. 139.

²⁸⁷ **A.g.e.**, s.140.

²⁸⁸ **A.g.e.**

²⁸⁹ Kutay Karaca, “ŞİÖ ve Gelecekte Oynayabileceği Rol Üzerine Değerlendirmeler”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ocak 2006, Sayı, 387, s. 67.

TASNİF DIŞI

dengelerde her zaman hesaba katılması gereken bir ülke olarak örgüte çok büyük katkıları olacağını düşünerek davet etmişlerdir.²⁹⁰ ŞİÖ, 11 Eylül 2001 saldırılarının hemen sonrasında 14 Eylül 2001'de terörizm, ayrılıkçılık, aşırılıkçılığın ŞİÖ'nün mücadele ettiği önemli görevlerinden biri olduğu, bu suçlara karşı tüm ülkelerle ve uluslararası örgütlerle iş birliğine hazır olduğunu da açıkça vurgulamıştır. ABD'nin Afganistan'ı işgali sonrasında Afganistan'da meydana gelen istikrarsızlık ortamının, bölge devletlerinin Afganistan'ı bir tehdit olarak algılamalarına neden olduğu da belirtilmiştir. Geçici Afgan Hükümeti, Afganistan'ın yeniden uyuşturucunun, terörizmin, ayrılıkçılığın, aşırılıkçılığın merkezî olmayacağını garantisini vermiştir.²⁹¹ Bu yeni dönemde Çin, ŞİÖ bünyesinde Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile askerî ilişkilerini artırmaya yönelik faaliyetlerine de devam etmiştir.

Mayıs 2002'de Şanghay'da ilk kez ŞİÖ üyelerinin, ekonomi ve dış ticarete yönelik faaliyetleri kapsamında, üye devletlerin bakanlarından oluşan bir toplantı düzenlenmiştir.²⁹² ŞİÖ ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliği ve ekonomilerindeki kapsamlı gelişim için ticaret ve yatırım alanlarının genişletilmesinin yanında, malların, sermayenin, yatırım çevresinin geliştirilmesinin de gerekli olduğu vurgulanmıştır. ŞİÖ üyelerinin tümü ekonomik iş birliğinin, ŞİÖ içindeki iş birliğini sağlamlaştırmayı sağlayan çok önemli bir faktör olduğunu açıkça anlamışlardır. Bu bağlamda Haziran 2003'te Taşkent'te ŞİÖ Anti-Terör merkezi faaliyete geçmiştir.

2004 yılında örgüt, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından uluslararası örgüt olarak kabul edilmiştir. 2005 yılında Rusya ile ortak bir askerî tatbikat gerçekleştirilmesi, Çin'in ŞİÖ'nü Orta Asya'da askerî varlık elde etmek için aracı bir kurum olarak kullanmakta olduğunu açıkça göstermektedir.²⁹³ Ayrıca 2005 yılında İran, Hindistan ve Pakistan'ın gözlemci olarak kabul edilmesiyle birlikte bölgedeki etkinliğini daha da arttırmıştır. Bu genişlemeye rağmen üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin hâlâ tam olarak oluşturulamadığı görülmektedir. Ancak ŞİÖ, üye ülkeler arasında iş birliğini geliştiren somut kararlar almayı da başarmıştır. Özetle bu kararlar;

- Üye ülkeler arasındaki sınır herhangi bir askerî kuvvetin müdahalesine gerek kalmadan çizilmiştir. Örgütün askerî ve iktisadi iş birliğini de içerecek biçimde yapılanmak istemesinde sınır sorunlarının çözülmüş olmasının etkisi olmaktadır.

²⁹⁰ Niaz A. Naik, Thakur, Ramesh Chandra. "A Security Organization for South Asia: Mechanism for Conflict Resolution in South Asia", **South Asia in the World: Problem-Solving Perspectives on Security, Sustainable Development, and Good Governance**, Tokyo, United Nations University Press, 2004, s. 269.

²⁹¹ Gregory Logvinov, **a.g.e.**, s. 23.

²⁹² Gregory Logvinov, **a.g.e.**, s. 22.

²⁹³ Ahat Andican, **Çin Satrancında Orta Asya**, Avrasya Dosyası, 2006, cilt 12, sayı 1, s. 25.

TASNİF DIŞI

- ŞİÖ çözülmesi öncelikli sorunlarda, antlaşma hükümlerini eksiksiz olarak uygulamaktadır. Bu yaklaşım, üye ülkelerin birbirleriyle olan sorunlarını etkin bir biçimde çözebilmelerini sağlamaktadır.

- ŞİÖ bölücü ve aşırı dinci akımlarla mücadelede sert önlemler almış ve bu konularda başarı sağlamıştır. Fakat alınan bu önlemlerin RF'nin Çeçenistan'da, Çin'in de Doğu Türkistan'da uyguladığı sert politikaları meşru hâle getirmeye yönelik olduğu ve söz konusu ülkelerin uyguladıkları bu politikaları uluslararası kamuoyuna örgüt vasıtasıyla kabul ettirmeye çalıştığı değerlendirilmektedir.

- 1997 yılının sonlarında BM'de Fransa ve Çin tarafından sunulan “nükleer silah denemelerinin yasaklanması” konulu öneriden kısa bir zaman sonra ŞİÖ'ye üye devletler yayımladıkları bildiri ile “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması” ve “Nükleer Silah Denemelerinin Yasaklanması Antlaşması”nı imzalamayan ve onaylamayan ülkelerin bu antlaşmaları en kısa sürede imzalamalarını ve onaylamalarını istemiştir.

- 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD'nin terörle mücadele adına Afganistan'daki Taliban yönetimine karşı başlattığı harekât, bölgenin etkin güçleri olan Çin ve Rusya tarafından önceleri sorun olarak görülmemiştir. Ancak ABD'nin terörle mücadele kavramını öne sürerek özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile yakınlaşması ve bu ülkelerdeki siyasi yapıyı değiştirmeye çalışması zamanla bölge ülkelerini tedirgin etmeye başlamıştır. Bölge ülkeleri ABD'nin bu girişimlerine karşı tepkilerini ŞİÖ vasıtasıyla ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Ayrıca örgüt; insan hakları, özgürleştirme, demokratikleştirme gibi konular bahane edilerek ülkelerin iç işlerine karışılmasına, NATO'nun doğuya doğru yayılmasına ve ABD'nin oluşturmaya çalıştığı Füze Kalkanı Sisteminin uygulanmasına da karşı olduğunu ısrarla belirtmektedir.

5 Temmuz 2005 tarihinde yapılan zirvede Afganistan'daki terörle mücadele operasyonunun aktif muharebe aşamasının tamamlandığını ve terörle mücadele koalisyonunun ilgili üyelerinin (ABD kastedilmiştir) toplantı sonrasında ŞİÖ'ne üye ülkelerdeki alt yapı tesislerinin geçici kullanımı ile ABD'nin Kırgızistan'daki Manas ve Özbekistan'daki Hanabad havaalanlarındaki askerî varlığının çekilmesi ile ilgili takvimin açıklanması talep edilmiştir. Böylelikle ŞİÖ'ne üye Orta Asya Cumhuriyetleri, Rusya ve Çin, ABD'nin iç işlerine müdahale etme çabasına karşı

tavirlerini aldıkları açıkça görülmüştür.²⁹⁴ Hemen sonrasında ise Rusya ve Çin “Barış Misiyonu 2005” adı altında ŞİÖ bünyesinde büyük bir askerî tatbikat gerçekleştirmiştir. Rusya ve Çin’in ortaklaşa düzenlediği bu tatbikat, yaklaşık 10.000 askerî personelin katıldığı hava, kara ve deniz tatbikatları olarak gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikatın barışı koruma ve terörle mücadele amacı ile yapılmış olduğu vurgulansa da, Batı’ya özellikle ABD’ye ŞİÖ içindeki Rusya ve Çin ortaklığının Avrasya’daki dengeleri etkileme amacı ve kapasitesinde olduğu açıkça görülmektedir.

Rusya ve Çin’in karar alıcılarının gözünde ŞİÖ, Orta Asya’daki devletlerle dostça ilişkiler geliştirerek Orta Asya’da Rus-Çin hâkimiyetini sağlamak için bir yol olmuştur.²⁹⁵ Aynı zamanda Rusya ve Çin ŞİÖ’nü hem Batı etkisini azaltmak hem de birbirlerinin toprak bütünlüklerini güçlendirmek için yeni bir güvenlik yapısı inşa etmek amacıyla kullanmak istemektedir.²⁹⁶ Şanghay İş birliği Örgütü, 2004’te Moğolistan’a, 2005’te Pakistan, Hindistan ve İran’a gözlemci statüsü verdikten sonra 10 ülkeden oluşan bölgesel ekonomik ve güvenlik iş birliği örgütüne dönüşmüştür. ŞİÖ’ne yeni katılan gözlemci ülkelerle birlikte, enerji zengini Rusya, İran, Özbekistan ve Kazakistan ile enerji tüketicisi konumundaki Çin ve Hindistan ŞİÖ çatısı altında toplanmışlardır. Çin özellikle çok taraflı bölgesel sorunların ŞİÖ bünyesinde çözülmesini istemektedir. Bu bağlamda ŞİÖ’nün bölgesel etkinliğini güçlendirmesi ve etkinlik alanını geliştirmesi için çalışılmakta olduğu bilinmektedir.

Ayrıca Çin, Şanghay Beşlisi ve Şanghay Altılısı ile hedeflediği bu amaçlara ulaşmakla kalmamış; aynı zamanda Batı sınırlarının güvenliğini sağlayarak, ABD ordusunun bu hassas bölgeye yayılmasını önlemeye çalışmıştır.²⁹⁷ Avrasya Bölgesi, gerek Batılı güçler gerekse Çin ve Rusya tarafından büyük önem taşımaktadır. Özellikle Çin bu bölgeye ağırlık veren bir dış politika izlemektedir. Çin’in ulusal çıkarları açık ve nettir: Çin Doğu Asya’da ABD’nin rolünü üstlenerek süper güç hâline gelmeyi amaçlamaktadır.²⁹⁸ Çin, ABD’nin Orta Asya bölgesine yönelik faaliyetlerinden kuşkulanan ve bölgedeki ABD etkisini olabildiğince sınırlandırmaya

²⁹⁴ Renato Cruz De Castro, **Exploring The Prospect Of China’s Peaceful Emergence in East Asia**, Asian Affairs, Spring, 2006, s. 93.

²⁹⁵ Jaewoo Choo, “The Geopolitics of Central Asian Energy”, James Sperling (Ed.), **Limiting Institutions : The Challenge of Eurasian Security Governance**, Manchester, Manchester University Press, 2003, s. 105.

²⁹⁶ Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Tasam Yayınları, s. 233.

²⁹⁷ Kenneth Lieberthal, The United States and Asia in 2001: Changing Agendas, **Asian Survey**, Vol. 42, No. 1, A Survey of Asia in 2001. (Jan. - Feb., 2002), s.10.

²⁹⁸ Warren I Cohen, “China’s Power Paradox”, **The National Interest**, Spring 2006, s. 129.

TASNİF DIŞI

çalışmıştır. Irak savaşı sonrasında Orta Asya'da ABD'nin varlığını sürdürmesi, Çin'i olduğu kadar İran ve Rusya'yı da rahatsız etmektedir.²⁹⁹

ŞİÖ'nün beşinci kuruluş yıl dönümünde örgütün, iyi komşuluk, ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir araç olduğu vurgulanmıştır. ŞİÖ'nün organizasyonel ve hukuki yapısının tamamlanmış olduğuna da dikkat çekilmiştir. Örgütün terörle mücadele kapsamında faaliyetleri sonucunda Bölgesel Anti-Terör Biriminin (RATS) genel merkezî Taşkent'te (Özbekistan) kurulmuştur.

Haziran 2006'daki ŞİÖ zirvesinde ŞİÖ üyelerinin topraklarında Bölgesel Anti-Terör Biriminin öncülüğünde tatbikatlar düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Özellikle Kırgızistan ve Özbekistan'daki istikrarın bozulma tehlikesinin açıkça görülmesi, ŞİÖ'nün bölgede istikrara daha da önem vermesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda iş birliği içinde barışı koruma görevini yerine getirmeye yönelik askerî tatbikat yapılması da kararlaştırılmıştır. Ağustos 2007'de ŞİÖ himayesinde Chelyabinsk yakınında Barış Görevi yapılması kararlaştırılmıştır.

Muhtemel olarak, ŞİÖ'nün yaşayabilirliği ve uluslararası saygınlığı, bölgede etkin ve çok taraflı ekonomik iş birliğini kurma yeteneğine bağlıdır. ŞİÖ parlamentosunun iş birliği içinde çalışması oldukça verimli olmasını özellikle üye ülkelerin yasalarının düzenlenmesinde somut yönde etkileşim sağlayabileceği düşündürmektedir.

16 Ağustos 2007 de yapılan Bişkek Zirvesinde, Uzun Vadeli İyi Komşuluk, Dostluk ve İş birliği Antlaşması ve Bişkek Bildirgesi gibi bir dizi önemli antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalardan en önemlisinin ise Şanghay İş birliği Örgütü'ne Üye Ülkeler Arasında Uzun Vadeli İyi Komşuluk, Dostluk ve İş birliği Antlaşması olduğu değerlendirilmektedir. Bu antlaşma örgüt üyelerinin “sonsuz kadar dostluk ve barış” düşüncesini hukuki bir belgeye dönüştüren antlaşma niteliğindedir. Bu bağlamda örgüt üyeleri arasındaki iyi komşuluk, karşılıklı güven ve karşılıklı yarara dayalı iş birliğinin pekiştirilerek örgüt üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen son derece önemli bir siyasi ve hukuki belge niteliği taşımaktadır.³⁰⁰ Devlet başkanları ise ortak bildiri ile örgüte üye ülkeler arasındaki çok kademeli iş birliğini geliştirme ve genişletme görevinin tamamlandığını belirterek, terörizmin finansmanı ile mücadele çalışmalarının güçlendirilmesi gerektiğini de vurgulamışlardır.

²⁹⁹ Rollie Lal, **Central Asia and Its Neighbors: Security and Commerce at the Crossroad**, ABD, Rand Corporation, 2006, s. 9.

³⁰⁰ **Şangay İş birliği Örgütü Bişkek Zirvesi**, <http://turkish.cri.cn/281/2007/08/16/1@77759.htm>, (Çevrimiçi), 20.10.2007.

TASNİF DIŞI

Zirvede konuşma yapan Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun konuşmasını 4 ana başlık altında incelediğimizde ilk olarak, ŞİÖ'nün gelişmesine büyük güç katıldığına dikkat çekerek, Şanghay İş birliği Örgütü'nün geleceğine tam güvenle baktıklarını vurgulamıştır.

Hu Jintao, konuşmasında ikinci olarak örgütün bütün üyelerinin iyi komşuluk ve dostluk ruhu altında antlaşmayı ciddiyetle hayata geçirerek, örgütün uzun vadeli gelişmesinin siyasi zeminini sağlamlaştırdıklarını ifade etmiştir. Ayrıca ortak gelişme ruhu altında bölgesel ekonomik iş birliğini karşılıklı yarar ve ortak kazanç sağlayacak biçimde ilerleterek, örgütün ekonomik zeminini pekiştirmeleri yönündeki arzusunu ifade etmiştir.

Üçüncü olarak, Hu Jintao, dışa açılma ruhu altında örgüt dışı ülkeler ve diğer uluslararası örgütlerle iş birliğinin derinleştirilerek örgütün gelişmesine olumlu dış ortam yaratılmasını da önermiştir. Son olarak Jintao, örgüt üyeleriyle iyi komşuluk, dostluk ve iş birliği ilişkilerini geliştirmenin Çin'in diplomatik çalışmalarının önceliği olduğunu vurgulamıştır.³⁰¹ Hemen ardından yapılan Barış Görevi 2007 tatbikatının da ise, ilk defa tüm ŞİÖ üyelerinin katıldığı, büyük çaplı müşterek bir askerî tatbikat gerçekleştirilmiştir. Anti-terör tatbikatı, 2006 Nisan ayında yapılan ŞİÖ üyeleri Savunma Bakanları toplantısında kararlaştırılmış ve iki ay sonra yapılan ŞİÖ zirvesinde kesin karara bağlanmıştır.³⁰² Barış Görevi 2007 Tatbikatı Çin'in Urumçi şehrinde başlamış ve Rusya'nın Ural bölgesindeki Çebarkul'da devam etmiştir. Çin Savunma Bakanlığı tarafından tatbikatın aynı zamanda ŞİÖ üyelerinin stratejik müzakere yönetimi kabiliyetlerini geliştirmeye yönelik bir test olduğu açıklanmıştır.³⁰³ ŞİÖ üyeleri bölgenin güvenliğinin ve istikrarının korunmasına yönelik stratejik mutabakat sağlamış aynı zamanda örgütün bölgedeki gelişimini ve giderek artan başarısını destekleyici faaliyetlerde bulundukları gözlemlenmiştir.

Tatbikatta Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, uluslararası güvenlik için çok kutuplu dünya düzenine ihtiyaç olduğunu vurgularken, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad da ABD füze savunma sistemlerinin Çin dâhil tüm Avrasya coğrafyası için tehdit oluşturduğunu belirtmiştir.

ŞİÖ'nün terörle mücadele amacıyla gerçekleştirdiği 'Barış Misyonu 2007', ŞİÖ'nün en kapsamlı askerî tatbikatı olma özelliği taşımaktadır. Barış Misyonu

³⁰¹ **Bişkek'te Şangay İş birliği Örgütü Zirvesi**, <http://turkish.cri.cn/281/2007/08/16/1@77744.htm> (Çevrimiçi), 20.10.2007

³⁰² **Beijing Review, Being Prepared**, 26 Temmuz 2007, s. 5.

³⁰³ Beijing Review, **a.g.e.**

TASNİF DIŞI

2007’de Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan birer çıkarma birlikleri göndermişlerdir. Özbekistan ise bir sonraki tatbikata askerî birlik gönderebileceğini belirterek bu tatbikata karargâhlarda görevlendirilen uzmanlar ile katılmıştır. Hazırlık aşaması Çin’in Urumçi şehrinde 4 Ağustos 2007’de başlayıp 9 Ağustos 2007’de biten, Rus Çelyabinsk bölgesindeki “Çebarkul” poligonunda devam eden tatbikatta bir ilke imza atılmıştır. İlk defa Çin ordusu 2 haftalık uzun bir yolu katederek (10.300 km) yurt dışına asker göndermiş ayrıca tatbikata katılan kişi ise 6.500 (bunların yaklaşık 4000’i bizzat tatbikatta yer almışlardır), kullanılan silah ve teçhizat ise 2000’i bulmuştur.

Aynı zamanda, ŞİÖ’nün ilk kez bütün üyelerinin katıldığı büyük bir tatbikatı (6500 asker, 500’e yakın askerî muharebe aracı, 100’e yakın askerî uçak ve helikopter) gerçekleştirdiği döneme ve yere dikkat edilmesi gerektiği bilinmektedir. Tatbikatın bir bölümü, militanlar tarafından ele geçirilen bir şehrin ŞİÖ güçleri tarafında geri alınmasına dayandırılmıştır.³⁰⁴ Tatbikatın yer olarak seçildiği bölgenin uzun süredir daha fazla bağımsızlık ve özgürlük için Çin yönetimine karşı mücadele eden Uygurların yaşadığı bölge olması nedeniyle Çin dış politikasının izlerini taşımakta olduğu düşünülmektedir.

ŞİÖ’nün bu tatbikatla askerî alanda yeni bir boyut kazanarak etkinleştiği, böylelikle uluslararası alanda ABD ve AB karşısında yeni bir güç merkezi olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Ayrıca Askerî tatbikat, ŞİÖ üyeleri arasındaki karşılıklı güveni pekiştirmiş, uygulamalı iş birliğini artırmış, üyelerin ortak gelişimine destek olmuştur.³⁰⁵ Askerî tatbikat ŞİÖ bünyesinde yapılan tüm üyelerin katıldığı en büyük çaplı tatbikat olma özelliğinin yanında altı üye ülkenin üç şeytani güçle (terör, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık) savaşında çok büyük politik yansımalarının olmasını sağlamıştır.³⁰⁶ Ortak yapılan askerî tatbikat ŞİÖ üyelerinin terör, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık gibi tehditlerle başa çıkabilecek askerî güce ve potansiyele sahip olduğunu da açıkça göstermiştir.

ŞİÖ’nün yapısı ve hedefleri çerçevesinde bu tatbikat, Batı’ya bir mesaj verme gibi algılansa da gerçekte ŞİÖ, artık bölgede ve uluslararası ortamda söz sahibi bir aktör olmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır.³⁰⁷ Bu bağlamda ŞİÖ’nün bölgesel

³⁰⁴ Nejat Eslen, **Yükselen Güç Şangay İş birliği Örgütü**, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2197845> 20/10/2007.

³⁰⁵ Ding Ying, **a.g.e.** s.11.

³⁰⁶ Yan Wei, “Partnership in Security”, **Beijing Review**, 9 Ağustos, 2007, s. 18.

³⁰⁷ **Şangay İş birliği Örgütü Tatbikatı**, [http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1133,\(Çevrimiçi\),](http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1133,(Çevrimiçi),) 18.10.2007.

TASNİF DIŞI

entegrasyon örgütü olarak etkinlik alanının ekonomik ve güvenlik ile birlikte askerî alanda da arttığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ŞİÖ'nün NATO karşısında bir denge faktörü olma işlevinin giderek arttığı ve yeni bir bölgesel güç merkezî olarak alternatif oluşturmaya başladığı düşünülmektedir.

2007 Ağustos'ta yapılan zirvede liderler ŞİÖ içinde iş birliğinin geliştirilmesi, terörle mücadele, bölgesel istikrarlılık, uluslararası değişim ve ekonomik iş birliği gibi konuları derinlemesine bir bakış açısıyla ele almışlardır.

Bu değerlendirme sonucunda ise,³⁰⁸

Terörle mücadelede; üye devletlerin, terörist aktivitelerin ve terörün finansmanının önlenmesi için daha çok çaba sarf etmesi gerektiği belirtilmiştir.

ŞİÖ liderleri bölgesel barışın güvenliğin ve istikrarın sağlanması için ihtiyati tedbirlerin alınmasını vurgulamışlardır.

ŞİÖ'nün ekonomik ortaklığının, enerji, nakliye ve telekomünikasyon projeleri üzerine kurulduğu belirtilmiştir. İş ve bankacılık komitelerinin daha etkin bir rol oynaması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Ayrıca çevreyi korumak ve doğal kaynakların gerekli şekilde kullanılması konusundaki hassasiyetlerini de belirtmişlerdir.

Uluslararası değişim olarak ŞİÖ'nün, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Bağımsız Devletler Topluluğu gibi oluşumlar ve devletlerle çeşitli alanlarda iş birliğini artırmaya yönelik faaliyetlerini artırması vurgulanmıştır.

Bu bağlamda “etkili bir küresel güvenlik sistemi ancak BM çatısı altında gerçekleştirilebilmeli ve tehditlerle mücadele, uluslararası hukukun çizdiği çerçevede yapılmalıdır.” ifadesiyle de ABD'nin BM'den karar çıkarmadan gerçekleştirdiği Irak Harekâtı ve BM'yi yok sayma girişimlerinin örgüt tarafından kabul edilmediği ortaya konmaktadır.³⁰⁹ Bu ifadeyle ŞİÖ üyelerinin, insan hakları, demokrasi gibi sebeplerle ülkelerin iç işlerine müdahale edilmesine karşı oldukları açıkça belirtilmiştir.

Diğer bir konu uzayda silah konuşlandırılmasının engellenmesinin, uzay nesnelere karşı güç kullanımının veya bu yönde bir tehdidin önüne geçilmesinin ve

³⁰⁸ Ding Ying, “Growing Regional Security Strength”, **Beijing Review**, 30 Ağustos 2007, s.10.

³⁰⁹ Kutay Karaca, “Şanghay İş birliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye'nin Örgüte Yaklaşımı”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ocak 2008, s. 35.

TASNİF DIŞI

bu konuda uluslararası bir belge hazırlanmasının önemini belirtmektedir.³¹⁰ Örgüt bu ifadeyle ABD'nin gerçekleştirmeye çalıştığı Füze kalkan projesine karşı olduğunu dolaylı olarak ifade etmiştir.

Zirve sonrasında yayınlanan bildiride en önemli noktalardan biri olan enerji konusunda örgütün aldığı kararlarla örgütün bir enerji stratejisi olduğu ve enerji alanında iş birliği niyeti açıkça anlaşılmıştır. Enerji ile ilgili alınan bu kararlar ise;³¹¹

- İstikrarlı bir ekonomik büyüme ve güvenlik için enerji sektörü önemli bir rol oynamakta ve bu doğrultuda üye ülkeler arasında güçlü etkileşim gerekmektedir.

- Enerji sektörünün çeşitli alanlarında güvenilir ve karşılıklı kâr sağlayan ortaklıklar kurmak, üye ülkelerin güvenlik ve istikrarını güçlendirmeye yardımcı olacaktır.

- Enerji ile ilgili her tür konuda ŞİÖ üyeleri enerji üreten, taşıyan ve tüketen ülkeler arasında iş birliği yapma konusunda güçlü diyaloglar kurmaya devam edeceklerdir.

Zirvede ayrıca üye ülkeler arasında ortak bir enerji piyasası oluşturulmasının kararlaştırılması, enerji üreticisi üye ülkelerin dünya enerji pazarına da ulaşabilmesini sağlaması açısından önem taşıdığı değerlendirilmiştir.

Örgütün öncelikle, siyasi ve askerî olarak iş birliğine yönelmesi ve ardından da enerji iş birliğini gündeme getirmesi, bölgede etkinliğinin daha çok hissedilmesine ve Orta Asya ülkelerinin örgüte daha fazla bağımlı olmalarına yol açacağı tahmin edilmektedir. Örgüt içindeki Rusya ve Çin'in bölgedeki mutlak etkinliğini sürdürmesi muhtemeldir. Çin'in petrol ve doğal gaz üreticisi Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişki kurarak enerji kaynağı ile ilgili sorununu çözmekle kalmayıp, enerji nakil yolları üzerinde de söz sahibi olabilecektir.³¹² Bu noktada ise ABD'nin gelecekte bölgedeki etkinliğinden söz edilmesinin mümkün olmayacağı açıkça görülmektedir.

Örgütün enerji konusunu ön plana aldığı bu zirvede yakın gelecekte, enerji iş birliğini örgüt bünyesinde devam ettirildiği takdirde ŞİÖ'nün bölgedeki petrol ve doğal gaz pazarını elinde tutan bir örgüt olarak etkinliğinin artması kaçınılmaz

³¹⁰ Kutay Karaca, **a.g.e.**

³¹¹ Arzu Yorkan, ŞİÖ'nün Bu Yılkı Zirvesine Enerji Damgasını Vurdu, TASAM, 31 Ağustos 2008 (Çevrimiçi), <http://www.tasam.org/index.php?altid=1842>, 10 Mart 2008.

³¹² Ariel Cohen, **The Dragon Looks West: China and the Shanghai Cooperation Organization**, The Heritage Foundation, No 961, Eylül 2007, s. 4.

olacaktır. ŞİÖ'nün sekizinci zirvesinin gelecek yıl rotasyonlu başkanlık görevini yürütecek olan Tacikistan'ın Duşanbe şehrinde yapılması kararlaştırılmıştır. 2009 yılındaki dokuzuncu zirvenin ise Rusya'da yapılması düşünülmektedir.

c. Üye Ülkeler ve Örgüt İçindeki Etkinlikleri

i. Çin

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasının şekillenmesinde birçok etken söz konusu olmuştur. İlk olarak Çin'li stratejistler, uzun vadede iyi komşuluk ilişkilerini sağlama politikasının gerekliliğini ve dünya enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan bölgenin stratejik öneminin artacağını göz önünde bulundurmıştır.³¹³ İkinci olarak ise Çin, Doğu ve Batı arasında köprü görevi gören Orta Asya bölgesinin istikrarı ve gelişmesi ile yakından ilgilenmektedir.³¹⁴ Bu bağlamda, köprü görevi üstlenen bu bölgede herhangi bir istikrarsızlık olursa Avrasya bölgesindeki siyasi ve ekonomik iş birliğinin geleceğini de ciddi olarak olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmüştür. Bu nedenle Çin, Orta Asya ülkeleri ile arasındaki ekonomik ve siyasi iş birliğine büyük önem vermiştir.

Üçüncü olarak Çin, Orta Asya ülkeleri ile ikili ve sınır ötesi antlaşmaların yapılmasına önem vermiştir.³¹⁵ Bu bağlamda ulusal bütünlüğünü korumak ve sınır güvenliğini sağlamak aslında Çin'in birincil derecede önem verdiği öncelik olmaktadır. Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticari ve ekonomik iş birliği, ayrılıkçı hareketlerin faaliyetlerinin engellenmesinde önemli bir rol oynamıştır.³¹⁶ Özellikle son 100 yıllık dönem içinde Orta Asya bölgesindeki Sovyet hâkimiyeti nedeniyle Çin bölge dışı bir aktör olarak kalmıştır. Bu nedenle Çin'in Batı'ya açılma güzergâhı olan Orta Asya bölgesinde Sovyetler Birliğinin dağılması ve bölge cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte, etkinliğinin arttığı değerlendirilmiştir. Çin 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerini 1992 yılında tanımış ve diplomatik ilişkilerini başlatmıştır. Çin XXI. yüzyılda, Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan bölgede güven ortamı yaratarak kendine çıkar sağlamayı hedeflemektedir.³¹⁷

³¹³ Guangcheng Xing, "China and Central Asia" **Central Asian Security: The New International Context**, (Edit.) Roy Allison, ABD, Brookings Institution Press, 2001, s. 153.

³¹⁴ Guangcheng Xing, **a.g.e.**

³¹⁵ **A.g.e.**

³¹⁶ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", **American Foreign Policy Interests**, Şubat 2006, Vol. 28 Issue 1, s. 58.

³¹⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, **a.g.e.** s. 129.

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikası incelendiğinde öncelikle bölgesel güvenlik sorununun Orta Asya'da Çin varlığının en önemli nedeni olduğu açıkça görülmektedir. Çin'in Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ile ortak sınır bölgelerinde ve iç bölgelerde güvenliğini sağlamak için Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Doğu Türkistan sorununda, Çin'in ortak sınırının bulunduğu Kırgızistan ve Özbekistan'da etkili olan radikal İslamcı akımlarının etkinliğinin Doğu Türkistan bölgesinde artma ihtimalini ve iş birliğine yönelik faaliyetlerini önlemek istemiştir.³¹⁸ Bu bağlamda Çin'in iç güvenliğini sağlamaya yönelik Orta Asya ülkeleri ile iş birliğine yönelmiş olduğu bilinmektedir.

Diğer taraftan Çin, ekonomik ve ticari etkileşimlerini kullanarak bölge ülkelerini kendisine bağımlı kılmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Çin'in Orta Asya'daki ekonomik ve güvenlik çıkarları açısından Şanghay İş birliği Örgütü büyük önem taşımaktadır. Şanghay Beşlisi ve buna müteakiben ŞİÖ, Çin'in yeni güvenlik diplomasisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. ŞİÖ, Çin'in Orta Asya ülkeleri ile ayrılıkçılık, terörizmle mücadele ve aşırılıkçılık gibi önemli konular üzerinde iş birliğini sağlayarak, ekonomi ve ticari alanda da iş birliği potansiyeli olan düzenli bir iletişim kanalı olmuştur.³¹⁹ Aynı zamanda ŞİÖ, çok taraflı temasların ve diyalogların devamlı olarak sürdürüldüğü, üyeler arasındaki kurumsallaşan ilişkilerin iş birliği alanlarıyla sürekli geliştirildiği bir zemin olmuştur. ŞİÖ içinde yapılan askerî tatbikatlarla, örgütün terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık ile mücadelesinde kararlı olduğunu gösteren bir araç olduğunu belirtmesi de Çin dış politikasının önceliklerini açıkça göstermektedir.³²⁰ Çin'in dış politikasını ŞİÖ üzerinden yürütme isteği olduğu değerlendirilmektedir.

Orta Asya'nın Avrupa'ya açılan köprü olması nedeniyle Çin, bölgede ekonomik ilişkilerini ve iş birliğini geliştirmeye yönelik olarak faaliyet göstermektedir.³²¹ Orta Asya bölgesi, gelecekte Çin'in enerji ihtiyacını karşılayabileceği bir bölge olması açısından önem taşımaktadır. Orta Asya, zengin enerji kaynaklarına sahip bir bölge olarak, hem ABD'nin hem de Çin'in rekabet alanı olmuştur.³²² Bu bağlamda Rusya ve Çin ŞİÖ vasıtasıyla ABD'nin Orta Asya Bölgesindeki etkinliğini azaltmaya yönelik

³¹⁸ Joseph F. Fletcher and Boris Sergeyev, "Islam and Intolerance in Central Asia: The Case of Kyrgyzstan", **Europe-Asia Studies**, Vol. 54, No. 2, Mart 2002, s. 252.

³¹⁹ Gill Bates, **Rising Star: China's New Security Diplomacy**, ABD, Brookings Institution Press, 2007, s. 37.

³²⁰ Ariel Cohen, "After The G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization", **China and Eurasia Forum Quarterly**, Vol.4, No.3, 2006, s. 60.

³²¹ Rollie Lal, **a.g.e.** s. 7.

³²² Rollie Lal, **a.g.e.**

TASNİF DIŞI

faaliyetlerde bulunmuşlardır. Orta Asya ülkeleri ise güvenlik kaygıları nedeniyle örgüte katılmışlardır.

Çin açısından örgüt, yakın komşuları ile arasında güven ortamının oluşması için önemli bir fırsat olmuştur. Çin'in yakın komşuları arasında İran ve Özbekistan gibi Çin ile ortak sınıra sahip olmayan devletler de yer almaktadır. Çin'in ŞİÖ içinde sınır güvenliği sorununu çözmeyi amaçladığı da bilinmektedir. Çin, Orta Asya bölgesinde hem ekonomik hem de güvenlik ile ilgili konularda geniş etki alanına ve gücüne sahip olmayı amaçlamaktadır.

Son yıllarda ŞİÖ, üç şeytan (terörizm, aşırılıkçılık ve ayrılıkçılık) ile mücadele etmek adına, üye ülkeler arasındaki ticaretin, yatırımın, ekonominin gelişmesini teşvik ederek sınır ötesi kaçakçılığın her çeşidini engellemeye çalışmaktadır. Çin, iyi komşuluk politikası kapsamında, Avrasya'da bulunan komşu ülkelerle bölgesel bütünleşme ve iş birliğini sağlamak için ŞİÖ'nü aktif bir şekilde kullanmaktadır.

Çin iç politikasında, istikrarlılığı ve ekonomik anlamda gelişmeyi hedeflemiş; dış politikasında ise çevresindeki komşu ülkelerle ilişkilerini şekillendirirken daha aktif politika izlemeyi tercih etmiştir. Diğer taraftan Çin, ASEAN ve ŞİÖ gibi çok taraflı örgütler vasıtasıyla Orta Asya ve Güney Asya ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Orta Asya ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin gelişebilmesi için bu ülkelerdeki Çin yatırımının artırıldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Çin'in çok taraflı bölgesel bir örgütün kurulmasına, geliştirilmesine yardımcı olma isteği ve gayreti açıkça görülmüştür. Şanghay Beşlisinin ŞİÖ'ne dönüşümü ile ŞİÖ'nün güçlenmesi, bölgesel bütünleşme sürecinin kurumsallaştığını göstermiştir.

2000 yılında yapılan Duşanbe Zirvesinin ardından, yeni güvenlik anlayışına bağlı olarak Duşanbe açıklaması yapılmıştır. Açıklamada, yeni güvenlik görüşünün karşılıklı güven, eşitlik ve iş birliğini bünyesinde barındırdığını ve böylelikle gerçekleştirilen faaliyetlerin karşılıklı anlayış ve iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanmasına yardımcı olduğu belirtilmiştir.³²³ Böylelikle ŞİÖ'nün kurumsallaşma süreci, 15 Temmuz 2001 tarihinde tüm üye ülke liderlerinin terörizm, ayrılıkçılık, aşırılıkçılıkla mücadeleye yönelik Şanghay antlaşmasının imzalanması ile başlamıştır.

³²³ Gill Bates, **Shanghai Five: An Attempt to Counter U.S. Influence in Asia?**, Brookings Edu. 4 Mayıs 2001, (Çevrimiçi) http://www.brookings.edu/opinions/2001/0504china_gill.aspx, 12 Mart 2008.

TASNİF DIŞI

Dolayısıyla, özellikle ÇHC'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile olan ilişkisi bu bağlamda ele alındığında Çin'in enerji tüketicisi bir ülke olarak gelecekte sıkıntı yaşamamak için Orta Asya bölgesine yöneldiği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda Çin'in petrol ve gaz üreticisi konumundaki bu ülkelere yatırıma yönelmesine neden olmuştur. Çin'in ilgisini özellikle enerji ile ilgili projelere yoğunlaştırdığı değerlendirilmektedir.³²⁴ Çin ve Orta Asya cumhuriyetleri arasında gelişen ikili enerji iş birliğinin yanı sıra Bışkek'te yapılan zirvede Örgüt içinde bir enerji kulübünün devreye girmesine yönelik kararlar birlikte çok taraflı iş birliği modelleri de gündeme gelmiştir.

ABD, AB ve Çin, dünya enerji tüketiminin büyük bir kısmını gerçekleştirdiğinden, bu ülkeler arasındaki enerji mücadelesinin gelecekte de devam edeceği muhtemel gözükmeğdir.³²⁵ Bu bağlamda, Çin'in hızlı ekonomik büyümesi ve ortaya çıkan enerji ihtiyacının her geçen gün daha da fazlalaşması ile bölgenin stratejik önemi artmaktadır. Çin'in Orta Asya'daki devletlerle ilişkisinde, Çin'in artan ham madde, petrol ve enerji kaynakları ihtiyacının bölgedeki devletlerden karşılanması, Doğu Türkistan'daki (Sincan-Uygur özerk bölgesi) bağımsızlık hareketlerinin azaltılması ve bölgedeki devletlerin desteğinin önlenmesi öncelikli olarak yer almaktadır. Böylelikle Çin açısından şiÖ üye ve gözlemci ülkeleri, geniş bir pazar olma özelliği taşımaktadırlar.

Diğer taraftan ABD'nin bölgedeki politik ve askerî varlığının Çin'in kuzeybatı sınırlarına da yakın olması Çin için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çin, Afganistan operasyonunun başından itibaren ABD'nin bölgede elde ettiği askerî üsleri kendisine karşı uygulanan çevreleme politikasının bir parçası olarak algılamıştır. Bu bağlamda Gürcistan ve Ukrayna ile başlayan ve Çin'in sınır komşusu Kırgızistan'a sıçrayan sivil darbeler, Çin tarafından yine bu politikanın bir devamı olarak değerlendirilmiştir. Çin, ABD'nin dolaylı olarak desteklediği renkli devrimleri ve ABD yanlısı muhalifleri iktidara taşıyan halk hareketlerini, ABD tarafından geliştirilen çevreleme politikasının bir parçası olarak değerlendirirken, sınır güvenliği ve Doğu Türkistan'ın geleceği açısından da ciddi endişe ile karşılamaktadır.³²⁶

³²⁴ Lake Wang, "The Good Neighbor: Why China Cooperates?", **Harvard International Review**, Sonbahar 2007, s. 39.

³²⁵ Ertuğrul Kızılkaya ve Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, s. 198.

³²⁶ Gennady Chufrin, "The SCO: Changing Priorities", **International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations**, 2007, Vol. 53 Issue 1, s. 59.

Ayrıca üye ülkeler arasındaki ekonomik alanda etkin iş birliğinin sağlanmasıyla, Orta Asya ülkelerindeki sosyoekonomik durumun iyileştirileceği ve iç politikalarında istikrarın sağlanacağı yönünde düşünce hâkim olmuştur. Ayrıca radikal İslamın etkisinin azaltılacağı ve Batı etkisiyle ortaya çıkan turuncu devrimlerin tehlikesinin azaltılacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda ABD'nin bölgede etki alanını sınırlandırma noktasında en başarılı yapılanma olan Örgüt, Çin açısından Avrasya politikasının en önemli araçlarından biri olarak görülmektedir.

ii. Rusya Federasyonu

Sovyetlerin dağılmasından sonra, Rusya'nın bölgedeki gücünün aşırı derecede zayıflamış olması bölgede boşluğa neden olmuştur. Bölgedeki dinî grupların ve terörist örgütlerin bu durumdan istifade ederek, Orta Asya ülkelerinde geri planda lojistik destek oluşturmuşlardır.³²⁷ Rusya'nın, uluslararası ortamda çok yönlü bir politika izlediği bilinmektedir. Rusya izlediği politika doğrultusunda, iç sorunlarına öncelik vermiştir. Bu bağlamda Avrasya politikasının Rus halkının büyük güç beklentilerine uygun olduğu değerlendirilmiştir. Avrasya'ya hâkim olma düşüncesi Rus halkı için birleştirici bir ideoloji olmuştur.

Rusya ve Çin açısından Orta Asya Bölgesi, enerji kaynakları açısından zengin bir bölge olmasının yanında Afganistan, İran ve Pakistan ile sınırının olması sebebiyle stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır.³²⁸ Orta Asya ülkeleri ve Rusya arasındaki güvenin yeniden inşa edilmesinde, özellikle Şanghay Beşlisinin alt yapısını oluşturan antlaşmalar başlangıç aşamasını oluşturmuştur. Şanghay Beşlisi'nin terörizm, dinî aşırılıkçılık ve ayrılıkçılıkla mücadelesi Rus-Çin stratejik iş birliğinin gelişmesine de olumlu katkıda bulunmuştur.³²⁹ Diğer taraftan, Rus-Çin ilişkilerinin güven ortamında gelişmesi ve iki ülke arasındaki sınır bölgelerinde askerî kuvvetlerin ve silahların azaltılmasında ŞİÖ önemli bir zemin olmuş ve iki ülkenin stratejik iş birliğinin sağlanmasında birleştirici rol oynamıştır. Böylelikle Orta Asya ülkeleri ile Çin ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesine olanak sağlanmıştır.

10 Temmuz 2000 yılında açıklanan Rusya'nın yeni dış politika doktrininde ise; ABD'nin güç hâkimiyeti altındaki tek kutuplu dünya düzeni yerine çok kutuplu dünya

³²⁷ Alexander Shlyndov, "Certain Aspects of Russian-Chinese Collaboration in the International Arena", **Far Eastern Affairs**, 2006, Vol. 34 Issue 2, s. 68.

³²⁸ Sam Alexandroni, **NATO's Rival in the East**, **New Statesmen**, 20 Ağustos 2007, s.14.

³²⁹ Alexander Shlyndov, **a.g.e.** s. 69.

TASNİF DIŞI

düzeninin istendiği belirtilmiştir.³³⁰ Yeni dış politika doktrini, 21. Yüzyılda Rusya'nın dış politika önceliklerini saptamayı amaçlamıştır. Yeni dış politika doktrinine göre Rusya, bölgede mevcut gerginlik ve çatışmaları durdurmada sorumluluk üstleneceğini belirtmiş ve yakın çevrenin Rus nüfuz alanı olduğunu ilan etmiştir.³³¹

Bu bağlamda Rusya'nın öncelikli alanının Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olduğu, bu ülkelerle çok yönlü ikili iş birliğinin Rus ulusal güvenlik amacına uygun bir biçimde geliştirileceği değerlendirilmiştir. Rusya, stratejik çıkarları açısından BDT ülkelerinin bulunduğu bölgeyi ulusal güvenlik alanı olarak görmüştür. Rusya ŞİÖ bünyesinde, Çin ile güçlü bir ortaklık kurmuş ve uluslararası sorunlarla uğraşırken daha istikrarlı bir konumda olmayı başarmıştır.³³² ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren örgüt içinde Rusya ve Çin resmî olarak iki yardımcı lider ülke olarak yer almıştır. ŞİÖ içinde Rusya ve Çin'in öncülüğünde öncelikle terörizm ve yeni güvenlik sorunları ile ilgili tehditlere yönelik ortak bir strateji geliştirilmiştir.

ABD etkisinin dünya çapında ve birçok bölgede yayılması ve özellikle de Orta Asya devletlerinde ABD'nin desteklediği renkli devrimler tehdidinin belirmesiyle birlikte bölgede Amerikan karşıtı bir yaklaşımın olduğu gözlemlenmiştir. Bu yaklaşım ŞİÖ'nün Orta Asya bölgesinde güvenliği sağlayıcı bir aktör olarak bölgede ortaya çıkmasını sağlamıştır.³³³ Rusya ve Çin, ŞİÖ çatısı altında Orta Asya ülkelerindeki iktidarlara destek sağlayarak, ABD'nin Orta Asya'daki varlığına karşı bölgede dengeyi oluşturmuşlardır.

Diğer taraftan Putin'in uyguladığı pragmatist dış politika ve reformlar başarılı olmuş ve Putin dönemiyle birlikte Rusya uluslararası ortamda güç kazanmıştır. Rusya'nın, Orta Asya ülkeleriyle arasında politik ve ekonomik anlamda büyük çıkarları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak ise ŞİÖ hem bölgede istikrarı sağlayan hem de üyelerin çıkarlarını eşit ve etkin bir şekilde koruyan bir araç olmuştur.

Çin ve Rusya'nın ŞİÖ üyesi ülkelerle geliştirdiği ekonomik ve ticari ilişkiler aynı zamanda çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesini sağlamış ve ekonomik alanda iş birliğinin uygulandığının da bir göstergesi olmuştur. Çin ve Rusya, ŞİÖ'nün kuruluşuyla birlikte bölgede çok taraflı ekonomik iş birliğinin geliştirilmesini sağlamıştır. Bu itibarla Rusya'nın tüm doğal gaz üretimini sağlayan Gazprom'un

³³⁰ Constantine C. Menges, **China the Gathering Threat**, ABD, Nelson Communications Inc. 2005, s. 280.

³³¹ Constantine C. Menges, **a.g.e.**

³³² Gilbert Rozman, **Russian Strategic Thought Toward Asia**, ABD, Palgrave Macmillan, 2006, s. 89.

³³³ Alexander Shlyndov, **a.g.e.**, s. 69.

doğal gaz kaynağı Kazakistan, Özbekistan ya da Türkmenistan tarafından sağlamaktadır. Kazakistan üzerinden doğrudan geçişi gerçekleştirilmekte ve Rusya tarafından ise pazara sunulmaktadır. Orta Asya ülkeleri ekonomik açıdan geri kalmış olmaları nedeniyle Rusya'ya bağımlı hale gelmişlerdir.³³⁴ Bu nedenle bölgede özellikle enerji ve doğal gaz konusunda Rusya söz sahibi olmuştur. Ancak Rus ekonomisinin büyük bir kısmının doğal gaz ve petrol ithalatına bağlı olması hem ekonomik anlamda hem de politik anlamda riske yatkın olmasını da beraberinde getirmektedir.³³⁵ Bu noktada Orta Asya ülkelerinin, doğal gazı açık pazar yoluyla istediği ülkelere satma girişimlerinin Rusya tarafından engellendiği açıkça görülmektedir.

Avrupa'nın enerjiye olan ihtiyacının her geçen gün artması sebebiyle, Orta Asya'nın enerji pazarına yöneldiği görülmektedir. Bu bağlamda ABD enerjiye olan bağımlılığından dolayı yeni alternatif arayışlar içine girmiş ve ilgisini Orta Asya'ya yöneltmiştir. Afganistan'ı işgalinin arkasında, enerji kaynakları açısından zengin bir bölge olan Orta Asya'ya yakın olma ve bu bölgeye nüfuz etme düşüncesi olduğu açıkça görülmüştür. Özellikle Orta Asya bölgesindeki Rusya'nın, etkinliğini azaltmaya yönelik faaliyetlerinin devam ettiği ve enerji pazarının dışa açılmasına yönelik politikalar uyguladığı değerlendirilmektedir. ABD'nin geleneksel olarak Rus nüfuz alanında olan Orta Asya'daki askerî varlığı Rusya'yı rahatsız etmiştir.

2002 yılından itibaren Rusya ve Çin'in ABD'nin Orta Asya'daki etki alanına yönelik olarak amansız bir şekilde mücadele ettiği açıkça görülmektedir. 2003-2004 yıllarında ortaya çıkan renkli devrimler ve 2005 yılındaki Andican olaylarının arka planındaki aktörün ABD olduğu ise açıkça görülmüştür.³³⁶ Olaylar sonrasında Çin ve Rusya, Kırgızistan'a sürekli baskıda bulunarak Manas'daki ABD hava üssünün boşaltılmasını istemiştir. Tüm bu iç ve dış baskılar sonucunda Kırgızistan Başkanı Kurmanbek Bakiyev ABD'den Manas üssünün kirası olarak yıllık 2 milyon dolar istemiştir. ABD'nin Afganistan'daki savaşında, Kırgızistan'ın Manas Üssü'nün kullanımına izin vermesi ve ABD'ye desteğinden ötürü bu ülkeye 150 milyon dolar temin etmiş olduğu bilinmektedir.³³⁷ Manas üssü ABD'nin hem askerî personelinin hem de uçaklarının bulunduğu üs olarak Afganistan'a düzenlenen operasyonlarda kullanılmıştır. Üs, ABD'nin Andican'da çıkan olayların ardından Özbekistan'daki

³³⁴ Stephen Blank, **U.S. Interests in Central Asia and Their Challenges**. Demokratizatsiya, Summer 2007, Vol. 15 Issue 3, s. 315.

³³⁵ David Eshel, "Putin's Muscle-Flexing Act: Bluff or Cold War Challenge?", **Military Technology (Miltech)**, Ekim 2007, s. 11.

³³⁶ Steven Blank, **a.g.e.** s. 317.

³³⁷ **A.g.e.**

üssünü kapatmak durumunda kalmasıyla daha büyük önem kazanmıştır. ABD'nin politikaları karşısında Çin ve Rusya, ŞİÖ içinde Orta Asya bölgesine yönelik güvenlik faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir.

ŞİÖ; Rusya, Çin, diğer üye ve gözlemci devletlerin aynı çatı altında toplanmalarını sağlayan bir mekanizma olmuştur. Orta Asya ülkelerinin ticari ve ekonomik yönden gelişmelerini, askerî yönden ittifakların oluşumu ile bölgesel güvenlik örgütü işlevini de korumuştur.³³⁸

ŞİÖ, 15 Haziran 2001 yılında yayınladığı deklarasyonla anti-Amerikan politikasını ortaya koymuştur. Hem Rusya hem de Çin, ABD'nin renkli devrimlere verdiği desteklerle Orta Asya bölgesini kontrol alma politikasının karşısında devamlı olarak geniş kapsamlı ve sistemli bir şekilde çaba göstermiş ve ABD'nin tüm bu politikalarını baltalamayı başarmışlardır. Son olarak ise ŞİÖ'nün gerçekleştirdiği Ağustos 2007 tatbikatı da, ABD'ye karşı iki ülkenin askerî anlamda stratejik iş birliğinin kararlılığını ve başarısını açıkça göstermiştir.

iii. Orta Asya Ülkeleri

SSCB'nin dağılmasından sonra, bağımsızlıklarını elde eden Orta Asya ülkelerinin dış politikalarını oluştururken Rusya en önemli ülke olmuştur. Çin, örgüt içindeki Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirerek enerji kaynakları üzerinde etkin rol oynayarak enerji ihtiyacını karşılamayı istemektedir. Çin, bölgede Kazakistan ve Rusya ile enerji kaynakları ve pazarına yönelik iş birliği yaparak enerji güvenliğini sağlamayı hedeflemiştir.³³⁹ Bu bağlamda Çin, Kırgızistan ve Kazakistan üzerindeki ekonomik faaliyetlerini artırmıştır. Böylelikle Çin, bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinde ihracatını geliştirmek, ekonomik iş birliğini yaygınlaştırmak ve bölgenin ekonomik kaynakları üzerinde söz sahibi olmak istemektedir. Orta Asya ülkeleri ile Çin'in birbirinin tamamlayıcısı durumunda olması, gelecekte ekonomik ilişkilerinin geliştirileceğinin bir işareti sayılmaktadır. Diğer taraftan ABD ise, Orta Asya bölgesinde Çin'in etkinliğini azaltmak ve çok kutuplu dünya düzenini oluşturmaya yönelik faaliyetlerini engellemek istemektedir.³⁴⁰

³³⁸ Hsiu-Ling Wu and Chien-Hsun Chen, "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", **Europe-Asia Studies**, Vol. 56, No. 7, Kasım 2004, s. 1064.

³³⁹ **A.g.e.** s. 37.

³⁴⁰ Richard Sokolsky, **NATO & Caspian Security: A Mission Too Far?**, ABD, Rand Corporation, 1999, s. 35.

Harita 3 – Orta Asya Haritası Kaynak: <http://img107.imageshack.us/img107/6468/avrasyamapxv0oq1.jpg>

Çin'in Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikasında siyasi ve stratejik etkenlerin önemli bir faktör olduğu ve özellikle Çin'in öncelikli stratejisinde toprak bütünlüğünü korumaya yöneldiği bilinmektedir. Tablo'daki veriler değerlendirildiğinde Orta Asya ülkelerinin ekonomik ilişkilerinde Rusya ve Çin'in etkili olduğu görülmektedir. Bunun sebebi hem ŞİÖ içindeki ekonomik iş birliği hem de renkli devrimlerden etkilenen bölge ülkelerinin Rusya ile yakınlaşmasından dolayı diğer devletlerin bölgede etkin olmamasıdır. Ayrıca ŞİÖ üyelerinin ekonomilerindeki büyümenin %6'dan daha fazla olduğu ve aralarındaki ticaretin giderek arttığı gözlenmiştir.

Ülke	Alan ve Ortaklıklar	Dış Politika Öncelikleri	Bölgesel Örgütlere Üyelik
Kazakistan	Ekonomik: Rusya, Çin BDT, ABD Siyasi: Rusya, Çin, ABD.	1. Çok yönlü dış Politika 2. Rusya ile birlikte entegrasyon projeleri 3. Çin ile yatırım projeleri 4. ABD ile enerji projeleri	ŞİÖ , ECO, AEİÖ, BDT, KGAÖ Entegrasyon istiyor.
Özbekistan	Ekonomik: Rusya ve Çin	1. ABD ve AB ile ilgili sorunlar 2. Rusya ve Çin yatırımlarına	BDT, ŞİÖ , ECO, AEİÖ

TASNİF DIŞI

	Siyasi ve Askerî: Rusya ve Çin.	ilgi 3. Terörizm ile mücadele	Daha çok ikili ilişkilere önem veriyor.
Kırgızistan	Ekonomik: Rusya, Çin, ABD, AB, Kazakistan. Siyasi ve Askerî: Rusya, Çin, ABD.	1. Yatırımlara ilgi 2. Terörizm ile mücadele 3. Rusya ve Kazakistan'a göçlerin önlenmesi 4. Askerî üsler	BDT, ŞİÖ , ECO, AEİÖ, KGAÖ Entegrasyon istiyor.
Tacikistan	Ekonomik: Rusya, Çin, ABD, AB, Kazakistan. Siyasi ve Askerî: Rusya,	1. Yatırımlara ilgi 2. Rusya ve Kazakistan'a göçlerin önlenmesi 3. Askerî üsler	BDT, ŞİÖ , ECO, AEİÖ, KGAÖ Entegrasyon istiyor.
Türkmenistan	Ekonomik: Rusya, Çin, ABD, Kazakistan, İran Siyasi ve Askerî: Rusya	1. Rusya'ya boru hatları konusundaki bağımlılık 2. Boru hatları konusunda alternatif arayışı	BDT İkili ilişkilere önem veriyor.

Tablo 4 – Orta Asya Ülkelerine Ait Ekonomik ve Siyasi Veriler

Kaynak: İlyas Kamalov, Rusya'nın Orta Asya Politikası, Stratejik Analiz Eylül, 2007, s. 88.

Ayrıca ABD'nin desteklediği Özbekistan ve Kırgızistan'daki renkli devrimler sonrasında bölge devletleri, siyasi istikrarsızlık endişesiyle Rusya'ya yönelmiştir. Putin döneminde önceki dönemlere göre daha etkin bir Orta Asya politikasının olması, Orta Asya ülkeleri ile siyasi ve askerî ilişkilerde başat aktörün olarak Rusya olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Türkmenistan dışında tüm Orta Asya ülkeleri ile Rusya'nın askerî iş birliğini de artırdıkları görülmektedir. Böylelikle iş birliği içinde olan Rusya ve Çin, örgüt içinde başat aktör olarak etkin bir politika izlemektedirler.

Bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda Özbekistan, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını korumaya çalışmış ve topraklarında Rus askerî üssünün yerleşmesine izin vermemiştir.³⁴¹ BDT çerçevesinde entegrasyona da olumsuz bakmıştır. Özbekistan; daha çok ikili ilişkilerin geliştirilmesine önem vermekle birlikte Rusya'dan en uzak duran ülkelerden biri olduğu gibi, uzun bir süre ABD'nin Orta Asya'daki dayanağını oluşturmuştur.³⁴² Ancak Putin döneminde Özbekistan'ın, dış politikasını gözden geçirerek Rusya'ya yöneldiği gözlemlenmiştir.

Kazakistan'ın, dış ilişkilerde çok yönlü bir yaklaşım sürdürdüğü ve bölgede dengeleyici bir politika izlediği bilinmektedir. Aynı zamanda Kazakistan, Çin'in Tayvan politikasını desteklemiş ve ayrıca ŞİÖ içindeki güvenlik ve iş birliği

³⁴¹ Shirin Akiner, "Regional Cooperation in Central Asia" University of London Publishing, Londra, s. 191.

³⁴² İlyas Kamalov, "Rusya'nın Orta Asya Politikası", **Stratejik Analiz**, Eylül 2007, s. 85.

TASNİF DIŞI

konularında ortak hareket etmiştir.³⁴³ ŞİÖ üyesi olan Kazakistan ayrıca BDT, Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET), Orta Asya İş birliği Örgütü, vb örgütlerin de üyesidir. Kazakistan, bölgedeki büyük devletleri birbirleriyle dengeleyip bağımsızlığını ve çok yönlü diplomasi imkânını artırmak istemektedir. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın sahip olduğu zengin hidro karbon yatakları ŞİÖ'nün madenlere, petrol ve gaz rezervlerine yakın olmasını sağlamıştır.

Kırgızistan'ın ise ekonomisi büyük ölçüde tarım ürünleri ihracatına dayalıdır. Sovyetler döneminde geliştirilen iktisat modelini devam ettirdiğinden tarım sektörü, Rusya ile yakın iş birliğini gerekli kılmaktadır.

Türkmenistan Rusya'dan bağımsız, çok taraflı bir dış politika izlemiştir. Özellikle ülkenin sahip olduğu enerji kaynaklarının bağımsız politika izleyebilme imkânına kavuşabilmesini sağlamıştır. 1995 yılından itibaren BM tarafından verilen tarafsızlık statüsü gereği Türkmenistan'ın herhangi bir uluslararası örgüte üye olması mümkün değildir. Bu nedenle ŞİÖ içinde üye ülke sıfatı ile yer almamakla birlikte örgütün zirvelerine katılmaktadır.

ABD'nin Orta Asya'da renkli devrimleri destekleyerek demokrasiyi yayma faaliyetleri, bölge ülkelerinde siyasi istikrarsızlığın ve karışıklığın yaşanmasına neden olmuştur. ŞİÖ içindeki Rusya ve Çin'in bölgedeki istikrarı ve güvenliği sağlamaya yönelik faaliyetlerinin, yapılan askerî tatbikatlarla birlikte daha da etkinlik kazandığı değerlendirilebilir. Bu bağlamda ŞİÖ içinde ekonomik, siyasi ve askerî alanda iş birliği içinde olan Orta Asya ülkelerinin yenilenen Kollektif Güvenlik Antlaşmasıyla* birlikte Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün kurulmasıyla askerî alanda da Rusya'nın etkinliği artmıştır. Bu bağlamda Rusya'nın askerî alanda Orta Asya ile ilişkilerinde Çin'i dahil etmediği gözlemlenmiştir. Ayrıca ekonomik ilişkilerde bölge devletlerinin önceliği Rusya'ya verdiği açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda Orta Asya bölgesinde Rusya ve Çin'in iş birliği faaliyetlerinin olmasının yanında bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirme çabası içinde olmaları muhtemeldir. Gelecek yıllarda her iki ülkenin de bölge ülkeleri ile ilişkilerinde iş

³⁴³ Sally N. Cummings, **Kazakhstan: Power and the Elite**, Londra, Tauris & Company, Limited, 2005, s. 36.

* 15 Mayıs 1992'de Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan, Taşkent'te Kollektif Güvenlik Antlaşması'na imza atmıştır. 1993 yılında bu Antlaşma'ya Azerbaycan, Gürcistan ve Beyaz Rusya da katılmıştır. Beş yıllık bir süre için geçerli olan bu Antlaşma'nın süresi 1999 yılında sona erince; Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan sürenin uzatılmasına yanaşmamıştır. 14 Mayıs 2002 tarihinde ise Antlaşma'nın süresinin uzatılmasını öngören yeni bir antlaşmaya imza atan ülkeler, faaliyetlerini bir örgüt çerçevesinde yürütme kararı almış ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün kurulduğunu ilan etmişlerdir.(Bknz. İlyas Kamalov, Rusya'nın Orta Asya Politikası)

birliğini çeşitli alanlara kaydırmalarıyla daha da artacağı öngörülmektedir. Özellikle Çin'in enerji alanında etkin olma isteği açıkça görülmektedir.

iv. Gözlemci Üyeler

ŞİÖ'nün gözlemci statüsündeki üyeleri ise İran, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan'dır. Gözlemci üye olan Hindistan, Doğu'ya ve Avrasya kıtasına yönelen yeni politikaların tam ortasında yer almaktadır.³⁴⁴ Çin'in, Hindistan gibi büyük bir ekonomik geleceği olan nükleer güce sahip bir ülkenin örgüte girmesine olumlu bakıyor olması, örgütün ileriye dönük güçlenme potansiyelini ön plana çıkarmaktadır.³⁴⁵ Rusya'nın ŞİÖ üye ülkeleri ve gözlemci statüde olan ülkelerle ikili iş birliğini geliştirmesi de, ŞİÖ içindeki iş birliğine yönelik kararlılığını göstermektedir.

ŞİÖ'nün bölgedeki yakın komşuları olan gözlemci üyelerle (Moğolistan, Pakistan, Hindistan, İran) genişleme olasılığı gündeme gelmiştir. Ayrıca Orta Asya bölgesinde Batılı güçlerin etkin olmasını önlemek için, yeni gözlemci üyelerin tam üyeliğinin gündeme geleceği tahmin edilmektedir. Ancak yeni üyelerin ŞİÖ'ne katılımıyla birlikte, beraberlerinde birtakım problemleri de getirmeleri örgüte büyük sorumluluk yükleyeceği tahmin edilmektedir.

Rusya'nın SSCB döneminde Hindistan ile geliştirdiği ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. Hindistan'ın ABD tarafından desteklenen Pakistan'dan duyduğu tehdit algılaması ve silah sistemi ihtiyacının Rusya'dan karşılanması gibi önemli etkenler, Rusya-Hindistan arasındaki ilişkiyi şekillendirmiştir.³⁴⁶ Rusya, Hindistan ile enerji güvenliği alanında iş birliğine girerken, Hindistan'ın da Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğini desteklediği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda Rusya, Hindistan-Rusya ve Çin-Rusya ilişkileri ile uluslararası ortamda azalan etkinliğini artırmayı amaçlamıştır. Rusya ile Hindistan arasında sınır ve toprak bütünlülüğü sorunlarının olmaması ve iki ülkenin de tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkması yakınlaşmalarını kolaylaştırmıştır.

Hindistan-ABD ilişkilerinde ise; ABD'nin Pakistan'ın nükleer kapasitesini geliştirmesine yaptığı yardımdan ve bu ülkeyi sürekli olarak silahlandırmasından dolayı Hindistan'ın ABD'ye güven duymadığı bilinmektedir.³⁴⁷ Aynı zamanda gelecek

³⁴⁴ Anıl Çeçen, **a.g.e.** s.256.

³⁴⁵ Ayrıntılı Bilgi için bkz. J. Mohan Malik, "China-India Relations in the Post-Soviet Era: The Continuing Rivalry", **The China Quarterly**, No. 142, Haziran 1995.

³⁴⁶ Anita Inder Singh, "India's Relations with Russia and Central Asia", **International Affairs**, LXXI, 1, Ocak 1995, s.75.

³⁴⁷ Tayyar Arı, **Global Politika ve Güney Asya**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 110.

yıllarda, ŞİÖ gözlemci üyeliğinin Hindistan'ın bağımsız güç merkezî politikasını izlemesine ve devam ettirmesine yardımcı olacağı tahmin edilmektedir.

Moğolistan'ın gözlemci üyeliği ile bu ülkenin esas olarak doğal kaynaklarından oluşan potansiyeli sayesinde ekonomik iş birliğini hareketlendirerek iyi bir örnek oluşturacağı tahmin edilmektedir. İran'ın, güvenlik alanında ve uluslararası alanda yaşadığı sıkıntıları dengelemek adına bölge ülkeleri ve bölgede etkili olan Rusya-Çin ikilisiyle iş birliği arayışlarını sürdürmeye devam edeceği düşünülmektedir.

Bu doğrultuda gözlemci statüsünde bulunduğu ŞİÖ'ne tam üyelik ise İran'ın üzerinde çalıştığı projelerden birini teşkil etmektedir. İran'ın ŞİÖ'ne daimi üye olması durumunda, Avrupa ve ABD karşısında daha güçlü ve bağımsız olmasını sağlayacağından İran için önem taşırken, ABD İran'ın muhtemel üyeliğine kaygıyla yaklaşmaktadır. Doğal gaz fiyatlarının belirlenmesinde ve doğal gaz kaynaklarının naklinde ŞİÖ'nün muhtemel etkisinin, ABD, Almanya, Ukrayna, Fransa ve İtalya gibi doğal gaz ithalatı yapan ülkeler için, aşırı sorunlara neden olabileceği tahmin edilmektedir. Böylelikle İran, Batının çıkarlarının tehdit altında olacağının bilincinde olarak, ŞİÖ üyeliğine daha sıcak bakmaktadır.

İran'ın ŞİÖ'ne üye olmak istemesi örgütün uluslararası ortamdaki çizgisini daha da güçlendirmiştir. ABD'nin baskısı ile karşı karşıya gelen bu ülkeye örgütte gözlemci statüsü verilmesi, aynı zamanda ABD'nin Büyük Orta Doğu projesine karşı örgütün tavrının önemli bir göstergesidir.³⁴⁸

Çin, yaklaşık on yıldır; Pakistan ile güvenlik ve politik anlamda ilişkilerini güçlendirmek için oldukça büyük miktarlarda yatırım kaynağı aktarmıştır. Diğer taraftan Çin'in, Pakistan'ın kalkınma potansiyeli ile ilgili olarak endişeleri bulunmaktadır. Çin, Pakistan'ın ABD ile olan güçlü diplomatik ve askerî ilişkilerini sürdürmesini hoş karşılamamaktadır. ABD ile Pakistan ilişkilerinin devam etmesiyle Çin'in İslamabat üzerindeki etkinliğinin azalacağı görüşündedir.

Diğer taraftan, Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref Şubat 2006'da Pekin'e yaptığı ziyaret sırasındaki açıklamasında, Çin'in enerji tedarikçisi olmasına değinerek Pakistan'ın enerji sağlayıcısı rolüne olumlu baktıklarını ifade etmiş; Çin ise bu olumlu tutum karşısında, Pakistan'a güvenlik sorunları konusunda yardım sağlayacağını belirtmiştir.³⁴⁹ Ancak Pakistan Hükümeti, ülkesindeki ABD'nin

³⁴⁸ Hasret Çomak, Şanghay İş birliği Örgütü, <http://www.globalenerji.com.tr/hab-23000204-103,24@2300.html>, 10 Mart 2008.

³⁴⁹ Sharif. Shuja, **a.g.e.** s. 67.

etkinliğini azaltmadığı sürece bu durumun Çin-Pakistan ilişkilerinde güvensizliğin devam etmesine neden olacağı öngörülmektedir.

İran'ın enerji kaynaklarının ve coğrafi konumunun, önerilen enerji kulübüne tam katılımı sağlayacağı tahmin edilmektedir. İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, gaz fiyatlarının ortaklaşa belirlenebileceğini öne sürmüş ve ulaşım alanında somut ekonomik projelerin gerçekleştirilmesinin ortak yatırım alanlarının oluşturulması için gerekli olduğunu vurgulamıştır.³⁵⁰ Aynı zamanda Rusya'nın; İran- Pakistan-Hindistan doğal gaz boru hattının yapımı dahil, İran ile enerji ve doğal gaz ile ilgili girişimlerde bulunmaya istekli ve ilgili olduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda Rusya Devlet Başkanı Putin, İran ile ortak enerji projelerinin, gerek teknolojik açıdan gerekse limitsiz finansal destek açısından Gazprom'un yerini almaya hazır olduğunu belirtmiştir.³⁵¹

Gelecekte İran'ın ŞİÖ'ne katılımıyla, örgüt içindeki enerji ticaretinin olumlu yönde etkileneceği, böylelikle Çin-Rusya-İran arasındaki dış politika uyumunun daha da artacağı düşünülmektedir. Ayrıca Rusya'nın Çeçen ayrılıkçılara karşı savaşında Çin ve İran'ın tam desteğini alması, Rusya ve İran'ın da Çin'in Tayvan politikasını desteklemesi, üç ülkenin de iş birliğine doğru yöneldiklerini açıkça göstermektedir. Küresel ortamda ŞİÖ ülkelerinin sahip olduğu doğal gazın, dünyadaki ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin %30'unu kapsadığı, İran'ın muhtemel üyeliğinde ise bu oranın %50'ye çıkacağı tahmin edilmektedir.³⁵² Örgütün uzun vadedeki stratejisinde İran'ın üyeliğe kabul edilmesi muhtemel gözükmemektedir. Ayrıca İran'ın üye olması halinde, Hazar kaynaklarının büyük bir çoğunluğunun ŞİÖ'nün kontrolü altına alınabileceği tahmin edilmektedir.

Diğer taraftan Çin Petrol ve Kimya Şirketi (SINOPEC) ile İran Hükümeti arasında 2004 yılında ön hazırlıkları tamamlanan ve 9 Aralık 2007'de imzalanan Yadavaran antlaşması ile yılda 10 milyon ton likit doğal gaz ithalatını öngören 25 yıllık bir antlaşma yapılmıştır. Antlaşmada; çıkarılabilir durumda 3.2 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilen İran'ın Yadavaran sahasından, ilk dört yıl boyunca günde 85,000 varil çıkarılması, bunu izleyen üç yıl boyunca ise günde 100,000 varil

³⁵⁰ Matthew Brummer, "The Shanghai Cooperation Organization and Iran: A Powerful Union", **Journal of International Affairs**, Spring/Summer, 2007, Vol. 60 Issue 2, s. s.189.

³⁵¹ Matthew Brummer, **a.g.e.** s.189.

³⁵² Matthew Brummer, **a.g.e.** s. 187.

ham petrol işlenmesi hedeflenmiştir.³⁵³ Böylelikle Çin'in ve Rusya'nın çıkarlarının, İran'ın çıkarları ile örtüşmekte olduğu açıkça görülmektedir.

İran'ın ŞİÖ'ne üye olarak kabul edilmesi, üç ülkenin de enerji güvenliği ile ilgili çıkarlarının ve doğrudan ortaya çıkmamış olan tüm çıkarlarının birbiriyle örtüşmesini de sağlayacaktır. Bu bağlamda Çin'in, İran'da ulaşım, petrol, telekomünikasyon, uzay ve otomobil sektörlerine en çok yatırım yapan ülke olduğu bilinmektedir.

Çin ve Rusya, ABD ve NATO müttefiklerinin İran'da yeni bir rejim kurmasından ve ABD'nin bölgede etki alanı oluşturma ihtimalinden tedirgin olmaktadır. Çin ve Rusya'nın İran ile müttefik olması hem bölgede ABD politikalarını baltalamakta hem de bölgede ŞİÖ etkisini artırmaktadır. İran'ın nükleer hırsı, ŞİÖ için riskli bir durumu ifade ederken, aynı zamanda güçlü bir politik başarı fırsatını da sağlayacağı muhtemeldir. Muhtemel ŞİÖ üyeliğinin, İran'ın istikrarının ve güvenliğinin korunmasında zoru başarmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan İran, ŞİÖ üyeliği ile bütün Avrasya ülkelerini kapsayan bir ekonomik ve siyasal bütünleşme hedeflenmektedir.

Ancak olumsuz bir öngöründe bulunmak gerekirse, örgüt içindeki Hindistan ve İran'ın olası üyeliğinin, uluslararası ortamda ŞİÖ'ne karşı olumsuz bir etkisinin olabileceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda kısa ve orta vadede İran'ın üyeliğinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı değerlendirilebilir. Özellikle ABD ile İran arasındaki nükleer krizin artması durumunda ise Çin ve Rusya, bölgede olası bir çatışmayı şiddetlendirmemek ve istikrarı sağlamak için İran'ın üyeliğini gündeme getirmeyebilir.

d.Türkiye'nin Şanghay İş birliği Örgütü'ne Yaklaşımı

SSCB'nin yıkılmasının ardından Orta Asya bölgesinde ortaya çıkan güç boşluğu, ABD gibi büyük güçlerin bölgeye yönelik politikalarının değişmesine yol açmıştır. ABD'nin, Orta Asya ülkelerini etki alanında tutarak bölgede hâkim güç olarak faaliyetlerini sürdürmek istediği gözlemlenmiştir. Çin ve Rusya, ABD'nin bölgedeki varlığını bir tehdit olarak algılamış ve iki ülke, ikili ilişkilerinde iş birliğine yönelik adımlar atmışlardır. Böylelikle Orta Asya bölgesinde, iki devletin iş birliği sonucunda yeni bir ittifakın oluşturulması sağlanmıştır.

Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerde ise, bölgede güvenliğin ve istikrarın sağlanmasına yönelik iş birliğine yönelik ittifak sağlanmıştır. Orta Asya bölgesi Çin-

³⁵³ Suna Lee, "Çin-İran İlişkileri Derinleşiyor", **Stratejik Analiz**, Ocak 2008, s.16.

TASNİF DIŞI

Rusya arasındaki ilişkilerde iki ülkenin çıkarları açısından vazgeçilmez bir tampon bölge haline gelmiştir.³⁵⁴ Çin, dış politika önceliğinde güven ve istikrarı sağlamayı amaçlamış; Orta Asya devletleri ile ilişkilerinde ise iş birliğine büyük önem vermiştir. Çin'in Orta Asya cumhuriyetleri ile suçluların iadesine ilişkin olarak imzaladığı ikili antlaşmalar, Çin'in toprak bütünlüğü için bir tehdit olarak algıladığı ayrılıkçı hareketlerin beslendiği dış bağlantıların koparılmasını amaçlamaktadır.³⁵⁵ Bu bağlamda Çin, ŞİÖ içindeki üyelerle geliştirdiği iş birliği ve ittifak ile güven ortamı oluşturmuştur. Çin, bölgede yapacağı ortak yatırımlarla bu bölgelerdeki enerji kaynaklarını kontrol altında tutmayı Orta Asya'nın enerji sektöründe etkin olmayı hedeflemiştir.³⁵⁶ Bölgeden doğrudan Çin'e ulaşacak petrol ve doğal gaz nakil hatlarının inşasını hedeflemiştir. Çin, Orta Asya'daki konumunu daha da güçlendirmeyi hedeflemekte; bu açıdan ŞİÖ'nü vazgeçilmez bir araç olarak görmektedir.

Avrasya'da güvenliğin sağlanması için ŞİÖ içindeki çok taraflı iş birliğinin şekillenmesinde Çin en büyük itici güç görevini görmüştür. Şanghay Beşlisi üye ülkelerinin 1996 yılında imzaladıkları Askerî Güvenin Güçlendirilmesi antlaşmasında; imza sahibi ülkeler arasında stratejik bilgi paylaşımı, ortak tatbikat yürütülmesi ve askerî ilişkilerin artması amaçlanmıştır.

Özellikle Çin ve Rus askerî yetkilileri arasındaki ikili toplantıların arttığı ve Çin'in Rusya'dan askerî teçhizat satın alımını arttırdığı gözlenmiştir.³⁵⁷ Çin ve Rusya açısından ŞİÖ, her iki ülkenin de Orta Asya'daki stratejik çıkarlarını ön planda tuttuğu önemli bir araç olmuştur. ŞİÖ, her geçen gün üye ülkeler arasındaki diyalogun ve iş birliğinin de artmasıyla, uluslararası ortamda etkisini artırmaktadır.

Türkiye'nin, ŞİÖ dahil olmak üzere Asya-Pasifik bölgesinde oluşturulan örgülenmelere karşı etkin strateji geliştiremediği değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin Orta Asya bölgesi ile olan ilişkilerinde aktif bir politika izlemediği bilinmektedir. Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile tarihsel, kültürel ve dinsel bağlar bakımından aynı değerlere sahip olduğu düşünüldüğünde, bölge ülkeleri ile ilişkilerini derinleştirmesi ve bölgedeki oluşumları yakından takip etmesi gerekmektedir.

³⁵⁴ Marc Lanteigne, **In Medias Res: The Development of the Shanghai Co-operation Organization as a Security Community**, Pacific Affairs, Winter2006, Vol. 79 Issue 4, s. 607.

³⁵⁵ Gökçen Oğan, "Üye Devletlerin perspektifinden Şangay İş birliği Örgütü", **Stratejik Analiz**, Kasım 2007, s. 60.

³⁵⁶ Müjdat Güler, **Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı**, İlgî Kültür Sanat, İstanbul, 2007, s. 69.

³⁵⁷ Marc Lanteigne, **a.g.e.** s. 608.

Örgüt üyesi ülkeler tarafından örgütün kurulmasında etken faktörün ABD olmadığı ifade edilmiştir. Ancak örgüt zirvelerinde alınan kararlar, örgüt üyesi ülkeler ve gözlemci üyelerin, ABD ile sorun yaşayan ve ABD'yi bir tehdit olarak görme eğilimde olan ülkelere meydana geldiği düşünüldüğünde bu açıklamanın doğruluk payının olmadığı düşünülebilir. Bu bağlamda ABD karşıtı bir örgüt olarak algılanan ŞİÖ ile Türkiye'nin ilişkilerinin hangi ortak noktada birleşebileceği ya da örgüte Türkiye'nin ne doğrultuda ihtiyaç duyduğu gibi soruların yanıtlanması çok büyük önem taşımaktadır. Kurulduğu dönemde örgütün yakından takip edilmediği bilinmekle birlikte özellikle son dönemde Türk medyasında gündeme getirilen ŞİÖ'nü öncelikle yakından takip etmek ve örgütün faaliyet ve hedeflerini incelemek az önceki sorulara bir yanıt olabilecektir.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye ile bölge ülkeleri arasında geliştirilmek istenen ilişkilerin başarısızlıkla sonuçlandığı ve sonrasında Rusya'nın bölgeye hâkim güç olduğu bilinmektedir. ŞİÖ ile Rusya ve Çin'in iş birliği ve ortaklık çerçevesinde etkin olmaları, bölgede üçüncü bir gücün istenmediğini açıkça ortaya koymuştur.

Bu noktada Türkiye'nin hem bölgesel politikasını yeniden gözden geçirmesi hem de dış politika önceliklerinde alternatif stratejiler geliştirerek çok taraflı dış politikasında bölge politikasını göz ardı etmemesi gerekmektedir. Türkiye'nin, yakın bölgesindeki ülkeler ile ikili ilişkilerini siyasi ve ekonomi alanında geliştirmesi, bölge ülkeleri ile daha yakınlaşmasını sağlayabilecektir.

e.Şanghay İş birliği Örgütü'nün Uluslararası Güç Dengelerindeki ve Asya-Pasifik'teki Olası Etkilerinin Geleceği

Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ), Çin'in güvenlik politikasını uygulamasını sağlayan bir mekanizma olmasının yanında Orta Asya bölgesi ile ilgili konularda, müdahil olmasını sağlayan bir işleve de sahiptir. ŞİÖ, örgütün üyesi olan Orta Asya ülkeleri ile siyasi, ekonomi, askerî ve enerji alanlarında bir iş birliği ortamı oluşturulmasını sağlamıştır. Benzer durumlar, Rusya Federasyonu için de geçerlidir.

Örgütün dünya siyasetine yön verebilecek bir güç hâline gelme amacı en önemli gündem maddelerinden biri hâline gelmiştir. ŞİÖ içerisindeki son gelişmeler dikkate alındığında, önümüzdeki dönemde Çin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'da etkin olmaya yönelik faaliyetlerini artıracığı dikkate alınmalıdır.

TASNİF DIŞI

Aşağıdaki şekilde Orta Asya ülkelerinin ve komşu ülkelerin üye oldukları örgütler, bölgenin hızla bölgesel örgütlenmeye doğru gitmekte olduğunu açıkça göstermektedir.

	CACO	CAREC	BDT	CSATTF	ECO	EurASEC	SAARC	ŞİÖ	SPECA
Orta Asya Bölgesi									
Afganistan		X		X	X		(X)		
Kazakistan	X	X	X		X	X		X	X
Kırgızistan	X	X	X		X	X		X	X
Tacikistan	X	X	X	X	X	X		X	X
Türkmenistan				X	X				X
Özbekistan	X	X	X	X	X	(X)		X	X
Orta Asya Bölgesine Yakın Komşu Ülkeler									
Çin		X					(G)	X	
Rusya	X	(X)	X			X		X	
İran				X	X			G	
Türkiye					X				
Hindistan							X	G	
Pakistan				X	X		X	G	
Moğolistan								G	

Tablo 5 – Orta Asya Ülkeleri ve Komşu Ülkeleri Kapsayan Bölgesel Örgütler

X: Üye, G:Gözlemci üye, (X): Üyeliği Gözden geçirilen, (G): Gözlemci üyeliği gözden geçirilen

TASNİF DIŞI

Kaynak: William Byrd, Economic Cooperation in the Wider Central Asia Region, ABD, World Bank, 2006, s. 7.

2005 yılındaki SAARC toplantısında Afganistan'ın üye olarak kabul edilmesi ve Çin'in gözlemci statüsünü kazanma olasılığı değerlendirilmiştir. Doğu Asya'da güvenliğin algılanma biçimi, ekonomik gelişme, politik yönden istikrarlılık ve sosyal refahın önemli olduğu kadar, askerî gücün de şiddetli çatışmaları önlemede etkin bir unsur olduğu bilinmektedir.³⁵⁸ Şanghay İş birliği Örgütü'nün gözlemci üyelerle birlikte artan üye sayısı, aynı zamanda ekonomik ve güvenlik ile ilgili konularda iş birliğinin artması, Orta Asya Bölgesinin bölgesel bir birliğin kuşatması altında olduğunu göstermektedir.³⁵⁹ ŞİÖ üyesi devletler ŞİÖ kurulmadan önce, ülkelerinin güvenliğini ve istikrarını sağlamak için çeşitli uluslararası örgütlere üye/gözlemci üye olmuş, ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren ise örgüt içinde birlikte hareket etmişlerdir. 2007 Ağustos ayında yapılan Barış Görevi 2007 adı verilen tatbikat, Orta Asya bölgesinde teröre karşı düzenlenen birden çok devletin katıldığı en geniş kapsamlı tatbikat olmuştur. Tatbikatın düzenlenmesinin en önemli nedeninin ise, ŞİÖ'nün bölgesel barışı ve istikrarı sağlamada önemli bir rolü olduğunun Avrasya bölgesine komşu devletler ve diğer devletler tarafından bilinmesini sağlamak olduğu gözlemlenmiştir.³⁶⁰ ŞİÖ'nün geniş bir coğrafyayı içine alan bir bölgede etkinlik kazanmış bir örgüt olarak, Şanghay Beşlisi ruhunu ve kuruluş amacını devam ettirmektedir.

ŞİÖ'nün, BM, Avrupa Birliği(AB), Güney Doğu Asya Ülkeleri Topluluğu (ASEAN) Bağımsız Devletler Topluluğu gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerle bağları sayesinde dünyada daha etkili bir örgüt haline geldiği düşünülmektedir.³⁶¹ ŞİÖ üye ülkelerde, daha fazla sayıda uzman yetiştirilmesini desteklemiş ve çeşitli seminerler düzenleyerek üye ülkelerdeki uzmanlar arasında bilgi alışverişinin yapılmasına katkı sağlamıştır. ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren, üyeler arasında alınan ortak kararlar ve bu doğrultuda oluşturulan kurallar ve düzenlemelere tüm üyelerin tam olarak uyması ve stratejik kararların da ortaklaşa alınması, örgütün faaliyetlerinde başarılı olduğunun bir göstergesidir.

³⁵⁸ Lorraine Elliott, "Environmental Security in East Asia: Defining a Common Agenda", Paul G. Harris (Edit.), **International Environmental Cooperation: Politics and Diplomacy in Pacific Asia**, ABD, University Press of Colorado, 2003, s. 32.

³⁵⁹ William Byrd, **Economic Cooperation in the Wider Central Asia Region**, ABD, World Bank, 2006, s. 7.

³⁶⁰ Gao Fan, "SCO Prioritizes Peace and Security", **China Pictorial**, Vol. 711, 09-2007, Çin, s. 20.

³⁶¹ Gregory Gleason, "Inter-State Cooperation in Central Asia from the CIS to the Shanghai Forum" **Europe-Asia Studies**, Vol. 53, No. 7, Kasım 2001, s. 1079.

Günümüzde ŞİÖ, bölgesel iş birliği örgütü olarak oldukça etkili olmaya başlamıştır. Örgüt, bölgesel ekonomik gelişimde çok önemli katkılarda bulunmasının yanında bölgesel güvenliği sağlamak için aktif rol oynamaktadır. ŞİÖ, kurulduğu dönemde sınırlı bölgesel bir proje gibi görülse de, özellikle 11 Eylül'den sonra NATO ile ŞİÖ arasında terörizmle mücadele, uyuşturucu trafiği ve Afgan sorununa çözüm bulmaya yönelik iş birliği olasılığı gündeme gelmiştir. Böylelikle NATO ile ilişkilerin geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda örgütün bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanması için etkili bir mekanizma olduğu açıkça görülmektedir.

f.Şanghay İş birliği Örgütünün NATO'ya etkisi

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliğinin yayılcı politikası karşısında, Avrupa devletleri ve ABD'nin savunma alanında oluşturdıkları bölgesel bir örgüt olan NATO 1949 yılında kurulmuştur. NATO elli yıldan daha fazla bir süredir Avrupa'nın güvenliğini sağlayan bir örgüt olarak, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyesi ülkelerden gelebilecek askerî bir tehdide karşı bölgesel savunma ittifakını oluşturmuştur.³⁶² Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından NATO'ya karşı oluşturulan Varşova Paktı'nın, 1 Temmuz 1991 tarihinde dağılması ile Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısı askerî yönden sona ermiştir.³⁶³ Bu durum, NATO'nun görevinin ve fonksiyonun tamamlandığına yönelik bir takım yorumları da beraberinde getirmiştir.

1990'lı yıllarda Balkanlar'da, etnik-bölgesel çatışmaların başlaması, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslardaki istikrarsız ortamın devam etmesiyle NATO, kendini değişen uluslararası ortama uyarlamış, misyonunu ve görev alanlarını değiştirmek zorunda kalmıştır.³⁶⁴ NATO, Soğuk Savaş sonrasında değişim sürecinde ilk olarak yeni stratejik değişimler yapılması gerektiğini 1990'da yapılan Londra Zirvesi'nde benimsemiştir. NATO devlet ve hükümet başkanlarının 7-8 Kasım 1991'de Roma'da yapılan zirvede onayladığı stratejik kavram, toplu savunma yeteneğinin korunması, diyalog ve iş birliğine dayalı geniş kapsamlı bir güvenlik yaklaşımı ile somutlaştırılmış ve yeni strateji kavramı kabul edilmiştir.³⁶⁵

³⁶² Robert B. McCalla, **NATO's Persistence after the Cold War Source, International Organization**, Vol. 50, No. 3, Yaz 1996, s. 448.

³⁶³ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. John Gerard Ruggie, "Multilateralism: the Anatomy of an Institution", **International Organization**, Vol. 46, No. 3, Yaz 1992, s. 563.

³⁶⁴ Enver Bozkurt, "NATO'nun Geleceği", **Usak Stratejik Gündem**, 20.03.2008, (Çevrimiçi) <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=614&type=22>.

³⁶⁵ **NATO EI Kitabı 50.Yıl Dönümü Sayısı**, Belçika, Basın ve Enformasyon Bürosu, 1998, s. 27.

TASNİF DIŞI

1994 Brüksel zirvesinde, genişleme potansiyeli ve NATO'nun güvenlik yaklaşımı daha da somutlaşmıştır. 1997 Şubat ayında NATO Genel sekreteri Javier Solana, Kafkasya ülkelerinin Avrupa güvenliğinin dışında kaldığı sürece Avrupa'nın tamamen güvende sayılmayacağını belirtmiş ve NATO'nun yeni strateji kavramına göre amacının Avrupa-Atlantik bölgesi boyunca istikrarı ve güvenliği sağlamak olduğunu da ifade etmiştir.³⁶⁶

1997 Madrid Zirvesi'nde Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya katılım görüşmelerini başlatmaya davet edilmiş ve 12 Mart 1999'da üç ülke NATO üyesi olmuşlardır. Washington 1999 Zirvesinde ise NATO'nun Balkanlardaki kriz yönetimi deneyimleri uygulamaya geçirilerek NATO'nun toplu savunma görevinin yanı sıra kriz yönetimi ve ortaklıkları da içine alan daha geniş kapsamlı bir strateji kavramı ortaya çıkmıştır.

11 Eylül 2001 terör saldırıları ise, NATO'nun genişleme stratejisini ikinci planda tutmasına, uluslararası terörizmle mücadeleyi öncelikli olarak ele almasına neden olmuştur. Ayrıca terör saldırıları sonrasında, Rusya'nın terör ile mücadele etmek için birlikte çalışmaya hazır ve istekli olduğunu belirtmesi de NATO-Rusya ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Kasım 2002'de yapılan Prag Zirvesi'nde bir anlamda resmiyet kazanan terörle mücadele konusu, öncelikle tartışılan bir konu olmuştur. Zirvede genişlemenin geride kalan bir adım olduğunu ve NATO'nun bundan sonraki misyonunun terörle mücadele olacağı belirtilmiştir.³⁶⁷ NATO, Prag Zirvesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'yı, ittifaka katılmak için davet etmiş, bu davet NATO tarihinde en büyük genişleme olmuştur.³⁶⁸ Genişlemenin yanı sıra terörle mücadele konusundaki kararlılığı ile NATO'nun 21. yüzyılın tehditleri ile daha da etkili bir şekilde başa çıkabilecek bir örgüte dönüşmesinin muhtemel olacağı tahmin edilmektedir.

29 Mart 2004'te Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın katılımı ile NATO üye sayısını 26'ya yükseltmiş ve sınırlarını Rusya'ya kadar uzatmıştır. Aynı zamanda bu genişleme ile birlikte, Varşova Paktı üyelerinden sadece Rusya NATO dışında kalmıştır. Diğer taraftan, Nisan 2008'deki NATO'nun Bükreş Zirvesinde, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğinin

³⁶⁶ Richard Sokolsky, a.g.e. s. 5.

³⁶⁷ Ryan C. Hendrickson, **Diplomacy and War at NATO: The Secretary General and Military Action After the Cold War**, ABD, University of Missouri Press, 2006, s. 122.

³⁶⁸ Ryan C. Hendrickson, a.g.e.

TASNİF DIŞI

gerçekleşmemesinde Rusya'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri olan bu devletlerin üyeliğine sıcak bakmaması olumsuz bir etken olarak yorumlanabilir.

Çin ve Rusya, ABD'nin uluslararası terörizm ile mücadelesine destek vermelerine karşın Orta Asya'da artan ABD etkisini tehdit olarak algılamışlardır. Diğer taraftan, ŞİÖ'nün Orta Asya'da etkinliğinin artması ve bölge ülkelerinin örgüt içinde ortak hareket etmeleri karşısında, ABD'nin ŞİÖ'nü tehdit olarak algıladığı düşünülmektedir. 11 Eylül sonrasında Orta Asya Bölgesini önemli kılan iki faktör olduğu bilinmektedir: İlk faktör; Orta Asya bölgesinin sahip olduğu kaynaklar açısından, petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip Basra Körfez Bölgesine alternatif bir bölge olmasıdır. İkinci faktör ise petrol ve doğal gaz tüketicisi ülkeler olarak ABD, Avrupa ülkelerinin ve Çin'in, Orta Doğu ülkelerine olan bağımlılığının azaltılmasına yönelik olarak Orta Asya bölgesine yönelmesidir.³⁶⁹

Bu bağlamda, ABD'nin Orta Asya bölgesine olan ilgisi, ABD-Rusya ve ABD-Çin ilişkilerinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. ABD-Rusya ilişkilerinin, daha çok Rusya-NATO ilişkileri çerçevesinde şekillendiği açıkça görülmektedir. İki ülke liderleri arasındaki dostça ilişki Rusya'nın fiili NATO üyeliğini gündeme getirmiştir. ABD, Rusya'nın fiili üyeliği ile ŞİÖ'deki etkinliğinin buna bağlı olarak değişebileceğini göz önünde bulundurmaktadır.³⁷⁰

Diğer taraftan Kafkasya'da yaşanan gerginlik sonrasında Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıdığını ilan etmesi, NATO ve AB ile ilişkilerin seyrinin değişmesine neden olacağını açıkça göstermektedir. NATO Konseyi, Rusya'nın tavrının BM Güvenlik Konseyinin bir çok kararına aykırı düştüğünü, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik yükümlülüklerle uymadığını belirtmiştir.³⁷¹ Son dönemde Kafkasya'da yaşanan gerginliğin ardından bölgede Rusya'nın destek arayışı açıkça görülmektedir. ŞİÖ zirvesinin ardından alınan kararlarda da, Rusya'nın bölgedeki iş birliği ve barışın sağlanmasındaki aktif rolünün desteklendiği, Güney Osetya'da yaşanan olayların, diyalog yolu ile çözülmesi gerektiği ve tarafların masaya oturmaya davet ettikleri belirtilmiştir.³⁷² Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'nın tanınmasına yönelik isteği

³⁶⁹ Jaewoo Choo, **a.g.e.** s. 107.

³⁷⁰ Jaewoo Choo, **a.g.e.**

³⁷¹ NATO'dan Moskova'ya Geri Adım Çağrısı, <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=983513>, 27,08,2008.

³⁷² Şanghay'dan Rusya'ya Destek, NTV Msnbc, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=23805>, 29, 08, 2008.

gerçekleşmemiş ancak Rusya'nın bölgede barışın sağlanmasına yönelik aktif rolünün desteklendiği ifade edilmiştir.

NATO gemilerinin Boğazlardan geçişi sonrasında, Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Andrey Nesterenko, Gürcistan ile çatışma konusunda NATO'dan dengeli bir yaklaşım beklediklerini ifade etmiştir. Nesterenko, Moskova'da düzenlediği basın toplantısında, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatının (AGİT) Güney Osetya ve Gürcistan sınırındaki bölgeye gözlemci göndermesini talep ederek, "NATO'nun Rusya karşıtı tutumunu" sert bir şekilde eleştirmiştir.³⁷³ Bölgede gelişen tüm yeni gelişmeler karşısında, ŞİÖ zirvesinde alınan kararlarda Rusya'ya tam destek çıkmadığı gözlemlenmektedir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin hassas bir döneme girdiği ve bölgede Türkiye'nin öneminin arttığı değerlendirilebilir.

ABD-Çin ilişkilerinde ise, her iki ülkenin de bölgeye yönelik stratejik çıkarları ve amaçları gereği birbirlerine şüphe ile yaklaştığı bilinmektedir. ABD ise, Çin'in her geçen gün bölgede artan etkisini hissetmekte, Doğu ve Orta Asya'daki varlığını kaybetme endişesi taşımaktadır.³⁷⁴

Bu noktada ŞİÖ'nün bölgesel bir örgütlenme olarak Orta Asya'daki etkinliğinin Çin, Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile sınırlı kalmayarak bölgeye komşu ülkeleri de teşvik edici faaliyetleri, NATO'nun doğu'ya doğru genişleme faaliyetine karşı bir adım olabileceği tahmin edilmektedir.

g. Şanghay İş birliği Örgütünün Türkiye'ye Olası Etkileri

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye, Orta Asya Devletlerinin bağımsızlıklarını ilk tanıyan ülke olarak ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Sovyetlerin dağılmasından sonra Türk dış politikasında Amerika'nın etkisi yeni bir boyut kazanmış ve daha güçlü hissedilmiştir.³⁷⁵ Türkiye 1989 yılından önce Orta Asya ülkeleri ile ortak kültür, dil ve din bağları olmasına rağmen yakın ilişkiler kuramamıştır. 1991 sonrasında ise bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını tanımış ve

³⁷³ Rusya'dan NATO'ya Çağrı, <http://haber.turk.net/DIS/2106463/Rusya-dan-NATO-ya--daha-dengeli--olma-cagrisi>, 29, 08, 2008.

³⁷⁴ Christopher Hemmer ve Peter J. Katzenstein, "Why Is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and The Origins of Multilateralism", **International Organization**, Vol.50, No. 3, Yaz 2002, s. 602.

³⁷⁵ Kemal H. Karpat, **Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays**, Brill Yayınevi, Hollanda, 2003, s. 513.

TASNİF DIŞI

diplomatik ilişkiler geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Türkiye'nin Orta Asya politikasına ilişkin hedefleri;³⁷⁶

- Orta Asya ülkelerinin devletleşme süreçlerine katkıda bulunmak,
- Ekonomik ve siyasi reform süreçlerine destek vermek,
- Dünya ile bütünleşmelerine yardımcı olmak,
- İkili ilişkileri, her alanda karşılıklı çıkarlar ve egemen eşitlik temelinde geliştirmek olmuştur.

Sovyetlerin dağılmasının ardından Türkiye, Orta Asya ülkeleri ile tarihsel, kültürel ve dinsel bağlarından ötürü ilişkilerini geliştirmeye çalışmış; fakat başarılı olamamıştır. Türkiye, Orta Asya devletleri için önemli bir örnek teşkil etmiş; ancak Orta Asya devletleri ile ilişkilerin tesisinde hazırlıksız olması, ilişkilerin geliştirilmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin, kendi ulusal çıkarları çerçevesinde bağımsız bir Orta Asya politikası belirleyemediği gözlemlenmiştir.³⁷⁷

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasının şekillenmesiyle birlikte dış politika önceliğini oluşturan sınır güvenliğini ve ulusal güvenliğini sağlama amacı, bölgede etkin bir güç istememesine neden olmuştur. Ancak artan ABD etkisinin azaltılmasına yönelik Rusya ile iş birliği zemininde ilişkilerini geliştirmiştir. Diğer taraftan, Rusya'nın yakın çevre doktrini³⁷⁸ çerçevesinde, Türkiye'yi bölge dışı aktör olarak bırakma düşüncesi içinde hareket ettiği bilinmektedir. Resmî Türk söylemlerine göre Rusya'nın Çeçenistan sorunu bir iç sorunu olarak tanımlansa da Rusya Türkiye'yi taraf olarak görmektedir.³⁷⁹ Bu bağlamda Rusya'nın, Orta Asya bölgesine iktisadi, siyasi ve kültürel açılarından herhangi bir gücün etkin olmasına karşı olduğu açıkça görülmektedir.

Bölgede üçüncü bir gücün ortaya çıkması ve etkinlik kazanması Rusya gibi Çin'in de arzulamadığı bir durumdur. Bu bakımdan Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme gayreti olsa da bölgede ŞİÖ vasıtasıyla etkin olan bu iki devletin engel olmak isteyeceği tahmin edilmektedir. Çünkü her iki devletin de bölgedeki iş birliği ve istikrarın sağlanmasında sınırsız bir etkinliğe sahip olmaları ve etken güç

³⁷⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 383.

³⁷⁷ Ertan Efeçil, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasının Rasyonallitesi Sorunu", **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 286.

³⁷⁸ Yakın çevre doktrini: yakın çevresindeki hâkimiyeti sağlamayı hedefleyen dış politika.

³⁷⁹ Bülent Aras, **Türk-Rus İlişkileri: Avrasya Jeopolitikası Üzerine Öngörüler**, (Çevrimiçi) 01. 04. 2008, <http://www.tasam.org/index.php?altid=58>.

TASNİF DIŞI

olarak hâkimiyeti elinde bulundurmaları, Türkiye-Orta Asya devletleri ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve enerji alanında geliştirilmesiyle tehlikeye girebilecektir. Bu bakımdan yakın dönemde ne Çin ne de Rusya'nın Türkiye'nin bölgeye yönelik ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik gayretini desteklemeyeceği düşünülmektedir.

Bu konuda en güzel örnek dönemin Türk Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile Çin Ticaret Bakanı Bo Xilai arasındaki resmî görüşmede, Gül'ün Türkiye'nin AB'ye katılmasıyla, bölgesine verdiği önemin azalması anlamına gelmeyeceği ifadesi üzerine, Bo Xilai, iki ayak farklı gemidedir diyerek bir Çin atasözü ile düşüncesini dile getirmiştir.³⁸⁰ Türkiye'nin Avrupa Birliği'nde yer alması gerektiği ifade edilmiştir. Böylelikle Çin hükümetinin Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliğine olumlu baktığı değerlendirilebilir. Bunun sebebi ise AB'ye üye olamaması durumunda Türkiye'nin yeni alternatif stratejilere yönelerek, yakın bölgesiyle ilişkilerini geliştirmek isteyebileceği olasılığının bulunmasıdır. Bu bağlamda da Çin tarafından, Türkiye'nin ŞİÖ'nün faaliyet gösterdiği alanda, bölgeye yönelik politikalarını harekete geçirmesinin özellikle Doğu Türkistan sorununun aktif hale gelmesini sağlayabileceği endişesini taşımakta olduğu tahmin edilmektedir.

ŞİÖ'nün Orta Asya bölgesinde etkin olan bir örgüt olarak bölgesel potansiyeli ve etkinliği dikkate alındığında, Türkiye'nin uluslararası ortamda stratejik önemi ve etkinliği artan bir ülke olarak konumunu güçlendireceği düşünülebilir. Ancak, örgütün faaliyetleri üstü kapalı da olsa ABD'nin bölgedeki etkinliğine karşı bir blok izlenimi vermektedir. Bu noktada Türkiye'nin müttefiklik durumunun ABD tarafından algılanmasının değişebileceği düşünülmelidir.

Diğer taraftan ise gelecek yıllarda, Türkiye'nin NATO'dan ayrılma olasılığının mevcut koşullar dahilinde mümkün olmadığı düşünülmektedir. Ancak olası bir ayrılık, Türkiye'yi sadece askerî alanda değil aynı zamanda ekonomik ve siyasi alanlarda da olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durumda Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini sağlamak için yeni alternatif stratejiler geliştirmesi gerekebilir. Bu ayrılığın özellikle savunma ve askerî alanda etkisinin daha fazla olacağı açıkça görülmektedir. Özellikle NATO üyesi ülkelerden alınan askerî teçhizat ve silahların, (Hava kuvvetlerinde-muharip ve nakliye uçaklar, Kara Kuvvetlerinde-tanklar, tanksavar füzeler ve uzun menzilli toplar, Deniz Kuvvetlerinde- firkateynler, mayın avlama gemileri gibi) temin edilmesinin önemli bir sorun olacağı açıkça

³⁸⁰ Erkin Ekrem, **Türkiye-Çin İlişkisi: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Çin Ziyareti**, (Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/a145.html>.

görülmektedir.³⁸¹ Askerî silah ve teçhizatın Rusya ve Çin'den teminine gidildiğinde ise tüm teçhizatın yenilenmesinin yanında yeni teçhizatın önceki teçhizattan modern olmayacağı, aynı zamanda savunma sanayinin bu büyük değişimden olumsuz etkileneceği ve buna bağlı olarak Türkiye'nin ekonomik dengelerinde büyük bir sarsıntı yaşanabileceği öngörülmektedir.

Ayrıca, NATO üyesi Türkiye'nin uluslararası ortamdaki etkinliği ve caydırıcı gücünü bir anda yitimesi söz konusu olabileceği değerlendirilebilir. ŞİÖ'nün güvenlik örgütü olarak uluslararası ortamda etkinliğini giderek artıracığı öngörülürse, Türkiye'nin iki zıt kutbun oluşturduğu ittifaka aynı anda üye olması mümkün olmadığı için tercihini Batıdan yana kullanacağı değerlendirilmektedir.

4. ÇİN'İN ŞİÖ İÇİNDE İZLEDİĞİ POLİTİKANIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Günümüzde Asya bölgesinin ve bölgedeki örgütsel yapılanmaların öneminin giderek arttığı ve diğer büyük güçlerin de bölgede etkinlik sağlamaya büyük önem verdikleri açıkça görülmektedir. Bölgenin enerji kaynakları açısından zengin olması, bölgeye artan ilginin nedenini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Soğuk Savaş öncesinde ve sonrasında izlediği dış politikanın Avrupa - ABD merkezli olması ve tercihini hep Batı'dan yana kullanması dış politika seçeneklerinde Batı'ya odaklı dış politika geliştirmesine neden olmaktadır.

Çin'in izlediği bölgesel politikanın Türkiye'ye olan etkilerinin değerlendirilmesinin yapılabilmesi için öncelikle iki ülkenin ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Türkiye-Çin ilişkilerinin, siyasi yönden geliştirilememesinde etkin olan bazı faktörler bulunmaktadır. İki ülke arasındaki bu faktörlerin, Doğu Türkistan sorunu, Kıbrıs sorunu, PKK sorunu ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin Çin lehine gelişmesi gibi konular olduğu bilinmektedir.

³⁸¹ Celalettin Yavuz, "NATO'dan Ayrılmak", **Milli Stratejik Araştırma Merkezi**, Aralık 15, 2006, (Çevrimiçi), <http://www.milsam.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=34>, 01 Nisan 2008.

Harita 4 – Orta Asya Bölgesi

Kaynak: Avrasya da Stratejik Mücadele, <http://www.tusam.net/print.asp?id=530&tbl=makaleler&fld=makale>

Çin'in bölgeye yönelik politikasında sınır güvenliğini sağlamak ve toprak bütünlüğünü korumak öncelikli hedefleri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda Doğu Türkistan bölgesinde bağımsızlık hareketine verilen dış desteğin engellenmesi de amaçlanmıştır. Çin'in Türkiye ile ilişkilerinde özellikle Doğu Türkistan sorununun ikili ilişkilerin gelişmesini olumsuz yönde etkilediği ve Çin açısından Türkiye'nin soruna destek verdiği gibi birtakım ön yargıların bulunduğu bilinmektedir.

Çin'in Doğu Türkistan sorunda Türkiye'ye ön yargılı yaklaşmasının nedeninin, sorunun geçmişine dayandığı açıkça görülmektedir. Çin'in 1877 yılında Doğu Türkistan'ı ele geçirmesi karşısında Osmanlı Devleti'nden talep edilen yardım isteğine, Osmanlı-Rus Savaşı devam ettiğinden olumlu yanıt verilememiştir.

TASNİF DIŞI

Sonrasında ise Çin, Doğu Türkistan'a 1884 yılında "Yeni Topraklar" anlamına gelen "Sinkiang" adını vererek, merkezden gelen valilerle yönetmeye başlamıştır.³⁸² Bu tarihten itibaren Çin, Doğu Türkistan bölgesinde çıkan bağımsızlık hareketlerinde Türkiye'yi sorumlu tutmuştur.

Bunun nedeni ise II. Abdülhamit döneminde yaygın olan Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm akımı olmuştur. Çin XIX. yüzyılda ve sonrasında bölgede ortaya çıkan her karışıklığın sebebini Osmanlı'dan gelen Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm akımına bağlamış böylelikle sorunun temelini hep Türkiye kaynaklı olduğunu belirtmiştir.³⁸³ 1933 ve 1944 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmasına yönelik denemeler Rusların yardımıyla Çin tarafından bastırılmıştır.³⁸⁴ 1955 yılında Çin, hem bölgede olan etkinliğini artırmak için hem de kontrolü sağlamak için bölgeyi "Sincan-Uygur Özerk Bölgesi" olarak adlandırmıştır.³⁸⁵

Çin, Doğu Türkistan bölgesini dış tehlikelere karşı kendisini koruyacak tampon bölge olarak görmektedir. Yer altı ve yer üstü kaynakları açısından zengin bir bölge olan Doğu Türkistan bölgesi Çin için ayrı bir önem kazanmaktadır. Orta Asya ve Hazar Havzasına kadar köprü rolünü üstlenen Doğu Türkistan, bu bölgelerden Çin'e enerji aktarılması için bağlantıyı sağlayabilecek bölgedir. Doğu Türkistan bölgesi, petrol, doğal gaz, uranyum, kömür, kurşun, altın ve gümüş madenlerinin bol bulunduğu bir bölgedir. Zengin kömür, doğal gaz ve bakır yataklarının bulunduğu bölge, Çin ekonomisi için büyük bir öneme sahiptir. Bunun nedeni ise Çin ekonomisine büyük katkı sağlayan değerli madenlerin bu bölgeden çıkarılmasıdır.

Diğer taraftan, en büyük pamuk üretim merkezlerinden biri olan bölge, Çin tekstilinin ham maddesini oluşturan pamuk üretimini sağlamaktadır. Tüm bu zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip bölge Çin ekonomisinin temel taşlarından biri olarak düşünülmektedir. Çin'in Doğu Türkistan politikası, bölgenin Çin'e bağımlı hale gelmesidir. Bu bakımdan, Çin bu bölgenin gelişmesini ve Çin'den bağımsız bir bölge haline gelmesini istememektedir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında Çin, Sovyetlerin dağılmasının ardından beş Orta Asya ülkesinin bağımsızlıklarını ilan etmesinin, Doğu Türkistan bölgesindeki bağımsızlık hareketini şiddetlendirebileceğinden dolayı kaygı duymuştur. Diğer

³⁸² Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-1999), İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s. 273.

³⁸³ Lillian Craig Harris, "Xinjiang, Central Asia and the Implications for China's Policy in the Islamic World", The China Quarterly, No. 133, Mart 1993, s. 112.

³⁸⁴ Solomon M. Karmel, "Ethnic Nationalism In Mainland China", **Asian Nationalism**, (Ed.) Michael Leifer, Londra, Routledge, 2000, s. 41.

³⁸⁵ Svat Soucek, **History Of Inner Asia**, ABD, Cambridge University Press, 2000, s. 272.

TASNİF DIŞI

tarafından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleriyle birlikte sınır sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Çin hem bölgede sınır sorunları çözmek hem de güvenliğini sağlamak için, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ile antlaşma imzalamıştır.

Bu antlaşma ayrıca Şanghay Beşlisinin de kurulmasını beraberinde getirmiştir. Çin'in bölgeye yönelik politikasında sınır güvenliğini sağlamak, ayrılıkçı harekete desteğin engellenmesi ve bölgede başka bir gücün etkin olmasını engelleme gibi konular yer almıştır. Bu dönemde, Çin'in özellikle Orta Asya bölgelerinin Türkiye ile yaklaşmasından endişe duyduğu bilinmektedir. Çünkü Çin açısından, bölgede Türkiye'nin etkin olması ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi bir bakıma, Doğu Türkistan ile ilişkilerin de geliştirmesi ve Doğu Türkistan'a destek vermesi anlamına gelebilecektir. Bu bağlamda Çin'in bölgeye yönelik politikasında, Türkiye'nin bölgeye yönelik girişimlerini bir tehlike olarak algıladığı açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, Çin'in bölgede ŞİÖ ile hem sınır güvenliğini sağladığı hem de Doğu Türkistan'a verilen desteği engellediği bilinmektedir. Ayrıca, Çin'in bölgede üçüncü bir gücün etkinliğini istemediği de anlaşılmaktadır.

Çin'in uzun bir süre önce işgal ettiği Doğu Türkistan'dan çekilmesi ya da bu bölgede bağımsız bir devlet kurulmasına izin vermesi mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda Çin, bölgedeki bağımsızlık hareketini engellemeye ve bölgeyi Çin'e bağımlı hale getirmeye yönelik faaliyetlerine devam etmektedir. Aynı zamanda bölgedeki bağımsızlık hareketini terörizm olarak nitelendirmesi de bölgeye yönelik politikasını uluslararası ortamda meşrulaştırmaya yönelik olduğu açıkça görülmektedir.

Diğer taraftan, Çin, Doğu Türkistan sorununda Orta Asya ülkelerinin ve Türkiye'nin müdahil olmasını engellemekte ve bu politikasını sürdürmektedir. Çin'in Doğu Türkistan sorununda Türkiye'yi taraf görmesi hem akademik hem de siyasi ortamda bu düşüncesini destekleyen faaliyetlerde bulunmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerinin Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm etkisiyle hareket ettikleri ve bu hareketlere dışarıdan destek sağlandığı şeklinde ifadelerde bulunulmuştur.³⁸⁶ Türkiye, ikili ilişkilerin başlatıldığı 1971 yılından itibaren Çin ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik tutum sergilemiş; ancak ikili ilişkiler, ekonomik açıdan geliştirilmesine rağmen siyasi yönden geliştirilememiştir.

³⁸⁶ Louise Forsyth, David Gould, David Lawrence, "History Didactics in the Post Cold War World: Central Asia, the Middle East, and China" The History Teacher, Vol. 33, No. 4, Ağustos 2000, s. 433.

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde başarılı olamaması ve bölgeye yönelik bir politika geliştirmemesi bir bakıma Çin'in bölgede etkin olmasını sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin bölge politikasının başarısızlığının üstünde pek durulmamış olsa da günümüzde bölgede etkin bir güç olma fırsatının kaçırılmış olduğu açıkça görülmektedir. 1990'lı yılların başında Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Orta Asya ülkeleri, daha çok Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak ve güvenliklerini sağlama beklentisi içinde hareket etmişlerdir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında, bölge ülkelerinin beklentilerine uygun bir dış politika yürütülmesiyle günümüzde Türkiye'nin bölgedeki konumunun çok farklı olacağı tahmin edilmektedir. Ancak etkin bir politika geliştirilememesine ekonomik açıdan yaşanan bazı imkânsızlıkların sebep olduğu bilinmektedir.

Diğer taraftan Çin, Doğu Türkistan sorunundaki tutumunu 11 Eylül sonrasında değiştirmiştir. 11 Eylül'e kadar Doğu Türkistan'daki ayrılıkçılığın kaynağını Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm olarak değerlendiren Çin, 11 Eylül'le birlikte ortaya çıkan uluslararası terörizm kavramına uygun olarak, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçılığı terörizm olarak adlandırmıştır.³⁸⁷ Böylelikle hem uluslararası ortamda Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketi ile mücadelesini meşru kılmayı hem de bağımsızlık hareketine verilen desteklerin kesilmesini sağlamayı amaçlamıştır. Ancak değişen bu tutumuna karşın, Türkiye'ye yönelik ön yargısı değişmemiştir. Ayrıca ABD'nin de Türkiye'ye yardım ettiği şeklinde bir takım ön yargılar da oluşmuştur. Bu noktada Çin'in bölge politikasının Türkiye aleyhine bir tutum sergilemesi muhtemeldir.

Türkiye, Çin'in Doğu Türkistan konusunda kendisine karşı sergilediği ön yargılı tavrına karşın, bu ülkeye karşı oluşturacağı yeni dış politikasını inandırıcı, gerçekçi ve tutarlı temeller üzerinde şekillendirmelidir.³⁸⁸ Bu bağlamda, kendi dış politika seçeneklerini belirlemeli ve aynı zamanda çok taraflı dış politikaya yönelmelidir. Böylelikle Çin ve diğer bölge ülkelerinin, Türkiye ile ilişkilerinde iş birliğine yönelmeleri mümkün olabilecektir. Doğu Türkistan sorununun tarihsel gelişimi değerlendirildiğinde, Çin'in Türkiye'yi taraf olarak görmesinin nedeninin Doğu

³⁸⁷ Anatol Lieven, "The Secret Policemen's Ball: The United States, Russia and the International Order After 11 September", **International Affairs**, Vol. 78, No. 2, Nisan 2002, s. 247.

³⁸⁸ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Timuçin Kodaman, "Türkistan Üzerinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu ve ABD ile Olan Rekabeti", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Y. 2008, C.13, Sayı 1, s. 335-350.

Türkistan bölgesi ile Türkiye arasındaki kültürel bağların yanı sıra Müslüman Uygurların da olduğu değerlendirilebilir.³⁸⁹

Kıbrıs sorusunda ise, Çin'in Kıbrıs konusunda, tek bir Kıbrıs devletinden yana olduğu ve sorunun BM nezdinde çözülmesini istediği açıkça bilinmektedir. Çin için Asya-Pasifik bölgesindeki etkinliğini sürdürmek ve XXI. yüzyılın süper gücü olma stratejisi açısından Tayvan büyük önem taşımaktadır. Türkiye açısından Kıbrıs'ın bölgesel üstünlüğün sağlanmasında stratejik önemi büyüktür. Çin'in izlediği Tayvan politikasında, ÇHC kurulduğundan beri Tayvan ile birleşme düşüncesi devam etmektedir. Türkiye'nin ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile birleşme düşüncesi bulunmamaktadır. Türkiye 1960 Garanti antlaşmasında yer alan garantör ülke olması nedeniyle Türk kesiminin nüfusunu ve güvenliğini sağlama görevini yerine getirmektedir.³⁹⁰ Bu noktada her iki ülkenin de kendileri için stratejik önem taşıyan Tayvan ve Kıbrıs politikasının farklılık taşıdığı değerlendirilmektedir. Çin'in Tayvan sorusunda izlediği ancak uygulamadığı bir devlet iki sistem politikasının Kıbrıs sorusunda uygulanması mümkün değildir.³⁹¹ Bir devlet iki sistem modelinde KKTC Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak görülmektedir. Bu sistemde Türkiye'nin KKTC'nin nüfusunu ve güvenliğini sağlama görevi geçerliliğini korumamaktadır. Bu noktada bir devlet iki sistem modelinin Kıbrıs sorusunda bir çözüm olarak gösterildiği bilinmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs sorusunda BM Güvenlik Konseyi üyesi olan Çin'in desteğini elde etme düşüncesinden dolayı, Çin'e karşı uyguladığı politikaların pasif olduğu düşünülmektedir.

Çin'in BM Güvenlik Konseyinde oy kullanma hakkına sahip olduğu değerlendirildiğinde, Çin'in Kıbrıs sorusunda Türkiye'nin aleyhine bir tutum sergilemesi ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile ikili ilişkilerini yakınlaştırması, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Çin'den destek alamayacağını açıkça göstermektedir. Çin'in Kıbrıs sorusunda, tutumunun uzun vadede değişmeyeceği öngörülmekle birlikte, Tayvan sorununa bir örnek teşkil edebileceği olasılığına göre hareket ettiği açıkça görülmektedir.

Diğer taraftan, PKK sorusunda da benzer tutuma sahip olduğu bilinmektedir. Çin dış politikasında, ayrılıkçılığa karşı bir tutum sergilemektedir. PKK ve Irak'ın Kuzeyindeki Barzani - Talabani hareketleri, Çin tarafından resmî düzeyde

³⁸⁹ Gardner Bovingdon, "The Not-So-Silent Majority: Uyghur Resistance to Han Rule in Xinjiang" **Modern China**, Vol. 28, No. 1, Ocak 2002, s. 51-52.

³⁹⁰ Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10, s.99.

³⁹¹ Nuraniye Hidayet Ekrem, Kıbrıs Sorusunda Çin Faktörü, [http:// www.turksam.org/ta806.html](http://www.turksam.org/ta806.html), 22 Mart, 2008.

desteklenmemiştir.³⁹² Ancak Çin'in PKK'ya olan tutumundan yola çıkarak, PKK'ya dolaylı olarak destek verdiği tahmin edilmektedir. Çin, ülkesinde yaşayan bir gruba/halkı etnik ayrılıkçılıkla suçlamakta ve ülkeler arası ilişkilerde bu hususu sürekli baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Ancak uluslararası platformda terörist örgüt olduğu tescillenmiş bir yapılanma olan PKK terör örgütü için resmî yayın organında "Gerilla" ifadesini kullanmakta ve Çin yönetimince PKK örgütünün silahlı eğitim kamplarının bulunduğu Irak'ın Kuzeyi'ndeki bölgesel yönetime silah satışı yapılmaktadır.³⁹³

Türkiye'nin PKK'ya yönelik olarak başlattığı Irak Harekâtında, Çin Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Irak'a müdahalesine sıcak bakmadığını açıklamıştır. Pekin yönetiminden yapılan açıklamada, "Son günlerde basından izlediğimiz kadarıyla Türkiye'nin Irak sınırına asker yığınağı yaptığı ve sınırı aşarak Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesine yapılacak olası bir askerî operasyondan bahsedildiği dikkatimizi çekmiştir. Çin hükümeti tüm terör ve şiddet olaylarına karşıdır. Aynı zamanda Irak'ın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne son derece saygı gösterilmesini istemektedir" ifadeleri yer almıştır.³⁹⁴ Çin'in Irak'ın kuzeyindeki Kürtlere ilgi duymaya başlamasının bir başka nedeninin de, bazı ayrılıkçı Uygur grupların, Türkiye'den gizli destek sağladıkları kuşkusunu taşıdığından Türkiye'yi dolaylı bir baskı altında tutmak istemesi olarak değerlendirilebilir. Ancak, PKK konusundaki yaklaşımında ise Doğu Türkistan sorununda, Türkiye'ye karşı ön yargılı tutumunun bir yansıması olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda Çin'in tutumunun daha net anlaşılabilmesi için bir başka örnek üzerinde daha durulabilir.

Pekin'de düzenlenen olağan basın toplantısında Cihan Haber Ajansı muhabiri, Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Liu Cienşao (Liu Jianchao)'ya, son günlerde Türkiye'nin doğusunda 12 Türk askerinin PKK'nın düzenlediği terörist saldırı sonucu hayatını kaybettiğini ve bu saldırının bazı ülkeler tarafından kınandığını hatırlatarak, Çin'in PKK'yı terörist örgüt olarak tanıyıp tanımadığı sorusuna verdiği cevap Çin'in PKK'ya yönelik tutumunu göstermektedir. Liu verdiği kısa cevapta, Çin'in bölgede son zamanlarda ortaya çıkan gergin gelişmeleri dikkatle izlediğini kaydederek, bölgenin barış ve istikrarını sürdürmesini, söz konusu sorunun ilgili taraflarca diyalog ve görüşmeler yoluyla çözülmesini arzu ettiklerini belirtmiş ve PKK'yı terörist örgüt

³⁹² Oğuzhan Mutluer, "Çin Kürtler Aracılığıyla Türkiye'yi Tehdit edebilir mi?", **Global Strate Enstitüsü**, http://www.globalstrateji.org/tur/icerik_detay.asp?icerik=745

³⁹³ Erdoğan Ilgaz, Doğu Türkistan, **TASAM**, 27 Kasım 2007, <http://www.turksam.org/tr/a1358.html>, 25 Mart 2008.

³⁹⁴ "Çin ve ABD'den Irak konusunda aynı ses: Operasyon yapılmasın" **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=225406>.

TASNİF DIŞI

olarak tanıma ya da saldırıyı kınama konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.³⁹⁵ Tüm bu söylemlerden, Çin'in PKK'yı terörist örgüt olarak algılamadığı açıkça görülmektedir. Ancak kendi içindeki ayrılıkçı hareketi terörizm diye tanımlayan ve tüm devletlerden bu şekilde tanımlanmasını isteyen ve ayrılıkçı harekete destek verilmemesini isteyen Çin'in bu tavrının etik olmadığı ve uluslararası sorunlar karşısında çıkarlarını ön planda tutan politikaları tercih ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin özellikle bölge ülkeleri ile ticari, ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik dış politikası tutarlı ve koordineli bir şekilde oluşturulmalıdır. Böylelikle Çin ve diğer bölge ülkelerinin, Türkiye ile ilişkilerinde iş birliğine yönelmeleri mümkün olabilecektir. Özellikle Türkiye-Çin ilişkilerinde, her iki ülkenin de birbirine karşı güven duyması hem yakınlaşmalarını hem de iş birliğini geliştirmelerini sağlayabilecektir. Bu nedenle, ön yargının hâkim olduğu ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik, orta ve uzun vadede bölgedeki dengeleri göz önünde bulundurarak kapsamlı bir strateji belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin özellikle PKK konusunda, Çin'in belirsiz tutumuna yönelik tavrını açıkça belirtmesi gerekmektedir.

Tüm bu bulgular ışığında Çin'in bölge politikasının ve ŞİÖ içinde yürüttüğü politikanın Türkiye'nin bölge politikasını derinden etkilediği görülmektedir. Çin'in Orta Asya'ya yönelik uyguladığı siyasi ve ekonomik politika Türkiye'yi etkilemektedir. Ancak, Çin'in izlediği politikanın Türkiye'ye olan etkilerinin göz önünde bulundurulmadığı bilinmektedir. Kamuoyunda çok değinilmeyen Çin'in Türkiye'nin bölge politikasını etkileyen önemli bir aktör olduğu görülmektedir. Çin'in Türkiye'ye yakın bölgelere ve ülkelere karşı izlediği politikanın etkisinin ilerleyen dönemlerde Türkiye'yi ekonomik ve siyasi açıdan daha fazla etkileyeceği muhtemeldir. Türkiye'nin bölgede etkin olması ve enerji projelerinde aktif rol oynaması bölgedeki konumunu güçlendireceği öngörülmektedir.

Türkiye-Çin ilişkilerinde güven faktörünün oluşturulmasının gerekliliği açıkça görülmektedir. İkili ilişkilerde güven sağlanamadığı takdirde ilişkilerin yüzeysel, iş birliğinden uzak bir şekilde sürdürüleceği tahmin edilmektedir. Bu noktada çok taraflı politikanın belirlenmesi ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı nezdinde gerçekleştirilecek yakın ilişkiler ve tutarlı politikaların uygulanmasıyla ilişkilerde güvenin zamanla geliştirileceği düşünülmektedir.

³⁹⁵ Çin PKK'yı Kınamadı, 23 Ekim 2007, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2314418>, 20 Şubat 2008.

TASNİF DIŞI

Ayrıca Türkiye, bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla, ortaya çıkan fırsatları iyi değerlendirmeli ve tehdit unsurlarını göz ardı etmemelidir. Bu bağlamda, bölgeye yönelik yatırımların ve ticari alanda faaliyetlerin artırılması gerektiği değerlendirilmelidir. Bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve bu ülkelere yatırımın teşvik edilerek artırılmasının, ikili ilişkilerde güven unsurunun geliştirilmesini sağlayacağı öngörülmektedir.

Diğer taraftan, Türk-Çin ilişkilerinin gelişmesinin önündeki engeller göz önünde bulundurularak, mevcut stratejisinde açık bir tavır takınmaktan kaçındığı değerlendirilse de, geliştireceği stratejide ilişkileri geliştirme isteğini ve tavrını net bir şekilde ortaya koyması gerekmektedir. Bölgede ABD'nin müttefiki olarak algılanması, ilişkilerin de geliştirilememesinin bir nedeni olarak değerlendirilebilir. Önceki dönemlerde ABD'nin bölgede etkin olmaya yönelik politikasında NATO üyesi olan Türkiye'nin bölge ülkeleri ile diyalogun sağlanması açısından büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Ancak Afganistan operasyonu sonrasında ABD askerî varlığının bölgeye kolaylıkla girmesi ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi, ABD tarafından Türkiye'nin bölgedeki öneminin göz ardı edildiği şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında genellikle ABD'nin politikaları paralelinde geliştirilen kısa vadeli politikaların yürütüldüğü görülmektedir. Türkiye'nin ulusal politikasını yürütmek yerine bölge ülkeleri ile ABD'nin politikasının gölgesinde kalan ilişkiler içinde olması bölgedeki konumunu zayıflatmıştır. Türkiye, bölge ülkeleri ile ilişkilerinde, kendi politikasını geliştirmeli ve ulusal bir politika belirleyerek, bölgedeki etkin güçleri (Çin-Rusya) göz ardı etmeden, iş birliği temelinde şekillendirmelidir.

Bu bağlamda özellikle Türkiye-Rusya ilişkilerinin son dönemlerde hız kazanmaya başlamış ve her iki ülkenin birbirlerine karşı yaklaşımları özellikle 2003–2007 döneminde değişme eğilimi göstermiştir. 2003–2007 arasındaki dönemi, iki ülke ilişkilerinin tarihsel olarak en çok yakınlaştığı dönem olarak nitelendirmek mümkündür.³⁹⁶ 2008 yılının başından itibaren ise ABD-Türkiye ilişkilerinin düzelmesiyle Türk-Rus ilişkilerinin ivme kaybetmeye başladığı gözlemlenmektedir.

Çin, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin bölgedeki güvenlik ve iş birliğini ŞİÖ içindeki faaliyetlerle geliştirdikleri bilinmektedir. Türkiye, Orta Asya'ya yönelik politikasında öncelikle bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerini gözden geçirerek iş birliğine yönelmelidir. Özellikle Orta Asya ülkeleri ile geliştirilecek ticari, ekonomik ve enerji

³⁹⁶Muharrem Ekşi, Türkiye-Rusya İlişkilerinde Rekabet ve İş birliği İkilemi, http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1376, 13 Mart 2008.

ile ilgili iş birliği çabaları, Türkiye'nin bölgede etkinliğini artırmasını sağlayabilecektir. Ancak, bölgede Çin ve Rusya'nın etkin güç olduğu düşünüldüğünde, ABD'nin müttefiki ve NATO üyesi olan Türkiye'ye özellikle Çin tarafından kuşku ile bakıldığı ve güven duyulmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'nin resmî bir başvurusu bulunmamasına rağmen, olası ŞİÖ gözlemci üyeliğinin, Türkiye'ye duyulan kuşku devam ettikçe mümkün olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda bölgedeki mevcut enerji ile ilgili projelerde de Türkiye'nin yer almasının yine duyulan bu kuşkudan dolayı mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bu noktada Türkiye'nin öncelikle, her iki ülke ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Diğer taraftan Çin ile olan ekonomik ilişkilerinde, kapsamı çeşitlendirerek özellikle hizmet sektörüne ağırlık verilmesi Türkiye'nin aleyhine olan ekonomik ilişkileri dengeleyebilecektir. İlerleyen dönemde bölgedeki etkin güçler olan Rusya ve Çin ile ilişkilerin geliştirilmesiyle birlikte, bölgedeki enerji ile ilgili projelerde Türkiye'nin aktif katılımının sağlanacağı kuvvetle muhtemeldir.

5. 11 EYLÜL SONRASI ÇİN'İN YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

1999–2000 yıllarında Çin'in yeni güvenlik anlayışında, çok taraflı bölgesel kuruluşlara katılım ve bağlılıkta tam gelişme göstermiş olduğu bilinmektedir.³⁹⁷ Aynı zamanda Çin, ASEAN üyeleriyle güvenlik ve askerî ilişkilerini artırmıştır. Bölgesel bütünleşme ve Çin'in ekonomisinin yükselişe geçmesi, Çin-ASEAN arasındaki ilişkinin hızla geliştirilmesini sağlamıştır.³⁹⁸ Bu bağlamda 1990'lardan itibaren Güneydoğu Asya bölgesinin Çin için birinci derecede dış politika alanı olarak belirlenmesiyle, Çin-ASEAN ilişkisi geliştirilmeye başlamıştır. ASEAN ile ilk resmî görüşmeler 1991 yılında başlamıştır.

Bu politika doğrultusunda ASEAN ve bu kuruluşun yeni üyesi olan Vietnam ile ilişkileri geliştirme çerçevesinde, Kamboçya politikasını değiştirmiş ve APEC(Asya Pasifik Ekonomik İş birliği)'e katılmıştır.³⁹⁹ 1991 Temmuz ayından itibaren Çin-ASEAN ilişkileri düzenli olarak devam etmiş ve 1997 yılında yapılan ASEAN+1

³⁹⁷ David, Shambaugh, **Power Shift: China and Asia's New Dynamics**, ABD, University of California Press, 2006, s. 27.

³⁹⁸ Lai Foon Wong, "China-Asean and Japan- ASEAN Relations During the Post-Cold War Era", **Chinese Journal of International Politics**, Vol.1, 2007, s. 374.

³⁹⁹ Beril Dedeoğlu, **Uzak Doğu'da ASEAN Çerçevesindeki Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler**, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/uzakdogusay9.doc - (Çevrimiçi) 01.02.2007.

TASNİF DIŞI

konferansına, ÇHC Başkanı Jiang Zemin'in katılmıştır. Konferansta ASEAN ülkeleri ile Çin arasında iyi niyet ve karşılıklı güven sağlanmasına yönelik çalışmalarda bulunulmuştur.⁴⁰⁰ 2003 yılındaki ASEAN konferansında, Çin ile ASEAN arasında stratejik ortaklık ilişkisinin kurulmasına yönelik antlaşma sağlanması, ÇİN-ASEAN ilişkisinin devamlı olarak geliştiğinin bir göstergesi olmuştur. Diğer taraftan ise Asya'da kurulan ve iktisadi nitelikleri ön plana çıkan APEC, ASEAN gibi örgütlerin iktisadi güçleri, bölgedeki istikrarı sağlamada tek başına yeterli olmamıştır. İktisadi olarak örgütlenmenin ülkelerin güvenliğini sağlayamadığı değerlendirilmiştir. Çin'in ekonomik ve politik yönden büyümesi, Orta Asya'da daha güçlü ve etkin bir rol oynamasını sağlamıştır.⁴⁰¹ Bu bağlamda, ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikası, Çin ve Rusya'yı tedirgin etmiştir.

Mayıs 2003'te ÇHC Başkanı Hu Jintao'nun, G-8 zirvesine katılma kararı alması, Çin'in büyük güçlerle arasındaki çıkar ilişkisini tanımlaması açısından bir diğer dış politika önceliğini temsil etmektedir.⁴⁰² Diğer taraftan, Çin ile diğer Asya ülkeleri arasındaki birbirine olan karşılıklı ekonomik bağımlılık artmış aynı zamanda da Asya bölgesinin gelişiminde Çin ekonomisi yararlı ve olumlu bir rol oynamıştır.⁴⁰³ Aynı zamanda Çin, ASEAN ülkeleriyle askerî ortaklıklar kurmuştur. Ayrıca Çin'in 2001-2005 yılları arasında Doğu Asya bölgesindeki çok taraflı iş birliğine aktif katılımının yanında çok taraflı iş birliğinin kurumsal bir çerçevede geliştirilmesi için aktif çaba gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda Çin'in-ASEAN ülkeleri ile ekonomik iş birliğini Çin-ASEAN FTA(Serbest Ticaret Alanı) oluşturarak güçlendirmek istediği açıkça görülmüştür. 2005 yılında Çin-ASEAN ülkeleri arasında imzalanan antlaşma, mallar ve hizmetlerin ticaretini ve yatırımda iş birliğini içermektedir.⁴⁰⁴ Böylelikle yaklaşık 10 kadar ASEAN üyesi ülkeyle 1996 yılında yaklaşık 21 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2005 yılında 130,3 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret hacminin 2010 yılında 200 milyar dolar olması hedeflenmektedir.⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ Zhai Kun, "The Rise Of China and The Development of Relations Between the PRC and ASEAN", **1991-2020: A Historical Survey and a Strategy for The Future**, Far Eastern Affairs, Vol. 4, 2005, s. 29.

⁴⁰¹ Janet Xuanli Liao, "A Silk Road For Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy", **The Brown Journal Of World Affairs**, Winter/Spring 2006 Vol. XII, Sayı 2, s. 49.

⁴⁰² Evan S. Medeiros, "A New Era: Foreign Policy After The 16TH Party Congress", **Civil-military Change in China**, Ed. Andrew Scobell ve Larry Wortzel, ABD, Strategic Studies Institute, Eylül 2004, s. 296.

⁴⁰³ Richard H. Yang, **China's Shadow: Regional Perspectives on Chinese Foreign Policy Military Development**, ABD, Rand Corporation, 1998, s. 46.

⁴⁰⁴ Lai Foon Wong, , **a.g.e.** s. 388.

⁴⁰⁵ Sharif. Shuja,**a.g.m.** s. 67.

TASNİF DIŞI

Çin'in ABD arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerginleşmekte olduğu bilinmektedir.⁴⁰⁶ Çin ASEAN ile ilişkilerini stratejik çıkarları açıdan geliştirmekte ve ABD'nin çevreleme politikasına karşı bölgesel iş birliğine yönelmiş durumdadır.⁴⁰⁷ Çin enerji ihtiyacını karşılayabilmek için İran, Sudan, gibi ülkelerle ilişkiler kurduğu ve bu durumun ABD ile ilişkilerin bozulmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Çin, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirdiği dış politika alanındaki ve ekonomik alandaki reformlarla, uluslararası rekabette yerini almıştır. Aynı zamanda Çin'in BM'nin kurucu üyesi ve BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden biri olarak daha da etkin bir role sahip olmuştur. 11 Eylül 2001 sonrasında ise uluslararası ortamda; terör ve güvensizlik ortamı hâkim olmuştur. Uluslararası ortamda, özellikle ekonomi alanındaki rekabette, çatışma olmadığı müddetçe ve Çin-ABD arasındaki rekabet çatışmaya dönmediği müddetçe bu durumun bir engel teşkil etmeyeceği tahmin edilmektedir. Çin ve ABD, uluslararası terörizm, kaçakçılık, uyuşturucu operasyonları gibi konularla ilgili, bilgi paylaşımı yapmış ve ortaklaşa operasyon düzenlemiştir.⁴⁰⁸ ABD'de ve Çin'de bu konularla ilgili yasaların uygulanması ile ilgili iş birliği ise kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca Çin'deki mevcut görüş, uluslararası güvenlik ortamının sağlanmasına yönelik faaliyetlerin bölgesel örgütler aracılığıyla daha etkin olduğu şeklindedir.

Çin'in dış dünya ile artan ekonomik ve siyasi ilişkileri kendisini dış dünyaya ifade etme fırsatını vermiştir.⁴⁰⁹ Böylelikle uluslararası ortamda Çin ile ilgili olumsuz ön yargı ve düşüncelerin azalmış olması ile oluşan ılımlı hava, Çin'i farklı bir kimliğe büründürmüştür.⁴¹⁰ Tüm bu olanlar Çin'in dış dünya ile ilişkilerinin doğasını ciddi oranda değiştirmiştir. Bu değişim Çin'e, uluslararası toplumun üyelerine karşı güven verme şansı tanımıştır.

ABD'nin ise 11 Eylül ile birlikte Afganistan'da Taliban'a, Irak'ta Saddam'a yönelik hamlelerin yanı sıra terörü desteklediğini düşündüğü ülkelere yönelik sert bir tutum takındığı değerlendirilmektedir. 11 Eylül sonrasında ABD'nin, terörle mücadele amacıyla başlattığı savaşta Orta Asya'ya yerleşme eğilimi ve birçok Orta

⁴⁰⁶ Vaclav Smil, "The Next 50 Years: Unfolding Trends", **Population and Development Review**, Vol. 31, No. 4, Aralık 2005, s. 622.

⁴⁰⁷ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Mark Beeson, "Rethinking Regionalism: Europe and East Asia in Comparative Historical Perspective", **Journal of European Public Policy**, 12:6, Aralık 2005, 969-985.

⁴⁰⁸ Gaye Christoffersen, The Role of East Asia in Sino-American Relations, **Asian Survey**, Vol. 42, No. 3, Mayıs-Haziran 2002, s. 371.

⁴⁰⁹ Ronald L. Tammen ve Jacek Kugler, "Power Transition and China-US Conflicts", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006, s. 49.

⁴¹⁰ Jia QINGGUO, **a.g.e.** s. 501.

TASNİF DIŞI

Asya ülkesinde üs edinmesi Çin için bir tehdit oluşturmuştur. Çin'e ve İran'a gidecek olan doğal gaz ve petrol boru hatlarının bu ülkeden geçecek olması ABD'nin Afganistan'ı işgali ile daha farklı bir boyut kazanmıştır. Petrol ve doğal gaz gibi önemli enerji kaynaklarının üretim ve nakil merkezlerinin ABD'nin denetimi altına almaya yönelik düşüncesi Çin'in Afganistan'a yerleşen ABD'yi bir tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. 11 Eylül sonrasında ABD Orta Asya bölgesine yönelik dış politikasında, bölge ülkeleri ile ilişkilerini sürekli olarak geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.⁴¹¹ Bu bağlamda Çin-ABD ilişkileri son yirmi yıldır olmadığı kadar geliştirilmeye çalışılmıştır.

Ekonomideki hızlı artış Çin'i küresel ekonomide demir, çelik, pamuk ve ahşap gibi birçok ham maddeye bağımlı hale getirmiştir. Çin'in sınırlı petrol ve doğal gaz kaynakları ülkenin Doğu Asya bölgesindeki çıkarlarının artmasında önemli rol oynamıştır. Çin, Orta Asya ülkeleriyle yapılacak iki taraflı antlaşmalar geliştirilmesine odaklanmış ve diğer petrol kullanıcısı ülkelerle çok taraflı ortaklıklar yürütülmesi de amaçlanmıştır.⁴¹² Önemli bir enerji tüketicisi ve ithalatçısı olarak Çin, ABD ve diğer enerji ithalatçısı ülkelerle bu sınırlı kaynaklar konusunda rekabet etmektedir.

Çin, günümüzde petrol ihtiyacının üçte birini dış ülkelere karşılamaktadır ve bu oranın 2020 yılında yüzde 50'ye ve 2030 yılında yüzde 80'e çıkacağı tahmin edilmektedir.⁴¹³ Çin petrol ithalatları açısından; Orta Doğu bölgesindeki Amman, Yemen, İran ve Suudi Arabistan gibi büyük petrol üreticisi ülkelere ciddi şekilde bağımlıdır. Günümüzde Çin'in tüm petrol ithalatının, Okyanus üzerinden tankerlerle yapıldığı bilinmektedir. Çin için Orta Doğu'nun, ilk petrol tedarik noktası durumunda olduğu düşünülmektedir. Dünya petrol rezervinin yaklaşık 3/2sine sahip olduğu bilinen Orta Doğu bölgesinde üretim maliyetlerinin de düşük olduğu değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Çin'in, Orta Doğu'daki petrol üreticisi ülkelerle olan politik ilişkilerini sağlamlaştırma amacıyla olduğu bilinmektedir.

2007 yılında Çin'in dış ticaret hacmi, 2.17 trilyon ABD dolarıyla ilk kez 2 trilyon sınırını aşmış ve bir önceki yıla göre yüzde 20 oranında bir artış göstermiştir.⁴¹⁴ Son dönemde Citi Group'un yayınladığı rapora göre Çin önümüzdeki 25 yıl içinde

⁴¹¹ Leena Thacker- Kumar ve Joel R. Campbell, "U.S. Foreign Policy in Asia Since 9/11: Temporary Alliance or Permanent Changes?", **International Social Science Review**, vol. 82, sayı 3&4, s.102.

⁴¹² Charles E. Ziegler, **Journal of Chinese Political Science**, vol. 11, no. 1, Spring 2006, s. 8.

⁴¹³ İnanç Özekmekçi, Türkiye'nin Doğu Sınırında Yeni bir Güç: Çin, Boğaziçi TÜSiAD Dış Politika Forumu, s. 2, (Çevrimiçi) 10.11.2007,

http://www.dispolitikaforumu.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,101/Itemid,20/.

⁴¹⁴ "2007'de Çin'in Dış Ticaret Hacmi İki Trilyon Doları Aştı", **China Radio International**, (Çevrimiçi) <http://turkish.cri.cn/281/2008/01/11/1@86499.htm>, 13 Mart, 2008.

dünyanın en büyük ekonomisi olabilecektir.⁴¹⁵ Çin'in, istatistikî verilere göre, 2007 yılında dış ticaret fazlası bir önceki yıla göre yüzde 50 oranında artarak 262,2 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Küresel ekonomik durgunluğa rağmen, ABD ve AB'ye karşı dış ticaret fazlası vermeye devam eden Çin, 2007 yılında, 1,2 trilyon dolar ihracat ve 955,8 milyar dolar da ithalat gerçekleştirmiştir.⁴¹⁶ Ayrıca 2007 yılında Çin'in en büyük ihracat pazarı olan ABD'nin yerini AB almıştır.

Diğer taraftan askerî teknoloji açısından değerlendirildiğinde, bu alanda da büyük bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun, XXI. yüzyılın yüksek teknoloji savaşlarına odaklı olarak; askerî yönden daha modern, yeniden teçhizatlanmış, savunmaya yönelik eğitimlerini arttırmış bir orduya sahip olduğu bilinmektedir.⁴¹⁷ Çin askerî açıdan, modern silahlar ve askerî teknoloji ile birliklerini modern savaşların üstesinden gelebilecek duruma hazır hale getirmeye, ayrıca bütün deniz ve hava kuvvetlerini de modernleştirmeye yönelik çaba göstermiştir.⁴¹⁸ Çin'in askerî yönden yeniliğe yönelmesinde, 1989 yılındaki Tiananmen meydanındaki olaylar ve Sovyetlerin yıkılması, 1990-1991 Körfez Savaşı gibi üç önemli etken olmuştur. Bu etkenler, Çin ordusunun bütçesinde, sivil-asker ilişkilerinde, askere alma, eğitim ve askerî teçhizat alımlarında önemli değişiklikler yapmasını sağlamıştır.⁴¹⁹

Çin, 2000'li yılların başında askerî bütçesini %33 oranında arttırmıştır. Bu artış Çin ordusunun güçlenmesinin Asya kıtasında istikrarı bozabileceği ihtimallerini kuvvetlendirmiştir. Çin ile Batı arasındaki bölgesel çıkar çatışmasında Batı'nın, Çin'in ekonomik büyümesini yavaşlatmak için, iç istikrarını ve bölgesel egemenliğine yönelik sorunların oluşmasını hızlandırıcı etken olabileceği tahmin edilmektedir.⁴²⁰ Çin'in yeni savunma stratejinde, büyük güçlerin müdahalesine karşın Rusya ve diğer bölge ülkeleriyle ittifak halinde olmasının Çin'i daha güçlü kılabilceği düşünülmektedir.

⁴¹⁵ Sharif. Shuja, "Pragmatism in Chinese Foreign Policy", **Contemporary Review**, Vol.70, June 2005, s. 62.

⁴¹⁶ "Uluslararası Kurumlarda ve Türkiye'de Çin Bağlantılı Gelişmeler", **Tüsiad Dış İlişkiler Bölümü**, Sayı 2007-12 & 2008-01, (Çevrimiçi) [http://www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTPek/1/\\$FILE/Ocak2008.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTPek/1/$FILE/Ocak2008.pdf) , s. 2, 01 Mart 2008.

⁴¹⁷ Robert Elegant, **China's Unthinkable Evolution**, New Leader, July-August 2005, Vol 88, Issue 4, s.13.

⁴¹⁸ Lee Lai To, "East Asian Assessments of China's Security Policy", **International Affairs** Vol. 73, No. 2, Asia and the Pacific, Nisan 1997, s. 56.

⁴¹⁹ June Teufel Dreyer, "Recent Developments in the Chinese Military", **A Military History of China**, Ed. David A. Graff ve Robin Higham, ABD, Westview Press, 2002, s. 285.

⁴²⁰ You Ji, **The Armed Forces of China**, I.B. Tauris & Co Ltd., Londra, 1999, s. 201.

TASNİF DIŞI

Çin'in çevrede algılanışı iki şekilde olmaktadır; ilk olarak Çin'in büyüyen ekonomisinin Amerika'nın küresel itibarına karşı bir tehdit oluşturmaya devam etmesi ve ikincisi Çin'in askerî yönden komşularına karşı bir tehdit oluşturmaya devam etmesi şeklindedir.⁴²¹ Bu bağlamda, Çin hükümetinin büyük bir güç olarak bölgesel politik ve ekonomik bir kurumun kurulmasını desteklediği değerlendirilmiştir. Böylelikle, Çin hükümetinin çıkarlarına daha uygun olan pragmatizm yöntemini dış politikasında prensip olarak benimsemiş olduğu bilinmektedir.

Çin'li liderlere göre Çin dış politikasındaki pragmatizm, gelişmiş ülkelerle politik ve ekonomik ilişkileri güçlü temellere oturtmaya çalışmaktır. Çin uygulamaya başladığı reformlar sayesinde, dünya piyasalarına kolaylıkla uyum sağlamış ve IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi diğer uluslararası ekonomik örgütlerin aktif üyesi olmuştur. DTÖ ve APEC gibi çok taraflı ekonomik forumlarda Çin, gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını temsil etmiştir.⁴²²

Uluslararası alanda üstlendiği liderlik rolünü gösterebilmek ve bölgesel ağırlığını sağlamak için Çin 2006 yılında 3 önemli uluslararası zirveye ev sahipliği yapmıştır. 2006 yılının Haziran ayında ŞİÖ'ne, Kasım'da ise Çin-Afrika İş birliği Forumuna ve Çin-ASEAN toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Çin-Afrika İş birliği Forumunda, Çin ile Afrika arasında yeni bir stratejik ortaklık ilişkisinin kurularak geliştirilmesine karar verilmiştir. Bu toplantılar, Çin'in kendi millî çıkarları için, üyesi olduğu çoklu ortaklıkları nasıl kullanmaya başladığının bir göstergesi olmuştur.

APEC'in 2-9 Eylül 2007'de yapılan toplantısında, APEC'in kurulduğundan beri Asya-Pasifik bölgesinin iç ekonomisini desteklemek ve ihracatını artırmak için ticari kotaları azaltma ve ticari engelleri kaldırma görevini üstlendiği belirtilmiştir. APEC zirvesinde Konuşma yapan Çin Dış İşleri Bakan yardımcısı Cui Tiankai, iklim değişikliklerinin ele alınması, temiz enerji gelişimi, bölgesel ekonominin bütünleşmesi, çok taraflı ticaretin geliştirilmesi ile ilgili faaliyetlerin artırılmasını ve APEC reformlarının devam etmesini umut ettiklerini belirtmiştir.⁴²³

Bu bağlamda Çin'in yükselen ekonomisinin yanında, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik potansiyeli kendi politikaları ışığında şekillendirmek istediği

⁴²¹ Sharif. Shuja, **a.g.e.** s. 63.

⁴²² Calla Wiemer, **Asian Economic Cooperation In The New Millennium: China's Economic Presence**. ABD, World Scientific Publishing Company, Incorporated, 2004, s. 1.

⁴²³ Ding Ying, "Apec Strives for Action", **Beijing Review**, China, Cypress Book Co., Inc., Vol. 50, no.37, 13 Eylül 2007, s. 10.

TASNİF DIŞI

değerlendirilmektedir. Çin'in Asya-Pasifik bölgesinde, bölgesel bir güç olmanın yanı sıra küresel bir güç haline geldiği açıkça görülmektedir. Günümüzde Çin ekonomisindeki sürekli büyüme her geçen gün daha fazla tehdit olarak algılanmaktadır. Çin'in hızlı ekonomik büyümesi ve uluslararası örgütler aracılığıyla uluslararası ortamda söz hakkı edinmesi, bazı ülkelerin tedirgin olmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Çin'de, uluslararası iş birliğine yönelik faaliyetler artırılmakta ve modernleşme hamleleri devam ettirilmektedir.⁴²⁴ Çin'in ekonomik gücünü askerî ve siyasi baskı unsuru olarak hem Avrasya hem de Pasifik coğrafyasında çift yönlü bir şekilde kullanabileceği endişelerini güçlendirmektedir.⁴²⁵ Çin ekonomik olarak büyümeye devam ettiği sürece, tüm bu senaryoların da yeni varsayımlarla gündemde olacağı düşünülmektedir.

⁴²⁴ Immanuel C. Hsu, **China Without Mao: The Search for a New Order**, ABD, Oxford University Press, Incorporated, 1990. s. xiv.

⁴²⁵ Jia QINGGUO, "Peaceful Development: China's Policy of Reassurance", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. 59, No.4, December 2005, s. 493.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyanın belli bir uygarlık seviyesine ulaşmış en eski ülkelerinden birisi olan Çin, medeniyet tarihi içerisinde kültürel ve tarihsel birikimi ile daima önemli bir ülke olmuştur. XIX. yüzyılda sömürgeciliğin yayılması karşısında Çin yarı sömürge olmuştur. Çin'in reform ve devrim hareketlerinin ise Batılı devletlerin müdahalelerine ve sömürgeci tavırlarına tepki olarak meydana geldiği bilinmektedir.

Çin'de reform çabaları 1901-1911 yılları arasında en üst noktaya ulaşmıştır. Ancak reform hareketleri imparatorluğun yıkılmasına engel olamamış ve 1911 yılında Sun Yat Sen önderliğinde bir hareket başlatılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Sun Yat Sen'in 1925 yılındaki ölümünden sonra Kuomintang'ın başına geçen Çang Kay Şek 1928 yılında Çin Cumhuriyeti'nin (ÇC) lideri olmuştur. Çin İç Savaşı'nda (1927–1949) Çang Kay Şek, Mao'nun başlattığı Uzun yürüyüş karşısında başarısız olup hükümetini Tayvan'a taşımıştır.

1949 yılında Mao önderliğinde kurulan ÇHC'nin, 1950'li yıllardaki dış politikasının temel özellikleri ABD'ye karşı Sovyetler Birliği'nin yanında durmak ve dış politikasını geliştirmek olmuştur. 1960'lı yıllarda ise Sovyet-Çin ilişkilerindeki yakınlaşmanın, yerini gerginliğe bıraktığı bilinmektedir. 1971 yılında Çin, BM Genel Kurulundaki koltuğunu kazanması ile birlikte hükümetler arası organizasyonlara katılmıştır. 1970'lerin sonuna doğru ise uygulanan reformlar ve açık kapı politikası ile uluslararası sivil toplum örgütlerine daha fazla katılmaya başlamıştır. Çin'de, 1978 yılında Deng Xiapiong önderliğinde başlatılan reformlarla başarılı bir kalkınma stratejisi uygulanmıştır.

Çin, 1978'lerden sonra girdiği hızlı büyüme süreciyle birlikte, ekonomisindeki büyümeyi istikrarlı bir biçimde devam ettirmiş, dış politikasında ise önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda ideolojisiz, dışa dönük ve etkin bir politika eğilimi 1990'dan itibaren belirgin hale gelmiştir.

Çin, özellikle Orta Asya bölgesi ile ilişkilerine büyük bir önem vermektedir. Bunun en önemli nedeni toprak bütünlüğünü ve sınır güvenliğini sağlama amacıdır. Özellikle Doğu Türkistan'ın bağımsızlık hareketinin faaliyetlerini engellemek için bu bölgeye gelen dış yardımların engellenmesine yönelik faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir.

TASNİF DIŞI

Bu bağlamda özellikle Orta Asya politikası ile bağlantılı olduğu düşünülen, Soğuk Savaş sonrasındaki Rus-Çin ilişkileri değerlendirildiğinde, bir önceki dönemde gergin olan ilişkilerin iş birliği çerçevesinde yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Çin ile ilgili bir değerlendirme yaparken özellikle bu ülkenin Rusya ile olan ilişkilerinin ve iş birliğine yönelik faaliyetlerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çin, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya ülkeleri ile çok yönlü ikili ilişkiler kurma çabası içinde olmuştur. 1990 yılından itibaren Çin'in Orta Asya politikası; sınır güvenliğinin sağlanması, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketinin kontrol altında tutulması, enerji güvenliğinin sağlanması ve bölgede ekonomik etkinliğin gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir. Bu bağlamda Çin'in iç güvenliğini sağlamaya yönelik Orta Asya ülkeleri ile iş birliğine yönelmiş olduğu bilinmektedir. Böylelikle Çin, Doğu Türkistan bağımsızlık hareketinin Orta Asya ülkeleri ile ilişkisini kontrol altına almıştır.

Çin'in bölgede öncelikle ekonomik alanda etkinliğini artırmak istemesinin nedeni, Orta Asya ülkelerini böylelikle daha kolay kontrol altında tutabileceği düşüncesinden ileri gelmiştir. Rusya ve Çin'in bölgeye yönelik politikası farklı amaçlar taşısa da her iki ülke de rekabetten kaçınarak, çıkar çatışmasına girmeden ortak çıkarlarını stratejik iş birliği adı altında birleştirmiştir. Her iki ülkenin de bölgede kendi inisiyatifleri dışında bir bölgesel oluşumu engelleme ve oluşumda yetkili söz sahibi olmak istemelerinin, bir anlamda bu stratejik iş birliğini zorunlu kıldığı tahmin edilmektedir.

Ayrıca, Çin'in ekonomik yönden büyümesi ve enerji ihtiyacının artması, bölgedeki enerji kaynaklarına yönelik strateji oluşturmasını ve Rusya ile bölgede iş birliği yapmasını gerekli kılmıştır. Rusya ise bölge ülkeleri ile Çin arasındaki ilişkileri kontrol altında tutmayı ve bölgedeki etkinliğini kaybetmemeyi istemektedir. Ayrıca enerji alanında Çin'i dengeleme isteğinde olduğu açıkça görülmektedir.

Çin çok taraflılık temelinde bölgesel güvenliğin sağlanmasına yönelik somut adımlar atmış ve 26 Nisan 1996 yılında, Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenliğin Güçlendirilmesi Antlaşması'nı imzalamışlardır. Dolayısıyla, bölge devletlerinin iş birliğine yönelik arayışlarının ilk temelleri, imzalanan antlaşmanın sonucunda Şanghay Beşlisinin ortaya çıkmasıyla atılmıştır.

Güvenlik bağlamında, Çin'in Orta Asya'daki ekonomik ve güvenlik çıkarları açısından Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) büyük önem taşımaktadır. Şanghay

TASNİF DIŞI

Beşlisinin 2001 yılında Şanghay'da toplanan altıncı zirvesine kadar çoğunlukla üye ülkelerin sınır güvenliği sorunlarıyla ilgili kararlar alınmıştır. ŞİÖ 15 Haziran 2001 yılında, bölgede barışın, istikrarın ve güvenliğin sağlanmasını örgütün esas amaçları olarak belirlemiştir. Ayrıca uzun vadede ŞİÖ'nün Orta Asya bölgesinde istikrarı sağlayarak Avrasya için ilk örnek olarak sayılabilecek bir denge unsuru olacağı ifade edilmiştir. Zirvede, Moğolistan'ın gözlemci, Özbekistan'ın da üye olarak kabul edilmesiyle örgüt iç yapısında değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda, güvenlik konusunda yapılan iş birliğinin yanı sıra askerî ve iktisadi ortaklığın da kurulması kararlaştırılmış ve örgütün ismi "Şanghay İş Birliği Örgütü" olarak değiştirilmiştir.

Şanghay Beşlisi ve buna müteakiben ŞİÖ, Çin'in yeni güvenlik stratejisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çin iyi komşuluk politikası kapsamında, Avrasya'da bulunan komşu ülkelerle bölgesel bütünleşme ve iş birliğini sağlamak için ŞİÖ'nü aktif bir şekilde kullanmayı hedeflemektedir. Çin açısından ŞİÖ üye ve gözlemci ülkeleri geniş bir pazar olma özelliği taşımaktadırlar. Çin'in artan ham madde, petrol ve enerji kaynakları ihtiyacını bölgedeki devletlerden ve özellikle Rusya'dan karşıladığı bilinmektedir. ABD'nin bölgedeki politik ve askerî varlığının Çin'in kuzeybatı sınırlarına yakın olması Çin'in ABD'yi bir tehdit olarak görmesine sebep olmuştur. Çin, Afganistan operasyonunun başından itibaren ABD'nin bölgede elde ettiği askerî üsleri kendisine karşı uygulanan çevreleme politikasının bir parçası olarak algılamıştır.

Beş ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılamak ve sınır sorunlarını çözmek maksadıyla kurulan Şanghay Beşlisi, her yıl düzenli görüşmeler ile gittikçe genişleyen ve artık amacı yalnızca güvenlik olmayan bir örgüt durumuna gelmiştir. ŞİÖ küresel ortamda etkin rol oynayabilmek için, sınır güvenlik antlaşmalarının ötesinde ekonomik, politik ve kültürel iş birliği faaliyetlerini artırmayı hedeflemektedir. ŞİÖ'nün İran, Hindistan ve Pakistan gibi Asya'daki denge unsurlarını da içine katarak NATO'nun genişleme planlarına karşı bir Asya cephesi oluşturacağı tahmin edilmektedir.

Çin'in Orta Asya politikasının önemli bir parçası olan Türkiye, Orta Doğu ve Kafkasya'ya açılmasında kilit ülke olmakla beraber ekonomik açıdan ise önemli bir pazar niteliğindedir. İki ülke arasındaki ilişkiler her ne kadar ekonomik açıdan gelişme göstermişse olsa da siyasi açıdan ilişkiler etkin bir şekilde geliştirilememiştir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkinin geliştirilememesine neden olan bazı sorunlar ise Doğu Türkistan, Kıbrıs sorunu, PKK sorunu gibi konulardır.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

Doğu Türkistan sorununun tarihsel gelişimi değerlendirildiğinde, Çin'in Türkiye'yi taraf olarak görmesinin nedeninin Doğu Türkistan bölgesi ile Türkiye arasındaki kültürel bağların olduğu düşünülmektedir. Çin'in mevcut yaklaşımı 11 Eylül sonrasında farklılık göstermiştir. Çin, 11 Eylül öncesinde Doğu Türkistan sorununda Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm akımının etkisinin olduğunu vurgulamış ve sorunun kaynağı olarak Türkiye'yi sorumlu tutmuştur. Ancak 11 Eylül sonrasında uluslararası ortamda, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketini uluslararası terörizm olarak adlandırmıştır. Çin'in, sorunu uluslararası terörizm olarak ele almasının nedeninin Doğu Türkistan sorununa yönelik faaliyetlerini meşru kılmak olduğu tahmin edilmektedir. Çin'in Doğu Türkistan sorununda Türkiye'ye karşı ön yargılı yaklaşımı Kıbrıs ve PKK politikasına da yansımıştır. Çin'in Doğu Türkistan sorununu, ikili ilişkilerde bir sorun olarak Türkiye'nin önüne çıkarması karşısında Türkiye Pan-Türkizm ve Pan-İslamizmin bir devlet politikası olmadığını, Dışişleri Bakanlığı nezdinde yapılan görüşmelerde açıkça belirtmeli ve bu konuda tutarlı politikalar izlemelidir.

Çin'in, Kıbrıs politikası ise Tayvan sorununa bağlı olarak şekillenmiş ve Çin, Kıbrıs sorununda tek ülke iki sistem politikasını desteklemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Çin'in desteğini alma olasılığının çok az olduğu açıkça görülmektedir. Çin'in BM Güvenlik Konseyinde oy kullanma hakkına sahip olduğu değerlendirildiğinde, Çin'in Kıbrıs sorununda Türkiye'nin aleyhine bir tutum sergilemesi ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile ikili ilişkilerini yakınlaştırması, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Çin'den destek alamayacağını açıkça göstermektedir. Çin'in Kıbrıs sorununda, tutumunun uzun vadede değişmeyeceği öngörülmekle birlikte, Tayvan sorununa bir örnek teşkil edebileceği olasılığına göre hareket ettiği açıkça görülmektedir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin PKK'ya yönelik olarak başlattığı Irak Harekâtında, Çin Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Irak'a müdahalesine sıcak bakmadığını açıklamıştır. PKK'nın düzenlediği terörist saldırılara yönelik olarak Çin Hükümeti tarafından saldırıları kınama ya da PKK'yı terörist örgüt olarak tanıma konusunda herhangi bir açıklama yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu noktada Çin'in, PKK'yı terörist örgüt olarak tanımadığı açıkça görülmektedir. Çin'in PKK'ya olan tutumundan yola çıkarak, PKK'ya dolaylı olarak destek verdiği tahmin edilmektedir. Çin, ülkesinde yaşayan bir grubu/halkı etnik ayrılıkçılıkla suçlamakta ve ülkeler arası ilişkilerde bu hususu sürekli baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Ancak PKK'ya yönelik tutumunda Türkiye'yi destekleyen herhangi bir tavır takınmadığı da

TASNİF DIŞI

gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Çin'in PKK konusunda belirsiz bir biçimde yaklaşımın sürdürmesi karşısında net bir tavır sergileyerek PKK'nın terörist örgüt olduğunu her fırsatta ifade etmelidir.

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde başarılı olamaması ve bölgeye yönelik bir politika geliştirmemesi bir bakıma Çin'in bölgede etkin olmasını sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin bölge politikasının başarısızlığının üstünde pek durulmamış olsa da günümüzde bölgede etkin bir güç olma fırsatının kaçırılmış olduğu açıkça görülmektedir. 1990'lı yılların başında Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Orta Asya ülkeleri, daha çok Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltma ve güvenliklerini sağlama beklentisi içinde hareket etmişlerdir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında, bölge ülkelerinin beklentilerine uygun bir dış politika yürütülmesiyle günümüzde Türkiye'nin bölgedeki konumunun çok farklı olacağı tahmin edilmektedir. Gelecekte, Çin'in bölgeye yönelik politikasında enerji alanında da iş birliğine yönelik faaliyetlerini ŞİÖ içinde artırmasıyla birlikte bölgeye yönelik diğer güçlerin ilgisinin daha fazla artacağı öngörülmektedir. Bu noktada Türkiye'nin bölgeye yönelik kendi politikasını geliştirmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bölgenin artan stratejik önemi ve ŞİÖ'nün artan etkinliği göz önünde bulundurulacak olursa, Türkiye'nin geleceğe yönelik muhtemel senaryoları şimdiden göz önünde bulundurması gerekmektedir. Batı yanlısı politika seçeneğinin yanında yakın bölgesine yönelik politikalar geliştirmeli ve göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu itibarla, Türkiye'nin yakın çevresinde gelişen olayların iyi değerlendirilmesi ve her olasılığa karşı gerekli dış politika açılımlarının daha detaylı olarak analizinin yapılması gereklilik arz etmektedir. Bu bağlamda, gelecekte Türkiye'nin yakın çevresinde gelişecek olayları muhtemel senaryolar şeklinde değerlendirmek mümkün olabilir. Geleceğe yönelik değerlendirmelerimiz üç muhtemel senaryo çerçevesinde ele alınmıştır. İlk muhtemel senaryo olarak, Şanghay İş birliği Örgütü'nün Uzlaşmacı Bir Politika ile Bölgesel Yarışa Olumlu Katkılarını değerlendirdiğimizde;

Çin 1992 yılından itibaren Rusya ile iş birliği ilişkisi içinde olmasının bir sonucu olarak, iki ülke ilişkileri Soğuk Savaş sonrası dönemde yakınlaşma politikası çerçevesinde şekillenmiştir. Şanghay Beşlisi'nin ise iki ülkenin önderliğinde kurulan, Orta Asya ülkelerinin de dahil olduğu ve iki ülkenin Orta Asya bölgesindeki iş birliğini geniş bir alana yaymayı hedefledikleri bir iş birliği platformu olduğu bilinmektedir.

TASNİF DIŞI

Kuruluş döneminde terörizm ile mücadele ve iş birliğine yönelik faaliyetleriyle gündeme gelen örgüt, ilerleyen dönemde özellikle Rusya ve Çin'in örgüt içindeki etkin çabalarıyla, çeşitli alanlarda iş birliğine yönelik faaliyetler gerçekleştirmiştir. ŞİÖ'nün kuruluşunu izleyen dönemden günümüze kadar olan süreçte, Çin'in en önemli hedefi sınır güvenliğini sağlamak olmuştur.

Çin sınır güvenliğini sağlamak için faaliyetlerini ŞİÖ bünyesinde sürdürmüş ve büyük bir başarı sağlamıştır. Çin'in bir diğer önemli hedefi ise, ekonomik ve askerî alanda gelişmek ve 21. yüzyılda küresel güç olmaktır. ŞİÖ içinde Çin'in İran ile yakınlığı, enerji pazarında ABD'ye karşı üstünlük kazanmasını sağlasa da, ABD karşısı cephede lider olarak bulunma beklentisinde olmayacağı düşünülmektedir.

Çin'in ekonomik yönden büyümeye devam etmesi ve tarafsız politikaya yönelmesi gelecekte Çin'in diğer ülkeler tarafından örnek alınmasına ve yeni bir Çin modeli kavramının ortaya çıkmasına neden olabilecektir. 21. yüzyılda hızla büyüyen Çin ekonomisinin, dünya ekonomisinin lokomotifine haline gelmesinin kaçınılmaz olacağı düşünülmektedir. Çin'in inisiyatifiyle kurulmuş ve geliştirilmiş olan ŞİÖ aynı zamanda Çin'in Orta Asya politikası açısından önemli bir örgüttür.

ABD karşısında Rus-Çin stratejik iş birliğinin, her iki ülkenin de ABD karşısında güç kazanmasına ve uluslararası ortamda hem askerî, hem siyasi açıdan güçlenmelerini sağladığı bilinmektedir. Rusya petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış sebebiyle büyümeye devam etmiş, Çin'in ise ihracatı arttığı kadar ithalatı da ihracatına paralel olarak artmış ve ekonomisindeki büyüme devam etmiştir. ABD karşısında Rus-Çin stratejik iş birliği her iki ülkenin de ABD karşısında güç kazanmasını ve uluslararası ortamda hem askerî, hem de siyasi açıdan güçlenmelerini sağlamaktadır. Rusya'nın, bölgede ABD'nin ilgisini ve faaliyetlerini dengelemek için tek başına yeterli olamayacağını düşünerek Çin ile iş birliğine gittiği ve bu iş birliğini artırarak ŞİÖ'nün yapısını güçlendirme isteğinde olması dikkat edilmesi gereken bir nokta olarak değerlendirilmektedir.

ŞİÖ, ekonomik ve siyasi ağırlıklı faaliyetlerine devam etse de, yapılan askerî tatbikatlarla, örgütün gelecekte askerî alanlarda iş birliğini geliştirerek, askerî yapılanmaya doğru gidebileceği muhtemeldir. Özellikle Barış Görevi 2007 Tatbikatı, ŞİÖ üyelerinin bölgede istikrarı koruyabileceklerini ve ABD'yi bölgeden uzaklaştırmak amacıyla iş birliğine hazır olduklarının bir göstergesi olarak görülmektedir. Ayrıca Rusya, Çin ile ortak gerçekleştirilen askerî tatbikatlarla hem Çin ile askerî ve siyasi ilişkilerini kuvvetlendirmek hem de bölgede ABD'nin

TASNİF DIŞI

etkinliğini bertaraf etmek istemektedir. Bu bağlamda tatbikatların, ABD'nin bölgeye yönelik çıkarlarının sınırlandırma ve bölge dışı bırakılmasını sağlamaya yönelik bir amaç taşıdığı düşünülmektedir. Diğer taraftan İran, Hindistan ve Pakistan gibi gözlemci üyelerin gelecekte örgüte üye olarak katılımının gerçekleşmesi ile bölgede beş büyük nükleer askerî güç örgüt içinde bir arada hareket ederek siyasi ve askerî alanda daha etkin bir konumda olabileceklerdir. Örgütün bu özelliğinin, bölgeye yakın diğer ülkelerin de örgüte üye olma isteğine neden olacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan İran'ın olası üyeliğinin bazı şüpheleri içinde barındırdığını belirtmek gerekmektedir.

Gelecekte İran'ın ŞİÖ'ne katılımıyla, enerji ticareti-yatırımı ve ekonomik gelişmenin olumlu yönde etkilenecek artış göstereceği böylelikle Çin-Rusya-İran arasındaki dış politika uyumunu daha da artırabileceği öngörülmektedir. Çin, Rusya ve İran'ın, ABD'nin küresel etkisinin azalmasını arzu ettikleri açıkça görülmektedir. İran, Rusya ve Çin enerji alanında kararlı bir şekilde iş birliğine doğru yönelmektedirler. Rusya ve Çin, arasında gelişen askerî, ekonomik ilişkiler, iki ülkenin örgüt içindeki iş birliğini artırmaya rağmen örgütün kuruluş amacını teşkil eden üç tehdidin ortadan tam olarak kaldırıldığı anlamına gelmemiştir. Bu bağlamda Rusya ve Çin'in yakın gelecekte, örgüt içindeki askerî tatbikatları ve ekonomik iş birliğine yönelik faaliyetleri artıracakları düşünülmelidir. Böylelikle kısa ve orta vade stratejisinde iş birliğinin devam etmesiyle, bölgedeki istikrarı sağlamaya yönelik faaliyetlerin daha da artacağı tahmin edilmelidir. ŞİÖ'nün bölgede sağladığı istikrarın, güvenliğin ve ekonomik iş birliğinin bölgeye komşu ülkelerin örgüte olan ilgilerinin daha da artmasını sağlayacaktır.

Buna karşılık ABD'nin bölgeye yönelik girişimini, eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllardan itibaren şekillendirmeye başlamıştır. Özellikle, bölge ülkelerine sağladığı ekonomik yardımlar ile bölgede nüfuz ve etkinlik sağlamayı amaçlamıştır.

Çin'in bölgedeki etkisinin artmasının, Batılı güçlerin çıkarlarına tam olarak zarar vermediği aksine yarar sağlayabileceği muhtemel görünmektedir. Çünkü Çin de, ABD gibi, radikal İslamın yayılmasını önlemeye çalışmaktadır. Ayrıca Orta Asya ülkeleri Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmaya çalışmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda, ABD'nin tek kutuplu dünya da egemen güç olarak varlığını sürdürebileceği aynı zamanda enerji ihtiyacının giderek artacağı ve ekonomik anlamda da ivmenin düşüş göstereceği tahmin edilmektedir. ŞİÖ içinde

TASNİF DIŞI

Rusya, Çin, bölge ülkeleri ve gözlemci üyelerin de üye olarak örgüte katılmasıyla birlikte, ekonomik, politik ve askerî yönden iş birliğini güçlü bir ittifak olarak ortaya çıkabilecektir. Örgütün etkinliğinin ve üyelerinin artması ve örgütün bölgedeki enerji kaynaklarına sahip ülkeleri içinde barındırması, enerji alanında Çin ve Rusya'nın söz sahibi olabilmelerini sağlayabilecektir.

Orta vadede Çin'in bölgede ekonomik alanda iş birliğine yönelik alarak faaliyetlerini artırması ve üye ülkeler arasında serbest ticaret alanının oluşturulması bölgedeki ekonomik entegrasyonun oluşturulmasını sağlayabilecektir. Böylelikle, bölgede etkin bir güvenlik örgütü olmasının yanında, ekonomi alanında da iş birliği örgütü olarak dünya da tek örnek olabileceği düşünülebilir. Bu noktada uluslararası ortamda böyle bir örneğin olması hem örgüte olan ilgiyi artıracak gibi hem de benzer yapıların oluşumuna iyi bir örnek olabilecektir.

İkinci muhtemel senaryoyu, Şanghay İş birliği Örgütü'nün içinde "Ortaklar Arası Rekabet Dolayısıyla Çatışmanın Ortaya Çıkması" olarak değerlendirdiğimizde;

Orta Asya'da Çin-Rus ittifakının ve iş birliğinin başarısı kuşkusuz her iki ülkenin de ortak çıkar alanlarının üzerine iş birliğini devam ettirmesiyle açıklanabilir. Şüphesiz Soğuk Savaş döneminde her iki ülkenin ilişkilerinin güvensizlik ortamında geliştiği ve ilişkilerin gerginleştiği ve hatta kopma noktasına geldiği dönemlerin olduğu bile söylenebilir. Ancak Rusya ve Çin'in ikili ilişkileri özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde geliştirmeye yönelik eğilimleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, her iki ülkenin sınır sorunlarını çözmeye yönelik tavır geliştirdiği bilinmektedir. 1996 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın öncelikle sınırlarda güven artırıcı önlemlerin alınması ve ihtilaflı bölgelerin çözüme kavuşturulması ile ilgili konularda iş birliğiyle başlayıp, bu iş birliği alanının terörizmle mücadele etmek, aşırılıkçılık ve ayrılıkçılık gibi konularla genişletildiği gözlemlenmiştir.

İki ülke arasındaki iş birliği ve ittifakın gelişmesinde en önemli etken, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünya düzeninde ABD'nin bazen uluslararası hukuk kurallarını ve BM'yi aradan çıkararak yerini pekiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmasıdır. ABD'nin bu tutumuna karşı, Rusya ve Çin iş birliği ve ortaklık çerçevesinde bölgede ABD iradesinin etkinliğini önlemeye yönelik olarak ŞİÖ'nün kurulmasına öncülük etmişlerdir.

Diğer önemli etken ise NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve bu genişlemenin SSCB'den ayrılan ülkeleri kapsamasının, Rusya'nın bunu bir tehdit olarak algılama olasılığıdır. Çin'in de aynı tehdidi ve ABD baskısını bölgede

TASNİF DIŞI

hissetmesi, her iki ülkenin de ilişkilerindeki var olan sorunları göz ardı ederek yoğun ittifak ilişkisine yönelmeleri söz konusu olmuştur. Ayrıca her ne kadar Rusya ve Çin ikili ilişkilerde ortaya çıkabilecek bir rekabetin getirebileceği sorunları göz ardı etmiş gözükse de aslında ŞİÖ gibi bir mekanizma ile zaten kontrol altında tutabilme iradesine sahip olabileceklerini düşünmektedirler. Böylelikle her iki ülkenin de örgütteki konumlarını etkinleştirdiği bilinmektedir. Rusya ve Çin'in, bölgede ABD hegemonyasına karşı bir arada hareket ederek iş birliği zemininde bu egemenliğe karşı koyma tavrı sergiledikleri açıkça görülmüştür.

Örgütün içinde Orta Asya ülkelerinin Çin ve Rusya'dan bağımsız bir irade sergilememeleri ve her konuda iş birliği ve ittifak zemininde birlikte hareket etmeleri örgütün en önemli başarılarından biri olmuştur. Çünkü bölgenin çatışma ve istikrarsızlığa müsait bir bölge olması üye ülkelerin tavırlarını da etkileyebileceği öngörülmüştür. Ancak Orta Asya ülkelerinin eski Sovyet ülkeleri olmaları, Rusya'ya yönelmelerini ve Rusya ile birlikte hareket etmelerini beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan Rusya ve Çin'in ortak tehdit olarak gördükleri ABD'ye karşı ittifak oluşturmaları bir tercihten çok zorunlu bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilir. Rusya ve Çin'in ekonomik ilişkileri de iş birliği kapsamında geliştirme düşüncesi, belki de diğer iş birliği alanlarında olduğu gibi aynı seviyede geliştirilemeyecektir. Orta Asya ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirerek kendine bağımlı hale getirme amacı taşıyan Çin'in, enerjiye bağımlı bir ülke olarak enerji arz güvenliğini sağlama endişesi içinde olduğu açıkça görülmektedir.

Ayrıca Çin'in, enerji konusunda etkinliğe sahip olmak için Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik büyük çaba sarf ettiği bilinmektedir. Gelecekte uluslararası ortamda enerji pazarının büyük bir önem kazanmaya devam edeceği öngörülmekle birlikte enerji tüketicisi ülkelerin çoğunlukta, üretici ülkelerin azınlıkta olması, enerji ile ilgili çıkar çatışmalarının artmasına büyük bir etken olabilir.

Her ne kadar ŞİÖ, iş birliği ve ittifak zemininde kurulmuş bir güvenlik örgütü olsa da uzun vadede örgütün iradesinin değişebileceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda, uzun vadede örgütün üyelerinin kendilerini rekabet ortamında bulmaları bile söz konusu olabilir.

Bu bağlamda gelecek on yıl içinde ise, Orta Asya bölgesine yönelik Çin-Rusya ilişkilerinde bir gerginlik yaşanabileceği ve birbirlerine meydan okumak için bir parlama noktası olabileceği öngörülmektedir. Rusya petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış sebebiyle büyümeye devam etmekte, Çin ise ihracatı arttığı kadar

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

ithalatı da ihracatına paralel olarak artmakta ve ekonomisindeki istikrarlı büyüme devam etmektedir. Ancak Çin'in enerji pazarında söz sahibi olma konusunda bölgedeki dengeyi bozmaya yönelik bir girişimi ikili ilişkilerde sorunların yaşanmasına neden olabilecektir. Bölgede kontrol edilemeyen bir gücün Rusya tarafından bir tehdit olarak görülmesi mümkün olabilir.

Uzun dönemde ise ilk olarak, Çin'in bölgeye ekonomik anlamda hâkim olmadaki başarısının büyük siyasi yansımalarının olabileceği, ayrıca Rusya'nın tedirginliğine neden olabileceği de öngörülmektedir. Çin'in Orta Asya ülkelerinin ekonomik yönden gelişmesine destek olması, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketini önlemeye yeterli olamayıp aksine, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketinin Orta Asya ülkeleri ile güçlü bağlar geliştirmek istemelerine neden olabilecektir. Bu bağlamda Rusya'nın, Orta Asya ülkelerinin bu desteğini önlemeye yönelik bir harekette bulunmayabileceği de tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Çin ve Özbekistan'ın, Rusya-Kazakistan ile yarışmasına neden olabilecektir.

İkinci olarak ise, Çin'in ekonomik anlamda hızla büyümeye devam etmesi de örgüt içindeki dengeyi Çin lehine çevirebilir. Bu noktada Rusya'nın, Çin'e karşı yumuşak politikasına devam etmeyeceği tahmin edilmektedir. ABD'nin ise ŞİÖ'nün kuruluş amacında yer alan hedeflerinden ziyade diğer faaliyetlerine yoğunlaşarak özellikle, askerî tatbikatlarla ve İran'ın gözlemci üyeliği karşısında eleştirel bir yaklaşım içinde olacağı düşünülmektedir.

Gelecek yıllarda gözlemci üyelerin örgüte üye olarak katılmalarıyla birlikte, örgütün kurucu üyeleri olarak bilinen Çin ve Rusya'nın nükleer silaha sahip ülke olmasının yanında, İran, Hindistan, Pakistan gibi ülkelerin de nükleer silaha sahip olmaları örgütün uluslararası ortamda daha etkin bir hale gelmesini sağlayabilecektir. Ancak bu durumun ABD ve diğer Avrupa ülkeleri tarafından büyük bir tehdit olarak algılanması muhtemeldir. Ayrıca bölgenin hem nükleer güce sahip olması, hem ekonomik ve askerî alanda etkin bir rol oynaması, bölgeye komşu ülkelerin de örgüte karşı şüphe ile yaklaşmalarına ve tehdit olarak görmelerine neden olabilecektir.

ŞİÖ'nün bölgedeki yakın komşuları olan gözlemci üyelerle (Moğolistan, Pakistan, Hindistan, İran) genişleme olasılığı gündeme gelmiştir. Yeni üyelerin ŞİÖ'ne katılımı gerçekleştiğinde birtakım problemleri de beraberinde getirmeleri örgüte büyük sorumluluk yükleyebilecektir. Özellikle İran'ın örgüte üyeliği durumunda hem ABD'nin hem de Batılı ülkelerin olumsuz tepkilerine neden olacağı

TASNİF DIŞI

tahmin edilmektedir. Ayrıca ABD-İran arasındaki olası bir nükleer kriz ortamında hem bölgenin hem de üyelerin kargaşa ortamıyla karşı karşıya kalabileceği öngörülmektedir.

Çin'deki ekonomik büyümenin uzun vadede artarak devam etmesi, savunma alanında askerî teknolojisini geliştirmesiyle ve enerji alanında bölgedeki etkin güce sahip olması durumunda, süper güç olma politikasına devam etmesi, Rusya-Çin anlaşmazlığının en önemli nedeni olabilir. Çünkü iki ülke ilişkileri iş birliği bazında değerlendirildiğinde Rusya'dan daha hızlı bir şekilde ekonomik ve askerî alanda büyümeye devam eden, siyasi alanda ise bölgede ve uluslararası ortamda Rusya'dan daha etkin bir güç haline gelen Çin'in bölgeye hâkim olması çıkar çatışmasının sebebi olabilecektir.

Üçüncü ve son muhtemel senaryoyu, Türkiye'nin Gözlemci Sıfatı ile Şanghay İş birliği Örgütü'ne Katılımı olarak değerlendirdiğimizde;

Türkiye, ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren örgütü yakından takip etmemiş, örgütün bölgeye olası hâkimiyeti karşısında alternatif stratejiler geliştirememiştir. Ayrıca, örgüt içindeki Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler, bağımsızlıklarının ilk yıllarında geliştirilmeye çalışılmış olsa da daha sonraki yıllarda göz ardı edilmiş, bölgede ABD ve Rusya'nın etkinliğinin artması söz konusu olmuştur.

Türkiye'nin ŞİÖ'ne olası gözlemci üye başvurusunda, ŞİÖ'nün kurucusu Çin ve Rusya'nın bu müracaata olumlu cevap verebilmesi için, her iki ülkenin de Türkiye ile ilgili kaygılarını bir kenara bırakması gerekebilir. Çin Türkiye'nin ŞİÖ'ne muhtemel gözlemci üyeliği ile Doğu Türkistan ile yakın ilişki içine girme ihtimali göz önünde bulundurduğunda, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketinin aleyhine olması endişesini taşımaktadır. Rusya ise, gözlemci üye olan Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile daha yakın ilişkiler geliştirerek, Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki etkisini zayıflatacağı ve örgüt içindeki gücünü kaybettireceği inancında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Rusya ve Çin tarafından ABD'nin önemli müttefiklerinden biri ve NATO üyesi olan Türkiye'nin gözlemci sıfatıyla bile olsa örgüte davet edilmesinin, örgütün amacına uygun olmayacağı bilinmektedir. Diğer taraftan, Rusya ve Çin'in örgüt içindeki etkinliklerini Türkiye ile paylaşmak istemediği açıkça görülmektedir. Türkiye'nin ŞİÖ gözlemci üyeliği / üyeliği konusunda Çin ve Rusya'nın mevcut tutumunun olumlu olmayacağı değerlendirilebilir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Çin ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin her iki ülke ile ilişkilerini geliştirmesi, Orta Asya ülkeleri ile

TASNİF DIŞI

ilişkilerini geliştirmesine de zemin hazırlayabilecektir. Böylelikle bölgede etkin olabilecek ve bölgesel bir güç olarak aktif bir oynayabilecektir.

Türkiye'nin Batı yanlısı dış politikasında, tercih ettiği AB üyeliği, uzun bir zamandır Türkiye'nin dış politika önceliğini oluşturmuştur. Olası üyeliğin gerçekleşmemesi durumunda Türkiye'nin ilgisini başka alana kaydırmasına ve başka alternatiflere yönelmesine neden olacağı düşünülmektedir. Bu noktada Türkiye'nin ŞİÖ'ne yönelik yaklaşımının ne olacağı sorusunu gündeme getirebilecektir. Ancak bu bağlamda bir başka sorunun da cevaplandırılması gerekebilir. Türkiye'nin NATO üyesi olması ve ABD ile müttefik ilişkisi içinde olması bu durumu nasıl etkileyecektir?

ŞİÖ üyeliği, bölgeye yönelik dış politika önceliklerinin de mevcut durum dahilinde gözden geçirilmesiyle, Türkiye'nin uluslararası ortamda stratejik önemi ve etkinliği artan bir ülke olarak konumunu güçlendirebilecektir. Ancak, örgütün faaliyetlerinin üstü kapalı da olsa ABD'nin bölgedeki etkinliğine karşı gerçekleştirilmesi karşıt blok izlenimi verdiği için, Türkiye'nin müttefiklik durumunun ABD tarafından algılanmasının değişebileceği düşünülmelidir.

Aynı zamanda NATO üyesi Türkiye'nin iradesinin değiştiği algılanabilir ve Türkiye'nin NATO'dan çıkma ihtimalini de beraberinde getirebilir. Bu noktada NATO'dan ayrılması durumunda Türkiye hem siyasi hem askerî açıdan zor durumda kalabilecektir. Siyasi olarak Türkiye'nin NATO üyeliğinin uluslararası ortamda caydırıcı bir etkisinin olduğu düşünüldüğünde bu caydırıcı etkinin kaybedilmesiyle, Türkiye'nin savunma alanındaki harcamalarını daha çok artırması gerekebilir. Bu bağlamda savunma alanında bir anda ortaya çıkan bu artış Türkiye'nin ekonomik yapısına da etki edebilir. Ekonomik açıdan dengelerin sarsıldığı bir ortamın, siyasi istikrarsızlığa da neden olabileceği öngörülmektedir. Açıkçası Türkiye'nin savunma alanındaki askerî teçhizatlarını Rusya ve Çin'den karşılayabilse de NATO üyeliği dönemindeki teçhizat kadar modern olmayacağı ve caydırıcılık unsurunu da sağlamayacağı düşünülmelidir.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında Türkiye, NATO üyesidir ve Batı müttefiki bir ülke olarak elli yılı aşkın bir süredir bu iradesini korumaktadır. Her ne kadar ŞİÖ üyeliği cazip gibi görünse de Türkiye'nin hem Batı'nın kurduğu bir ittifakta hem de Doğu'nun kurduğu bir ittifakta yer alamayacağı düşünülmelidir. Bu noktada Türkiye'nin NATO'dan kendi isteğiyle ayrılması uzun vadede imkânsız gibi görülmekle birlikte, ŞİÖ kurucu üyeleri Rusya ve Çin, bölgede etkinliği Türkiye'ye

TASNİF DIŞI

kaptırma düşüncesi ve kendi içlerindeki ayrılıkçı hareketlerin faaliyetlerin artmasına neden olabileceği düşüncesiyle Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine şüpheyle bakmaktadır. Bu bağlamda NATO üyesi Türkiye'nin uzun vadede politikasını değiştirmeyeceği öngörölmekle birlikte ŞİÖ'ne yönelik üyelik iradesinde de olmayacağı düşünölmektedir.

KAYNAKLAR

“2007’de Çin’in Dış Ticaret Hacmi İki Trilyon Doları Aştı”, **China Radio International**, (Çevrimiçi) <http://turkish.cri.cn/281/2008/01/11/1@86499.htm>, 13 Mart, 2008.

“Çin ve ABD’den Irak konusunda aynı ses: Operasyon yapılmasın” **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=225406>.

“Demir-Çelik Sektörü İhracatta Zirveyi Zorluyor”, **Kobi Finans**, <http://www.kobifinans.com.tr/tr/sector/010302/7749/>, 11.07.2008.

“Uluslararası Kurumlarda ve Türkiye’de Çin Bağlantılı Gelişmeler”, **TÜSİAD Dış İlişkiler Bölümü**, Sayı 2007-12 & 2008-01, (Çevrimiçi) [http://www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTPek/1/\\$FILE/Ocak2008.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTPek/1/$FILE/Ocak2008.pdf), 01 Mart 2008.

ABD, Çin ve Hindistan’la, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi Md. lüğü, İstanbul, 2005.

AKİNER Shirin, **Regional Cooperation in Central Asia**, University of London Publishing, Londra.

ALDRED Ken, **Superpowers in The Post-Cold War Era**, ABD, Palgrave Publishers, 1999.

ALPARGU Mehmet, “ŞİÖ’nün Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkilerine Muhtemel Etkileri” konulu bildiri, **SAREM Semineri**, 24 Eylül 2003.

ALTUĞ Yılmaz, **Çin Sorunu**, İ.Ü. Basımevi, İstanbul, 1995.

ANDİCAN Ahat, **Çin Satrancında Orta Asya, Avrasya Dosyası**, 2006, cilt 12, sayı 1.

ANTHONY, M. Endres, **International Organisations & Economic Policy: 1919-1949**, ABD, Cambridge University Press, 2002.

ARAS Bülent, **Türk-Rus İlişkileri: Avrasya Jeopolitikası Üzerine Öngörüler**, (Çevrimiçi) 01. 04. 2008, <http://www.tasam.org/index.php?altid=58>.

ARI Tayyar, **Global Politika ve Güney Asya**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Arı Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, II. Basım, Kasım 2002.

ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul.

ATEŞ Toktamış, Edit. Deniz Ülke Arıboğan, “Çin Kültür İhtilali”, **Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

BA, Alice D., “China and Asean: Renavigating Relations for a 21st-Century Asia”, **Asian Survey**, Vol. 43, No. 4, University of California Press, Temmuz-Ağustos 2003.

TASNİF DIŞI

BAKSHĠ Jyotsna, **Orta Asya'da Çin-Rus stratejik ortaklığı: Hindistan Üzerine Olan Etkiler, Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002.

BARKİN Samuel J., **International Organization: Theories and Institutions**, ABD, Palgrave Macmillan, 2006.

BATES Gill, **Rising Star: China's New Security Diplomacy**, ABD, Brookings Institution Press, 2007.

BATES Gill, Shanghai Five: An Attempt to Counter U.S. Influence in Asia?, Brookings Edu. 4 Mayıs 2001, (Çevrimiçi) http://www.brookings.edu/opinions/2001/0504china_gill.aspx, 12 Mart 2008.

BECKER Jasper, **Ejder Şahlanıyor**, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.

BEESON Mark, "Rethinking Regionalism: Europe and East Asia in Comparative Historical Perspective", **Journal of European Public Policy**, 12:6, Aralık 2005.

Beijing Review, **Being Prepared**, 26 Temmuz 2007.

BERGÉRE Marie Claire, **On The Historical Origins of Chinese Underdevelopment, Theory & Society**, Mayıs 1984, Vol. 13 Issue 3.

BEYLERİAN Onnig, "Security Institutions After Cold War", **Inauspicious Beginnings: Principal Powers and International Security Institutions after the Cold War, 1989-1999**, Ed. Onnig Beylerian ve Jacques Levesque, Kanada, McGill-Queen's University Press, 2004.

Bişkek'te Şanghay İş Birliği Örgütü Zirvesi, <http://turkish.cri.cn/281/2007/08/16/1@77744.htm> (Çevrimiçi), 20.10.2007.

BLANK Stepken, **U.S. Interests in Central Asia and Their Challenges. Demokratizatsiya**, Summer 2007, Vol. 15 Issue 3.

BOSE Sugata ve Ayesha JALAL, **Modern South Asia : History, Culture and Political Economy**, London, Routledge, 1998.

BOVİNGDON Gardner, "The Not-So-Silent Majority: Uyghur Resistance to Han Rule in Xinjiang" **Modern China**, Vol. 28, No. 1, Ocak 2002.

BOZKURT Enver, "NATO'nun Geleceği", **Usak Stratejik Gündem**, 20.03.2008, (Çevrimiçi).

BROOK Timothy ve Bob TADASHĠ Wakabayashi, **Opium Regimes: China, Britain and Japan, 1839-1952**, University of California Press, Kaliforniya, 2000.

BROWN Chris, **Understanding International Relations**, ABD, Palgrave Macmillan, 2001.

BROWN Richard Harvey, "The Opium Trade and Opium Policies, India, China, Britain and The United States: Historical Comparisons and theoretical Interpretations", **Asian Journal of Social Science**; 2002, Vol. 30 Issue 3.

BRUMMER Matthew, "The Shanghai Cooperation Organization and Iran: A Powerful Union", **Journal of International Affairs**, Spring/Summer, 2007, Vol. 60 Issue 2.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

BURLES Mark, **Chinese Policy Toward Russia & the Central Asian Republic**, ABD, Rand Corporation, 1999.

BURNS John P., "The People's Republic of China at 50: National Political Reform", **The China Quarterly**, No. 159, Özel sayı: The People's Republic of China after 50 Years, Eylül 1999.

BÜYÜKBAŞ Hakkı, "Meiji Döneminde Japonya'nın Dış Politikası ve Bölgesel Rolü Üzerine", http://www.akader.org/KHUKA/2004_mart/5.htm(Çevrimiçi), 01.12.2007.

BYRD William, **Economic Cooperation in the Wider Central Asia Region**, ABD, World Bank, 2006.

CAŞIN Mesut Hakkı, "Çin Silahlı Kuvvetleri", **Avrasya Dosyası Çin Özel**, Cilt 2, Sayı 2, Ankara, Yaz 1995.

CAŞIN Mesut Hakkı, "Pasifik'te Yükselen Güneş: Japonya", **Avrasya Dosyası Japonya Özel**, Ankara, Kırallı Matbaacılık, 1999.

CAŞIN Mesut Hakkı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tehdit Algılamaları ve Güvenlik Stratejileri, SAREM Güvenlik Boyutunda Şanghay İş birliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye Konulu Semineri, 24 Eylül 2003.

CHAPMAN Bert, **US-China National Security Relationship: A Resource Guide, Collection Building**, MCB University Press, Vol. 20, No. 3.

CHASE Michael S., Nancy Bernkopf, "US-Taiwan Security Cooperation: Enhancing an Unofficial Relationship", **Dangerous Strait: The U.S.--Taiwan--China Crisis**, Ed. Tucker, New York, Columbia University Press, 2005.

CHEN Weixing, **Leadership in a Changing China**, ABD, Palgrave Macmillan, 2005

CHENG Li, "China in 1999: Seeking Common Ground at a Time of Tension and Conflict", **Asian Survey**, Vol. 40, No. 1, Ocak-Şubat 2000.

CHENG Li, "China in 2000: A Year of Strategic Rethinking", **Asian Survey**, Vol. 41, No. 1, Ocak-Şubat 2001.

China Quarterly Update, World Bank Office Beijing, Mayıs 2007.

CHOO Jaewoo, "The Geopolitics of Central Asian Energy", James Sperling (Ed.), **Limiting Institutions : The Challenge of Eurasian Security Governance**, Manchester, Manchester University Press, 2003.

CHOW Gregory C., **Knowing China**, World Scientific Publishing, Singapur, 2004.

CHRİSTOFFERSEN Gaye, "The Role of East Asia in Sino-American Relations", **Asian Survey**, Vol. 42, No. 3, Mayıs-Haziran 2002.

CHUFRİN Gennady, "The SCO: Changing Priorities", **International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations**, 2007, Vol. 53 Issue 1.

CHUNG Chien-Peng, "Asya-Pasifik Teşkilatlarının Bölgesel Güvenlik Sağlanmasındaki Rolü", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Sempozyumu**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2007.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

CHUNG Chien-Peng, "China and the Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization", **Problems of Post-Communism**, Sep/Oct2006, Vol. 53 Issue 5.

CLARK George B., **Treading Softly: U.S. Marines in China, 1819-1949**, Greenwood Publishing Group, ABD, 2001.

CLEMENTS Jonathan, **Mao Zedong**, Haus Publishing, Londra, 2006.

COHEN Ariel, "After The G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization", **China and Eurasia Forum Quarterly**, Vol.4, No.3, 2006.

COHEN Ariel, **The Dragon Looks West: China and the Shanghai Cooperation Organization**, The Heritage Foundation, No 961, Eylül 2007.

COHEN Stephen P., **India : Emerging Power**, ABD, Brookings Institution Press, 2001. s. 24. George Perkovich, India's Nuclear Bomb, ABD, University of California Press, 1999.

COHEN Warren I., "China's Power Paradox", The National Interest, Spring 2006.

COHN Theodore H., **Global Political Economy: Theory and Practice**, Longman, Londra, 2003.

CÖMERT Servet, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam", **Jeopolitik Dergisi**, http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=28.

CROCKATT Richard, **Fifty Years War: United States and Soviet Union in World Politics**, Londra, Routledge, 1996.

CRUZ De Castro Renato, **Exploring The Prospect Of China's Peaceful Emergence in East Asia**, Asian Affairs, Spring, 2006.

CUMMINGS Sally N., **Kazakhstan: Power and the Elite**, Londra, Tauris & Company, Limited, 2005.

ÇAKMAK Cenap, "Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite", Atilla SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ (Edit.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

ÇAKMAK Cenap, "Realist Teori Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği", www.akader.info/KHUKA/2006_mart/4.pdf, Mart 2006 (Çevrimiçi).

ÇALIŞ Asım, Hindistan Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezî, 2006.

ÇAMAN Efe, **Uluslararası İlişkilerde Kindermann ve Münih Okulu**, (Çevrimiçi), 19.01.2008, <http://www.stratejigundem.com/makale.php?id=311>.

ÇEÇEN Anıl, **Türkiye ve Avrasya**, Fark Yayınları, Ankara, 2006.

Çin PKK'yı Kınamadı, 23 Ekim 2007, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2314418>, 20 Şubat 2008.

TASNİF DIŞI

ÇOMAK Hasret, “21. Yüzyılda Şanghay İş birliğı Teşkilatının Yeni yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İş birliğı Yaklaşımları”, **Stratejik Öngörü Dergisi**, TASAM Yayınları, İstanbul, Haziran 2005.

ÇOMAK Hasret, Şanghay İş birliğı Örgütü, <http://www.globalenerji.com.tr/hab-23000204-103,24@2300.html>, 10 Mart 2008.

DAY Kristen A., **China's Environment**, ABD, M.E. Sharpe, Inc., 2005.

DEDEOĞLU Beril, **Uzak Doğu’da ASEAN Çerçevesindeki Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler**, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/uzakdogusay9.doc - (Çevrimiçi) 01.02.2007.

DEEPAK Bhattasali (Edit.), **China and the WTO: Accession, Policy Reform, and Poverty Reduction Strategies**, Washington, World Bank Publications, 2004.

DENG Yong, “Hegemon on the Offensive: Chinese perspectives on U. S. Global Strategy”, **Political Science Quarterly**, Vol. 116, No. 3, Sonbahar 2001.

DENİSOV V., “Russia and China in the 21st Century, International Affairs: A Russian Journal of World Politics”, **Diplomacy & International Relations**, Vol. 53 No. 5, 2007.

DESAİ Meghnad, “Communalism, Secularism and the Dilemma of Indian Nationhood”, **Asian Nationalism**, (Ed.) Michael Leifer, Londra, Routledge, 2000.

Dış İşleri Bakanlığı Resmî Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/DoguAsyavePasifik/CHC/CHC.htm, 08-02-2008 (Çevrimiçi).

DONNELLY Jack, **Realism and International Relations**, Cambridge University Press, New York, 2000.

DREYER June Teufel, “Recent Developments in the Chinese Military”, **A Military History of China**, Ed. David A. Graff ve Robin Higham, ABD, Westview Press, 2002.

DUNNE Michael, “US Foreign Relations in the Twentieth Century: From World Power to Global Hegemony”, **International Affairs**, Vol. 76, No. 1, Ocak 2000.

EBERHAD Wolfram, **Çin Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

EFEGİL Ertan, “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Rasyonalitesi Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006.

EİLEEN Tamura , **China: Understanding Its Past**, University of Hawai Presss, Honolulu, 1997.

EKİNCİ Alper, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

EKREM Nuraniye Hidayet, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası**, Asam Yayınları, Ankara, 2003.

EKREM Nuraniye Hidayet, **Çin’in Kıbrıs Politikası**, (Çevrimiçi) 18.12.2008, <http://www.turksam.org/tr/yazdir806.html>.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

EKREM Nuraniye Hidayet, **Kıbrıs Sorununda Çin Faktörü**, <http://www.turksam.org/ta806.html>, 22 Mart, 2008.

EKŞİ Muharrem, **Türkiye-Rusya İlişkilerinde Rekabet ve İş birliği İkilemi**, http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1376, 13 Mart 2008.

ELEGANT Robert, **China's Unthinkable Evolution, New Leader**, July-August 2005, Vol 88, Issue 4, s.13.

ELLIOTT Lorraine, "Environmental Security in East Asia: Defining a Common Agenda", Paul G. Harris (Edit.), **International Environmental Cooperation: Politics and Diplomacy in Pacific Asia**, ABD, University Press of Colorado, 2003.

ERHAN Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar", **Stradigma**, Ekim 2003, Sayı 9.

ERKİN Ekrem, **Türkiye-Çin İlişkisi: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Çin Ziyareti, (Çevrimiçi)**, <http://www.turksam.org/tr/a145.html>.

ESHEL David, "Putin's Muscle-Flexing Act: Bluff or Cold War Challenge?", **Military Technology (Miltech)**, Ekim 2007.

ESLEN Nejat, **Yükselen Güç Şanghay İş birliği Örgütü**, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2197845> 20/10/2007.

Evans Hubert, **Looking Back on India**, Londra, Frank Cass Publishers, 1992.

FAN Gao, "SCO Prioritizes Peace and Security", **China Pictorial**, Vol. 711, 09-2007, Çin

FLETCHER Joseph F. and Boris Sergeyev, "Islam and Intolerance in Central Asia: The Case of Kyrgyzstan", **Europe-Asia Studies**, Vol. 54, No. 2, Mart 2002.

FORSYTH Louise, David GOULD, David LAWRENCE, "History Didactics in the Post Cold War World: Central Asia, the Middle East, and China" **The History Teacher**, Vol. 33, No. 4, Ağustos 2000.

GANG Guo, "Government Leadership Change and International Negotiations", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006.

GARTHOFF Raymond L., **Journey Through the Cold War: A Memoir of Containment & Coexistence**, ABD, Brookings Institution Press, 2001.

GETZ Bill, **The China Threat: How the People's Republic Targets America**, Regnery Publishing Company, ABD, 2001.

GİLLEY Bruce, "The "End of Politics" in Beijing", **The China Journal**, No. 51, Ocak 2004.

GLEASON Gregory, "Inter-State Cooperation in Central Asia from the CIS to the Shanghai Forum" **Europe-Asia Studies**, Vol. 53, No. 7, Kasım 2001.

GOLDSTEİN Avery, "China in 1997: A Year of Transitions", **Asian Survey**, Vol. 38, No. 1, A Survey of Asia in 1997: Part I. (Jan., 1998).

TASNİF DIŞI

GUANG Lei, "From National Identity to National Security: China's Changing Responses Toward India in 1962 and 1998", **The Pacific Review**, Vol. 17, No.3, 2004.

GUTHERİE Goug, *Dragon in a Three-Piece Suit: The Emergence of Capitalism in China*, ABD, Princeton University Press, 1999.

GÜLBOY Burak S., Edit. Deniz Ülke ARİBOĞAN, "19. Yüzyılda Uzak Doğu Asya'daki Güç Dengesinin Evrimi", **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

GÜLER Müjdat, **Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı**, İlgı Kültür Sanat, İstanbul, 2007.

HARA Kimie, **Japanese-Soviet/Russian Relations Since 1945**, Nissan Institute/Routledge Japanese Studies Series, New York, 1998.

HARDİNG Harry, Guoli Liu (Edit.), "The Uncertain Future of U.S.- China Relations", **Chinese Foreign Policy in Transition**, Walter de Gruyter Inc. New York, 2004.

HARRİS Lillian Craig, "Xinjiang, Central Asia and the Implications for China's Policy in the Islamic World", **The China Quarterly**, No. 133, Mart 1993.

HART Martin ve Landsberg Paul BURKETT, **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü Çin ve Sosyalizm**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006.

HASGÜLER, Mehmet. Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

HEMMER Christopher ve Peter J. KATZENSTEİN, "Why Is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and The Origins of Multilateralism", **International Organization**, Vol.50, No. 3, Yaz 2002.

HENDRİCKSON Ryan C., **Diplomacy and War at NATO: The Secretary General and Military Action After the Cold War**, ABD, University of Missouri Press, 2006.

HİRSHBERG Matthew S., **Consistency and Change in American Perceptions of China, Political Behavior**, Vol. 15, No. 3. Eylül 1993.

HOBSON John, **State & International Relations**, ABD, Cambridge University Press, 2000.

HSU Immanuel C., **China Without Mao: The Search for a New Order**, ABD, Oxford University Press, Incorporated, 1990.

http://www.dispolitikaforumu.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,101/Itemid,20/.

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=614&type=22>.

HUANG Ray, **Çin Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

IKENBERRY G. John, **Uses of Institutions: The U. S. , Japan, and Governance in East Asia**, ABD, Palgrave Macmillan, 2006.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

ILGAZ Erdoğan, “Doğu Türkistan”, **TASAM**, 27 Kasım 2007, <http://www.turksam.org/tr/a1358.html>, 25 Mart 2008.

INDER Singh Anita, “India's Relations with Russia and Central Asia”, **International Affairs**, LXXI, 1, Ocak 1995.

INGERSOLL David E., Richard K. Matthews ve Andrew Davison, **The Philosophic Roots of Modern Ideology**, Prentice Hall, ABD, 2001.

İRİYE Akira, **Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World**, ABD, University of California Press, 2002.

IVANOV Igor S., **New Russian Diplomacy: Ten Years of Moscow's Foreign Policy**, ABD, Brookings Institution Press, 2002.

İLHAN Suat, **Jeopolitik Çalışmaları**, http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=28.

J. BROOKS Barbara, Japan's **Imperial Diplomacy: Consuls, Treaty Ports and War in China, 1895-1938**. University of Hawaii Press, Honolulu, USA, 2000.

JI You, **The Armed Forces of China**, I.B. Tauris& Co Ltd., Londra, 1999.

JİNGHE Luan, “The 1945 Chinese-Soviet Treaty on friendship and Alliance and the 1950 Treaty on Friednship, Alliance and Mutual Assistance Between China and The Soviet Union”, **Far Eastern Affairs**, February 2007.

JOHNSON Donald D., **United States in the Pacific: Private Interests and Public Policies 1784-1899**, ABD, Greenwood Publishing Group, 1995

KAMALOV İlyas, “Rusya’nın Orta Asya Politikası”, **Stratejik Analiz**, Eylül 2007.

KAPLE Deborah A., **Dream of a Red Factory: The Legacy of High Stalinism in China**, Londra, Oxford University Press, 1994.

KARACA Kutay, “Şanghay İş birliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye’nin Örgüte Yaklaşımı”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ocak 2008.

KARACA Kutay, “ŞİÖ ve Gelecekte Oynayabileceği Rol Üzerine Değerlendirmeler”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ocak 2006, Sayı, 387.

KARLUK Rıdvan, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002.

KARMEL Solomon M., “Ethnic Nationalism In Mainland China”, **Asian Nationalism**, (Ed.) Michael Leifer, Londra, Routledge, 2000.

KARPAT Kemal H., **Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays**, Brill Yayınevi, Hollanda, 2003.

Kazakhstan Country Profile 2006, The Economist Intelligence Unit Limited 2006.

KHALİLZAD Zalmay, **United States & A Rising China: Strategic & Military Implications**, ABD, Rand Corporation, 1999.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

KIROĞLU Can, **Essentials of Chinese Foreign Policy and Economy**, Yeditepe Üniversitesi MBA Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

KIZILKAYA Ertuğrul ve Cem ENGİN, “Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003.

KIZILTAN Alaattin, **Tek Kutuplu Bir Dünya da Çin Halk Cumhuriyeti’nin “Süper Güç” Olabilirliği**, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1.

KİM Taeho, **Leading Small Groups: Managing All Under Heaven, China’s Leadership in the 21st Century**, David M. Finkelstein ve Maryanne Kivlehan(Edit.), An East Gate Book, New York, 2003.

KİSSİNGER Henry, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.

KLEİN Christina, **Cold War Orientalism: Asia in the Middlebrow Imagination, 1945-1961**, ABD, University of California Press, 2003.

KODAMAN Timuçin, “Türkistan Üzerinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin Rusya Federasyonu ve ABD ile Olan Rekabeti”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Y. 2008, C.13, Sayı 1.

KULKE Hermann, **History of India**, Londra, Routledge, 1997.

KUN Zhai, “The Rise Of China and The Development of Relations Between the PRC and ASEAN”, **1991-2020: A Historical Survey and a Strategy for The Future, Far Eastern Affairs**, Vol. 4, 2005.

KUZKY B. ve M. TİTARENKO, “China-Russia 2050; Co-Development Strategy Moscow: Institute of Economic Strategy, 2006”, **Far Eastern Affairs**, Vol. 35 No. 1, 2007.

LAİ To, Lee. “East Asian Assessments of China's Security Policy”, **International Affairs** Vol. 73, No. 2, Asia and the Pacific, Nisan 1997.

LAL Rollie, **Central Asia and Its Neighbors: Security and Commerce at the Crossroad**, ABD, Rand Corporation, 2006.

LAM N. Mark ve John L. GRAHAM, **China Now**, ABD, The McGraw-Hill Companies, 2007.

LANTEİGNE Marc, “In Medias Res: The Development of the Shanghai Co-operation Organization as a Security Community”, **Pacific Affairs**, Winter2006, Vol. 79 Issue 4

LAZİCH Michael C., “American Missionaries And The Opium Trade in Nineteenth-Century China”, **Journal of World History**, June 2006.

LEE Suna, “ABD-Hindistan Nükleer Anlaşmasının Yankıları Sürüyor”, **Stratejik Analiz**, Eylül 2007.

LEE Suna, “Çin-İran İlişkileri Derinleşiyor”, **Stratejik Analiz**, Ocak 2008.

LEE Suna, **Çin-ABD Taktik Savaşları**, (Çevrimiçi), 10. 02. 2008, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6583524&tarih=2007-06-01>.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

LİAO Janet Xuanli, "A Silk Road For Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy", **The Brown Journal Of World Affairs**, Winter/Spring 2006 Vol. XII, Sayı 2.

LİEBERTHAL Kenneth, **The United States and Asia in 2001: Changing Agendas**, Asian Survey, Vol. 42, No. 1, A Survey of Asia in 2001. (Jan. - Feb., 2002).

LİEVEN Anatol, "The Secret Policemen's Ball: The United States, Russia and the International Order After 11 September", **International Affairs** , Vol. 78, No. 2, Nisan 2002.

LİGHTBODY Bradley, **Cold War**, ABD, Routledge, 1999.

Lİ-HUA, Richard "Benchmarking China firm competitiveness: a strategic framework", **Journal of Technology Management in China**, Emerald Group Publishing Limited, New Castle-İngiltere, Vol. 2 No. 2, 2007.

LİN Yi-min, **Between Politics and Markets**, Cambridge University Press, 2004.

LİNKLATER Andrew, **International Relations: Critical Concepts in Political Science**, ABD, Routledge, 2000.

LOBELL Steven E., **Second Image Reversed Politics: Britain's Choice of Freer Trade or Imperial Preferences. 1903-1906, 1917- 1923, 1930- 1932**, International Studies QUARTERLY, Vol. 43, No. 4, December 1999.

LOGVİNOV Gregory, **The Shanghai Cooperation Organization -- a New Qualitative Step Forward**, Far Eastern Affairs, 2002, Vol. 30 Issue 3.

LOVELL Julia, **The Great Wall**, Atlantic Books, London, 2006.

LUFRANO Richard J., **Honorable Merchants: Commerce and Self-Cultivation in Late Imperial China**, Honolulu, ABD, University of Hawaii Press, 1996.

MACFARLANE S. Neil, "The 'R' in BRICs : is Russia an Emerging Power?", **International Affair**, sayı 82, 2006.

MACKERRAS Colin, **China in Transformation 1900-1949**, Longman, Londra, 1998.

MALİK J. Mohan, "China-India Relations in the Post-Soviet Era: The Continuing Rivalry", **The China Quarterly**, No. 142, Haziran 1995.

MASON Colin, **A Short History Of Asia**, St. Martin's Press, Newyork, 2000.

MASON John W., **Cold War 1945-1991**, Londra, Routledge, 1996.

MCLEOD John, **History of India**, ABD, Greenwood Publishing Group, 2002.

MCMAHON Keith, **Opium Smoking and Modern Subjectivity, Post Colonial Studies**, Vol.8, No:2, Routledge, 2005.

MCNEİLL William H., Çev. Alaeddin Şenel, **Dünya Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara, 2006.

TASNİF DIŞI

MEDEİROS Evan S., "A New Era: Foreign Policy After The 16TH Party Congress", **Civil-military Change in China**, Ed. Andrew Scobell ve Larry Wortzel, ABD, Strategic Studies Institute, Eylül 2004.

MELVILLE Andrei, **Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities**, ABD, Central European University Press, 2005.

MENGES Constantine C., **China the Gathering Threat**, ABD, Nelson Communications Inc. 2005.

MENON Rajan, "Rusya ve Çin Arasındaki Stratejik Yakınlaşma", **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, Yılmaz Tezkan Edit, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002.

MISRA Kalpana, "Neo-Left and Neo-Right in Post-Tiananmen China", **Asian Survey**, Vol.43, No,5, Eylül-Ekim 2003.

MORTON W Scott., **China: Its History and Culture**, McGraw-Hill Companies Press, ABD, 2004.

MUTLUER Oğuzhan, "Çin Kürtler Aracılığıyla Türkiye'yi Tehdit edebilir mi?", **Global Strateji Enstitüsü**, http://www.globalstrateji.org/tur/icerik_detay.asp?icerik=745.

MÜTERCİMLER Erol, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2000.

NAİK Niaz A., THAKUR, Ramesh CHANDRA. "A Security Organization for South Asia: Mechanism for Conflict Resolution in South Asia", **South Asia in the World: Problem-Solving Perspectives on Security, Sustainable Development, and Good Governance**, Tokyo, United Nations University Press, 2004.

NATO El Kitabı 50.Yıl Dönümü Sayısı, Belçika, Basın ve Enformasyon Bürosu, 1998

NEWMAN Robert G., "Narcotic Addiction and Methadone Treatment in Hong Kong: Lessons for the United States" **Journal of Public Health Policy**, Vol. 6, No. 4, Aralık 1985.

NOLAN Peter, **China and the Global Economy**, New York, Palgrave, 2001.

OĞAN Gökçen, "Üye Devletlerin perspektifinden Şanghay İş birliği Örgütü", Stratejik Analiz, Kasım 2007.

OKSENBERG Michel, "China's Political System: Challenges of the Twenty-First Century", **The China Journal**, No. 45, Ocak 2001.

ORAN Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

ÖZDAĞ Muzaffer, "Medeniyetler Çatışması Üzerine", Rusya Özel, **Avrasya Dosyası**, C.1, Ankara, 1994.

ÖZEKMEKÇİ İnanç, **Türkiye'nin Doğu Sınırında Yeni bir Güç: Çin**, Boğaziçi TÜSİAD Dış Politika Forumu, s. 2, (Çevrimiçi) 10.11.2007.

PAINTER David S., **Cold War : An Interdisciplinary History**, Londra, Routledge, 1999.

TASNİF DIŞI

PAK Jin H., **China's Pragmatic Rise and U.S. Interest in East Asia, Military Review**, Kasım-Aralık 2007.

PAK K Lai-Ha CHAN. Lee ve Gerald CHAN, "Rethinking Global Governance: a China Model in the Making?", **Contemporary Politics**, Routledge, Vol. 14, No. 1, Mart 2008.

PANDEY Gyanendra, **Remembering Partition: Violence, Nationalism, and History in India**, ABD, Cambridge University Press, 2001.

PANİTCHPAKDİ Supachai ve Mark L. CLIFFORD, **China and The WTO**, John Wiley and Sons Pte Ltd., New York , 2002.

Paul T. V., **Balance of Power Theory and Practice 21st Century**, Stanford University Press, Londra, 2004.

PEHLİVANTÜRK Bahadır, **Asya-Pasifik ve Çin**, Asam Yayınları, Ankara, 2006.

PENG Yuan, "Sino-American Relations: New Changes and New Challenges", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. 61, No. 1, Mart 2007.

PHAM J. Peter, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", **American Foreign Policy Interests**, Şubat 2006, Vol. 28 Issue 1.

PHİLİP Andrews-Speed ve Sergei VİNOGRADOV, "China's Involvement in Central Asian Petroleum: Convergent or Divergent Interests?", **Asian Survey**, Vol. 40, No. 2, Mart-Nisan 2000.

PİRİNÇÇİ Ferhat, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, sayı 63-1.

PİTNEY Jr, John. J. **The Art of Political Warfare**, University of Oklohoma Press, Oklohoma, 2000.

PORTYAKOV Vladimir, The Shanghai Cooperation Organization: Achievements, Problems, Prospects, Far Eastern Affairs, 2007, Vol. 35 Issue 4.

Pragmatizm, <http://felsefetarihi.net/pragmatizm.htm>, 11 Nisan 2008.

QINGGUO Jia, "Peaceful Development: China's Policy of Reassurance", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. 59, No.4, December 2005.

RAWSKİ Thomas G., "Chinese Industrial Reform: Accomplishments, Prospects, and Implications", **The American Economic Review**, Vol. 84, No. 2, Mayıs, 1994.

RENGGER N.J, **International Relations Political Tehory and Problem Order: Beyond International Relations Theory**, Routledge, Londra, 2000.

RESEARCH Deloitte, **The China and India: The Reality Beyond The Hype**, Deloitte Development LLC, 2006.

ROBERT B. McCalla, **NATO's Persistence after the Cold War Source**, International Organization, Vol. 50, No. 3, Yaz 1996.

ROBERTS Geoffrey K., **Soviet Union in World Politics: Coexistence, Revolution, and Cold War 1945-1991**, ABD, Routledge, 1998.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

ROGERS Paul, **Losing Control : Global Security in the Twenty-First Century**, Londra, Pluto Press, 2000.

ROZMAN Gilbert, **Northeast Asia's Stunted Regionalism: Bilateral Distrust in the Shadow of Globalization**, ABD, Cambridge University Press, 2004.

ROZMAN Gilbert, **Russian Strategic Thought Toward Asia**, ABD, Palgrave Macmillan, 2006.

RUGGİE John Gerard, "Multilateralism: the Anatomy of an Institution", **International Organization**, Vol. 46, No. 3, Yaz 1992.

RYNNİNG Sten, **Nato's Enduring Challenge: Matching American Primacy and European Ambitions**, Denmark, University of Southern Denmark Publishing, Ekim 2005.

SAHAKİAN William S., **Felsefe Tarihi**, İdea Yayınevi, İstanbul, 1997.

SAM Alexandroni, **NATO's Rival in the East, New Statesmen**, 20 Ağustos 2007.

SANDIKLI Atilla, İlhan GÜLLÜ, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

SAUNDERS Phillip C., "China's America Watchers: Changing Attitudes towards the United States" **The China Quarterly**, No.16, 1Mart 2000.

SHAMBAUGH David, , **Power Shift: China and Asia's New Dynamics**, ABD, University of California Press, 2006.

SHAMBAUGH David, "China's Military in Transition: Politics, Professionalism, Procurement and Power Projection", **The China Quarterly**, No. 146, Haziran 1996.

SHAOHUA Hu, **Revitising Chinese Pacifism, Asian Affairs: An American Review**, Kış 2006, Vol. 32, Issue 4.

SHLYNDONOV Alexander, "Certain Aspects of Russian-Chinese Collaboration in the International Arena", **Far Eastern Affairs**, 2006, Vol. 34 Issue 2.

SHUJA Sharif., "Pragmatism in Chinese Foreign Policy", **Contemporary Review**, Vol.70, June 2005.

SMİL Vaclav, "The Next 50 Years: Unfolding Trends", **Population and Development Review**, Vol. 31, No. 4, Aralık 2005.

SMİTH Thomas W., **History & International Relations**, ABD, Routledge, 1999.

SOKOLSKY Richard, **NATO & Caspian Security: A Mission Too Far?**, ABD, Rand Corporation, 1999.

SOUCEK Svat, **History Of Inner Asia**, ABD, Cambridge University Press, 2000.

SÖNMEZOĞLU Faruk (Der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

SUETTİNGER Robert L., **Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations 1989-2000**, ABD, Brookings Institution Press, 2003.

SÜKAN Özer, **Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi-Kurulması- Gelişmesi Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000.

Şanghay İş birliği Örgütü Bışkek Zirvesi,
<http://turkish.cri.cn/281/2007/08/16/1@77759.htm>, (Çevrimiçi), 20.10.2007.

Şanghay İş birliği Örgütü Tatbikatı,
http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1133, (Çevrimiçi), 18.10.2007.

ŞİMŞEK Mevlüdiye, “Çin Halk Cumhuriyetinin Dünya Ticaret Örgütü’ne(DTÖ) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 2005, Cilt:2, sayı:2, Manisa.

ŞİMŞEK Mevlüdiye, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak-Haziran 2006.

TAMMEN Ronald L. ve Jacek Kugler, “Power Transition and China-US Conflicts”, **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006.

TANG Shiping, “Economic Integration in Central Asia: The Russian and Chinese Relationship”, **Asian Survey**, Vol. 40, No. 2. (Mar. - Apr., 2000).

THACKER- Kumar Leena ve Joel R. CAMPBELL, “U.S. Foreign Policy in Asia Since 9/11: Temporary Alliance or Permanent Changes?”, **International Social Science Review**, vol. 82, sayı 3&4.

TOKLU Vefa, **Uluslararası İlişkiler**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2006.

TOSUN Ramazan, “Kıbrıs Meselesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10, 2001.

TOW William T., “China and the International Strategic System”, **Chinese Foreign Policy**, Ed. Thomas W. Robinson ve David Shambaugh, Newyork, Clarendon Press, 1998.

TSANG Steven, **Cold War's Odd Couple: The Unintended Partnership Between the Republic of China and the UK, 1950-1958**, Londra, Tauris & Company, Limited, 2006.

TÜRDEŞ Mehmet, **Felsefe Üzerine**, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü,
<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=projeksiyon>.

TWITCHETT Dennis ve John K. Fairbank, **The Cambridge History of China**, Cambridge University Press, Londra, 1978.

UÇAROL Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

UĞRASIZ Bülent, "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, 2002.

UĞRASIZ Bülent, **Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm**, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2003.

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, www.balikesir.edu.tr/~akolbasi/uluslararasıpolitika.doc, 13 Mart 2008.

ÜNSAL Şamil, "Çin Bir Askerî Süper Güç Olabilir mi?", **Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi**, Yıl: 4, Sayı:16, Haziran 2005.

VASQUEZ John A., **Power of Power Politics: From Clasicl Realism to Neotraditionalism**, Cambridge University Press, New York, 1999.

VERBEEK Bertjan, "International Organizations The Ugly Duckling of International Relations Theory," Bob Reineldi(Edit.), **Autonomous Policy-Making by International Organizations**, ABD, Routledge, 1998.

WANG Fei-Ling, "Preservation, Prosperity and Power: What Motivates China's Foreign Policy?", **Journal of Contemporary China**, Kasım 2005, vol. 14(45).

WANG Hongying, "Multilateralism in Chinese Foreign Policy: The Limits of Socialization" **Asian Survey**, Vol. 40, No. 3, Mayıs-Haziran 2000.

WANG Lake, "The Good Neighbor: Why China Cooperates?", **Harvard International Review**, Sonbahar 2007.

WANG Zuoyue, "Saving China Through Science: The Science Society of China, Scientific Nationalism, and Civil Society in Republican China", **Science and Civil Society**, 2nd Series, Vol.17, (2002).

WEGHAUPT Harald, **Jeopolitik Aynada Orta İmparatorluk**, Çeviren; A.Altay Ünaltay, Hazırlayan Yılmaz Tezkan, Uzak ve Eski Komşumuz Çin, İstanbul, 2002.

WEİ Yan, "Partnership in Security", **Beijing Review**, 9 Ağustos, 2007.

WENZHAO Tao, "Striving for Long-term Stability in the China-U.S. Relationship", **American Foreign Policy Interests**, Vol. 29, 2007.

WIEMER Calla, **Asian Economic Cooperation In The New Millennium: China's Economic Presence**. ABD, World Scientific Publishing Company, Incorporated, 2004.

WISHNICK Elizabeth, "Russia and China: Brothers again?", **Asian Survey**, Vol. 41, No. 5. (Sep. - Oct., 2001).

WISHNICK Elizabeth, Mending Fences, **The Evolution of Moscow's China Policy from Brezhnev to Yeltsin**, Londra, University of Washington Press, 2001.

WOMACK Brantly, Mao Before Maoism, **The China Journal**, No, 46, Temmuz 2001.

WONG J.Y., **Deadly Dreams Opium and the Arrow War (1856-1860) in China**, Cambridge University Press, İngiltere, 1998.

TASNİF DIŞI

WONG Lai Foon, "China-Asean and Japan- ASEAN Relations During the Post-Cold War Era", **Chinese Journal of International Politics**, Vol.1, 2007.

WONG R. Bin, **China Transformed**, Cornell University Press, Londra, 2000.

WRIGHT David C., **From War to Diplomatic Parity in Eleventh-Century China: Sung's Foreign Relations with Kitan Liao**, Brill Academic Publisher, Hollanda, 2005.

WRIGHT David C., **History of China**, ABD, Greenwood Publishing Group, 2001.

WU Hsiu-Ling and Chien-Hsun Chen, "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", **Europe-Asia Studies**, Vol. 56, No. 7, Kasım 2004.

XING Guangcheng, "China and Central Asia" **Central Asian Security: The New International Context**, (Edit.) Roy Allison, ABD, Brookings Institution Press, 2001.

XUEFENG Sun, "The Efficiency of China's Policy Towards the United States", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006.

XUETONG Yan, **The Rise of China and Its Power Status**, Chinese Journal of International Politics, Vol.1, 2006.

YAHUDA Michael, "China's Foreign Relations: The Long March, Future Uncertain", **The China Quarterly**, No. 159, Eylül 1999.

YANDAŞ Osman Gökhan, "**Emerging Regional Security Complex In Central Asia: Shanghai Cooperation Organization (SCO) And Challenges Of The Post 9/11 World**", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Haziran 2005.

YANG Richard H., **China's Shadow: Regional Perspectives on Chinese Foreign Policy Military Development**, ABD, Rand Corporation, 1998.

YAVUZ Celalettin, "NATO'dan Ayrılmak", **Milli Stratejik Araştırma Merkezi**, Aralık 15, 2006, (Çevrimiçi), <http://www.milsam.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=34>, 01 Nisan 2008.

YILMAZ Sait, **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Yayınları, 1. Basım, Haziran, 2006.

YING Ding, "Apec Strives for Action", **Beijing Review**, China, Cypress Book Co., Inc., Vol. 50, no.37, 13 Eylül 2007.

YING Ding, "Growing Regional Security Strength", **Beijing Review**, 30 Ağustos 2007.

YORKAN, Arzu **ŞİÖ'nün Bu Yıllık Zirvesine Enerji Damgasını Vurdu**, TASAM, 31 Ağustos 2008 (Çevrimiçi), <http://www.tasam.org/index.php?altid=1842>, 10 Mart 2008.

YOUNG John W. ve John Kent, **International Relations Since 1945**, Oxford University Press, New York, 2004.

TASNİF DIŞI

TASNİF DIŞI

ZEYNEP Güler E., Edit. Deniz Ülke ARİBOĞAN, **Çin Kültür İhtilali, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğuş Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

ZHANG Shu Guang, **Economic Cold War: America's Embargo Against China and the Sino-Soviet Alliance, 1949-1963**, Stanford University Press, ABD, 2001.

ZHAO Suisheng Edit. **Chinese Foreign Policy**, M.E. Sharpe, Inc., ABD, 2004.

ZHENG Yongnian, **Will China Become More Democratic? A Realistic View of China's Democratisation, China's Political Economy**, Wang Gungwu ve John Wong(Edit.), Singapur University Press, Londra, 1998.

ZİEGLER Charles E., **Journal of Chinese Political Science**, vol. 11, no. 1, Spring 2006.

ZONGYOU Wei, "In The Shadow of Hegemony: Strateegic Choices", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006.

EKLER**EK-A (ŞİÖ Toplantılar Tablosu)**

	Şanghay Beşlisi (1996-2000)	ŞİÖ (2001-)
Yapılan Toplantıların Türü		
Zirveler (Devlet Başkanları Düzeyinde)	Şanghay, Nisan 1996 Moskova, 24 Nisan, 1997 Alma-Ata, 3 Temmuz, 1998 Bişkek, 24-26 Ağustos, 1999 Duşanbe, 4 Temmuz, 2000	Şanghay, 14-15 Haziran, 2001 St.Petersburg, 7 Haziran, 2002 Moskova, 28-29 Mayıs, 2003 Taşkent, 17 Haziran, 2004 Astana, 5 Temmuz, 2005 Şanghay, 15-16 Haziran, 2006 16 Ağustos, 2007 (Bişkek)
Devlet Başkanları / Başbakanlar Düzeyinde		Alma-Ata, 13-14 Eylül, 2001 Beijing, 23 Eylül, 2003 Bişkek, 23 Eylül, 2004 Moskova, 26 Ekim, 2005 15 Eylül, 2006 (Duşanbe) 2 Kasım, 2007 (Taşkent)
Bakanlık Düzeyinde		
Dışişleri Bakanları Düzeyinde	4 Temmuz, 2000 28 Nisan, 2001	7 Ocak, 2002 26 Nisan, 2002 5 Eylül, 2003 23 Ekim, 2002 (Moskova) 23 Eylül, 2003 29 Nisan, 2003 15 Ocak, 2004 23 Nisan, 2004

TASNİF DIŞI

		25 Şubat, 2005 9 Temmuz, 2007 (Bişkek)
Savunma Bakanları Düzeyinde	28 Mart, 2000	20 Kasım, 2002 15 Mayıs, 2002 10 Eylül, 2003
Kültür Bakanları Düzeyinde		11-12 Nisan, 2002 Temmuz 2005 27-28 Nisan, 2006
Ekonomi ve Ticaret Bakanları Düzeyinde		28-29 Mayıs, 2002 5-6 Eylül, 2003
Ulaştırma Bakanları Düzeyinde		20 Kasım, 2002 10 Eylül, 2003 30 Mayıs, 2006
Komite, Kurum ve Departman düzeyinde		
Hukukun Uygulanması ve Güvenlik kurumu (Bişkek Grubu)	Kasım 1999	10-11 Ekim, 2001 23 Mayıs, 2002
Olağanüstü Hal Bölümü		29-30 Nisan 2002
Ulusal Koordinatörler Konseyi		20-23 Ocak, 2003 (Astana) 28 Şubat-3 Mart, 2003 (Beijing) 26-28 Mart, 2003 (Kırgızistan) 26-28 Nisan, 2003 (Alma-Ata) 26-27 Mayıs, 2003 (Moskova) 25-27 Haziran, 2003 (Duşanbe) 29-31 Temmuz, 2003 (Alma-Ata) 20-22 Eylül, 2003 (Beijing)

TASNİF DIŞI

		27-29 Ekim, 2003 (Taşkent) 9-10 Aralık, 2003 (Duşanbe) 12-13 Ocak, 2004 (Beijing) 16-17 Mart, 2004 20-21 Nisan, 2004 Haziran 2006
Bölgesel Anti-Terör Birimi Konseyi Anti-terörist Tatbikatları		1 Mayıs, 2004 20 Mart, 2005 Eylöl, 2005 29 Mart, 2006 8-12 Ağustos, 2003
Daimi Kadro Sekreterlik, Çin (Beijing) Bölgesi Anti-Terör Müdahale Grubu, Özbekistan(Taşkent)		Genel Sekreter Başkanlığında, 3 bölüm sekreteri, 1 asistan sekreter, 30 bölüm çalışanı. Yetkili Müdür başkanlığında, Daimi temsilcilik.

şanghay iş birliği Örgütü resmî sitesi <http://www.sectsko.org/html/00030.html>. Erişim
01.02.2008

<http://www.haberler.com/sio-afganistan-da-nato-ile-isbirligi-yapmak-haberi/>

ÖZ GEÇMİŞ

1980 yılında İstanbul'da doğdu. 2001-2005 Eğitim ve Öğretim yılında Doęuő Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden dereceyle mezun oldu. 2006-2007 Eğitim ve Öğretim yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Yüksek Lisans Programına başladı. Hâlen yüksek lisans eğitime devam eden Fatma Çağlayan İngilizce ve Japonca bilmektedir.